

Serbestî

Siyasi Fikir Dergisi

Sayı: 23 • Kış 2006 • 7.5-YTL.

KÜRTLER BAŞARIYOR

Hewlêr

• Adnan Müftü • Kemal Kerküki

• Êvar Xaman Rîfat • Fazıl Mirani • Kemal Kerim

* * *

• Malmîsanij • Ahmet Alim • Arzu Yılmaz/Servet Gün

• Abdullah Kiran • İrfan Güler

49'lar Davası **Ruşen Arslan**

İÇİNDEKİLER 1

Editörden 2

Kürdistan Parlamentosu Büyük Görevler Başardı **Adnan Müftü** 4

Kürdistan Demokrasisi Tıpkı Tatlı Su Kaynakları Gibi Ortadoğu'ya Hayat
Verecektir **Dr. Kemal Kerküki** 9

Mücadele "Muhafazakârlar" ile "İlericiler" Arasındadır **Êvar Xaman Rifat** 15

AK Partiyle Türk Hükümetinin Zihniyetinde Bir Değişim Yaşandığına İnanıyorum **Fazıl Mirani** 19

İran İslam Cumhuriyeti Tüm Demokratik Çalışma İmkânlarının Yolunu Kesmiştir **Kemal Kerim** 29

49'lar Neyi Amaçlıyor ve Onlara Siyasi ve Hukuki Olarak Sahiplenildi mi? **Ruşen Arslan** 33

Büyüklerine Söyle "Şêx Evdirehîm Asla Teslim Olmaz!" **Malmîsanij** 39

Türk Rejiminde Ordu Sanayi Kompleksi veya Ordu Devlet **Ahmet Alim** 56

Kürt Kadını Üzerine Bir İnceleme Denemesi **Arzu Yılmaz/Servet Gün** 74

Azınlık Sorununa Nasıl Yaklaşılmalı? **Dr. Abdullah Kıran** 87

Dil ve Milliyetçilik: Kürtçe Örneği **İrfan Güler** 96

English Summary 103

Editörden

“Nasıl ile Başlayarak Ne Olmalıya Ulaşır”

L. Lipson

22.01.2006'da Irak Kürdistanı Federasyonu Parlamento'sunda alınan bir kararla, Kürtlerin bütün olarak kendi "makûs talih"lerini yenmelerine yönelik bir imza daha atıldı. KDP Genel Başkanı sıfatıyla **Mesud Barzani** ile YNK Genel Sekreteri sıfatıyla **Celal Talabani**, iki Kürt yönetiminin birleştirilmesi anlaşmasını imzaladılar. Bulunduğu yeri ve ideali olan siyasetin temel esprisine uygun atılan bu imza, tüm Kürtlerin yüreğine su serpti.

Kürtler arasında oldukça saygın bir şahsiyet, etkin bir hukuk adamı ve Kürdistan parlamentosunda bağımsız milletvekili olan **Dr. Nuri Talabani**, imza sonrasında basına yaptığı açıklamada, bu anlaşmanın tarihi bir anlaşma olduğunu ifade ederek, daha büyük bir Kürdistan'a vesile olmasını temenni etti.

Kürdistan Parlamento Başkanı **Adnan Müftü** ise, Serbestî'ye verdiği özel mülakatta, hukukun üstünlüğü, Kürdistan'ın bütünleşmesi ve demokratik esaslar üzerinde gelişecek, modern ve sivil bir toplumun inşası için Kürdistan Parlamento'sunun daha etkin ve kapsayıcı kararlar alabileceğini söyledi.

Hakikaten bu anlaşmanın hayati konularda Kürtlerin önünü açtığını belirtmekte yarar var: Bir defa Kerkük ve diğer yerleşim bölgelerinin Kürdistan'a geri dönüşümü çok daha kolay olacak. Çünkü Kerkük'ün "hangi Kürdistan'a" ne şekilde geçeceği sorusunun cevabını vermek Kürtler açısından çok zordu. Kürtlerin "coğrafyaya dayalı" federasyon tezi de bu anlaşmayla sağlıklı bir temele oturtuldu. Her iki idarenin birleşmemesi durumunda, fiili olarak vilayet esasına dayalı federasyon tezi geçerli olurdu ve dola-

yısıyla Kürtler savundukları kendi tezleri konusunda da bir açmazda düşerlerdi. "Dış ilişkiler" açısından, diplomasi'nin imkânları ve diğer uluslararası ilişkiler bakımından da büyük bir rahatlama sağladı. Ayrıca ulusal entegrasyon ve ulusal moral bağlamında da, çok önemli bir adım atıldı...

Kürdistan'daki son siyasi durumu detaylı bir şekilde okurlarımıza aktarmak amacıyla Kürdistan Parlamento Başkanı **Adnan Müftü**, Başkan Yardımcısı **Kemal Kerküki**, Milletvekili **Bayan Evar Xeman** ve Kürdistan Demokrat Partisi Sekreteri **Fazıl Mirani** ile birer röportaj yaptık. **Adnan Müftü** ile parlamentonun rolü ve her iki idarenin birleşmesi konusunda görüştük.

Adnan Müftü, Kürdistan Parlamento'sunun tarihi sorumluluklarına ve zorluklarına dikkat çekerken, Kürtlerin sadece gaspedilen haklarını elde etmek; elde ettikleri haklarını korumak için mücadele verdiklerini; bu bağlamda Kürdistan Parlamento'sunun en önemli özelliğinin mazlum bir milletin parlamentosu olduğu gerçeğini vurguladı ve Kürt ulusal davasının özünde bir hak, hukuk ve adalet mücadelesi olduğuna işaret etti.

Parlamento Başkan Yardımcısı **Dr. Kemal Kerküki** ile yaptığımız röportajda da, kendisinin hem Kerküklü olması hem de Kerkük Komisyonu Başkanı olması nedeniyle ağırlıklı olarak Kerkük'le ilgili konular üzerinde durduk. Tabii ki, her iki idarenin birleştirilmesi Kürt yönetiminin Irak ve çevre ülkeleriyle ilişkileri konusunda da onun görüşlerini aldık. **Kemal Kerküki**, Şiiilerin Kerkük'ün Kürdistan'a geçişi için

Anayasanın ilgili maddesinin biran önce hayata geçirilmesinden yana olduklarını, ancak Sünnilerin kaplıkları histeriden dolayı tam olarak ne istediklerinin belli olmadığını, Kerkük meselesinde hiçbir dış gücü muhatap almayacaklarını belirtti.

Kürdistan Parlamentosunun en genç üyelerinden biri olan Bayan Evar Xeman ile renkli bir sohbet yaptık; siyaset ve kadın ilişkisini konuştuk. Xeman, Kürt toplumunda parlamento salonundan caddeye ve sokağa, sokaktan evlerimizin içine kadar, hayatın bütün alanlarında yeni bir sosyal mücadelenin başladığını, bu mücadelenin şu veya bu parti ya da örgüt değil de, "muhafazakâr" ve "ilerici" güçler arasında olduğunu, Bağdat boyutunda ise Kürt tarafının tamamıyla "ilerici" cepheyi temsil ettiğini ileri sürdü.

Yılların kurt politikacısı KDP Sekreteri Fazıl Mirani ile tam da "beyin fırtınası" diyebileceğimiz bir söyleşi yaptık. Mikrodan makroya doğru bir düzlemde, Kandil'den PKK'den hareket ederek bölge devletlerinin durumunu ve "Amerika'nın Büyük Ortadoğu Projesi"ni gördük. Bu kurt politikacı, PKK'ye, bölge devletlerine ve uluslararası güç merkezlerine ilişkin düşüncelerini açıklarken adeta onların zihniyetlerinin yapı taşlarını çözerek konuyu anlatıyor. Öcalan'ın PKK'yi telefonla yönettiğine kesin bir gözle bakarken, PKK'nin tıpkı tabii olmayan doğuşu gibi, yine tabii olmayan bir şekilde ortalıktan silineceğini söylüyor. Dünyadaki değişim bağlamında ise, AK Parti hükümetini "Türkiye Cumhuriyetinin katı zihniyeti"nden bir çözülme işareti olarak görüyor. "Amerika'nın Büyük Ortadoğu Projesi"nden en bihaber olanların ise bölge ülkeleri olduğunu savunuyor. Bir diğer konuda da, Irak'ta diktatörlük rejiminin yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni durumdan Suriye'nin pek "faydalanmadığını" ancak İran'ın gerek Şiiler üzerindeki etkisi ve gerekse Kürtlerle olan 'dostluğu' nedeniyle yeni durumdan yararlandığını ileri sürüyor...

Ayrıca İran Kürdistan Demokrat Partisi Merkez Komite Üyesi ve Dış İlişkilerden Sorumlu **Kemal Kerimi** ile yaptığımız söyleşi de "İran nereye gidiyor?"

sorusunun cevabını aradık; bu söyleşinin Serbestî okurları için yararlı olacağını düşünüyoruz...

Sevgili Ruşen Aslan tarihe meraklıdır bu merakını da çeşitli yazılarıyla gösteriyor. Bu sayıda "49'lar Davası"yla ilgili bir yazısı var. Yazıda, 49'lar davasının avukatı M. Ali Aslan, davayla ilgili belgelerden söz ederken, "Bu belgelerden en önemlisi, Milli Emniyet Teşkilatı Ankara Bölge Şefi'nin raporuydu. 'Türkiye'de bir komünist-Kürtçü tehlikesinin varlığını ileri sürerek ABD'den daha çok yardım alınabileceğini ve bunun için de bir kısım Kürt aydınlarının tevkiif edilmesinin gerektiğini' tavsiye ediyordu." diyor. Sanırım bu kadarı yeter! Hani resmi ezbere göre "Hep dış mihraklar Türkiye'nin içini karıştırır ve olmayan bir Kürt meselesini de varmış gibi gösterirler" ya! Yine yakın tarihimizle ilgili; "Şeyh Sait Harbi" ve sonrasında yaşanan sürgün trajedileriyle ilgili Malmîsanij'in titiz çalışmalarının bir örneği olan ve oldukça kapsamlı bir röportaj da bu sayıda yer alıyor.

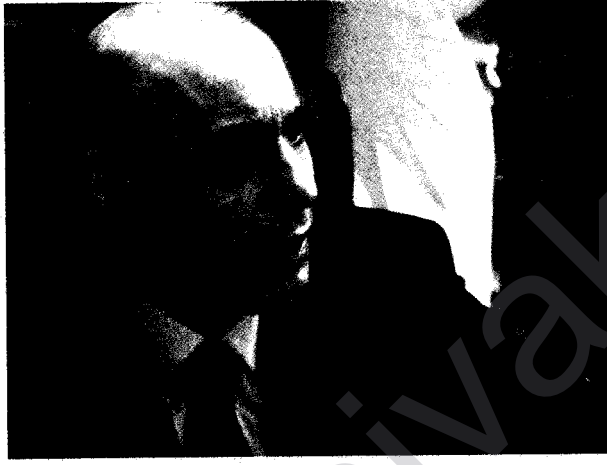
Diğer önemli bir çalışma da Ahmet Alim'in "Türk Rejiminde Ordu Sanayi Kompleksi" başlıklı araştırmasıdır. Türk ordusu sadece askeri darbeler yapan ve Türkiye'de siyaseti veraset altına alan bir kurum değil, aynı zaman da her türlü kurumlar vergisinden, veraset ve intikal vergisinden, gelir gider vergisinden, damga resminden muaf olan; onlarca firmayı bünyesinde barındıran hemen hemen bütün sektörlerle el atan bir girişimci ve ekonomide tayin edici bir güçtür. Türkiye'de "Ordu ne işe yarar?" sorusunun cevabını merak edenler için oldukça yararlı bir yazı.

Arzu Yılmaz ve Servet Gün tarafından kaleme alınan "Kürt Kadını Üzerine Bir İnceleme Denemesi" Serbestî'nin bu konuyla ilgili önemli bir açığını kapatan kapsamlı bir çalışma. Ayrıca İrfan Güler "Dil ve Milliyetçilik: Kürtçe Örneği" ile Abdullah Kıran "Azınlık Sorununa Nasıl Yaklaşılmalı?" adlı her iki makale de bu sayımızı zenginleştiriyor...

Bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle esen kalın

Mehmet Sanrı

Kürdistan Parlamentosu Büyük Görevler Başardı

ADNAN MÜFTÜ*: 1949'da Hewlêr'de sosyal ve dini bakımdan oldukça tanınan bir ailenin çocuğu olarak doğdu. İlk ve Ortaöğrenimini Hewlêr'de tamamladı, Bağdat Üniversitesinde ise iktisat okudu. Daha genç yaşta, (1964) KDP'ye üye oldu. 1970-73 yıllarında Bağdat Üniversitesinde Kürt öğrenciler birliğinin sorumlusu olarak çalıştı. 1974'te peşmerge güçlerine katıldı.

Kürt hareketinin 1975 yenilgisinden sonra YNK'ye katıldı ancak 1979'da YNK'den ayrılarak Sosyalist Partinin kurucuları arasında yer aldı. 1995'te yeniden YNK'ye geçerek, YNK Hewlêr sorumlusu olarak görev yaptı. 2000 yılında yapılan YNK kongresinde politbüro üyesi olarak seçildi. İki yıl Mısır'da YNK temsilcisi olarak çalışan Adnan Müftü, Kürt meselesinin çözümünü konu alan birçok uluslararası konferansa da katılmış, Ankara süreci olarak bilinen 1996-97 yılları arasındaki Ankara-KDP-YNK barış görüşmelerinde de yer almıştı. Kürdistan'ın Süleymaniye idaresinde bir dönem Maliye Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yaptı. Şimdi Kürdistan Parlamento Başkanı olarak görev yapıyor. Politik mücadele yıllarında üç kez ölümden döndü; peşmerge iken ilk kez 1974'te, ikinci kez 1987'de çok ağır bir şekilde yaralandı; en son 1 Şubat 2004'de Hewlêr'de KDP ve YNK bürolarına yapılan intihar saldırılarında yine ağır bir şekilde yaralandı.

Serbestî: Görebildiğimiz kadarıyla Kürdistan'ın kuzeyindeki Kürtler, Kürdistan Parlamento Başkanlığını size çok yakıştırıyorlar. Siz kendinizi bu kürsüde nasıl hissediyorsunuz?

Adnan Müftü: Hakikaten büyük bir sorumluluk. Çünkü burada bilmemiz gerekiyor ki, parlamentonun sorumluluğu milletin sorumluluğu-

dur, şu veya bu partinin değil; bu vazifeyi millet size vermiş, sonuna kadar milletin çıkarları doğrultusunda hareket etmeniz lazım. Bu doğrultuda parlamentoda hizipçiliği azaltmak, yasaların ve halkın hizmetinde çalışmak bizim öncelikli görevimizdir. Ayrıca parlamentonun görevi sadece yasama değildir, aynı zamanda yürütmeyi

* Kürdistan Parlamento Başkanı

Her iki idarenin birleşmesi, Kürdistan parlamentosunun daha rahat çalışmasının yolunu açıyor. Bu aşamadan sonra parlamento,

de izlemek, denetlemek ve ayrıca sivil toplum kurum ve kuruluşlarını da desteklemektir. Çünkü kanaatimce eğer bir toplumda sivil toplum mekanizmaları ve sivil

toplum anlayışı gelişmemişse, o toplumda yasaların yerine getirilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla Kürdistan parlamentosunun görevi kolay bir görev değildir. Ben de kişi olarak her zaman önce halk sonra parti demişimdir; çünkü halkın çıkarı her türden parti ve kişilerden daha önemlidir. O nedenle parlamentonun da ima halkın hizmetinde olabilmesi için çalışıyoruz.

Serbestî: Eğer Kürdistan Parlamentosunu diğer çevre ülkelerinin parlamentolarıyla kıyaslarsak, Kürdistan Parlamentosunun kendine has ne gibi özellikleri var?

Adnan Müftü: Kürdistan parlamenti, öyle bir milletin vekilidir ki, tarih o millete zulüm yapmış; coğrafya ona zulüm yapmış, dünya ona zulüm yapmış. O nedenle biz kendimizi zulmedilmiş bir milletin temsilcileri olarak görüyoruz; milletimizin kendi ulusal haklarına ulaşması için çalışıyoruz. Etrafımızdaki diğer milletlerin devletleri var, kendi tarihlerini kendileri yazmış. Biz hala kendi devletimizden yoksunuz; sadece kimsenin bize zulmetmemesini ve kendi haklarımıza ulaşmak istiyoruz. Bu bağlamda bizimle civar ülkelerin parlamentoları arasında büyük bir fark var; 1991 yılı raperininden (ayaklanma) bugüne kadar elde ettiğimiz, mevcut kazanımlarımızı, kurumlarımızı -bu, parlamentodur, hükümettir, seçimlerdir, demokratik örgütlemelerdir, sivil toplum kuruluşlarıdır- korumak için sorumluluklarımız ve kaygılarımız çok daha büyüktür; diğer parlamentoların kendi ulusal kurumlarını kaybetme gibi bir kaygıları yok. Yapacağımız herhangi bir yanlış nedeniyle tarihe karşı sorumlu duruma düşebiliriz. Ancak diğer parlamentoların durumu hiç böyle değil, biri yanlış yapar, o gider yerine yenisi gelir; kaybetme gibi bir korkuları yok. Oysa bizim parlamentomuzun, hükümetimizin, siyasi yöneticilerimizin bir hatası bile halkımızın büyük zararlarına yol açabilir. O yüzden atacağımız her adımda hata yapmamak için çok dikkatli olmak zorundayız.

Serbestî: Kürdistan Parlamentosunun ne gibi deneyimleri var?

Adnan Müftü: Kürdistan Parlamentosu iki büyük sınav vermiştir, bir; 1992'de tüm dünyanın bize düşman olduğu, Saddam rejiminin Bağdat'ta iş başında bulun-

duğu bir dönemde, Kürdistan Parlamentosu, Saddam'ın yasalarını lağv ederek Kürdistan toplumunun nizamı için yeni yasalar çıkardı, Kürdistan'ın ancak federasyon şeklinde Irak'la birlikte kalacağını ilan etti. İkincisi; Kürdistan'da iç savaş çıktı, hükümet ikiye bölündü ancak parlamento tek bir parlamento olarak kalabildi, iki parlamento olmadı ve bu kurum, o acı çatışmalı yıllarda da hep sağduyuyu temsil etti, acıların ve çatışmaların son bulması için çalıştı. Ayrıca Kerkük'ün Kürdistan'a iadesi için de parlamento gereken kararları aldı, bu konuyu sürekli gündemde tuttu, Kerkük sorununun çözümünü konu alan 58. Madenin Irak Geçici Temel Yasasında yer alması için büyük bir rol oynadı. Burada tabii ki hükümeti denetleme görevini de yerine getiriyor; her iki idarenin ayrı olduğu sırada, bir denetim mekanizması kurmak çok zordu ancak şimdi her iki idare de birleşti, bundan sonra parlamento da bu konudaki görevini daha aktif bir şekilde yerine getirebilecektir.

Serbestî: On dört yıllık tecrübeyi de göz önünde bulundurarak, her iki idarenin birleşmesini nasıl bir aşama olarak değerlendiriyorsunuz?

Adnan Müftü: Gerçekten de bu büyük bir başarı. Bir defa, her iki idarenin birleşmesi, Kürdistan parlamentosunun daha rahat çalışmasının yolunu açıyor. Bu aşamadan sonra parlamento, hukukun üstünlüğü, Kürdistan'ın bütünleşmesi ve demokratik esaslar üzerinde gelişmesi, modern ve sivil bir toplumun inşası, özellikle Kerkük ve diğer Kürt yerleşim birimlerinin Kürdistan idaresi altına geçmesi için çok daha rahat çalışabilir. Kuşkusuz parlamentonun hedefi insandır, bireydir. Yasalarımızın insanlara hizmet etmesi için çalışıyoruz; toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi yönden gelişmesini sağlamak için programlarımız var. Örneğin Kürdistan ekonomisinin gelişmesi ve güçlenmesi için serbest pazar, serbest işletmeye ilişkin gereken yasal düzenlemeler parlamentonun gündemindedir; Kürdistan pazarı çağdaş dünyanın normlarına uygun hale getirilecektir. Serbest pazarın, topluma ve güçlü bir ekonomiye hizmet ettiğine ina-

Ben bu birliğin kalıcı olduğuna inanıyorum. Çünkü bunun başka

bir oluru yok. Eğer birlikte yaşamazsak ayrı yaşayabilme imkânı-

nıyoruz. Daha önce Irak'ta merkezi devlet bütün ekonomik piyasaya hâkimdi,

her şey devlet tekelindeydi.

Biz, şimdi iktisadi mesele-

lerde devletin rolünü azaltmak istiyoruz. Serbest ekonomi pazarına yol verdiğiniz zaman o neyin kötü neyin iyi olduğunu seçer. Ayrıca bu konuda Mali ve Serbest Rekabeti Denetleme Kurulu gibi kurullarımız da var; her iki idarenin birleşmesiyle bu tür kurullarımızın da daha aktif rol almalarını sağlayarak, yolsuzlukları da önleyebiliriz. Dolayısıyla her iki idarenin birleşmesi her bakımdan bizim için yepyeni bir aşamadır ve çok önemlidir.

Serbestî: *Ancak her iki taraf arasında güvenin tesisini için alınması, gereken daha epey bir mesafe var galiba. Çünkü savaşarak birbirinden ayrılan iki taraf söz konusu, sizce bu birlik kalıcı bir güven veriyor mu?*

Adnan Müftü: Ben bu birliğin kalıcı olduğuna inanıyorum. Çünkü bunun başka bir oluru yok. Eğer birlikte yaşamazsak ayrı yaşayabilme imkânımız da yoktur; her iki idarenin varlığı da tehlikeye girer; halkımız tehlikeye girer; Kerkük elden gider. Birlikte yaşamamızın esbâb-ı, ayrı yaşamamızın nedenlerinden daha güçlüdür. Daha önce Saddam rejimi vardı, her iki idarenin birleşmemesi yönünde çok büyük çabalar vardı; ekonomik durumumuz zayıftı, birliğin önünde büyük zorluklar vardı. Şimdi durum tamamıyla değişmiştir. Saddam rejimi yıkıldı, ekonomik durumumuz düzeldi; Amerikan gücü burada bulunuyor; Kürt meselesi uluslararası planda da öne çıkıp BM'nin gündemine taşındı, Amerikan Başkanı George W. Bush, Mam Celal ile Kak Mesud'u ağırlıyor. Avrupa ülkeleri üst düzeyde Kürt temsilcilerini karşılıyor; tüm bu çevreler bizden birlik olmamızı istiyorlar. Eğer birlik olmazsak, başta uluslararası düzeyde gördüğümüz ilgiyi kaybederiz. Ayrıca dünyanın bizi desteklemesinin nedeni demokratik kuralları benimsememizden kaynaklanıyor. Amerika bizi desteklerken, Kürt olduğumuz için -adımızın Kürt olmasının hiçbir önemi yok- bizi desteklemiyor; demokratik değerlere inandığımız, insan temel hak ve özgürlüklerine saygılı olduğumuz, demokratik normların yerleştirilmesine çalıştığımız ve birlikte yaşamamız için bizi destekliyor. Eğer birlikte yaşamazsak, bize verilen destek uluslararası desteğin yanı sıra var olan kaza-

mız da yoktur; her iki idarenin varlığı da tehlikeye girer; halkımız tehlikeye girer; Kerkük elden gider. Birlikte yaşamamızın esbâb-ı, ayrı yaşamamızın nedenlerinden daha güçlüdür.

Serbestî: *Yalnız bu birleşme, birlik kararından ziyade, iki taraf arasında bir protokol anlaşması gibidir; çünkü hangi bakanlığın kime ait olacağı, hangi uygulamada hangi tarafın görev alacağı türünde bir anlaşma gibidir; bu anlaşma metni konusunda siz, ne düşünüyorsunuz?*

Adnan Müftü: Bu, birlikte yaşama esası üzerinde yapılan bir anlaşmadır. Birkaç mevzu var ki bunları dört beş yıla kadar hayata geçirmemiz gerekiyor. Bunlar; Irak'ta demokratik federal devletin hayata geçirilmesi, Geçici Anayasadaki 58. Maddenin gereklerinin yerine getirilmesi; terör sorunu sadece Kürdistan için değil tüm Irak için büyük bir tehlike arz etmektedir, buna nihai bir çözümün bulunması; seçim sisteminin sağlanması; Kürdistan'da örgütlerin değil devlet kurumlarının kurulması.

Şimdi bizim asayiş güçlerimiz mevcut haliyle daha çok partilerden veya ayrı idarelerden emir alıyorlar. Eğer asayiş güçlerini partilerin etkisinden uzak ve Kürdistan hükümetinin emrindeki bir kurum haline getiremezsek, Kürdistan'da asayiş ve güvenlik kurumumuzun iyi olacağını söyleyemeyiz. Kürdistan'da asayiş, polisi, peşmergeyi tarafsız hale getiremezsek, sağlıklı ve özgür bir seçim sistemini de kuramayız. Ayrıca milletin her şeyin üstünde olduğu anlayışını, kültürünü halkın arasında geliştirmemiz, yaygınlaştırmamız lazım. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda kurumsal bir takım değişikliklere gidilmediği sürece, herhangi bir partinin tek başına iktidara gelmesi, büyük yanlışlıklara sebebiyet verebilir. Kürdistan'ın ekonomik gelişmesini sekteye uğratabilir; sadece kendi yandaşlarını iş başına getirme anlayışı gelişebilir. O nedenle birkaç yıla kadar birlikte yaşamayı esas alarak çalışmalıyız; Kürdistan'da devlet ve hükümet kurumları hayata geçtikçe, demokratik değer yargıları toplumun arasında yaygınlaştıkça, ekonomik durumumuz iyileştikçe her şey normale döner. Seçimle iş başına gelen parti tıpkı, Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de olduğu gibi kendi hükümet programını yerine getirir, polisi, memuru, bürokrati değiştirmekle uğraşmaz.

KDP ve YNK, her ikisinin programı Kürdistan'ın özgürlüğü içindir, bunların kalkıp birbiriyle savaşması çok çirkin bir durumdur. Bu-

Dolayısıyla parlamento her iki parti (KDP-YNK) arasında yapılan birlik anlaşmasını destekliyor. Çünkü bu anlaşmada çok

önemli bazı noktalar var. Her şeyden önce bu anlaşma, Irak Küdistanı'nın bir kurumlar Kürdistanı olması gerektiğini belirtiyor. Önümüzdeki üç ay içinde başlamak üzere Kürdistan iki yıl içinde, profesyonel bir esas üzerinde asayiş kurumlarının yeniden oluşturulması için üniversite mezunu ve kendi konusunda uzman kişilerin görevlendirilmesini kararlaştırıyor. Burada amaç, asayiş sisteminin ve asayiş personelinin asıl görevinin, partilerin değil, toplumun güvenliğini sağlaması gerektiği yönünde eğitmek ve buna göre vazifelendirmektir. Yine peşmerge güçleri, Irak Anayasasında belirtildiği gibi bölgenin nizami savunma gücü olarak görevlendirilecektir. Bu doğrultuda peşmerge, tamamıyla nizami ve hükümete bağlı bir güç haline getirilecek; gerekli değişiklikler yapılacaktır. Peşmerge ve asayiş kurumlarının yeniden düzenlenmesinde, işin ehli olan insanlar görevlendirilecek. tayinler, atamalar şu veya bu partiye göre yapılmayacaktır. Tüm bunları yerine getirebildiğimiz takdirde, gerçek bir parlamentoya, gerçek bir hükümete ve gerçek bir demokrasi ve seçim sistemine sahip olduğumuzu söyleyebileceğiz.

Serbestî: Kürdistan Başkanı Sayın Mesud Barzani, her iki idarenin birleştirilmesi vesilesiyle parlamentoda yaptığı konuşmada, iç savaşta hayatını kaybedenlerin ailelerinden özür dilediğini belirtti. Sizce bu ne anlama geliyor?

Adnan Müftü: Çok güzel bir açıklamaydı. Herhangi bir insanın bir daha asla böyle bir savaşa kalkışmaması ve bundan utanç duyması gerektiğini hatırlattı. Bu anlamda her iki partide sorumluluk taşıyan bütün insanların Kürt halkından özür dilemesi gerekiyor. Çünkü o şehitler her iki tarafın, bir politikanın bir durumun şehitleridir. Bağdat rejimine karşı verdiğimiz şehitleri anlıyoruz ama iki partinin karşılıklı olarak birbirine şehit verdirdiği durumları anlamak çok zor; bir aileden iki kardeşin birbirini öldürmesi çok acı verici bir durumdur. KDP ve YNK, her ikisinin programı Kürdistan'ın özgürlüğü içindir, bunların kalkıp birbiriyle savaşması çok çirkin bir durumdur. Bugün her iki parti birlik kararı almıştır

gün her iki parti birlik kararı almıştır her ikisinin halktan özür dilemesi gerekiyor; bu toplumsal yarayı sarmaları lazım. İç savaşta şehit düşenlerin hepsi de Kürdistan şehitleridir.

her ikisinin halktan özür dilemesi gerekiyor; bu toplumsal yarayı sarmaları lazım. İç savaşta şehit düşenlerin hepsi de Kürdistan şehitleridir.

Şehitler için bir bakanlığımız var; bu bakanlığın KDP'li, YNK'li gözetmeksizin aynı listede bütün Kürdistan şehitlerine sahip çıkması gerekiyor.

Serbestî: Biliyoruz burada Kürt toplumu her yönüyle bir "geçiş dönemi" yaşıyor. Tüm toplumların temel sorunlarından birisi adalettir. Gerçek bir adalet duygusunun toplumda yerleşmesi için, parlamentoya ne yapıyor?

Adnan Müftü: Tabii adaletin yerleşmesi için görev sadece parlamentoya düşmüyor. Şimdi bir yargı sistemimiz var, onu üçüncü kuvvet olarak tamamıyla bağımsız hale getirmeye çalışıyoruz; yargının tam bağımsızlığını savunuyoruz. Dördüncü bir kuvvet var o da medyadır, Kürdistan'da medya daha yenidir; on-onbeş yıllık bir geçmişi var. Yasamanın, yürütmenin ve yargının adil bir şekilde çalışıp çalışmadığını açığa çıkarmak için medyaya büyük bir görev düşüyor. Bu dört kuvvetin birbirinden bağımsız bir şekilde çalışması gerekiyor ve partilerin de bu kuvvetlere yardımcı olması gerekiyor; yoksa medeni bir toplum kurmamız mümkün olmaz. Burada memnuniyetle belirtebilirim ki, her iki temel partimizin (KDP-YNK) programı, söz konusu dört kuvvetin güçlendirilmesinden yanadır.

Serbestî: Peki size göre Kürdistan idaresi ile Bağdat idaresinin birlikte yaşama şansını ne kadar var?

Adnan Müftü: Irak Anayasasında bunun kuralları belirlenmiştir. Kürdistan bölge hükümeti ile Bağdat merkezi hükümetinin yetkilerinin neler olacağı Anayasada açıkça yazılıdır; merkezi ve bölge hükümeti arasında ortak bazı yetkiler de bulunmaktadır; bunların hepsi açıktır. Sadece Kürtler değil Irak halkının %70'i bu Anayasaya kabul oyu vermiştir. Bu Anayasaya göre Irak iki temel ulustan (Arap -Kürt) ve diğer dini ve ulusal azınlıklardan meydana geliyor. Bazı ihtilafların çıkması durumunda Anayasaya Mahkemesine başvuracağız; Anayasal çerçevede yetkilerimiz ve haklarımızı koruyacağız. Irak'ın çokuluslu, çok dinli bir toplum olduğu gerçekliğini hep birlikte kabul etmemiz gerekiyor.

Daha önemli bir husus; Amerika Kürtleri demokratik bir güç olarak görüyor ve Kürtler olmaksızın Irak'ın demokratikleştirilmesi-

Şimdi Irak'ta bazı siyasinin imkânsız olacağını biliyor. Dolayısıyla Amerika'nın gözünde Kürtlerin Irak'taki rolü büyüktür. O nedenle Amerika Kürtlere büyük bir ihtimam veriyor.

sadece Süleymaniye, Hewlêr ve Dohuk için söylüyorlar, Kerkük'ü Kürt bağımsızlığına katmıyorlar. Kerkük'ün içinde olmadığı bir bağımsızlık işimize yaramaz; ayrıca bugün bağımsızlık ilan etmek hiç kolay değildir; bu konuda Türkiye, Amerika, İran tüm Araplar bize problem çıkaracaklar.

Serbestî: Peki sizin kanaatinize göre Amerika Kürtlere nasıl bir önem veriyor?

Adnan Müftü: Amerika Kürt meselesine birkaç yönden önem veriyor. Birincisi, -bu meselenin insani yönüdür-Kürtler bir millettir kendi haklarını arıyor; bu anlamda Kürtlerle Amerika arasında kadim bir dostluk var, hem Amerika'daki Cumhuriyetçiler, hem de Demokratlar geçmişte Kürtlerle ilişki kurmuşlardır; Irak'taki Kürt hareketinin tarihini çok iyi biliyorlar. Bazen de Amerika'nın kendisi Kürtlere zulüm yapmış; özellikle, Kürt hareketinin yenilgisine yol açan 1975 Cezayir Antlaşmasına Amerika seyirci kaldı. Bu ve birçok nedenle Amerika Kürtlere karşı kendini "borçlu" hissediyor. Daha önemli bir husus; Amerika Kürtleri demokratik bir güç olarak görüyor ve Kürtler olmaksızın Irak'ın demokratikleştirilmesinin imkânsız olacağını biliyor. Dolayısıyla Amerika'nın gözünde Kürtlerin Irak'taki rolü büyüktür. O

nedenle Amerika Kürtlere büyük bir ihtimam veriyor. Kürt meselesi Amerikan kamuoyunun da vicdanında oturmuş, dolayısıyla

Amerika'da herhangi bir hükümetin Kürt meselesini bir kez daha kulak ardı edebileceğini, bir ihtimal olarak da düşünmüyorum...

Serbestî: Genel ve bütünlüklü bir şekilde Kürt meselesine baktığımızda, bir gelecek vizyonu bakımından siz Kürt davasının geleceğini nasıl görüyorsunuz? Ya da Kürtler nereye gidiyor?

Adnan Müftü: Globalleşen, yaklaşan dünyadaki değişimin ışığında ve demokrasinin tüm dünyada temel bir prensip haline geldiği günümüzde Kürt meselesi de tırmanışa geçmiştir. Daha önce çift kutuplu bir dünya vardı; her şey bu kutupların çıkarlarına göre şekilleniyordu, dolayısıyla bizim gibi milletler hep esaret altında kalıyordu. Bugün ise tek bir dünya, bir nizam, bir prensip var. Bu prensibin de, Amerika'da, Avrupa'da, Ortadoğu'da veya dünyanın başka bir yerinde farklı şekilde uygulanması düşünülemez. Bu prensipler, demokrasi, insan temel hak ve özgürlükleri ile serbest pazar ekonomisidir... Bu temel prensipler üzerine dünyanın tümü birbirine bağlanmış durumdadır. Bu bağlamda, Kürt halkının geleceği aydınlıktır ve Kürt halkının kendi amaçlarına ulaşacağına da inanıyorum.

Dr. Kemal Kerkükü:

Kürdistan Demokrasisi Tıpkı Tatlı Su Kaynakları Gibi Ortadoğu'ya Hayat Verecektir

Dr. Kemal Kerkükü: Adından da belli olduğu gibi aslen Kerküklü. Kürdistan peşmergesinin onur duyduğu bir isim, Kürdistan'ın dört parçasında yakalanmış, zindana girmiş; 1969'da Kerkük'te Kürdistan Demokrat Partisi ile ilk ilişkisi Mesud Barzani kanalıyla olmuş, o tarihten bu yana Kürt mücadelesinin yılmaz neferlerinden biri. Peşmerge iken iki kez ağır yaralanmış. Şimdi Kürdistan Parlamento Başkan Yardımcısı, Kerkük'ün Kürdistan'a geri dönüşünü sağlamaya çalışan 31 kişilik komisyonun da Başkanı. Kemal Kerkükü Mesud Barzani'nin özel temsilcisi olarak da biliniyor. Kerkükü ile Kerkük'ün kaderini Kürdistan'ın geleceğini ko-

nuştuk. Bir ulus kendini yeniden kuruyor geleceğe hazırlanıyor. Kerkükü; Kürdistan'ın tatlı su kaynakları Ortadoğu'ya nasıl hayat veriyorsa, Kürdistan demokrasisinin de Ortadoğu'ya yayılıp hayat vereceğini söylüyor...

Serbestî: Sayın Kerkükü, Kürdistan'ın güney mücadelesinin yakın tarihi, hep Kerkük olmazsa olmaz noktasında düğümlemiş ve hala da öyle; bir Kerküklü olarak bize biraz Kerkük'ten söz eder misiniz, nedir Kerkük?

Kemal Kerkükü: Kerkük her Şeyden önce, tarihi bir Kürdistan kentidir. Kerkük, Os-

manlı İmparatorluğu öncesinde de ve sonrasında da hep Kürdistan'ın önemli bir parçasıydı. Kerkük Kürdistan'ın kalbidir. Osmanlılar bu bölgeyi işgal ettiğinde, çıkardıkları haritalarda Kürdistan'a da işaret ediliyor ve Kerkük Kürdistan'ın bir parçası olarak o haritada yer alıyor. Yine Sultan Abdülhamit döne-

O nedenle Saddam iktidara gelir gelmez, Kürtleri Kerkük'ten temizlemeye çalıştı; Kerkük etrafında bulunan 799 Kürt köyünü

minde yapılan ve Amerika'nın Beyrut matbaasında basılan haritada da Kerkük Kürdistan'ın içinde gösteriliyor. Ancak Kerkük'te dünyanın diğer bütün kentlerinde olduğu gibi, başka bir dine, başka bir millete, farklı kültürlerle sahip olan insanlar bulunuyor: Kürtler, Asurlular, Keldaniler, Türkmenler var; bir kısım Arap da bulunuyor ki, Kerkük'ün artık yerlisi olarak kabul ettiğimiz Araplar, Araplaştırma politikaları öncesinden gelenlerdir; yoksa tabii durumlar dışında, Araplaştırma çerçevesinde getirilip Kerkük'e yerleştirilen Arapları Kerküklü olarak kabul etmek hakkaniyete uymaz.

Kerkük Kürdistan'ın Kalbi, Kürtlerin Şahdamarıdır

Kerkük Kürdistan'ın kalbidir, Kürtlerin şahdamarıdır. Diktatör Baas rejimi, bu kenti Kürdistan'dan ayırmak için, her türden hunharca metotları kullandı, büyük çabalar sarf etti. Bağdat rejimi her zaman Kerkük olmaksızın Kürtlere otonomi vermeye hazırdı ancak Kürtler hiçbir zaman bunu kabul etmediler, özellikle ölümsüz Barzani bu konuda asla taviz vermeyi kabul etmiyordu. Saddam, birkaç kez "Kerkük'ün yarısı Kürdistan'a yarısı Arabistan'a" şeklinde Mustafa Barzani'ye öneride bulundu ancak Barzani, "Hayır, bu ceketim değil ki sana satayım. Bu, Kürt halkının mülküdür; kendimi halkıma karşı rüsva etmem. Sonra Kürt çocukları, kabrimde de yakama yapışıp, 'Barzani sen Kürt topraklarını niye sattın?' diyecekler. Dolayısıyla Kerkük'ün tek bir karışından vazgeçmem söz konusu değil. Eğer Kerkük'te tek bir Kürt dahi kalmazsa, Kerkük yine Kürdistan'ındır." diyerek her defasında bu türden önerileri reddetmiştir.

Saddam Kerkük'e Bağlı 799 Kürt Köyünü Yıkta

O nedenle Saddam iktidara gelir gelmez, Kürtleri Kerkük'ten temizlemeye çalıştı; Kerkük etrafında bulunan 799 Kürt köyünü yıktı, yerle yeksan etti; bu köylerin sakinlerini de, Kerkük dışındaki bölgelere veya Irak'ın güneyine sürdü. Kerkük ve etrafında yaşayan çok sayıda, Kürt genci (kız-erkek) Enfal hareketinde canlı canlı toplu mezarlara gömüldü. Kerkük'te, birkaç

yıkta, yerle yeksan etti; bu köylerin sakinlerini de, Kerkük dışındaki bölgelere veya Irak'ın güneyine sürdü. Kerkük ve etrafında yaşayan çok sayıda, Kürt genci (kız-erkek) Enfal hareketinde canlı canlı toplu mezarlara gömüldü.

gün içinde Kürtlerin 2 bin evini bolduzerlerle dümdüz hale getirdiler; bunların yerine Arapları getirip yerleştirerek, Kürtlerin mallarını mülklerini, tarım alanlarını

yeni getirilen Araplara verdiler. Bu yeni getirilen Araplar Kürtlere karşı her türden kanunsuz davranışlarda bulundular, Kürt kadınlarına yönelik büyük hakaretlerde bulundular, Kürt insanlarını öldürdüler.

Kerkük'ün Haritasını Değiştirdiler

Sonra Kerkük haritasını da değiştirdiler; Çemçemal Kerkük'ün ilçesiydi, Süleymaniye'ye bağladılar. Kele ve Kifri'yi Diyale'ye bağladılar; diğer bazı kazaları da Hewlêr ve Tikrit'e bağlandı. Sadece Hawiçe kazası Kerkük'e bağlı kaldı o da bir Arap kasabası olduğu için. Saddam'ın tüm bu çabalarının asıl hedefi, Kerkük'te Kürt nüfusunu, eritmek ve en azında Kürtleri azınlık durumuna düşürmektir. Ancak tüm bu çabalara rağmen, yapılan araştırmalarda Kerkük'te Arap nüfusu Kürt nüfusunu geçemiyordu. Bunun üzerine Saddam rejimi, Kürtlerin aidiyetini değiştirme kararını aldı; bu karara göre; Kerkük'te Kürt adını taşıyan hiç kimse, herhangi bir resmi işe alınmıyor. çocuğu okula kayıt olamıyor ve işyeri izni de bunlara verilmiyordu; işe alınmak ya da işyeri açmak veya çocuğunu okula kaydetmek isteyenler, kimliklerini değiştirip Arap kimliğini almak zorundaydılar. Eğitimli Kürt memurları, mühendisleri, teknikerleri, Kerkük'ten sürüldüler onların yerine Irak'ın güneyinden, okuma yazması bile olmayan Arapları getirip yerleştirdiler. Ama tüm bu çabalara rağmen Kerkük nüfus bakımından da Kürt olarak kalabildi.

Şimdi artık Irak özgürleştirilmiştir. Irak'ın yeni Anayasasına göre, Irak'ın herhangi bir vilayeti veya birkaç vilayeti bir araya gelerek Federal Irak'ın bir parçası olarak kendi federe yönetimini oluşturabilir. Ayrıca bu yeni Anayasaya göre, Araplaştırma çerçevesinde Kerkük'e yerleştirilen Arapların Kerkük'ten çıkarılması ve daha önce Kerkük'ten çıkarılan Kürtlerin Kerkük'e geri gelebilmesi konusunda bir çalışma programının uygulanması gerekiyor; ikincisi de yıkılan Irak rejiminin Kerkük'ten ayırdığı kaza ve diğer yerleşim birimlerinin yeniden Kerkük'e bağlan-

Şayet yarın sabah Amerikan güçleri Kerkük'ten çekilirse, Kerkük

Kürdistan'ın kontrolündedir. Kerkük Kürdistan'a geçecektir der-

ması gerekiyor. Bu program gerçekleştirildikten sonra, Kerkük'te Kürt nüfusunun tespiti için bir nüfus sayımı yapılacak ve nüfus sayımından sonra Kerkük hal-kinin Kürdistan idaresine bağlanmak isteyip istemedikleri yönünde referanduma gidilecek.

Kerkük Kürdistanî Kimliğini Son Seçimlerde de İspat Etti

Ancak daha bu program hayata geçirilmeden de, Kerkük'te Kürt nüfusunun çoğunlukta olduğu ispat edilmiştir. Bir, 30.01.2005'te Kerkük'te yapılan il meclisi seçimlerinde, 41 sandalyenin 26'sını Kürtler aldı. İkincisi, Irak Anayasasının oylanmasında da, Kerkük'te çok yüksek bir oranda 'evet' oyu çıktı; üçüncüsü Irak'ta yapılan son seçimlerde, Kerkük'ün 9 sandalyesi vardı bunların 5'ini Kürtler aldı; Türkmenler 1, Araplar 3, Kürtler de 5. Tüm bu sonuçlar da çok açık bir şekilde gösteriyor ki, Kerkük hâlâ nüfus olarak da Kürt'tür, Kürdistan'ın bir parçasıdır; Kerkük'ün Kürdistan'a iadesi kaçınılmazdır.

Serbestî: *Kerkük'e yönelik iç baskınlardan söz ettiniz, dış baskınlardan ne durumda?*

Kemal Kerküki: Dışa karşı hiçbir hesap yapmıyoruz. Kerkük'ün Kürdistan'a geçmemesi yönünde bazı dış ülkelerin büyük bir çaba sarf ettiğini biliyoruz. Özellikle Türk politikacılarının bu konudaki beyanlarını çok duyuyoruz. Bu tutum, herkesten çok Türkiye'nin kendi çıkarlarına zarar verecektir; çünkü Kerkük Kürdistan'ın bir parçasıdır; Kürtlerin bundan vazgeçmesi mümkün değil; bir diğeri öyle veya böyle Kerkük'ün ekseriyeti Kürttür ve eğer Türkiye Kerkük'e ilişkin olumsuz tutumunda ısrar ederse, Türkiye'nin hiçbir çıkarı bu bölgede gerçekleşemez; halkımız bunu kabul etmeyecek; Kürt halkı Türkiye'ye karşı büyük bir düşmanlık besleyecek. En iyisi Türkiye'nin Kerkük meselesine karışmamasıdır. Kerkük bizim bir iç meselemiz, Irak'ın bir iç sorunudur, hiçbir bölge devletinin bu işe karışma gibi bir hakkı yoktur; Bu meselenin nasıl hal olacağı da Irak Anayasasında belirtilmiştir.

Serbestî: *Peki, bölge devletlerinin dışında, Kerkük meselesine karışan güçler yok mu?*

Kemal Kerküki: Ben neden özellikle Türk politikacılarından söz ettim; çünkü dün bir gazetede oku-

rum ki, bir Türk yetkili, Kerkük meselesinin çözümünü öngören Geçici Temel Yasanın 58. Maddesini teyit eden Daimi Anayasasının 136. maddesi ertelensin

diyor. Bu, onun işi değil. Bu, Kürdistan ve Irak halkının onayıyla anayasa maddesi haline getirilmiştir, eğer biz demokrasiye ve demokratik değerlere inanıyorsak, Irak'ın dışındaki güçlerin, halkımızın verdiği bir karara karışma hakkı yoktur. Biz dünyadaki bütün devletlerle dostane ilişki kurmak istiyoruz ama hiç kimsenin bize boyun eğdirmesini kabul etmeyiz. Halkımızın çıkarı neyi gerektiriyorsa onu yapacağız.

Zulme Hiçbir Zaman İtibar Etmemişiz

Serbestî: *2007'nin son ayına kadar Kerkük'ün Kürdistan'a geçişi konusunda beklentiniz ne, yani o tarihe kadar Kerkük'ün Kürdistan idaresine geçmesi sağlanacak mı?*

Kemal Kerküki: Evet, bu konuda çok iyimserim, şayet yarın sabah Amerikan güçleri Kerkük'ten çekilirse, Kerkük Kürdistan'ın kontrolündedir. Kerkük Kürdistan'a geçecektir derken, Kerkük sadece Kürtler içindir anlamına gelmiyor; Kerkük'te her kim yaşıyorsa onun hakkını hukukunu koruyacağız. Dünyada Kürtlere büyük zulümler yapılmıştır; ancak bizim hiç kimseye zulüm yapmak, baskı uygulamak gibi bir düşüncemiz yoktur. O nedenle ne Arap, ne Türkmen ne Mesihî veya başka herhangi bir din veya milletin kimse bizden zulüm görmeyecektir. Bizde bir özgüven problemi yok, bu konuda tecrübelerimiz var; hiçbir zaman zulme itibar etmemişiz.

Kürtler, 1924'te Irak'ın kuruluşuna katıldılar daha sonra kendilerini kimyasal gazlar ile Enfal çukurlarının içinde buldular. Bunların tekrarlanmasını istemiyoruz. Irkçı baskılara karşı kendimizi korumak ve sağlama almak istiyoruz.

Şiiler, Kerkük'ün Bir An Önce Kürdistan'a Geçmesinden Yana

Serbestî: *Kerkük'ün Kürdistan idaresine geçmesi için, Kürtler ile Şiilerin anlaşığı iddia ediliyor. Bu iddia ne kadar doğru?*

Gerçekten her ne kadar gecikmiş bir karar olsa da, çok iyi, önemli bir tarihi adım oldu. Bu, Kürdistan'ın tüm parçalarındaki bütün

Kemal Kerküki: Böyle bir anlaşma yok ancak bundan bir süre önce Şii yöneticileri Kürdistan'a geldikleri zaman, bizzat bu konuyu ben onlarla konuştum. Gerek parlamentoda gerekse birebir yaptığımız görüşmelerde, 58. Maddenin bir an önce hayata geçirilmesini istediklerini belirttiler. Onların düşüncesi Kerkük'ün bir an önce Kürdistan federe bölgesine katılması yönündedir.

Sünniler Histeri İçinde

Serbestî: Peki Sünniler bu konuda ne düşünüyorlar?

Kemal Kerküki: Doğrusu Sünnilerin kendileri de, hâlâ ne istediklerini bilmiyorlar. Bizim temennimiz, Sünnilerin bir an önce içinde buldukları histeriden kurtulmaları ve sağlıklı bir kafayla Irak'ta nasıl yaşamak istediklerini bildirmeleridir.

Serbestî: Arap ülkeleri Kerkük meselesine nasıl bakıyorlar?

Kemal Kerküki: Dediğim gibi bu meseleyi hiçbir ülkeyle konuşmuyoruz; hiçbir devlet bu konunun muhatabı değildir.

İki İdare Dönemi Bitti

Serbestî: Siz Parlamento Başkan Yardımcısıyınız, her iki idarenin birleştirilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Kemal Kerküki: Gerçekten her ne kadar gecikmiş bir karar olsa da, çok iyi, önemli bir tarihi adım oldu. Bu, Kürdistan'ın tüm parçalarındaki bütün Kürtlerin temel isteği idi. Bunun bir an önce gerçekleşmesi bütün halkımızın arzusu idi. Bu birlik, Kürt halkına, Kürt yönetimine yeni tarihi bir fırsat veriyor, o yüzden çok önemlidir.

Serbestî: Karşılıklı olarak birliği içselleştirme konusunda haliyle bir takım zorlukların olacağı kesin ama burada bir noktaya işaret etmek istiyorum ki, Kürdistan Başkanı'na da bir başkan yardımcısının tayin edilmesi, birliğe ilişkin duyulan çok kuşkulu bir durumu ifade etmiyor mu?

Kemal Kerküki: Hayır çok tabiidir. Daha önce Bölge Başkanı'nın yetkilerine ilişkin bir kanun çıkarmıştık ancak başkan yardımcısına ilişkin bir düzenle-

me kanunda yoktu. Bu konuyu da parlamentoda görüşerek yasal bir çerçeveye kavuşturduk. Daha önce kanunda yeri olmadığı için,

parlamentonun bölge başkan yardımcısına itiraz edeceğini belirtmiştik. Ayrıca çok özgül ve yeni bir durum yaşıyoruz, kendi problemlerimizin ve kendi durumumuzun nasıl olduğunu biliyoruz.

Hem KDP hem de YNK büyük bir mücadele vermiştir; her ikisi de özgürlük için çalışmıştır. İhtilaflarımız vardı, bu ihtilafların nedenleri hangi taraftan kaynaklanıyordu; bunun zamanı geçti. Bugün her iki taraf da, Kürdistan'ı ve Kürdistan'ın özgürlüğünü daha da güçlendirmek için bir araya gelmiş ve birlikte yürüme kararını vermiştir. Birbirlerini kabul etmek Kürt yöneticilerinin büyüklüğünün bir göstergesidir diye düşünüyorum. Birlikte çalışma kültürünü hayatın her alanında geliştirebilmeliyiz. Her ülke her bölge, kendi özgül şartlarına göre şekilleniyor.

Serbestî: Dört bakanlık da (Peşmerge, Maliye, Adalet, İçişleri) birleştirilmedi...

Kemal Kerküki: Bir defa iki idare durumu bitti. Sözü edilen bakanlıklar konusu da tamamıyla pratik ve teknik bir süreçle ilgilidir. Bir yıldan az bir süre içinde bunların birleştirilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. Teknik açıdan kolay değil, yıllardan beri Süleymaniye'de bir idare, Hewlêr'de başka bir idare vardı; bu her iki idarenin ayrı müesseseleri vardı.

Örneğin peşmerge; her iki idarenin peşmerge güçleri, peşmerge ve askeri akademileri ayrıydı ve bunların rütbe, makam ve kıdemleri de ayrıydı, yine iç güvenlik kurumu da öyle. O nedenle her iki tarafın askeri gücünün birleştirilmesi, kıdem ve rütbelerin yeniden düzenlenmesi için bir süreç gerekiyor; bir kararla bunu bir günde yapamazsınız; bu, su ile yoğurt gibi kolay değil, al birini diğerine kat tamam. Birçok şey için zamana ihtiyacı var; onun dışında bu birliğin başarılı bir şekilde sürmemesi için bir engel görmüyorum.

Kürdistan'da Hukukun Üstünlüğünü Egemen Kılmak Esastır

Bizim yapmamız gereken hukukun üstünlüğünü egemen kılmaktır. Kürdistan'ın zenginlik kaynakları, parası, bütçesi, KDP'nin ve YNK'nin değildir. Bun-

Eğer Irak'ta demokrasi kurulur ve herkes(Arap, Şii, Sünni, Kürt, Türkmen, Keldani, Asuri) demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak be-

da, her Kürt ferdinin hakkı vardır. O nedenle hiçbir parti veya örgütün Kürdistan'ın bütçesini kendi keyfine göre tasarruf etmesine izin verilemez...

Serbestî: Ama her iki partinin temel iki siyasi güç oldukları da bir gerçektir.

Kemal Kerküki: Her iki taraf da yasaların ve hukukun üstünlüğünü kabul ettikten sonra, problem biter. Yasalar, keyfi olarak çıkarılmaz ve keyfi olarak da uygulanamaz. Kürdistan parlamentosunun da, tarihsel rolünü iyi oynaması, hizipçilikten ve partizanlıktan uzak durması gerekiyor. Örneğin ben Kürdistan parlamentosunda KDP'liyim ama benim esas aldığım, parlamentonun kendi yasama erkini yerine getirip getirmediğidir; hükümetin kanunlara göre hareket edip etmediğidir; eğer hükümet partizanlık yaparsa, KDP dahi olsa, parlamento olarak hemen buna karşı çıkmamız, hükümetin yanlışlıklarını behemehal engellememiz gerekiyor; bu konuda parlamentoda bulunan tüm milletvekili arkadaşlarımızın aynı sorumlulukla hareket ettiği/edeceği inancımı taşıyorum. Eğer parlamento rolünü iyi oynayabilirse, hem KDP'yi hem YNK'yi yanlışlıklardan alıkoyabilir. Hükümetin bütün icraatlarını, projelerini denetleyen, inceleyen komisyonlarımız var.

Serbestî: Parlamentosunun kendi rolünü iyi oynamaması için siz bir engel görüyor musunuz?

Kemal Kerküki: Hayır, hiçbir engel görmüyorum. Kürdistan parlamentosu olarak düşmanlarımızı ve onların beklentilerini iyi biliyoruz. Onların bizi birbirimizden ayırıp, bizi birbirimize düşman haline getirmelerini ne kadar arzu ettiklerini çok iyi biliyoruz. O nedenle biz görevlerimiz çok daha iyi biliyoruz. KDP veya YNK olsun, hangi taraf birliğin pekişmesi konusunda tembellik yaparsa, gidip ona davul çalmayız. Ancak uzman bir hekimin hassasiyetiyle her iki tarafa yaklaşmalıyız onların sorunlarını tespit edip çareleri konusunda onlara yardımcı olmalıyız; ateşe köprüle gidip onları karşı karşıya getirerek savaşa noktasına getirip düşmanlarımızı sevindirmeyeceğiz.

Bizim Vazifemiz Şiiilerle Sünnileri Barıştırmaktır

Serbestî: Siz, Kürdistan güneyinin Irak'la geleceğini nasıl görüyorsunuz?

nimserse, o zaman Amerika askerinin Irak'ta kalmasına da gerek kalmaz. O nedenle Amerika'nın Ortadoğu Projesinin ezilen halkların çıkarına olduğunu düşünüyorum.

Kemal Kerküki: Gelecekte Kürdistan bütün Irak'ın merkezi ve değişim eksenini olacaktır. Biz Şiiiler ile Sünniler arasında her-

hangi bir taraf tutmuyoruz. Bizim vazifemiz, onların gelip burada bulunduğunuz yerde oturmalarını sağlamak ve onları uzlaştırmak, barıştırmaktır.

Biz burada Kürdistan'da kendimizi yönetiyor ve Irak'ın yönetimine de ortağız. Daha önce, Bağdat rejimi ülkemizin servetini, petrol gelirlerini götürüp silaha tahvil edip, o silahlarla Kürdistan'ı yakıp yıkıyordu. Şimdi o kalmadı. Bugün Kürdistan'ın, ülkenin geliriyle, kendi evimizi yapmak düzeltmek istiyoruz. Birbirimizi kabul etmemiz lazım ama onlar bizi kabul etmiyorlarsa, o zaman herkes kendi evine döner.

Saddam döneminde, Bağdat'ın buraya ilişkin hiçbir yetkisi yoktu; bağımsız bir yönetim olarak yaşıyorduk; Irak özgürleştirilince Federal bir Irak'ın kurulması temelinde ortaklığı kabul ettik. Biz kendi bağımsızlığımızı ilan edebilirdik. Ancak gördük ki, bugün Federal Irak çatısı altında birlikte yaşamak halkımızın menfaatine daha uygundur. Bunun da bazı nedenleri var.

Serbestî: Dünya medyası –hayali veya gerçek- hep Amerika'nın "Büyük Ortadoğu Projesinden söz ediyor. Amerika projesinin adı ne olursa olsun, size göre Kürdistan'ın Amerikan projesindeki yeri nedir?

Kemal Kerküki: Burada sık sık söylediğim bir hususu bir kez daha söylemek istiyorum: Irak'ın bütün tatlı suları Kürdistan'ın içinden akıyor; Bağdat, Basra, Araplar bu tatlı suyu içerek yaşıyorlar. Demokrasi de bugün Kürdistan'da kuruluyor; Kürdistan demokrasisi, tıpkı Kürdistan'dan akan tatlı su kaynakları gibi, Irak'a, Irak'ın güneyine akacak yayılacaktır; Irak Kürdistan'ın demokrasisiyle yeniden hayat bulacaktır. Bu meseleyi tam olarak böyle görüyorum.

Amerika'ya gelince, Amerika kendi çıkarları için bölgeye gelmiştir. Ancak onun çıkarı demokrasiyi yerleştirmekten, güçlendirmekten geçiyor. Eğer Irak'ta demokrasi kurulur ve herkes(Arap, Şii, Sünni, Kürt, Türkmen, Keldani, Asuri) demokrasiyi bir yaşam tarzı olarak benimserse, o zaman Amerika askerinin Irak'ta kalmasına da gerek kalmaz. O nedenle Amerika'nın Ortadoğu Projesinin ezilen halkların çıkarına olduğunu düşünüyorum. Örneğin biz Kürtler

Irak'a karşı çok savaştık. Ancak Bağdat'ta ard arda iktidara gelen

Irak hükümetleri, Kürtleri ortadan kaldırmak için çok çaba sarf

olarak zulüm görmüşüz, bu proje bizim çıkarımızdır.

Biz demokratik değerlere inanan bir milletiz bize

göre, halkların ve demokrasinin gücü nükleer füzele-

rin gücünden daha büyüktür. Biz kendi evimizde onurlu bir şekilde yaşamak istiyoruz; kimsenin evini, yurdunu işgal etmek gibi bir emelimiz olmamıştır. Daha önce söz ettiğim Amerika'nın basımını yaptığı Osmanlı Haritasını, Britanya Büyükelçisine, Irak Kürdistanı'nın sınırlarını ve Kerkük'ün Kürdistan'ın içinde yer aldığını gösterdim. O, "Daha önce Britanya'da büyüktü ama sonra küçüldü" dedi. Ben ona "Bakin, Britanya başka ülkeleri işgal ederek büyümüşü ve en sonunda işgal ettiği yerlerden çekilerek küçüldü. Ama Kürtler kendi evlerinde yurtlarında duruyorlar; Kürtlerin kaldığı yer onların kendi evi; evlerinden çıkıp başka halkların malını, mülkünü işgal etmemişler; kendi evlerinde onlara zulüm yapıyor" dedim.

Serbestî: *Eğer Şiiilerle Sünniler kendi aralarında uzlaşmazlarsa, dolayısıyla Kürtlerin de tek bir tarafla uzlaşması söz konusu değilse ve haliyle herkes kendi evine dönüp Kürtler bağımsızlıklarını ilan ederlerse, Amerika ve Britanya'nın Kürt bağımsızlığına karşı tutumu ne olur sizce?*

Kemal Kerküki: Bugün Amerika'nın, Britanya'nın ve hepimizin isteği, Irak'ta bir an önce geniş tabanlı ulusal bir hükümetin kurulması ve demokrasinin Irak'a yerleşmesidir. Ama eğer bu şartlar yerine getirilmez; Araplar (Şiiiler, Sünniler) bunu kabul etmezlerse, o zaman farklı bir ortam doğar, bu farklı ortama göre tarafların düşüncesinin ne olacağı o zaman daha rahat okunur.

Serbestî: *Siz hem Kürdistan Parlamento Başkanısınız hem de Başkan Barzani'nin Özel Temsilcisi*

etiler; sonunda kimyasal gazları da kullandılar ama aklın yolunu seçmediler. En sonunda o çok güvendikleri savaş teknolojisi; tankları, topları, savaş uçakları, füzeleri şalvarlı bir Kürt hamalın el arabası üzerinde satışa çıktılar.

olarak biliniyorsunuz, bu sıfatlarınızla Türk yöneticilerine, politikacılarına veya Türk devletinin tutumu konusunda ne söylemek istersiniz?

Kemal Kerküki: Türk devleti bizim büyük bir komşumuz ve AB'ye aday bir ülke. Biz Türkiye'nin bizimle iyi bir komşu olmasını istiyoruz, içişlerimize müdahale eden bir güç olarak değil. Ticari ve ekonomik ilişkilerimizi Türkiye ile güçlendirmek istiyoruz. Bu bağlamda, Türkiye'den ne kadar şirket ticari kuruluş Kürdistan'a gelirse, gelsin, hoş helal olsun. Ama Türkiye Kürtlerin durumunu kötüleştirme yönünde hesaplar yapmasın. Biz Kürtler olarak, etrafımızdaki ülkelerde; Türkiye, İran, Suriye'de demokrasi ne kadar gelişip kökleşirse o kadar seviniriz. Komşularımızla dost olmak istiyoruz.

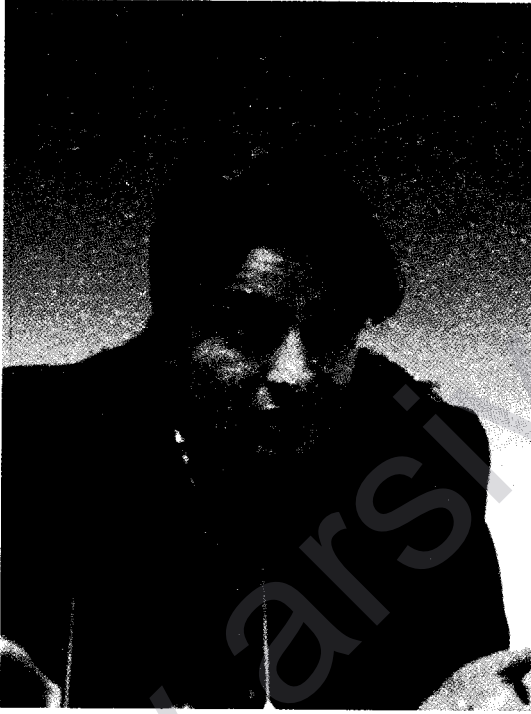
Takip ediyorum, son dönemlerde, Türk politikacılarının üslubunda önemli bir değişiklik görüyorum, bu değişiklik hem Kürtlerin hem de Türklerin çıkarınadır, sevindiricidir.

Demokrasi ne kadar kökleşip gelişirse, herkes kendi yarını alır, tatlı su içmek herkese nasip olur.

Serbestî: *Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?*

Kemal Kerküki: Irak'a karşı çok savaştık. Ancak Bağdat'ta ard arda iktidara gelen Irak hükümetleri, Kürtleri ortadan kaldırmak için çok çaba sarf etiler; sonunda kimyasal gazları da kullandılar ama aklın yolunu seçmediler. En sonunda o çok güvendikleri savaş teknolojisi; tankları, topları, savaş uçakları, füzeleri salvarlı bir Kürt hamalın el arabası üzerinde satışa çıktılar. O nedenle kim ne kadar güçlü olursa olsun, her hükümet için akıl gereklidir. Bundan herkesin çok iyi bir ders alması gerekiyor.

Mücadele "Muhafazakârlar" ile "İlericiler" Arasındadır

Êvar Xaman Rıfat*: Kürdistan Parlamento-sunda bulunan kadın parlamenter-lerden birisidir. 1974'te Hewlêr'de doğdu. Selahaddin Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra Paris Kürt Enstitüsünün aracılığıyla verilen bursla 2000 yılında Fransa'ya giderek uluslararası hukuk alanında master yaptı. Bir yıl önce Kürdistan'a geri dönerek Kürdistan'da yapılan parlamento seçimlerinde YNK'nin listesinden Kürdistan Parlamento üyesi oldu. Belirtmek gerekiyor ki, Kürdistan parlamentosu üyelerinin %25'i kadınlardan oluşmaktadır.

Serbestî: Kürdistan'da kadın siyaset ilişkisi nasıldır? Kadınlar çok rahat siyasete katılabiliyorlar mı? bu konuda kadınların önünde ne tür zorluklar var?

Êvar Xaman Rıfat: Kanaatime göre, Kürdistan'da kadınların durumunun diğer toplumsal koşullardan ayrı düşünülmemesi gerekiyor. Yani bu toplumun durumu ne ise kadınların durumu da odur. Irak'ın genelinde ve Kürdistan'da siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda dünya kadar sorunlarımız var ki bu sorunlar, bu toplumun her bir bireyini etkiliyor ve kuşkusuz kadınları çok daha fazla etkiliyor.

Ayrıca unutmayalım ki, Müslüman bir toplumda yaşıyoruz; bunun yanı sıra bütünlüklü bir hukuk anlayışı ve sistemiyle tanışmamış toplumsal geriliklerimiz söz konusu. Bir toplumu düşünün ki, şimdiye kadar hep savaş ve şiddet ikliminde yaşamış, iç savaşları, sürgünleri, toplu katliamları görmüş. Ayrıca Irak'ın İran'a, Kuveyt'te karşı ve kendi toplumuna karşı sürdürdüğü savaşlar, bu toplumun her bir bireyine ve özellikle kadınlara büyük sorunlar yaratmıştır.

Dolayısıyla bu toplumun her bireyinin sorunlarının var olduğu gibi kadınların sorunları ve özellikle kadın oldukları için sorunları daha bü-

* Milletvekili

Dolayısıyla eğer, 1991'den 2005'e kadar ki süreyi kıyaslarsak, bugün hem parlamentoda, hem idari sistemde hem diğer toplum-

yüktür. Belirttiğim gibi, şiddet iklimi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, artı din, bireylere yoksunluk ve zavallı bir yaşam modelini dayatmıştı ama bu dayatma en çok kadınlara yönelik olmuştur.

Kadın Siyasete Katılmayı Öğrenmemiştir

Kadın siyaset ilişkisine gelince, yaşadığımız toplumda, kadın henüz siyasete katılmayı ve siyaseti öğrenmemiştir. Çünkü bu toplumda siyaset silah ile yürütülmüştür. Unutmayalım ki, Irak'a egemen olan siyasi nizam bir diktatörlüktü; dolayısıyla bu diktatörlüğe karşı bireylerin, toplumun normal ve demokratik yollarla siyaset yapabilme imkânları da yoktu. Rejime muhalif olan her bireyin, dağa çıkıp savaşmanın dışında başka bir tarzda siyaset yapabilme imkânı bulunmuyordu. Muhalif siyasete de silah egemendi, silahlı mücadele veriliyordu. Bu nedenle siyasi prensiplerin egemen olduğu bir anlayış gelişmedi; hâlâ da Irak'ta ve Kürdistan'da siyasetin toplumun içinde kendi normal mecrasına giremediğini düşünüyorum. Hele diktatörlük döneminde kadınların siyasete katılma imkânı tümenden imkânsızdı.

Şimdi kadın siyasete katılabiliyor mu dersenez; kanaatime göre bildiğimiz modern siyaset anlamında hâlâ kadınlarımız siyasete katılamıyorlar; çünkü toplumumuzun başka sorunları hepimizin üzerine başka yükümlülükler yüklemiş ve çok olağanüstü siyasi koşullarda yaşıyoruz. Erkeklerimizin de, çoğunun gerçek siyaset anlamında bir siyasi faaliyette bulunması çok zor. İçinde bulunduğumuz toplumsal ve siyasi koşullar siyasetin sınırlarını çok daraltıyor.

Kürtler Batılı Bir Yönetim Modelini Seçmişler

Ancak tüm eksikliklerine rağmen, Kürtlerin kendi yönetimi döneminde başlayan iyileşmeler, hiçbir şekilde Irak diktatörlük rejimiyle kıyaslanamayacak bir mesafededir.

Bilindiği üzere, 1991 Raperininden (ayaklanma) sonra Kürtlere kendi yönetimini oluşturmak için bir fırsat çıktı. Kürt yöneticileri de bu fırsatı doğru değerlendirdi, Avrupai parlamenter rejimleri model olarak

sal kurum ve kuruluşlarda çok önemli sayıda kadınların öne çıktığını gözlemleyebiliriz. Ancak hâlâ işin başında olduğumuzu düşünüyorum. Çünkü toplumumuzun değer yargıları, kadınların siyasette, iş yaşamında öne çıkmasını hâlâ yadırgıyor.

benimsenerek bir Kürt yönetimi kurmayı hedeflediler ve nihayetinde 1992'de Kürdistan'da parlamento seçimleri oldu. Kürt yöneticileri, daha o zaman, ku-

racağımız yeni Kürt siyasi nizamının, sisteminin hiçbir şekilde Saddam'ın diktatörlük rejimine benzemeyeceğini, Batılı modern demokrasiyi esas alacağını, herhangi bir şark devletine veya İslami bir devlet modeline göre olmayacağını söylediler.

Ve bugün çok açıktır ki, Kürtler yönetim şekli olarak Avrupa modelini seçmişlerdir. Bu nedenle Raperinden sonraki ilk parlamento seçiminde Kürdistan'ın iki temel partisi YNK-KDP kadınların siyasete katılımını sağlamak amacıyla, kadınlara belli bir kota ayırdılar; çünkü bu yeni siyaset ve yönetim modeline göre kadının siyasete katılması bir zaruriyet idi. Eğer modern bir sistemin, demokrasinin, kadın-erkek eşitliği için yükselttiğiniz şiarın hayata geçirilmesini istiyorsanız mutlaka kadının aktif bir şekilde siyasete ve diğer bütün toplumsal faaliyetlere katılması gerekiyor.

Toplum Kadınların Siyasette İş Yaşamında Öne Çıkmasını Hâlâ Yadırgıyor

Dolayısıyla eğer, 1991'den 2005'e kadar ki süreyi kıyaslarsak, bugün hem parlamentoda, hem idari sistemde hem diğer toplumsal kurum ve kuruluşlarda çok önemli sayıda kadınların öne çıktığını gözlemleyebiliriz. Ancak hâlâ işin başında olduğumuzu düşünüyorum. Çünkü toplumumuzun değer yargıları, kadınların siyasette, iş yaşamında öne çıkmasını hâlâ yadırgıyor.

Irak yeni Anayasasına bakın, temel bir kaynağı da İslam'dır; yani İslam dininin öngördüğü yaşam modelini topluma dayatıyor; Kürt tarafı bu konuda da büyük bir mücadele verdi, ancak Kürtlerin muhalefetine rağmen, dinin anayasanın temel kaynaklarından birisi olduğu belirlemesini anayasaya koydular. O nedenle bugün her alanda bir savaş içindeyiz; bu savaş, dini muhafazakârlık modelini toplum yaşamına egemen kılmak isteyenler ile temel insan hak ve özgürlüklerini, modern demokrasi prensiplerini ve kadın erkek eşitliğini savunanların arasındadır. Maalesef, savaşların yol açtığı kırımların, göçlerin tahriha-

tı bir yana, Kürt toplumu içinde İslami muhafazakâr bir rejimi toplum yaşamı üzerinde egemen kılmayı farz görenler, ilerici demokrat diyebileceğimiz kesimlerden sayı olarak daha fazladır.

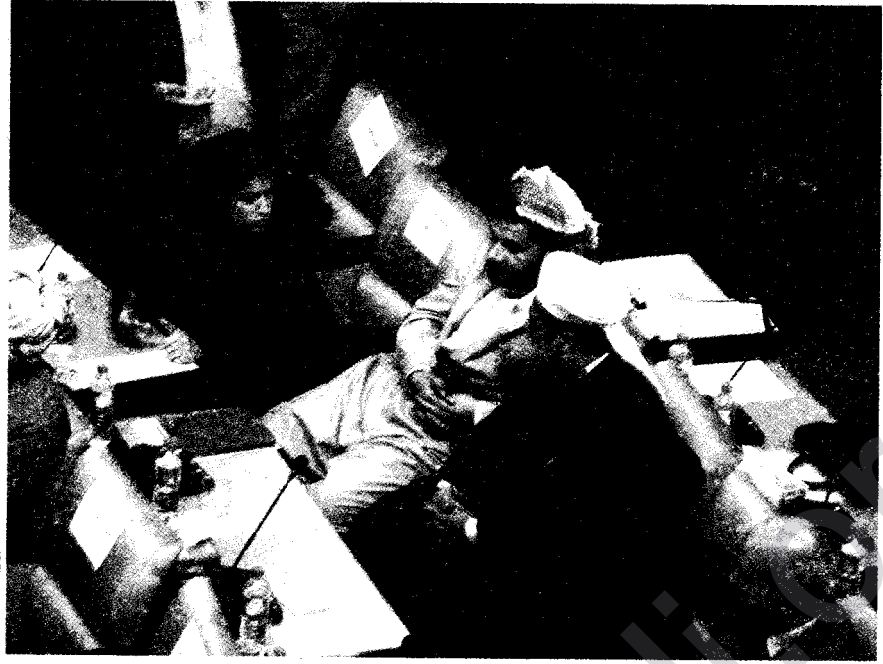
Kadınlara %25 Kota

Ancak ümit verici bir durum var ki, Amerika ve diğer Batılı ülkeler, uluslararası sivil ve yardım kuruluşları demokrasi yanlısı olan tarafa arka çıkıyor, destekliyor. Ne kadar başarılı olacağız onu zaman gösterecek. Bu iki taraf arasındaki mücadele günlük olarak hayatın her alanında; parlamento salonunda, evimizin içinde babamız, kardeşimiz ve yakın akrabalarımızla, sokakta, cadde, trafik polisiyle, kendi partilerimizin içinde var...

Kendi parlamentomuzda yaşadığımız tecrübeler gelince, kadınların parlamentoya taşınması için, kadınlara % 25 kota getirilme isteğini Kürt yöneticileri olumlu karşıladı ki bu, çok önemli ve pozitif bir noktadır. Belirtmek gerekiyor ki, Kürt yöneticileri bu tür projelerde kabiliyetlidirler! Bu, onların pozitif yanısıdır. Ne var ki, her iki temel parti; KDP-YNK adayları belirledikleri için parlamento aday gösterilen kadınların çoğu ya bir mesulün eşi, ya kız kardeşi, yakınıydı veya bir şehit ailesindendi...

Serbestî: Peki siz hangi mesulün ne derecedeki yakınısınız?

Êvar Xaman Rıfat: Ben hiçbir mesulün yakını değilim! Ne hiç kimsenin eşi, ne kız kardeşi ne de yakınıyım; ben hepsi öyledir demiyorum, diyorum ki, ekseriyeti öyledir. Aslında erkekler açısından da durum biraz böyledir; parlamentoda bulunan birçok erkek de, ya bir ağanın veya bir aşiret reisinin oğlu olduğu için seçilmiştir; yoksa peşmergelikle siyasetle bunların alakası yok. Bununla birlikte, hem erkeklerin hem de kadınlar arasında kabiliyeti yüksek, her türden hizipçilikten ve toplumun geri faktörlerinden uzak duran parlamenterlerimiz de var. İşte o nedenle diyorum ki, bu savaşımız parlamentonun içinde de devam ediyor. Bu saydığım "gerici" ve "ilerici" özellikler, salt şu veya bu partiye ait de değil; bu iki özellik, hemen her parti ve örgütün içinde bulunuyor.

Xaman hanım, Parlamentoda iki meslektaşıyla gündem dışı kadın haklarını tartışıyor. başka bir meslektaşı da konuya müdahil oluyor.

Kadın Haklarını Savunma Komisyonu İyi İşler Yapıyor

Serbestî: Mevzuatın demokratikleştirilmesi çalışmalarını haricinde, parlamentonun somut olarak kadın haklarına yönelik, bir çalışması, projesi var mı?

Êvar Xaman Rıfat: Tabii, belirttiğim gibi bu hayatın her alanında süren bir mücadeledir. Ayrıca parlamentoda, "Kadın Haklarını Savunma Komisyonu" adında kadın haklarını savunan ve sorunlarını takip eden bir komisyonumuz var. Kendim komisyonun içinde değilim ancak bu komisyonun içinde yer alan çok sayıda yetenekli bayan arkadaşlarımız var ve çok iyi işler yaptıklarına da inanıyorum. Bu komisyon, Kürdistan'da kadın haklarının uluslararası bağlayıcı tüm sözleşmelere uygun olarak yerine getirilip getirilmediği konusunda ve özellikle kadınların bu sözleşmelerden daha fazla yararlanması için çok sıkı çalışıyor.

Kürdistan'da yasaların dini etkilerden bağımsız bir şekilde çıkarılması gerekiyor. Ben din derken, İslamı kast etmiyorum; örneğin Yezidilik de kendi cemaatine Yezidi bir yaşam modelini farz kılıyor. Yezidi bir genç kızın veya genç bir erkeğin dinen Yezidi olmayan birisiyle evlenmesi yasaktır. Dolayısıyla bu tür dini yasaların yasalarda yer almaması lazım... Bu bağlamda Kürdistan Anayasası ve yasaların tümü dini etkilerden uzak olmalı, bireyin temel hak ve hürriyetlerini esas alması lazım.

Serbestî: Peki Kürdistan parlamentosunun genel "zihniyeti" nasıl; yani ataerkil bir zihniyet mi hâkim,

Bu parlamentonun, hükümeti kuran, denetleyen, bireyin temel hak ve özgürlükleri konusunda prensip ettiğimiz değerlerin yaşama ge-

ya da kadın-erkek eşitliği konusunda duyarlı mı?

Êvar Xaman Rıfat:
Bakın eğer Kürdistan parlamentosunu çevre ülkelerin; (İran, Suudi, Ürdün, Suriye

ve Irak) parlamentolarıyla kıyaslarsanız, Kürdistan parlamentosu çok çok ileridedir ancak eğer bir Avrupa ülkesinin parlamentosuyla mukayese yaparsak daha çok yol almamız gerekiyor. Unutmayalım ki, parlamentomuz da bu halkın içinden çıkmıştır; kadın-erkek eşitliği gibi kavramlar da toplumumuz için yeni kavramlardır. Bu bağlamda evet, parlamentomuz erkek egemen bir parlamentodur ancak gerek demokratik değerlerin benimsenmesi, gerek kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda çok iyi işler de yapmıştır; bu bağlamda toplumdaki bir adım öndedir ve daha çok iyi işler de yapacağına inanıyorum. Ayrıca çoğumuzda her ne kadar partili olma alışkanlığı ve kendi partisinin çıkarını koruma düşüncesi varsa da, sonuçta bu parlamentonun, hükümeti kuran, denetleyen, bireyin temel hak ve özgürlükleri konusunda prensip ettiğimiz değerlerin yaşama geçirilmesinde gerçekten işleyen bir kurum olacağına, insanlarımızın rüyalarını gerçekleştirecek yasalar çıkaracağına inanıyorum. Bu inançla, bu parlamentonun demokratikleşme konusunda Irak parlamentosu üzerinde de iyi bir baskı unsuru olacağını düşünüyorum. Çünkü Irak parlamentosunda, dini, mezhebi ve aşiretsel tutumlar çok katı ve etkileri çok daha fazla... Irak'ın değişmesi için de daha çok uzun bir zaman gerekiyor.

İki Ayrı İdare Tarihe Karıştı

Serbestî: Siz her iki idarenin birleştirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz; sizce bu birlik kalıcı olur mu?

çirilmesinde gerçekten işleyen bir kurum olacağına, insanlarımızın rüyalarını gerçekleştirecek yasalar çıkaracağına inanıyorum. Bu inançla, bu parlamentonun demokratikleşme konusunda Irak parlamentosu üzerinde de iyi bir baskı unsuru olacağını düşünüyorum.

Êvar Xaman Rıfat:

Evet, bu kalıcı bir birliktir bundan eminim; bu konuda çok iyimserim. Bu birlik birkaç günde gerçekleşmedi, uzun bir dönem ve epey

bir çalışmadan sonra oldu. Geç oldu ama iyi oldu. Birlik olmanın ve birlikte yaşamamanın dışında başka hiçbir seçeneğimiz yok. Sonunda her iki parti de bu kanaate vardı, halkın da büyük bir baskısı vardı, çünkü halk da her iki idarenin birleşmesini istiyordu. Artık müesseselerimizin hakikaten işleyen kurumlar olması gerekiyor. Bu konuda yapmamız gereken ve halkımızın kaderini belirleyecek büyük işler var. Eğer birlikte yaşamasak, Kerkük meselesini nasıl halledeceğiz ki, Kerkük bütün Kürtlerin kaderini ilgilendiren bir konudur. Eğer her iki Kürt idaresi birleşmeyip Kerkük meselesini tek bir irade olarak ele alıp çözüme kavuşturmazsa, Kürt halkının bu şekilde iki idareyi kabul etmesi mümkün değil. O nedenle ben artık iki ayrı idarenin tarihe karıştığını düşünüyorum.

Hewlêr Bağdat'a Karşı "İlerici" Cepheyi Temsil Ediyor

Serbestî: Kürtlerin Bağdat'la birliği nereye kadar gidecek?

Êvar Xaman Rıfat: Ben Kürdistan'da "muhafazakâr" ve "ilericilerin" mücadelesinden söz ederken, burası ile Bağdat arasında da yine benzeri bir mücadelenin var olduğuna inanıyorum; burada Kürt tarafı demokratik değişimi ve ileriye temsil ediyor. Bağdat'ta geriye dönük yüzü temsil ediyor. Ancak Bağdat, tıpkı buradaki "muhafazakârlar" gibi ilerici tarafın, düşüncelerini kabul etmek mecburiyetinde kalıyor. Burada da sürecin nasıl sonuçlanacağını bize zaman gösterecektir.

AK Partiyle Türk Hükümetinin Zihniyetinde Bir Değişimin Yaşandığına İnanıyorum

Fazıl Mirani*: KDP Sekreteri, yani Partinin ikinci adamı, oldukça güçlü siyasal hitabetiyle ve kıvrak zekâsıyla dikkatleri üzerinde toplayan, İngilizceyi çok iyi konuşabilen, bölge ve dünyadaki siyasal gelişmeleri yakından takip eden bir isim. Kendisine güvenen ve KDP'nin "çelik bilekli"lerinden biri olma izlenimini veriyor. Rahmetli Sami Abdurrahman, Mesud Barzani'nin en yakın mesai arkadaşıydı; 1 Şubat 2000 yılında Hewler'de yaşanan bir terör saldırısı sonucu yaşamını yitirince Parti'deki yerini Fazıl Mirani aldı. Fazıl Mirani

ile PKK'yi, bölge devletlerinin durumunu ve ABD'yi konuştuk. Mirani sorularımıza hiçbir tereddüde yer bırakmayan açık ve kapsamlı cevaplar verirken, "ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesini bilen beri gelsin diyor".

Serbestî: Sayın Mirani, söyleşimize "Kandil söylencesiyle" başlamak istiyorum. Son yıllarda, "PKK-terör-Kandil" Türk dış politikasının en 'aktüel' argümanları haline gelmiş. Kandil dağında ne var; bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Fazıl Mirani: Ben önce Türk devletinin zihniyet sistematığına dikkat çekmek istiyorum. Bir defa Türkiye'nin Kürt meselesi konusunda, seksen yıl önceki eskimiş zihniyet sistematığını değiştirmesi ve çağımıza uygun bir

zihniyetle meseleye bakması gerektiğini düşünüyorum. Zamanla her şey değişiyor, Türkiye'nin içinde de bazı önemli değişimler olmuştur. Ancak Türkiye'nin düşünce sistematığı dünyadaki değişime henüz uyum sağlamış değil. Eskimiş zihniyet kalıplarıyla değişime direnmek, herkesten daha çok Türkiye'nin zararınadır. Neden?

Bakın, son üç yıldır iktidarda bulunan AK Partiyle birlikte Türkiye'de hükümet zihniyetinde bir değişimin yaşandığına inanıyorum.

* Kürdistan Demokrat Partisi Sekreteri

Bunları niçin söylüyorum; Kürt meselesinin çözümüne ilişkin ileriye atılan her adım Türkiye'nin de çıkarına olacaktır; inkar noktasın-

Örneğin AK Parti kendini Kemalizm'in yolcusu veya mirasçısı olarak görmüyor. Diğer taraftan da, Kürt meselesi konusunda bugüne kadar mutlak bir inkar

üzerine kurulan geleneksel devlet politikasını, aynı şekilde sürdürmüyor ve meseleye daha gerçekçi bakıyor. Bundan bir süre önce Sayın Erdoğan Diyarbakır'da "Kürt meselesinin" var olduğunu belirtti. Oysa geleneksel Türk politikası şuydu: "Kürt de yoktur, Kürt meselesi de yoktur". Fakat Sayın Erdoğan, herhangi bir kişi veya herhangi bir parti başkanı değil, Başbakan sıfatıyla Kürtlerin ve Kürt meselesinin var olduğunu vurgulayarak, bu meseleyi demokratik kurallar çerçevesinde halletmek istediklerini belirtti. Bunun önemli bir işaret olduğuna inanıyorum. Erdoğan'ın bu açıklamasına hem Türkiye'nin içinde bazı siyasi çevreler ve siyasi şahsiyetler, hem de Türkiye dışında bulunan Kürt şahsiyetleri destek verdiler; Erdoğan'ın Kürt meselesini halledecek demokratik açılım programını açıkla destekleyeceğimiz dediler.

Bunları niçin söylüyorum; Kürt meselesinin çözümüne ilişkin ileriye atılan her adım Türkiye'nin de çıkarına olacaktır; inkar noktasından, meseleyi demokratik bir çerçevede halledeceğiz deme noktasına gelmek dikkate değer bir değişimdir. Ancak hâlâ Irak Kürdistanı'nın (onlar Kuzey Irak diyor, biz Irak Kürdistanı diyoruz) durumunda yaşanan her iyileşme, onlara eski korkularını hatırlatıyor. Eskiye hatırlamak, yeni durum üzerinde düşünmeyi de gerektiriyor. Bu bağlamda Türk devlet kurumlarının hepsi aynı fikirde değildir. Örneğin Türk Dışişleri Kürt meselesi konusunda farklı düşünüyor; Türk ordusu başka türlü düşünüyor. Siyasi partiler de konuya ilişkin hemfikir değiller, MHP ve benzeri çevrelerin fikri başka, ANAP'ınki başkadır. AK Parti ise diğerlerinin tümünden farklı düşünüyor.

Ancak Türkiye'de Kürt meselesine ilişkin bütünlüklü demokratik bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekiyor. Kürt meselesi haricinde Türkiye aslında demokratik bir ülkedir; parlamenter rejim, seçim sistemi, yasaların büyük bir kısmı demokratik esaslar üzerinde kurulmuştur. Fakat konu Kürt meselesine gelince bütün demokratik kurallar bir kenara atılıyor, tutumlar katılaşıyor. Türkiye'de bütünlüklü bir demokratik-

dan, meseleyi demokratik bir çerçevede halledeceğiz deme noktasına gelmek dikkate değer bir değişimdir. Ancak hâlâ Irak Kürdistanı'nın (onlar Kuzey Irak diyor, biz Irak Kürdistanı diyoruz) durumunda yaşanan her iyileşme, onlara eski korkularını hatırlatıyor.

leşme zihniyeti öne çıkmadığı ve hâlâ hükümlerlik zihniyetinde eski korkuların etkisi devam ettiği için, Türkiye Kandil dağından da korkuyor.

PKK Gayri Tabii Kuruldu Gayri Tabii Bir Şekilde de Ortadan Çekilecektir

Serbestî: İyi de Kandil dağında ne var?

Fazıl Mirani: Kandil'de ne var? Kandil'de PKK denilen bir isim var! PKK ve Türkiye. Kanaatimce PKK irrasyonel bir güç olarak doğdu, normal olmayan bir şekilde büyüdü, gayri tabii bir şekilde büyük bir kitleyi etrafında topladı; hâlâ da etrafında büyük bir kitle var, ama tüm bunlar gayri tabii bir şekilde oldu: tabiri caiz ise, dağ fare doğurdu. Kanaatimce PKK yine gayri tabii bir şekilde ortadan çekilecektir. Bakın, PKK'nin hiçbir tutumu normal bir şekilde ortaya çıkmıyor. Lideri bir gece ile bir gündüz arasında yakalandı; bir gece ile bir gündüz arasında on kez şiarını değiştirdi. Kürdistan'ın dört parçasını bir devlet çatısında birleştireceğini savunan PKK, Öcalan yakalandıktan sonra, hemen Irak Kürdistanı'na karşı tutum aldı; İran Kürdistanı'na karşı çıktı; Suriye'de Kürtleri mülteci olarak ilan etti; Irak Kürdistanı'ndaki bir Kürt siyasi otoritesinin Türkiye ve Arap dünyasının çıkarlarını tehdit edeceğini ileri sürdü. Öcalan ve PKK önce Türkiye'den bir takım kültürel haklar talebinde bulundu; daha sonra "Anam Türk'tür, ben demokratik cumhuriyeti yaşıyorum" noktasına geldi, en sonunda da siyasi talep adına hiç bir şey kalmadı. Bu arada PKK nerdeyse her gün isim değiştirdi; Kongre oldu, gerilla oldu, çözüm yolu oldu, cemiyet oldu.

Velhasıl bir sürü şey oldu. Ancak başka bir gerçek var ki, PKK ve Türk devleti iki temel konuda hemfikirli.

Birincisi, her ikisi de, PKK dışında Türkiye Kürtleri adına sivil siyasi bir Kürt muhalefetin ortaya çıkmasını istemedi; başka bir örgüt çıkıp PKK ile birlikte Türk devletine karşı savaşıydı bile PKK bunu kabul etmezdi; ille de gel bana katıl derdi. Türkiye, hep PKK'nin Kürtleri temsil etmesini istedi. "Bu terörist bir harekettir, Kürtlükle, özgürlük talebiyle bir alakası yoktur" şeklinde durumu izah ederek, hem kendi kamuoyunu hem dünya kamuoyunu daha rahat ikna ede-

Türkiye'ye karşı güya savaşmak şiarıyla ortaya çıkan PKK, Irak

Kürdistanı'nda Kürt devrimci hareketine karşı savaşmak için

bilirdi ve askeri kurumun bu işe ihtiyacı da vardı.

İkincisi, Irak Kürdistanı'na ilişkindir. PKK'nin zaman zaman Bingöl ve benzeri yerlerde çeşitli eylemlerde bulunduğu doğrudur, buna da ihtiyaç vardı; ama hem PKK hem Türk ordusu asıl savaşlarını Irak Kürdistanı'na kaydırdılar. Türk devleti Irak Kürdistanı'nda PKK ile savaşmak istiyordu. PKK de Irak Kürdistanı'nda Türk ordusuyla savaşmak istiyordu.

PKK ile Türk Devletinin Amacı

Kürdistan Deneyimini Ortadan Kaldırmaktı

Serbestî: Neden?

Fazıl Mirani: Neden, çünkü her ikisinin de amacı Irak Kürdistanı'ndaki deneyimi ortadan kaldırmaktı. Eğer amaç bu olmasaydı; Türkiye Kürdistanı'nın dağları, Irak Kürdistanı'ndan daha sarptır, saklanmaya ve gerilla savaşına daha elverişlidir; oralarda bazı dağlar var ki hâlâ katır yolu bile yok. Ama bizim dağlarımızın her tarafına Saddam askeri yol götürmüştü.

Elimizde belgeler var. Türkiye'ye karşı güya savaşmak şiarıyla ortaya çıkan PKK, Irak Kürdistanı'nda Kürt devrimci hareketine karşı savaşmak için Irak'tan yardım alıyordu. Öte yandan Türkiye yönetimi, kendi kamuoyunu tatmin etmeye yönelik, "Ben Türkiye'nin içinde PKK'yi bitirdim, Kuzey Irak'ta onunla savaşıyorum" şeklindeki bir söylemden hoşlanıyordu. İnanıyorum ki, Türk ordusu bu söylemle gidip Kıbrıs Rum kesiminde de PKK ile savaşmak istiyordu.

Bu konuda, 1995'te PKK'nin lider kadrolarından birisi olan Cemil Bayık'a "-Türk devletiyle Kürt karşıtı iki temel konuda mutabıksınız" dedim. "-Hayır, Türk devletiyle ittifak mı yapmışız?" şeklinde itiraz etti. "-Ben, böyle bir mutabakatın imza altına alındığından söz etmiyorum. Ama her ikiniz de, diğer Kürt hareketlerine karşı ve Irak Kürdistanı'nda savaşma konusunda aynı tutumu benimsiyorsunuz; işte iz, işte amel" dedim. O sırada PKK'lilerden birisi, sanırım Ebubekir idi, demişti ki, "-Ben Zaho'yu Türk askerine karşı Vietnam'a çevireceğim!" Ben de ona, "-Sen niye Şırnak ve Bingöl'ü Vietnam yapmıyorsun da Zaho'yu Vietnam'a çeviriyorsun? Türklerin Zaho'ya

Irak'tan yardım alıyordu. Öte yandan Türkiye yönetimi, kendi kamuoyunu tatmin etmeye yönelik, "Ben Türkiye'nin içinde PKK'yi bitirdim, Kuzey Irak'ta onunla savaşıyorum" şeklindeki bir söylemden hoşlanıyordu. İnanıyorum ki, Türk ordusu bu söylemle gidip Kıbrıs Rum kesiminde de PKK ile savaşmak istiyordu.

İstihbarat Amaçlı da Olsa ABD'nin PKK ile İrtibatı Var

İşte onların PKK'si şimdi Kandil'e sığınmış vaziyettedir. Peki, neden bugün dünden daha çok Kandil'deki PKK'den korkuyorlar? Çünkü artık PKK'yi destekleyecek bir Saddam kalmamıştır, Irak'ta yeni bir yönetim var ve biz o yönetimin ortağıyız. Saddam daha önce PKK'ye yardım ediyordu; ancak bugün bizden habersiz Kandil'e herhangi bir yardım yapılamaz. Ayrıca Irak'ta ABD de var; az veya çok sadece istihbarat amaçlı da olsa ABD'nin PKK ile bir kontağı var.

Serbestî: Yani ABD'nin PKK ile irtibatı mı var diyorsunuz?

Fazıl Mirani: Hatta istihbarat usulüyle de olsa var. Çünkü bu olgu, Türkiye-Irak-İran arasındaki güvenliği ve Türkiye-ABD arasındaki ilişkileri de etkiliyor; ayrıca bu bölgenin asayişini de etkiliyor ki, bu, Amerika'yı da ilgilendiriyor. O nedenle inanıyorum ki, ABD askeri yetkililerin Türk yetkilileriyle yaptıkları her görüşmede Kandil gündeme geliyor; sadece Kandil değil, Irak-İran-Türkiye üçgeninde bulunan PKK gündeme geliyor; çünkü ABD bütün bu bölgenin asayiş konusunda bir taraftır, sorumlulukları bulunuyor. Bu bölgede PKK var ve Türkiye'ye karşı olduğunu söylüyor. Türkiye de, PKK'yi kendine karşı bir terör tehdidi olarak değerlendiriyor. Fakat dediğim gibi Saddam'ın döneminden farklı bir şekilde bölgede durum değişmiş. Bu yeni değişen durum ister istemez Türkiye'nin dış politikasını da etkiliyor. Çünkü Türkiye hiçbir platformda "Benim hiçbir problemim bulunmuyor" diyemez, ona "birileri dağda, Kandil'de duruyor; önce onların problemini hal et" diyecekler.

PKK'yi Türkiye, Suriye, İran ve Irak Kullandı

Serbestî: Çok somut olarak güç ve sayı bakımından gerçekten Türkiye'yi tehdit edebilecek bir kuvvet var mı Kandil'de? Aldığım bazı duyumlara göre Kan-

Ayrıca Abdullah Öcalan, "Ben olmasaydım Talabani ile Barzani dev-

let kuracaklardı. Bunu ben engelledim. Türkiye ve Arap ülkeleri bu

di' de bulunan insanların sayısı 100'ü geçmiyor?

Fazıl Mirani: Kandil'de çok önemli bir güç yok. Mesele o değil, bu gibi konularda bir sinek bile

bir fili bunaltabilir. Ayrıca PKK'nin hâlâ dağlarda bulunan 4 bine yakın bir kuvveti var. Onları terörist olarak görüyoruz, onlara karşı savaşmışız; fakat bir gerçeği kabul etmek gerekiyor ki, bunlar deneyim kazanmış savaşçı insanlar, onların arasında bazılarının on iki yıl dağda kalmış ve savaşın dışında başka bir eğitimleri yok; ayrıca vahşi şartlarda yaşamaya alışmışlar ki, normal insanlar o şartlarda yaşayamazlar. O nedenle böyle bir güç herkes için bir tehdit olabilir. Tabii sadece tabii coğrafyadan söz etmiyorum, bir o kadar da meşakkatli bir siyasi coğrafya söz konusu.

Serbestî: Peki sizce bu gücü efektif olarak kimler kullanıyor?

Fazıl Mirani: Kanaatime göre hepsi bundan istifade ediyor; Türkiye de bundan istifade ediyor; dünya kadar Suriye istifade ediyordu; İran istifade ediyor; Irak ve ABD de isterlerse bundan istifade ederler.

PKK Kürtlerin Yararlanabileceği Bir Güç Değil

Serbestî: Peki Kürtler istifade edebilirler mi?

Fazıl Mirani: Hayır, Kürtlerin bu güçten yararlanabileceği bir şeyin olmadığına inanıyorum. Neden? Çünkü bu güç, yarın, "Türkiye Kürdistanı'nda Kürt hareketini temsil ediyor" diyebileceğimiz bir güç değil. Bir diğer olgu, bunlar, Türkiye ile geliştirmek istediğimiz ilişkilerde bir alternatif olabilirler mi, o da hayır. Çıkarlarımız daha çok Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerini gerekli kılıyor. Başka bir nokta ise, en başından beri, PKK'nin mantığı ve sloganları bizimkinden çok farklı. Kürtlerin hepsi temel bir konu üzerinde mutabık oluyor; ama PKK yine ayrı duruyor ve tüm Kürtlere karşı tavır alıyor. Daha önemlisi PKK milli değerlere önem vermiyor. Ne var ki, tüm bunlara rağmen "Kürt değildir, kardeşlerimiz değildir" de diyemeyiz. Evet, kardeşlerimizdirler ama yanlış bir yol tutmuşlardır ve Kürtlerin de bu yanlış yoldan hiçbir çıkarları yoktur.

PKK Kürt hareketlerinin arasında tek bir harekettir ki, Halepçe olayını kınamamış, Kürt parlamento-

sunu, Kürdistan seçimlerini, Kürt hükümetini desteklememiş, Kürt ulusal özgürlük mücadelesini doğru algılamamıştır. Tam tersine bütün bunlara karşı

savaş açmıştır. Bunun açık delilleri de, 1992'de, 95'te, 97'de bize karşı açmış oldukları savaşlardır.

Ayrıca Abdullah Öcalan, "Ben olmasaydım Talabani ile Barzani devlet kuracaklardı. Bunu ben engelledim. Türkiye ve Arap ülkeleri bu konuda bana teşekkür etmelidir" şeklinde beyanatlarda bulundu. Apo'nun bu mesajının anlamı şudur: Ben Arap devletlerinin ve Kürdistan'ı kendi aralarında taksim eden devletlerin hizmetinde bulunmak ve Kürtlerin kendi amaçlarına ulaşmaması için buradayım. Özellikle de Türkiye'ye hizmet için buradayım. Dolayısıyla PKK'den istifade etmemiz mümkün olmadığı gibi, tam tersine ondan zarar da görüyoruz. Sanırım bugüne kadar PKK'den istifade eden devletlerin de durumu değişti. Artık PKK'den istedikleri gibi istifade etmeleri mümkün değil. Örneğin Suriye; PKK şimdi artık Suriye'nin uzağındadır; Irak'ta Saddam yok. Türkiye bakımından da bugünkü şartlar seksenli, doksanlı yılların şartları değil. PKK'nin içinde de bazı şeyler değişiyor. Artık tepeden her şeyi kendi kitlesine dayatan ve kabul ettiren, kendi kitlesini kapalı bir kutu gibi tutan bir anlayışın imkânları fazla yok.

Türkiye'de de artık meseleye sadece silah gözyle bakan anlayışın dışında bir yaklaşım geliyor. Hükümet içinde de, diğer siyasi çevrelerde de bu meselelerin sadece PKK ve silah meselesi olmadığını, Kürt meselesinin bulunduğunu, bunun demokratik yollarla çözülmesi gerektiğini savunanlar var.

Özcesi PKK şu veya bu şekilde Kürt meselesinin çözümünde bir alternatif olamaz.

Türkiye Koşulsuz Genel Bir Af İlan Edebilir

Serbestî: PKK potansiyelinin bir şekliyle Kürtlerin hizmetine girmesinin imkânları yok mu sizce?

Fazıl Mirani: Zannetmiyorum; çünkü PKK Kurdayetiye [Kürt milliyetçiliğine] hizmet etmek için kurulmamıştır. Çok yanlış kurulan bir yapıdır. Ayrıca bu yapının bu şekilde devam etmesi de Türkiye'nin üzerine büyük bir sorumluluk yüküyor. Türkiye şart-

PKK sorununa gerçekçi bir çözüm bulunmazsa, ne Türkiye’de Kürt

meselesinin çözümü için bundan yararlanabilir; ne de Irak Kürdistanı’nın bundan bir yararı olabilir. Sadece savaş rantından geç-

sız bir siyasi genel af çıkarabilir. PKK tabanının çoğu kendi yöneticilerinden umutsuz kalmış bir durumda; ancak bunlar, dağdaki nisbi özgürlük ile yarın Türkiye’de başlarına ne geleceğinin tereddüdü içindir ve dağları tercih ediyorlar.

Zamanında bu konudaki düşüncelerimizi Türk yetkililerine de aktardık. Türk yetkililerine, “Bu insanlara genel bir siyasi af çıkarmakla, aş, iş imkanı bulmakla, bir biçimde onları sivil yaşama entegre etmekle mükellefsiniz. Türkiye’nin sadece asan, kesen, cezalandıran bir ülke olmadığını, sivil ve demokratik yaşam hakkının, fikir özgürlüğünün bulunduğunu her şeyden önce kendi vatandaşlarına göstermesi gerektiğini ” söyledik. “PKK yöneticilerine de Avrupa’da, Amerika’da Irak’ta veya başka bir yerde yaşamaları için formüller bulunabilir” dedik...

Eğer PKK sorununa gerçekçi bir çözüm bulunmazsa, ne Türkiye’de Kürt meselesinin çözümü için bundan yararlanabilir; ne de Irak Kürdistanı’nın bundan bir yararı olabilir. Sadece savaş rantından geçenler PKK’nin varlığından yararlanırlar. Muhtemelen Türk ordusunun içindeki bazı odaklar da PKK’nin bu şekilde devam etmesinden yararlanıyor, PKK ile savaşmaktan hoşlanıyorlar; çünkü bu savaş bazılarında önemli imtiyazlar ve yüklü bütçeler sağlıyor. Çünkü savaş tacirleri dünyada her yerde var.

Serbestî: “Magazin” bir soru. Abdullah Öcalan’ın telefonu hakkında ne biliyorsunuz? Ya da bu hikâye nereden çıktı?

Fazıl Mirani: Yine Abdullah Öcalan, PKK, Kandil gündeme geldi: Bana “Neden PKK bazen savaşıyor, bazen barışıyor, bazen tehdit ediyor, bazen oraya buraya mayın döküyor?” dediler. Ben de, “Bu Abdullah Öcalan’ın telefonudur; Öcalan’ın bir mobil telefonu var; zaman zaman onun eline veriyorlar. Tüm bunlar onun bu telefonla verdiği talimatlar sonucunda oluyor” dedim. Ama bana Abdullah Öcalan’ın elindeki telefonun modelini sorarsanız onu bilmem, dedim. Gerçekten elindeki telefonun hangi marka veya hangi GSM sistemine bağlı olduğunu ve numarasını bağlı? Onu da bilmiyorum. Ama Abdullah Öcalan’ın yandaşlarına telefonla talimat verdiği bilgisi kesindir. Ayrılanların çoğu, “biz Abdullah Öcalan’ın telefon

talimatlarıyla çalışmak istemiyoruz” şeklinde isyan edip ayrılmışlar. Ayrıca kendi arkadaşları, defalarca “Bugün Abdullah Öcalan’ın falan arkadaşla teması vardı” demişler. İyi de bu temas nasıl oluyor? Eğer birisi bir yerde tutukluysa ve onu orada tutanlar, bir takım talimatlar vermek için onun eline telefon veriyorlarsa, o kişinin kalkıp telefon verenlerin hilâfına bir talimat vermesi mümkün mü?

Serbestî: PKK’ye ilişkin birçok şey anlatınız ama ben yine sormak istiyorum: KDP’nin PKK hakkında net bir politikası var mı?

Fazıl Mirani: Bugün sadece Parti olarak PKK ile ilgili özel bir işlem yapamayız. Parti olarak aldığımız tutum geçmişte kaldı. Artık bölge parlamentomuz, Anayasamız ve bölgesel hükümetimiz var; sadece Kürdistan bunlar da değil, bugün geçmişteki gibi Irak’tan ayrı da değiliz. PKK geçmişte Saddam’dan yardım alarak bize karşı savaşıyordu. Ancak bugün artık Federal Irak hükümeti işbaşında; Celal Talabani Irak Devlet Başkanı ve Mesud Barzani Kürdistan Bölge Başkanı’dır. PKK’ye karşı, parlamentomuzun, bölgesel hükümetimizin ve Federal Irak hükümetinin, Anayasanın, ilgili makamların ve uluslararası hukukun öngördüğü şekilde davranılacaktır. Sadece parti olarak bu işlerle ilgilenmiyoruz. Dediğim gibi, idari ve yasal başka mekanizmalar var. Kürdistan da partiler çok; bu işler artık partilerin işi değil.

Amerika PKK Konusunda Henüz Net Değil

Serbestî: Peki, ABD’nin PKK’ye yönelik bir tutumu var mı?

Fazıl Mirani: Kanaatime göre, ABD bu konuda henüz ciddi ve net bir sonuca ulaşmış değil. Çünkü önce PKK’yi terör listesine aldı sonra listeden çıkardı. ABD’nin PKK’ye ilişkin tutumu ABD - Türkiye ilişkilerine bağlıdır. Türkiye ile ilişkileri iyileşirse PKK’ye karşı tutum alır, yok ilişkiler kötüleşirse PKK’ye hoşgörü ile bakar. Ayrıca Amerika’nın PKK’ye ilişkin düşünceleri, Türkiye ve bölge devletlerinin bu konudaki düşüncelerinden farklıdır. ABD gayet tabii ki Türkiye’ye şunu söyleyebilir: “-Senin bir kısım vatandaşların hata yapmış, onları affet, ev-

Kanaatime göre, PKK'yi Kürtleri temsil eden bir konu olarak ele almamak hem bizim için daha iyi, hem de Türkiye için daha iyidir.

lerine, işlerine geri dönsünler.” Ama işte şark akliyatı böyle değil: Birisiyle bir husumetimiz varsa, en az günde üç kez teftiş etmemiz gerekiyor. Ne yediğini, ne içtiğini nerede yatıp kalktığını mutlaka bilmemiz gerekiyor.

Türkiye Çözüm Konusunda Bir Adım Atarsa Kürtlerin Üç Adım Atması Gerekliyor

Serbestî: Yanlış hatırlamıyorsam bir süre önce Kürdistan Başkanı Barzani şöyle bir açıklama yaptı: “Eğer Türkiye PKK sorununa bir çözüm bulmak için hazır ise, Türkiye'ye yardım etmeye hazırız.” Bu açıklamayı nasıl okumak, nasıl anlamak lazım?

Fazıl Mirani: Başkan Barzani'nin sözleri eğer Türkiye hazır ise, bu meseleyi siyasi bir yolla çözme konusunda yardımcı olabiliriz anlamına geliyor. Yani dostlar var, PKK içinde diyalog kurabileceğimiz insanlar var. Onlara şunu diyebiliriz: Dağdaki yaşamla bir sonuca varamazsınız. Ve kanaatime göre eğer Türkiye, Kürt ulusal demokratik taleplerine ilişkin bir adım atarsa Kürtlerin üç adım atması gerekiyor. Çünkü tarihte Türkiye'nin Kürt meselesini kabul ettiği, Türk medyasının Kürtlerin varlığından, dilinden kültüründen söz ettiği hiç görülmemiştir. Ama bugün az da olsa bazı kıpırdamalar oluyor. Televizyonlarda, radyolarda Kürtçe şarkılar söyleniyor; Kürtçe yayınlar çıkıyor. İşte Serbestî çıkıyor.

Serbestî: Serbestî Türkçe(!) çıkıyor hakkında da bir sürü dava var!

Fazıl Mirani: Olsun, çıkması güzel ve onlar da bu derginin Kürtlerin dergisi olduğunu biliyorlar. Yani bazı iyileşmeler var ve Türkiye'nin şartlarını nazarı dikkate almak gerekiyor. Çünkü gerek bundan önceki Türkiye hükümetlerinin sahip olduğu anlayışın, gerekse de Türkiye kamuoyunun katılmış zihin kalıplarının değişmesi için zaman gerekiyor. Bu, yirmi dört saat içinde değişebilecek bir durum değildir.

Türkiye Kürtlerle Bir Diyalog Dilini Geliştirebilir

Serbestî: Ayrıca Başkan Barzani'nin, Washington gezisi sırasında Beyaz Saray'ın önünde -PKK konu-

sunun dışında-, “Türkiye Kürt meselesine bir çözüm yolu bulmaya hazır ise, biz ve AB (AB mi, ABD mi?) bu konuda Türkiye'ye yardım etmeye hazırız” dedi....

Fazıl Mirani: Kanaatime göre, PKK'yi Kürtleri temsil eden bir konu olarak ele almamak hem bizim için daha iyi, hem de Türkiye için daha iyidir. Çünkü PKK Kürt davası konusunda, çok kötü bir örnektir. Eğer Türkiye Kürt meselesini çözmek istiyorsa, -Kürt meselesinin çözüm modeli Irak'ta farklıdır, İran'da farklıdır, Suriye'de yine farklıdır- her ülkenin çözüm modeli farklı olacaktır.

Eğer Türkiye Kürt meselesini çözmek istiyorsa, -Kürt meselesinin çözüm modeli Irak'ta farklıdır, İran'da farklıdır, Suriye'de yine farklıdır- her ülkenin çözüm modeli farklı olacaktır. Bugün Türkiye'de Kürtler kendi siyasi örgütlerini kurabilme, kendi anadilleriyle eğitim görebilme, radyo-televizyon yayın imkânlarına sahip olsunlar deniliyor. 1950'lerde hiçbir siyasi talep, isyan, savaş olmaksızın Kürtler Irak'ta kendi anadilleriyle eğitim görebiliyorlardı. Irak yönetimi, “Madem bir halk var ki, kendi anadiliyle eğitim görmek istiyor; buyursun kendi anadiliyle okusun” dedi. Yani Kürt meselesinin alternatif çözüm yolları çoktur. Bu çözüm yollarından Türkiye hangi birisine razıysa ona göre Kürtlerle bir diyalog dilini geliştirebilir ve biz de diyalog ve çözüm yolunu destekleriz.

Bir yanlış anlaşılmaya yol vermemek için bir noktayı açıkça belirlemek istiyorum ki, bizim buradan Türkiye Kürdistanı'ndaki kardeşlerimize, bir çözüm modeli sunmak, ya da onlara temsilci tayin etmek gibi bir düşüncemiz yok. Bu, doğru da değil. Çünkü oradaki halkımızın her meslek grubundan ve her tabakadan seçebileceği kendi temsilcileri var; öğrencisi, işçisi, doktoru, esnafı, avukatı, aydını, milletvekili ve nihayetinde değişik örgüt ve organizasyonları var. O nedenle bizim bir taraf gibi davranmamız söz konusu değil. Biz Irak hükümetiyle defalarca savaştık, defalarca anlaşma masasına oturduk; kimse aramıza girmedi. İlk başta muhtariyet üzerine anlaştık; anlaşmamız bozuldu; bu defa otonomi için savaştık. 1971'de otonomide anlaştık, o da bozuldu. 1974'te tekrar savaştık, 1975 Cezayir Antlaşması sonucu yenilgiye uğradık. Daha sonra yeni bir devrim ve serhıldanlar süreci başladı. Sonunda federasyon üzerine anlaştık. Tüm bunlar birer tarihsel aşamadır. Hep Iraklı bir mantaliteyle birlikte hareket ettik. Önce asgari demokratik ölçülerden hareket ettik. Okullarımız Kürtçe olsun, kaymakam ve valilerimiz Kürt olsun dedik. Rahmetli Mele Mustafa, Irak'ı hangi üslup ve slogan

Esef vericidir ki, Kürtleri temsilen Türk devletiyle masaya oturabi-

lecek bir merci ve siyasi olarak bu meselenin müzakere edilebile-

ürkütüyorsa onunla hare-

ceği siyasi bir durum henüz yok. Türkiye'nin de henüz böyle bir

ket ediyordu.
Türkiye Kürt meselesi konusunda henüz için ba-

çözüm planı yok. Oysa Kürt meselesi, hem iç hem dış politika ba-

şında sayılır. Esef vericidir

kımından Türkiye'nin karşısında duran çok önemli bir meseledir.

ki, Kürtleri temsilen Türk devletiyle masaya oturabi-
lecek bir merci ve siyasi olarak bu meselenin müza-
kere edilebileceği siyasi bir durum henüz yok. Türki-
ye'nin de henüz böyle bir çözüm planı yok. Oysa
Kürt meselesi, hem iç hem dış politika bakımından
Türkiye'nin karşısında duran çok önemli bir mesele-
dir. Bu mesele, içte Türkiye'nin ekonomik ve siyasi
istikrarını ve toplumsal güvenliğini alakadar ediyor.
AB'ye aday olan bir ülke olması nedeniyle de, bir o
kadar Türkiye'nin dış politikasını alakadar ediyor.

Türkiye'nin AB'ye Girmesi Kolay Değil

Serbestî: Türkiye AB'ye üye olur mu, bu konuda-
ki kanaatiniz nedir?

Fazıl Mirani: Yakın bir zaman için hayır, kolay
da değil. Türkiye'de iki yönelim var; bir yönelim AB
yanlısı iken, diğer yönelim "Bizim AB ile hiçbir ala-
kamız yok; ne iktisaden ne siyaseten ve ne de içtimai
olarak AB'nin bize herhangi bir yararı yok" diyor.

Serbestî: Peki Kürdistan'ı bir siyaset olarak; burada
Kürt yönetimi Türkiye'nin AB'ye girmesini istiyor mu?

Fazıl Mirani: Şahsi kanaatime göre, Kürt mesele-
sini bir şekliyle çözmüş bir Türkiye'nin AB'ye girme-
si Irak Kürdistanı'nın çıkarınadır. Çünkü artık bir hal-
kın talepleri tanklarla toprakla bastırılmaya çalışılmaz.

Serbestî: Ama AB bir Kürdistan'ı içine alarak üç
Kürdistan'a da komşu olacaktır. Bu zor bir durum ol-
mayacak mı?

Fazıl Mirani: Bizim açımızdan Türkiye diğerle-
rinden farklıdır; Türkiye şimdi bizim ile Avrupa ara-
sındadır. O zaman Türkiye tamamıyla Avrupa olacak
ve bizim de kapımız hemen Zaho ve Silopi'den
AB'ye açılacak. Bu da Irak Kürdistanı için çok güzel
olacak diye düşünüyorum!

Irak'ın Geleceği Belli Değil

Serbestî: : Siz Irak'ın geleceği hakkında ne düşü-
nüyorsunuz; Irak bölünecek mi, bir arada mı kala-
cak; geleceği belli mi?

Fazıl Mirani: Irak'ın geleceği belli değil. Irak'ın
temel sorunlarından birisi, diktatörlük rejimi yıkıldı!:-

tan hemen sonra onun yeri-
ne ikame edilebilecek al-
ternatif bir nizamın hazır
olmayıştıydı. Yani diktatör-
lük çöktü ama henüz ona

alternatif olabilecek bir nizam yoktu. Bugün mevcut
olanını da bir nizam olarak görmek biraz zordur.
Çünkü bu yapı dün başkaydı, bugün başkadır, muhte-
melen yarın da başka bir nizam şeklini alacak. Keza
Irak, çok uluslu, çok dinli, çok mezhepli ve çok par-
tili bir ülkedir. Ne var ki, Iraklılar, çok uzun bir dik-
tatörlük döneminden sonra gelen özgürlük havasının
sersemletici etkisinden henüz kurtulmuş değiller. Bu-
gün Irak'ta yaşanan terör olaylarına karşı halkın du-
yarsız olmasının bir nedeni de budur. Genel olarak in-
sanlar, "Saddam rejiminin sonu geldi, gerisi ne olu-
yorsa olsun" gibi bir rehabetin içindeler.

Irak şimdi sadece Iraklıların elinde de değil. Civar
devletler, İngilizler, Amerikalılar ve diğer dış devlet-
ler de Irak'ta bulunuyorlar. Ayrıca Bağdat'ta güçlü bir
hükümetin kurulması da zor; çok farklı yönelimler
söz konusu. İslamı esas alan bir yönelim var, seküler
bir yönelim var, bir de milliyetçi bir yönelim var.
Eğer bir bakan, hükümet programından ziyade, kendi
dini veya milli hassasiyetlerini esas alarak çalışıyor-
sa, güçlü bir hükümetin varlığından söz etmek müm-
kün değil.

Diğer temel bir nokta; Irak bir terör sahası haline
getirildi. Irak'taki terörün neredeyse yüzde yüzü dışa-
rıdan geliyor, ama Irak'ın içinde de dayanak buldu.
Yakalananların çoğu, Sudanlı, Suriyeli, Ürdünlü, Su-
udili ve Afganlıdır. O yüzden bu terör iki yönlü gelişt-
ti; bazıları kendi ülkelerindeki terörü buraya taşırlar-
ken; özellikle Sünnilerden bazı kesimler de, "Ma-
demki iktidar elimizden gitti ve alternatifimiz Şiiler-
dir; o zaman düzen ve istikrarı bozuyorsa biz de ona
yardım edeceğiz" gibi bir tasavvurun içine girdiler.

Irak Kendi İçinde Birkaç Federasyon Şeklinde Bir Düzen Bulacak

Dolayısıyla Irak'ın her zamanki Irak olabilmesinin
çok zor olduğunu düşünüyorum. Sanırım Irak kendi
içinde birkaç federasyon şeklinde bir düzen bulacak.
Sünniler şimdi böyle bir formüle karşı çıkıyor. Ama
Şiiler kendi federasyonlarını ilan edip fiili bir durum
ortaya çıkarsa, Sünniler de bunu kabul etmek duru-
munda kalır. Sünniler açısından da federasyon daha

Amerika bir takım islahatlar yapıyor. Ne var ki Amerika projelerinden en bihaber olanlar bölge devletleri ve bölge halklarıdır.

iyi. Federatif bir yapılanmayla herkes kendi bölgesine her bakımdan -inşaat, kalkındırma, eğitim, kültür, güvenlik- daha çok sahip çıkma gereğini duyar. Şimdi Rammady'de bazı aşiretler bir araya gelerek teröre karşı bir cephe kurmuşlar; Suriyeli, Ürdünlü, Sudanlı, Suudilerin gelip onların arasına karışmalarına izin vermiyorlar. Örneğin biz de Kürdistan bölgesinde halkımızla birlikte güvenliği sağlıyoruz. O nedenle Irak'ın tamamının federe bölgeler şeklinde düzenlenmesi, terörü önleyecek asayiş sağlayacak bir formül olacaktır. Bağdat için de Brüksel modeli uygulanabilir.

Suriye ve İran Patlamaya Hazır İki Bomba...

Serbestî: Siz İran ve Suriye'nin durumunu Irak'ın geleceğiyle birlikte nasıl düşünüyorsunuz? Bu her iki ülke Irak ile iyi komşuluk ilişkileri içinde mi olacaklar, yoksa bu ülkelerde bir karışıklık mı bekliyorsunuz?

Fazıl Mirani: Sanırım düne kadar hem İran hem Suriye, güçlü bir Irak istemiyorlardı. Ancak Suriye ile İran'ın durumu birbirinden farklıdır. Bugün Irak'taki Şiiler İran'a yakın duruyorlar, düne kadar Kürtler ile İran arasında bir dostluk vardı. Yani İran'ın yeni Irak'ta sahip olduğu kazanca Suriye sahip değildir. O yüzden bu her iki ülkenin yeni Irak'a ilişkin tutumları aynı olmayacaktır. İkincisi; Suriye, Lübnan'daki Hariri suikastı nedeniyle, İran ise nükleer silah yapımı konusunda uluslararası bir baskıyla karşı karşıyadır. Her iki olay da, her an patlak vermeye hazırdır. Ayrıca bu ülkelerin ABD ile sorunları, ister istemez Irak'ı da etkileyecektir. Eğer Suriye ABD ile sorunlarını Beyrut'ta, Lübnan'da halletmeye çalışırsa, İran'da ABD ile sorunlarını Irak'ta halletmeye çalışırsa, Irak bunları kaldıracabilecek bir ülke değil. İran'ın ABD ile sorunları İran'da, Suriye'nin de ABD ile sorunları da Suriye de halledilmelidir, başka ülkelerde değil.

Amerika Projelerinden En Bihaber Olanlar Bölge Devletleridir

Serbestî: Amerika'nın "Büyük Ortadoğu Projesi" hakkında ne düşünüyorsunuz?

Fazıl Mirani: Tabii bu konuya ilişkin çok farklı görüşler var, senaryolar da çok. Bir defa ben Amerika'nın Irak'ta yaptıklarına bakarak, Amerika'nın hiçbir

Eğer birisi çıkıp "Ben Amerika'nın projelerinden haberdarım" derse, ondan şüphe duyarım. Bunun açık delili; eğer birileri Amerika projelerinden haberdar olmuş olsaydı; Mısır'dan Suudi'ye ve diğer devletlere kadar hepsi ayağa kalkarlardı.

projesini göremiyorum. Amerika bir takım islahatlar yapıyor. Ne var ki Amerika projelerinden en bihaber olanlar bölge devletleri ve bölge halklarıdır. Eğer birisi çıkıp "Ben Amerika'nın projelerinden haberdarım" derse, ondan şüphe duyarım. Bunun açık delili; eğer birileri Amerika projelerinden haberdar olmuş olsaydı; Mısır'dan Suudi'ye ve diğer devletlere kadar hepsi ayağa kalkarlardı. Sadece bazı varsayımlara dayanarak; Amerika'nın Mısır'da İhvan-ul Müslümünü güçlendirdiği, Türkiye'de İslami bir partiyi iktidara getirdiği, Kürdistan'daki İslamcı güçleri desteklediği, Hamas'a Filistin'de seçimleri kazandırdığı gibi değerlendirmeler yapıyor. Tabii ki bu yönde bazı işaretler var ama Amerika, İhvan-ul Müslümün Mısır'da hükümran olmasından veya Hamas'ın İsrail ile barış yapmasından ya da İhvan-ul Müslümün Suriye'de iktidara gelmesinden hoşlanır mı? Derseniz. Hayır, hoşlanmaz derim. Ancak bunların tümü bölgedeki değişim faktörleri ve değişime yönelik yorumlamalarıdır.

Serbestî: Bu "büyük tablo" da ABD-Kürt ilişkilerini nasıl görüyorsunuz?

Fazıl Mirani: Kürt-ABD ilişkileri, başka herhangi bir ülkenin Amerika'yla olan ilişki düzeyiyle kıyaslanabileceği bir noktaya henüz gelmediği kanaatindeyim. ABD, öncelikle herkesten daha çok kendi çıkarlarının peşindedir. İkincisi, Kürtler henüz Amerika'nın emin bir şekilde "Kürtler bölgede benim politikalarımın ön ayak olabilir, politik programımın yolunu açabilir" diyebileceği bir duruma gelmemişler. Bugünkü şartlarda Kürtler ABD için uygun bir aktör olabilir. Temenni ediyorum ki, ABD bir gün Kürtlere güven duyabilsin ve Kürtlere, "buyurun ben sonuna kadar sizi destekliyorum ama siz de benim bu çıkarımı koruyacaksınız" diyebilme noktasına gelsin. Kürtlerin bunda kazancı olacaktır.

Diğer bir soru şu: Kürtlerin arasında -ABD örgütlerinden ziyade halkla güçlü ilişkileri olan kişilere önem veriyor- halkına söz geçirebilecek ve Amerika'nın güven duyabileceği, bu yarın bana sırt çevirmez diyebileceği bir yönetici, bir lider var mı?

Çünkü ABD Kürt hareketinin tarihini iyi okuyor. Kürt hareketinin yönetimi, bir dönem Rusya'yla birlikte olmuş, başka bir zaman İran yanlısı olmuş, başka bir zaman Maoçu olmuş, daha başka bir zaman Baasla birlikte olmuş! Her defasında bir şey olmuş!

ABD stratejik meseleleri iyi okuyor ve stratejisini yanlış taşlar üzerine kurmuyor. Ortadoğu'nun istikrarsız politik mantalitesini doğru

ABD stratejik meseleleri iyi okuyor ve stratejisini yanlış taşlar üzerine kurmuyor. Ortadoğu'nun istikrarsız politik mantalitesini doğru okumak lazım. Zamanında Rusya'nın Mısır'da nasıl bir skandalla karşılaştığı biliniyor. Enver Sedat, 24 saat içerisinde Rusya'nın bütün üslerini, füzelerini dışarı attı; Rusya Ortadoğu akliyatını iyi okuyamamıştı. Ama Amerika bu konuda çok dikkatlidir.

Zamanında Rusya'nın Mısır'da nasıl bir skandalla karşılaştığı biliniyor. Enver Sedat, 24 saat içerisinde Rusya'nın bütün üslerini, füzelerini dışarı attı; Rusya Ortadoğu akliyatını iyi okuyamamıştı. Ama Amerika bu konuda çok dikkatlidir.

Özetle Kürtler Amerika programının yolunu açabilecek durumdalar mı? Amerika'nın güvenini kazanabilecek bir lider var mı? Eğer Amerika nezdinde bu iki sorunun cevabı pozitif verilirse, Amerika gereken bütün desteğini sunacaktır.

Serbestî: *Kürtlerin çoğu Mesud Barzani'yi çok seviyorlar, onun şahsına büyük bir güven duyuyorlar. Mesud Barzani Kürt halkıyla birlikte aynı güveni Amerika'ya vermiyor mu?*

Fazıl Mirani: Tamam Kürtler Mesud Barzani'ye güven duyduklar için kendilerine başkan olarak seçtiler. Acaba ABD de aynı güveni duyuyor mu? Mesele ABD'nin de aynı kanaate ulaşmasıdır. ABD böyle bir kanaate ulaşmış mı? Bu konuya "evet" veya "hayır" deme zor. Ama ne zaman böyle bir kanaat Amerika'da hâsıl olursa, Kürtler kazanır ve ileriye giderler.

Serbestî: *Geleceğe tutulan projeksiyonlarda, genel olarak Kürt ve Kürdistan durumunu nasıl görüyorsunuz?*

Fazıl Mirani: Ben şahsen ümitliyim. Neden? Çünkü gerek Kürdistan'da gerek Irak'ta yapılan tartışmalar ulusal talepler üzerinedir. Biz demokrasiden söz ediyoruz ama Irak'ta bulunan ulusal ve dini gruplar kendi ulusal kimlikleri doğrultusunda siyasi taleplerini gündemde tutuyorlar.

Bakın, İkinci Cihan Harbinde Nazizm yıkıldı ve Nazizm yıkıldıktan hemen sonra tüm Avrupa'da ulusal bir söylem yayıldı. Neticede Avrupa halklarının her biri demokrasiden önce kendi ulusal devletini kurdu. Irak'ta bir diktatörlük yıkıldı. Şimdi Irak'taki halklarının her biri kendi ulusal hedeflerinin peşindedir. Kürtler federasyon istiyor; Türkmenler otonomi talep ediyor, Asurî ve Keldaniler de kendi millî azınlık haklarını istiyorlar. Diktatörlük döneminde bu taleplerin hiçbirinin Bağdat'ta dile getirilmesi şansı

ru okumak lazım. Zamanında Rusya'nın Mısır'da nasıl bir skandalla karşılaştığı biliniyor. Enver Sedat, 24 saat içerisinde Rusya'nın bütün üslerini, füzelerini dışarı attı; Rusya Ortadoğu akliyatını iyi okuyamamıştı. Ama Amerika bu konuda çok dikkatlidir.

yoktu. Yani Irak'ta açığa çıkan millî taleplerdir. Bu noktada Kürtler tam bir ulusal birlik içindedirler. Kürtler, Saddam rejimi yıkıldıktan sonra gösterdik-

leri birlik iradesini, hiçbir zaman göstermemişlerdir. Bu da, Kürtlerin pozisyonunu oldukça güçlendiriyor. Bir diğer önemli husus ise; Kürt yöneticilerinin. Kürt toplumundaki değişimi iyi algılamasıdır. Kürt toplumu bugün büyük bir sosyal değişim geçiriyor; yeni fikirler geliyor; internet gibi muazzam bir iletişim teknolojisi Kürt toplumunun günlük hayatının bir parçası olmuş. İnsan hakları kuruluşları, kadın ve gençlik örgütleri, NGÖlar, yani sivil toplum örgütlerinin her çeşidi Kürt toplumunun içinde yerini almıştır. Böylesine bir dinamizmi kazanmış bir toplumun taleplerini kim bastırabilir? Artık Kürt toplumu kendi çıkarının bilincindedir; Kürt yönetimine doğru adım atması için, her yönüyle baskı oluşturabilir.

Tabii bu arada KDP ve YNK'nin üzerine büyük bir sorumluluk düşüyor. Özellikle Başkan Barzani'nin sorumluluğu büyüktür. Bugün geline aşamada ve ülkemizin kurumsallaşması için, kesinlikle parti, örgüt çıkarlarını bir kenara bırakarak ulusal çıkarları ve ulusal hedefleri esas almalıyız. Bunu, öncelikle bütün Kürt yöneticilerinin bilince çıkarması gerekiyor; sonra her Kürt bireyin aynı ulusal bilinçle hareket etmesi lazım.

Serbestî: *Her iki idarenin birleştirilmesi yönelik yapılan anlaşmanın imzalanmasına rağmen, edindiğim bazı izlenimlere dayanarak halk sanki bu birlik kararına tam güvenmiyor gibi. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

Fazıl Mirani: Bu yöndeki kaygılar haklı kaygılardır. Çünkü bu halk çok kötü tecrübeler yaşamış, kardeş katlini, iç savaşı görmüş, yılarca bu iç kavganın kalıcı bir barışa dönüşmesini beklemiş. Parlamento- nun birleşmesini beklemiş, birkaç yıl sonra parlamento birleşebilmiş; hükümetin birleşmesini beklemiş yine nihayetinde yıllar sonra hükümetin birlik kararı alınmış. Yılan sokulmuş kişi, organın izinden de korkar. O nedenle halkımızın bir kısmı bu konuda iyimser değil. Ki, bir genel müdürlük, bir bakanlık ya da bir memurluk veya kişisel bir mesele yüzünden yine Parti ile YNK birbirine girebilir türünden kaygılar ta-

1) Tek parlamento, bir bölge başkanının bulunduğu yerde iki hükümet olmaz. 2) halkın da isteğidir. 3) Kerkük ve diğer yerleşim

şıyor insanlarımız. Bence bu kaygıların devam etmesi de bir dereceye kadar iyidir; iyidir çünkü bu tür kaygılar, hem KDP hem YNK'nin geçmişte yaptıkları yanlışları bir daha yapmamaları için uyarıcı olur. Her şey düzeldi bitti gibi bir rehavete kapılmamak için ve yanlışların anında tespiti için de bu kaygıların sürmesi iyidir. Halka kalıcı bir güven verme sorumluluğu her iki partinindir. Kalıcı bir birlik sağlamazsak, birlik güvenini halkımıza vermezsek; yarın Kerkük hangi hükümetin idaresi altına girilecektir? O zaman Kerkük sadece Kürtlerle Bağdat arasında değil; her iki Kürt hükümeti ile Bağdat hükümeti arasında bir sorun haline gelir.

Serbestî: Bu, birliğin temel nedeni Kerkük mü?

Fazıl Mirani: Hayır, temel faktör sadece Kerkük değil. 1) Tek parlamento, bir bölge başkanının bulunduğu yerde iki hükümet olmaz. 2) halkın da isteğidir. 3) Kerkük ve diğer yerleşim yerlerinin referandumla Kürdistan'a geri verilmesi Anayasal bir karardır. (Eğer tek bir hükümet olmazsa, bu karar gereği, Kerkük hangi Kürdistan'a geri verilecektir?) 4) Coğrafi esaslara dayanan federasyon talebi, bizim talebimizdir.

Peki, eğer bu talebimize riayet etmezsek, bu talebin bir geçerliliği kalır mı? O zaman Irak hükümeti; "Zaten siz vilayet esaslarına göre hükümet kurmuşsunuz; Süleymaniye, Hewler vilayetlerinin hükümetleri var. Duhok, Kerkük de kendi ayrı il hükümetlerini kursunlar; böylece Amerika'nın federal sistemine geri dönerek Irak'ta eyalet esaslarına dayana bir federasyon kuralım." diyecektir. Dolayısıyla tüm maddî nedenler bizi birliğe, tek bir parlamentomuzun, tek bir hükümetimizin tek bir başkanımızın bulunmasına mecbur ediyor; ayrıca bu, bizim ulusal görevimizdir.

Serbestî: Söyleşimiz sırasında bir şey dikkatimi çekti; notlarınızı, Latin alfabesiyle not alıyorsunuz... Bir millet ama birçok alfabe, zor değil mi?

Fazıl bir Mirani: Bir karar verme zamanının geldiğini düşünüyorum. Daha 1968'de kadro eğitimi çalışmalarında, Latince bir dersimiz vardı; rahmetli Mukaddem Aziz Akreyî bize bu dersi veriyordu, o zaman öğrendim. Kişisel kanaatime göre de, hem pratik bakımından, hem de fonetik ve musiki bakımından bi-

zim için en uygun alfabe Latin alfabesidir. Dil ve alfabe bütünlüğü her milletin önemli özelliklerinden birisidir. Yavaş, yavaş Duhok'ta, Hewler'de Latin alfabesiyle yavaş yavaş bazı yayınlar çıkarıyoruz... Okullarda da Latince alfabe öğretmek için parlamentomuzun bir yasa çıkartması gerekiyor...

Serbestî: Kürdistan'daki basın-yayın imkânları devlet imkânları düzeyinde, televizyonlar uydular üzerinde yayın yapıyor; basın-yayın için hummalı alt yapı çalışmaları var ama içerik mahalli... "Uzay imkânlarını" yerel bir hitap için kullanmak bir engel değil mi?

Fazıl Mirani: Sizin de haklı nedenleriniz var, bizim de. Bizim açımızdan bugün ulusal hedefler doğrultusunda sağlam adımlar atmanın imkânı dünden daha çok. Unutmayalım ki, dün bölge devletlerinin etkileri bu bölgede daha fazlaydı; etkileri hâlâ var ama düne nazaran daha azdır. Bölge devletlerinin, Kürdistan'ın bu parçası üzerinde etkileri ne kadar azalır, burada ulusal söylem o kadar öne çıkacaktır. Ama birçok konuda henüz işin başında olduğumuz bilmemiz gerekiyor.

Serbestî: Son bir soru, bütün Kürdistan'a bir mesajınız var mı?

Fazıl Mirani: Benim temel dileğim, Kürdistan'ın tüm parçalarında Kürtlerin kendi ulusal haklarına kavuşmasıdır. Ama vaki olan bir durum var ki, kanaatime göre hepimizin ağırlığını Irak Kürdistan'ına vermesi gerekiyor. Eğer burada Kürdistan sağlam temeller üzerinde oturtulursa, bunun diğer parçalara da pozitif etkileri çok olacaktır. Bunları, Irak Kürdistanı'nın diğer parçalara da el atacağı, diğer parçaları da kurtaracağı manasında söylemiyorum. Burası sağlam güvencelere kavuşursa, model olarak diğer parçaların esin kaynağı olabilir. Diğer parçalardaki Kürtler de, dünya da, "Mademki, Irak'ta Kürtlerle Araplar federasyon çatısı altında bir arada yaşayabiliyorlar" Türkiye'de ve İran'da da niye Kürtler benzer bir birlik şeklinde Farslar ve Türklerle birlikte yaşamazın?

Kürdistan'ı parçalayan egemen ülkelerdeki değişim parametreleri de geriyi değil, ileriye gösteriyor. Bu ileriye doğru değişim her yönüyle Kürtleri iyi yönde etkileyecektir.

İran-KDP Merkez Komite Üyesi: İran İslam Cumhuriyeti Tüm Demokratik Çalışma İmkânlarının Yolunu Kesmiştir

Kemal Kerim: Kürdistan'ın doğusundaki Baneh kentindedir; 1979'de İran Kürdistan Demokrat Partisine katılmış 1985'te Merkez Komite Üyesi olmuş hâlâ merkez komite üyesi ve kendi partisinin Irak Kürdistanı hükümetiyle ilişkilerinden sorumlu.

Serbestî: Bundan bir süre önce basında, İran Kürdistanı'nda Kürdistanî bir cephenin kurulduğu yönünde bir haber çıktı. Bu haberin doğruluk derecesi ne, biraz bilgi verebilir misiniz?

Kemal Kerim: Doğrusu, söz edildiği şekilde tüm Kürt siyasi çevre, örgüt, parti ve şahsiyetlerinin katıldığı Kürdistanî bir cephe söz konusu değil. Söz ettiğiniz cephe, Tahran'da oturan bazı Kürt aydınları bir araya gelerek Tahran'da, Kürdistan Birleşik Cephesini kurduklarını beyan ettiler. Bu, bir cepheden ziyade bir partidir, ancak adı Kürdistan Birleşik Cephesidir. Bu cephe, Kürdistan halkının sorunlarına yasal yollarla çözüm bulmak amacıyla kurulduğunu beyan etmiştir.

Kürt davasının çözümüne hizmet edecek her alandaki mücadeleyi doğru buluyor onların kurdukları bu cepheyi de yanlış bir adım olarak görmediğimizi de belirtmek istiyorum. Ancak burada temel bir hususun altını çizmek gerektiği inancındayım: Öncelikle, İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut yasaları hiçbir şekilde, Kürt meselesinin üzerinde konuşmaya, fikir beyan etmeye veya Kürt davasının çözümü için siyasi bir faaliyette bulunmaya kesinlikle

izin vermiyor. Dolayısıyla bu arkadaşların tuttuğu yolun İran İslam Cumhuriyetinde pratik bir imkânı da bulunmamaktadır.

Serbestî: Peki sizin partiniz, şimdi nasıl bir siyasi çalışmayla Kürdistan'ın doğusunda veya İran'da sonuç alınabileceğini düşünüyor? Hiç mi demokratik veya yasal bir çalışma imkânı yok?

Kemal Kerim: Gerçekten biz, İran'da hiçbir şekilde demokratik bir çalışma imkânı bulamıyoruz. İran İslam Cumhuriyeti'nin yasaları, tüm demokratik çalışma imkânlarının yolunu kapatmıştır. Çünkü sistemin, rejimin kendisi her yönüyle anti demokratiktir. Kanaatimize göre sadece bizim partimizin değil, hiçbir örgütün veya demokratik kuruluşun İran'da çalışabilme imkânı yoktur. O nedenle maalesef sadece illegal bir şekilde siyasi çalışmalarımızı yürütebiliyoruz. Doğu Kürdistan'da Kürtlerin haklarını ve haklı davasını İran halklarına da anlatmak için yasal ve demokratik yolların bulunması için çok çaba sarf ettik fakat hiçbir sonuç elde edemedik. Çıkardığımız gazete, dergi ve diğer yayınlarımızın, İran'da basılması, dağıtılması yasaktır. Bu yayınları bulunduranları

Kürt tarafı olarak, bugüne kadar temel sorunlarımızdan birisi de;

Şah Rıza döneminden bu yana ve özellikle 1979'da İslami rejimin

da ağır cezalara çarptırıyorlar. Rejimin resmi ideolojisiyle birlikte olmayan her düşünce ağır cezalara maruz kalıyor.

Ancak rejimin tüm ağır yaptırımlarına rağmen, illegal bir şekilde çalışmalarımızı sürdürüyoruz ve İran Kürdistanı'nda, Kürt halkının ulusal bilinci çok yükselmiştir; Kürdistan halkı sadece İran İslam Cumhuriyeti'nin baskıcı rejimine karşı olduğu için hareket etmiyor; kendi ulusal haklarına sahip olabilme bilinci doğrultusunda hareket ediyor. Bugün İran Kürdistanı'nın tüm kentlerinde kitle gösterileri var; Kürt halkının itirazları gittikçe yükseliyor. Örneğin; bundan üç gün önce Kürdistan Cumhuriyeti'nin (Mehabat) kuruluşunun 60. yıl dönümünü kutlama vesilesiyle Kürdistan doğusundaki kentlerin çoğunda halk ayağa kalktı; özellikle Mehabat'ta binlerce insan dışarı çıkıp, şeker ve gül dağıtarak Önder Kadı Muhammed'in mezarını ziyaret ettiler. Bu tür eylemlerin tümü bir yandan Kürt halkının İran İslam Cumhuriyetine karşı olduğunu gösterirken diğer yandan bizce bu eylemlerin temel nedeni Kürt halkının kendi ulusal haklarını talep etmesinin ve ifade etmesinin dışı vurumudur. Çünkü halkta asıl güçlü olan bu ulusal bilinçtir. Bu bağlamda halkın örgütlülüğünü sağlamak, yol göstermek bakımından yardımcı olmak için illegal yollarla çalışıyoruz; çünkü partimizle ilişkisi tespit edilen her insan ağır cezalara çarptırılıyor.

Öte yandan, İran İslam Cumhuriyeti'nin Kürt halkına dayattığı silahlı mücadele imkânımız yok. Ama siyasi çalışmalarımızı çok yoğun bir şekilde sürdürüyoruz.

İranî Ulusların Kongresi...

Serbestî: *Siz Kürdistan'ın doğusunda, İran'da Kürt davasının çözümü için,; otonomi, federasyon, demokrasi neyi hedefliyorsunuz?*

Kemal Kerim: Bundan bir buçuk yıl öncesine kadar; şiarımız "Kürdistan'a otonomi, İran'a demokrasi" idi. Bu, sloganın amacı da İran'daki çok etnikli, çokuluslu yapının ortaya çıkarılmasıydı. Çünkü Kürtlerin dışında, Azeriler, Araplar, Beluciler, Türkmenler, Farslar var. Ortadoğu'nun ve özellikle siyasi şartları, bağımsızlık için el vermiyordu. Otonomiye de sa-

dece Kürtlerin talebi olarak dile getiriyorduk, çünkü İran'daki diğer halkların ne istediği belli değildi.

Ancak bundan bir yıl önce, İran'ın diğer uluslarıyla

da kurduğumuz ilişki neticesinde; Beluci, Azeri ve Arap parti ve örgütleriyle birlikte İranî Ulusların Kongresi adında bir organizasyon kurduk. Bu İranî Ulusların Kongresine katılan tüm örgüt ve partilerle "Federal İran" formülü üzerinde anlaştık ve artık şiarımız, İran'ın tüm uluslarını kapsayan bir federasyondur. Bu Kongrenin merkezi Londra'da bulunuyor.

Ayrıca biz parti olarak da, yaptığımız son 13. Kongre'de otonomi şiarını kaldırdık onun yerine federasyon talebini ve diğer tüm İranî ulusların kendi sınırları içinde ulusal haklarının belirlenmesini kararlaştırdık. Şimdi biz İran'da demokratik, federal ve çok partili bir rejimin kurulması için çalışıyoruz ki, bu rejimde Kürtlerin yanı sıra diğer halklar kendi coğrafi sınırlarının içinde, kendi ulusal yönetim haklarına sahip olacaklardır. Yani mevcut İran rejiminin alternatifi olarak Federal bir İran'ı savunuyoruz; bunun için İran'ın diğer ulusal gruplarıyla geniş bir ittifak kurmuşuz.

Serbestî: *Bu Kongrenin geniş İran muhalefeti diyebileceğimiz kesimlerin üzerinde ne kadar etkisi var?*

Kemal Kerim: Kongre yeni sayılır, henüz bir yılını doldurdu. Ancak İran'daki farklı uluslardan siyasi parti ve örgütlerin bir araya gelerek böyle bir kongreyi kurduklarını ilan etmeleri, İran'daki halkların üzerinde önemli bir etki yarattı. Kongrenin kuruluşundan sonra, Azeriler ulusal içerikli eylemler yapmaya başladılar ki, daha önce bu tür eylemleri hiç yapmıyorlardı. Bu konuda, İran'da bulunan bütün halkların kendi ulusal haklarını elde etmek için mücadele vermelerini sağlamaya yönelik, elimizden gelen çabayı sarf ediyoruz ki, İran'daki tüm ulusların ulusal haklarını karşılayabilecek federasyon hedefine ulaşabilelim.

Kürt tarafı olarak, bugüne kadar temel sorunlarımızdan birisi de; Şah Rıza döneminden bu yana ve özellikle 1979'da İslami rejimin işbaşına gelmesinden sonra, sadece Kürtlerin İran devletine karşı mücadele vermesiydi, diğer halkların hiçbirinden ses çıkmıyordu. Fakat bugün durum değişti; diğer halklar da Kürtlerle birlikte itirazlarını artık yükseltmeye başladılar. Bu, bizim için çok önemli bir gelişmedir.

Kürdistanî Cephe varlığı Güney Kürdistan'ın bu konuda çok önemli bir tecrübesidir; 1991 raperin ve sonrasındaki siyasi gelişmelere

Dolayısıyla İranî Ulusların Kongresi, muhalefet anlamında tek ciddi organizasyondur ve İran İslam rejimini değiştirmeye yönelik atılacak her adım için de umut veriyor.

Serbestî: *Bu organizasyonun (Kongreya Neteweyên Îranî-Îranî Ulusların Kongresi), AB veya ABD ile ilişkileri nasıl?*

Kemal Kerim: Kongrenin görevlendirdiği önemli komitelerden birisinin görevi, AB, Avrupa Parlamentosu ve özellikle Amerika ile ilişkiler geliştirmektir; komitenin bu konuda girişimleri olmuştur. Ancak şimdiye kadar ne Amerika ne de AB tarafından bize resmi bir cevap verilmemiştir. Kanaatimize göre, mevcut siyasi şartlarda, Amerika'nın İran'a yönelik politik uygulamalarında, resmi bir şekilde İranî bir muhalefetten söz etmesi biraz zor, ancak bir şekilde İran muhalefetiyle ilişki kurmaya da çalışıyor. Bu açıdan Amerika'nın, muhalefet anlamında, İranî Ulusların Kongresini, İran muhalefetinin çok önemli bir gücü olarak gördüğünü düşünüyoruz.

Değişim Dalgası İçerden Gelir

Serbestî: *Peki size göre, İran'da rejim değişikliği nasıl olur; içerde reformist bir hareketle mi olur yoksa bir dış müdahaleyle mi olur?*

Kemal Kerim: Ben şahsen değişimin daha çok içerden geleceğini düşünüyorum. Çünkü halklarının büyük bir kısmı İslami Cumhuriyete, her türden demokratik hakları ve özgürlükleri bastıran bu rejime karşıdır. Fakat şimdiye kadar, halkın itirazlarına cevap verebilecek, halkı rejime karşı örgütleyebilecek açık ve resmi bir organizasyon İran'da yok. O nedenle kanaatimece, Amerika'nın baskılarıyla İran bir takım sorunlarla karşılaşacak. Temel insan hak ve özgürlüklerinin ihlal edilmesi, nükleer silah yapım çalışmaları ve özellikle İsrail'e yönelik saldırgan tutumu nedeniyle Amerika'nın Avrupa ile anlaşma sağlayarak İran'ın işlerine karışacağı kesindir. Ancak bu, Amerika ile Avrupa'nın İran'a karşı savaşacağını beklediğimiz anlamına gelmiyor.

Serbestî: *Sizce Amerika'nın İran'a karşı askeri bir müdahalede bulunması söz konusu değil mi?*

de Güneyde bu cephe öncülük etti. Bizim de Doğu Kürdistan'daki diğer parti ve örgütlerle ilişkilerimiz iyi, bu konuda sürekli görüşmelerde bulunuyoruz ve sanırım hepimizin kanaati bir an önce Kürdistanî bir cephenin kurulması yönündedir.

Kemal Kerim: Hayır, askeri bir müdahaleye ihtimal vermiyoruz, ya da uzak ihtimal; İran daha çok ekonomik ve diplomatik baskılara tabi tutulacaktır.

Zaten İran hükümeti ekonomik yönden şu an çok zayıf bir durumdadır, halkın ekonomik durumu da gittikçe kötüleşiyor. Eğer İran'la ilgili haberleri takip ederseniz, kamu çalışanlarının grevleriyle ilgili her gün günlük haberlerin çıktığını görebilirsiniz; hatta hastanelerde, okullarda bile maaşların az olması nedeniyle çalışanlar greve gidiyorlar. İran'daki ekonomik şartlar da gösteriyor ki, halk rejimden memnun değil, kendi yaşamının düzeltilmesi için bu rejimin değişmesini istiyor.

Bu doğrultuda, İran'a yönelik diplomatik ve ekonomik baskılar uygulanarak, mevcut rejimi devirmeye yönelik bir alternatifin İran'ın içinden çıkacağı ihtimalini uzak görmüyorum; bu, mümkündür. Ancak Amerika'nın Irak veya Afganistan benzeri, nizami bir savaşla İran'a müdahale etme olasılığını zayıf görüyorum; bu tarzın İran'da uygulanabilmesi çok zor bir ihtimal; yalnız, belli bazı askeri ve stratejik noktalara havadan bazı saldırılarda bulunabilir.

Serbestî: *Kürdistan doğusundaki Kürt muhalefetinin kendi arasında cephe benzeri bir birliği sağlama konusunda ne düşünüyorsunuz?*

Kemal Kerim: Doğu Kürdistan'da, Kürdistan Demokrat Partisinin dışında da başka birkaç örgüt ve partilerimiz var; örneğin Komalayê Şoreşger gibi. Yıllardan beridir, Kürt muhalefetinin birliğini, Kürdistanî bir cephe kurmaya yönelik çalışıyoruz. İlerde meydana çıkacak siyasi gelişmelere cevap verebilmek için de, Kürtlerin birlik içerisinde olması gerekiyor; bu doğrultuda tüm Kürt siyasi örgütlerini kapsayan Kürdistanî bir cephenin kurulması bize göre şart.

Kürdistanî Cephe varlığı Güney Kürdistan'ın bu konuda çok önemli bir tecrübesidir; 1991 raperin ve sonrasındaki siyasi gelişmelere de Güneyde bu cephe öncülük etti. Bizim de Doğu Kürdistan'daki diğer parti ve örgütlerle ilişkilerimiz iyi, bu konuda sürekli görüşmelerde bulunuyoruz ve sanırım hepimizin kanaati bir an önce Kürdistanî bir cephenin kurulması yönündedir.

Serbestî: *Acaba halk federasyon talebi konusunda ne düşünüyor?*

Somut olarak hep, bütün Kürtleri ulusal bakımdan temsil edebilecek, Kürt ulusuna sözcülük yapabilecek bir organizasyonun kurul-

Kemal Kerim: Başka bir parti var; o, Kürdistan'ın bağımsızlığını talep ediyor. Kuşkusuz Kürt hal-kının ekseriyeti, kendi bağımsız devletine kavuşmak istiyor. Ancak gerçekleştirilebilirlik bakımından bugün federasyon talebi halkın arasında da daha gerçekçi bir talep olarak karşılanıyor. Bahsettiğim bağımsızlıkçı partinin de, federasyon şiarını benimseyen geniş tabanlı Kürdistanî cephenin içinde yer almaya ilişkin bir itirazının olacağını zannetmiyorum.

Tüm Parçaları Kapsayan Bir Ulusal Organizasyon Gerekliyor

Serbestî: Partinizin, Kürdistan'ın diğer parçalarıyla ilgili politikası nedir?

Kemal Kerim: İran-Kürdistan Demokrat Partisi olarak, Kürdistan'ın bütün parçalarıyla ilgili ulusal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu taşıyor, bu duygunun bütün Kürtler arasında gelişmesinin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Kuşkusuz partimizin, kendi uzun soluklu tarihinde Kürdistan'ın bütün parti ve örgütleriyle ilişkisi olmuştur. Özellikle Güney Kürt hareketiyle ilişkisi çok yoğun olmuştur. Ancak Kuzey Kürdistanlı hareketlerle de ilişkilerimiz hep olmuştur.

Somut olarak hep, bütün Kürtleri ulusal bakımdan temsil edebilecek, Kürt ulusuna sözcülük yapabilecek bir organizasyonun kurulması gerektiğini savunmuşuz. Böyle bir organizasyon şimdilik Kürtlerin mevcut siyasi örgüt ve organizasyonlarından meydana gelebilir; çünkü bugünkü şartlarda Kürdistan'ın tüm parçalarında seçimle temsilci seçmek zor. O nedenle şimdilik diyorum; bunu siyasi parti ve siyasi organizasyon temsilcileri yapabilirler. Bugün Kürdistan'ın güneyinde böyle bir organizasyonu kurmak mümkün, burada olmasa da Avrupa'da kurulabilir. Ancak bu organizasyon kesinlikle siyasi örgüt-parti taktiklerinden uzak olması, tamamıyla partiler üstü hareket ederek kendini ulusal bir parlamento, ulusal bir kongre şeklinde görebilmesi lazım; batılı ülkelerle, BM ve ilgili kurum ve kuruluşlarla bu sıfatla temasa geçmesi gerekiyor. Bize göre böyle bir organizasyonun kurulmasının her zaman şartları vardı ve şimdi de Kürtlerin zaruretle ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Böyle bir yapının oluşması

uluslararası alanda, hatta BM nezdinde, her bakımdan Kürt ulusal davasına büyük bir kolaylık sağlar.

Serbestî: Sizce, Kürdistan'ın doğusunda veya

İran'ın tamamında ne kadar Kürt var?

Kemal Kerim: İran'daki Kürt nüfusunun 10 milyonun üzerinde olduğuna inanıyoruz. Sadece Tahran'da 700 bin ile 1 milyon arasında Kürt var.

Mako, Salmas, Urmiye ile Xoy; bu dört şehirdeki Kürtler Kırmanç lehçesini konuşuyorlar takriben nüfusları bir milyon ile bir buçuk milyon arasındadır; İran Kürtlerinin büyük bir ekseriyeti ise; İlam, Kırmanşah, Hemedan, Senendec ve Mehabat'ta Sorani lehçesiyle konuşuyorlar.

Serbestî: Genel olarak siz Kürtlerin geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz?

Kemal Kerim: Tüm dünyayı ve özellikle Ortadoğu'yu saran değişim rüzgârlarının bir bütün olarak Kürtleri olumlu yönde etkileyeceğini ve bölgedeki değişimlerin Kürtlerin yararına olacağını düşünüyorum.

Geçmiş tarihsel dönemlerde yaşanan savaşların tümünden Kürtler zarar görmüştür ancak bugün yaşana savaş, Kürtlerin kazançlı çıkacağı ilk savaştır ve yenedünya siyasetinin prensipleri de bir o kadar Kürtlerin yararınadır. Birinci Dünya Harbi sonrasında Kürtlere kısa bir zaman için bir kazanç çıkmış Şeyh Mahmut Süleymaniye hükümetini kurabilmiş; yine İkinci Dünya Savaşında Önder Kadı Muhammed Kürdistan Cumhuriyetini kurabilmiştir ancak bu her iki kazanım da kısa ömürlü olmuştur.

Fakat bugünkü Ortadoğu'yu saran uzun soluklu değişimin Kürtlere getireceği kazançlar kalıcı olacaktır. Çünkü Ortadoğu için öngörülen düzende, Kürtlere komşu olan ülkelere gerek Amerika gerek diğer batılı ülkeler fazla güvenmiyorlar. Kürtler bu bölgede derin bir tarihe ve zengin bir kültüre sahip olan bir millet olarak batının demokratik değerler sistemiyle birlikte hareket edebilir. Bu yeni değişim parametrelerinin Kürtlerin Ortadoğu'da söz ve karar sahibi olmasına yol açacağına, bu çerçevede gelecek on yıl içinde, eğer dört parçanın birleşmesi söz konusu değilse bile, tüm parçalarında önemli oranda kendi haklarına kavuşacağına inanıyorum...

49'lar Neyi Amaçlıyor ve Onlara Siyasi ve Hukuki Olarak Sahiplenildi mi?

Ruşen Arslan*

Yakın zamana kadar hem Kürtçe yazmak hem de Türkçe yazılsa bile, Kürtlerden söz etmek suçtu. O yüzden yakın tarihimiz, çoğunlukla sözlü anlatım düzeyinde kaldı. Son zamanlarda tarih-ve anı olarak yazımda bir artış var. Şüphesiz bu sevindirici bir şeydir. Hiç olmazsa dikkati yazılan konular üzerine çekiyor, bir tartışma ortamı sağlıyor. Bu yanıyla yararlı olmasına karşın, birçok konuda objektiflikten uzaklaşıldığı da gözlenmiyor değil. Bu ise, yakın tarihimizle ilgili kara delikleri kapatacağına büyütüyor.

49'lar olayında da benzer bir durum var. Yaşım gereği olayı takip etme olanağım olduğu gibi, 49'ların birçoğuyla dostluğum, arkadaşlığım da oldu. Çiçeği burnunda bir avukat iken, 49'lar davasında avukat olma onuruna da eriştim. Bu davayla ilgili anlatılanlar ve yazılanlardaki çelişkiyi, tartışılması amacıyla yazmayı gerekli gördüm. Amacım bu konuda bilgisi olanları, yazmaları ve tartışmaları için motive etmektir.

Hiç kimse tarihi olayların tüm bilgisini yakalama şansına sahip değildir. Sunulan bilgiler yanlışları da içerebilir. Önemli olan onları tartışmak, mümkün olduğunca doğruya ulaşmaktır. Yakın tarihimizle ilgili kara delikleri ancak böyle kapatmış oluruz.

49'lar Neyi Amaçlıyordu?

Ankara Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde açılan bu davanın iddianamesine¹ bakıldığında suç; *“Yabancı Devletlerin müzaheretini ile Devlet'in birliğini bozmağa ve Devlet'in hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir*

*kısmını Devlet İdaresi'nden ayırmağa matuf fiil işlemek”*ti.

İddianamedeki bu belirleme doğru muydu? Doğru olduğuna mahkeme de kanaat getirmemiş olacak ki, ceza alanlar, o zaman yürürlükte olan T.C.K'nun 125. maddesinden değil, 141/4. maddesinden cezalandırıldı.

17 Aralık 1959 günü yapılan bir operasyonla Kürt aydını ve genci olan 50 kişi tutuklanırlar. İşin ilginç yanı, elli kişilik tutuklama müzakeresinde isim yoktur. İbret olsun diye, Kürt yurtseverliğiyle ilgi derecesine bakılmaksızın, her Kürdistan ilinden birkaç kişi tutuklanırlar. Tutuklananlar İstanbul Harbiye'deki hücrelere konur. Harbiye'de kırk hücre vardır. Hücrelere kırk kişi konur. Diğerleri tutuksuz yargılanırlar. Dava dosyası birleşenlerle birlikte, yargılananların sayısı ellinin üzerine çıkar. Ama ilk operasyondaki sayı 50 iken, tutuklulardan Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencisi Emin Batu hücredeyken ölür. Böylece ilk yargılananların sayısı 49 kişiye düşmüştür. Bu nedenle davanın adı da *“49'lar Davası”* olarak kalmıştır.

* Hukukçu-Yazar

Bilindiği gibi CHP'nin tek parti diktatörlüğü hem Kürt halkını hem de Kürtlük bilincini ezmisti. Bunun için Kürt halkı, 1950 genel se-

Olay, Demokrat Parti (DP) iktidarının son demlelerinde geliştirilen bir komplo-oydu. "Bölücülük" tehlikesi öne çıkarılarak; kamuoyunun dikkati içteki siyasi ve ekonomik bunalımdan başka tarafa çekilmek isteniyordu.

Peki, 49'ların kendisinin özel bir amacı var mıydı? 49'larla ilgili yazılmış tek kitap olduğunu biliyorum O da, kendisi de 49'lardan olan Naci Kutlay'ın "49'lar Dosyası" adlı kitabıdır.² Bir de Abdülmelik Fırat'ın anılarının çıktığı "Mezopotamya Sürgünü" adlı kitapta³ geniş açıklama var. Yazılı kaynaklar, başlıktaki soruların cevabını verecek kadar doyurucu bilgi içermiyor. Onun için yazılı kaynaklarla yetinmeyecek; 49'lardan Selim Kılıçoğlu, Naci Kutlay ve Şerafettin Elçi ile belli bir aşamada davanın avukatlığını yüklenmiş olan Mehmet Ali Aslan ve olay sırasında DP'den Erzurum Milletvekili olan Abdülmelik Fırat ile röportajlar yaptım.

49'ların tutuklandığı sırada DP Erzurum Milletvekili olan Abdülmelik Fırat, genel olarak kitapta yazılanları tekrarlardı. Kitap dışında belirlemeleri de oldu. Diğer röportajcılardan şimdiye kadar yazılı belgelerde rastlayamadığım bilgiler aldım. Bunları ilgili bölümde sunacağım.

Bilindiği gibi CHP'nin tek parti diktatörlüğü hem Kürt halkını hem de Kürtlük bilincini ezmisti. Bunun için Kürt halkı, 1950 genel seçimlerinde ezici bir çoğunlukla DP'yi destekledi. Meclise DP iktidarı döneminde Kürt özellikleri ağır basan milletvekillerinin yanı sıra, Yusuf Azizoğlu ve Mustafa Remzi Bucak gibi Kürt yurtseverleri milletvekili seçildiler. Özellikle Mustafa Remzi Bucak ile Mustafa Ekinci'nin çalışmaları sonucu General Mustafa Muğlalı hakkında meclis soruşturması açıldı ve yargılanması sağlanarak; Özalp'ta 33 Kürt köylüsünün öldürülmesi suçundan yirmi yıl ağır cezasına mahkûm edildi. 1952 yılında Mustafa Remzi Bucak'ın kanun teklifi üzerine Umumi Müfettişliklerin Teşkiline Dair Kanun yürürlükten kaldırıldı

Irak'taki 1958 darbesinden sonra, Mele Mistefa Barzani'nin arkadaşlarıyla Sovyetler Birliği'ndeki sürgün yaşamından dönüşü, Kürtler arasında büyük umuda ve sevince neden olmuştu. Tüm bu gelişmeler Kürt yurtseverliğinin tekrar canlanmasına ve üzerin-

deki korku perdesini yavaş yavaş aralmasına yetmişti. Kürt yurtseverleri bir araya gelmeye, bir şeyler yapmaya başlamışlardı. İstanbul'daki Dicle Talebe

Yurdu, Diyarbakır'daki İleri Yurt Gazetesi, Ankara ve İstanbul'daki Kürt illerinin geceleri, Kürt gençlerinin kendi aralarındaki yaptıkları piknikler bu gelişmenin odakları sayılabilir. Kürtler Asım Eren olayındaki gibi, topluca protestolara da başlamışlardı.

Röportaj yaptıklarımın hepsi de, 49'ların tümünün birbirlerini tanımadığını, aralarında örgütsel bir bağ bulunmadığını, bazılarının sırf gözdağı verilmek için tutuklandığını söylediler. Selim Kılıçoğlu; "İstanbul'da Ziya Şerefhanoglu, ben, Dr. Mustafa Direkçigil ve Haydar Aksu ile Ferit Bilen'den bir üst kurul oluştu. Bize sonradan Örfi Akkoyunlu da katıldı. İstanbul'daki milliyetçi kesimle ilişki içindeydik. Ayrıca o zaman doçent olan Prof. Abdulkadir Karahan ve yine sonradan profesör olan Sürtli Memduh Yaşa ile de ilişkilerimiz vardı ve konuşurduk. Öğrenci kesim içinde de en fual olanı Medet Serhat idi.

Kürt öğrencilere yardım edebilmek için bir Kültür Derneği kurulmasına karar verildi. Ziya Bey tüzüğü hazırlama görevini yüklendi. Bunu ben, Medet Serhat ve Ziya Bey'den başka kimse bilmiyordu. Dernek Kürt öğrencilerinin eğitimine yardımcı amaçladığı gibi, sosyal yardım ve sahiplenmeyi de amaçlıyordu. Operasyon sırasında Ziya Şerefhanoglu'nun bürosunda tüzük taslağının bir sayfası bulundu ve yargılama konusu oldu. ...Tabi birbiriyle ilişkisi olan Kürt yurtsever kesiminin amacı, bir dernek kurmakla sınırlı değildi. Esas amacımız, yasak olan Kürtçe'nin yaygın şekilde konuşulmasını sağlamak, Kürtlük bilincini geliştirmektir. Eğer halkımızda Kürtlük bilinci gelişseydi, haklarına sahip çıkacaktı. Ne yazık ki, erken farkına varıldı ve iş henüz başındayken operasyona uğradı" diyordu.

Naci Kutlay, "49'ların örgütlenme amacı var mıydı?" şeklindeki yazılı sorumu cevapsız bıraktı.

Şerafettin Elçi ise "49'lar arasında herhangi bir örgütsel bağdan söz etmek mümkün değil. Çünkü o dönemdeki Kürtlük bilinci, adeta çocukluk dönemini yaşıyordu. Yani siyasi bir amaca yönelik derin bir Kürtlük bilinci gelişmemişti. ...Kürtlük bilinci olan çevreler de birbirinden kopuktu. Biz Ankara'dakilerin tümü bi-

49'lar olayı, Dersim sonrası yapılan ilk operasyondur. Tutuklananlar

hakkında idam cezasını gerektiren bir suçtan dolayı soruşturma ya-

le birbirimizi tanımıyorduk.

Zaten çok faaliyetimiz bile yoktu. Diyarbakır'da İleri

Yurt gazetesindeki yazılar nedeniyle Musa Anter, Ca-

nip Yıldırım ve Abdurrahman Efem Dolak'ın tutuklanması üzerine. Ankara'daki gençler olarak, onlara bir destek telgrafları göndermiştik. İşte tutuklanmalara ve yargılanmaya neden olan bu telgraftı. Bizden eski kuşak olarak Avukat Ali Karahan ve Binbaşı Şevket Turan vardı. Şunu da söyleyeyim ki, Binbaşı Şevket Turan'ın Kürtlüğe sahip çıkması, Kürt gençleri için büyük bir moral kaynağı olmuştur...

Devlet bir Kürt tutuklamasına ihtiyaç duymuştu. Tutuklanmanın geniş tutulması istenmişti. Bin kişilik bir tutuklanma (Abdülmelik Fırat bu rakamı 2.500 olarak telaffuz etti) düşünülmüştü. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu buna karşı çıkmış ve Menderes de onun tarafını tutunca, elli kişi üzerinde karar verilmişti. Elli kişilik isimsiz tutuklama listesi çıkarılmış. İşlerine geleni istedikleri gibi alacaklardı. Harbiye'deki hücre sayısı kırk olduğu için kırk kişi tutuklandı. Geri kalanlar tutuksuz yargılandı. Ben de tutuksuz yargılananlar arasındaydım..." diyerek, henüz bir örgütlenmenin düşünülmeyeceğini belirtiyordu.

Sorum üzerine "Ziya Bey'in bürosunda ele geçirilen tüzüğün tek sayfası, Selim Kılıçoğlu'nun sözünü ettiği derneğin tüzüğü olabilir" dedi.

49'lar davasında yargılanmasa bile, o dönemdeki yurtsever Kürt grubuyla birlikte hareket M. Ali Aslan, 49'ların kafasında örgüt olup olmadığıyla ilgili şunları söylüyordu: "O dönemde Kürt kimliğine sahip çıkan Kürt aydınları sayılıydı. Ben, hem Ankara'daki ve hem de İstanbul'daki arkadaşların çoğunu yakından tanıyordum. Bir kısmı samimi arkadaşlarımdı. Aramızda Kürt sorunu konuşuluyordu. Fakat herhangi bir örgüt yoktu.

Çok küçük bir grup içinde örgütlenme ihtiyacı dile getiriliyordu. Birkaç ay içinde böyle bir örgütlenmenin mümkün olacağını ve benim de katılmamı istediklerini söylediler. Fakat bunun hemen ardından tutuklanmalar olunca, örgütlenmenin de bir daha sözü edilmedi."

Kürtlük bilincinin bu denli zayıf olduğu, bu bilince sahip olanların dahi kendi aralarında henüz istenilen düzeyde bir bağın olmadığı bir dönemde, 49'ları organize olmuş bir hareket olarak nitelendirmek ola-

nağına kavuşabilmişler miydi?

naksızdır. Bazılarının kafasında ileriye dönük siyasal örgütlenme olsa bile, henüz erken olduğu anlaşılıyor. 49'ların tutuklanması,

devletin olayı çok abartarak sunması, Kürtlük bilincinin gelişmesine hizmet etti. Sırf 49'lardan olmak bile, Kürtler arasında saygı duyulmasına yetiyordu.

49'lara Hukuksal Alanda Sahip Çıkıldı mı?

49'lar olayı, Dersim sonrası yapılan ilk operasyondur. Tutuklananlar hakkında idam cezasını gerektiren bir suçtan dolayı soruşturma yapılıyordu. Cumhuriyet döneminin uygulamaları daha tazeydi ve henüz hafızalardan silinmemişti. Bu şartlar altında 49'lar kendilerini yeterince savunabilmek olanağına kavuşabilmişler miydi?

Avukat Mehmet Ali Aslan 1966 yılında Ankara'da Yeni Akış dergisini çıkarırken, aynı zamanda 49'ların davasını da takip ediyordu. Bir sohbet sırasında ona "49'lar dosyasını incelediğinde kitap yazmayı aklına koymuştun, ne oldu?" diye sorduğumda; "Sonradan vazgeçtim" diye cevaplamıştı. Laf lafı açınca; "49'lar ilk yargılandığında ben hukuk fakültesinde öğrenciydim. O sırada kendilerini parayla dahi savunacak avukat bulamadılar. Yalnız iki kişinin avukatı vardı. Biri Medet Serhat, diğeri de Ali Karahan idi. Medet Serhat'ın savunmasını ilk eşi Avukat Seniha Hanım, Ali Karahan'ınkini ise emekli bir askeri yargıç olan Turan Ayata yüklenmişti..." deyince dona kalmıştım.

Mehmet Ali Aslan'ın anlattıklarını, Selim Kılıçoğlu ile Şerafettin Elçi de doğruladılar.

Naci Kutlay; "Avukat bulmada çok sıkıntı çekildi. Parası ile avukat bulmak zor oldu. Bulunanlar da mahkemede aykırı düşünceler ileri sürünce çoğu reddedildiler" diyordu.

Mehmet Ali Aslan, altmışlı yılların ortasında davanın esas avukatı olmuştu. 1967 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra staja başlamış ve avukat yanındaki stajımı da M. Ali Aslan'ın yanında yapmıştım. 1969 yılında artık avukatım. Fiilen avukatlığa başlamadan önce askere gitmem gerekiyordu. Askerliğime karar verilmiş ve bir hafta sonra Tuzla Piyade okulu'nda olmak üzere sevk emrini almıştım. 49'lar davası Askeri Yargıtay'da idi ve zamanaşımı süresinin

Bu belgelerden en önemlisi, Milli Emniyet Teşkilatı Ankara Bölge

Şefi'nin raporuydu. "Türkiye'de bir komünist-Kürtçü tehlikesinin

varlığını ileri sürerek ABD'den daha çok yardım alınabileceğini ve bunun için de bir kısım Kürt aydınlarının tevkif edilmesinin gerektiğini" tavsiye ediyordu. Tevkifler bu tavsiyeye uygun olarak bu mantıkla yapıldı.

Resmen asker olmama rağmen, rahmetli Yusuf Kaçar'dan vekâletname aldım. Davadaki rolüm, vekâletnameyi yeni aldığımdan, dosyayı inceleyip savunma yapabilmek için mümkün olduğu kadar uzun bir mehil almaktı. Murafaa (Yargıtay'daki duruşma) günü vekâletnameyi sunup, mehil istedim. Başkan önce üç gün, sora da bir hafta mehil vermek istedi. Ben ise uzun mehilde ısrar ediyordum. Başkana "Sizin on yılda bitiremediğiniz ve arkanızda neredeyse tüm duvarı kaplayan dosyayı ben nasıl bir hafta içinde okur ve savunmamı hazırlarım?" dedim. İster istemez duruşma iki ay sonraya atıldı. Böylece ilk ceza alanlardan kararı onananların dışındakilerin davası, dava zamanaşımına uğradı ve ceza almaktan kurtuldular. Benim de savunmada büyük sonuç doğuran ufak rolüm de sona ermiş oldu.

M. Ali Aslan ile daha sonraki görüşmelerimizde, davanın takibiyle ilgili ilginç anlatımları oldu. Bunları aynen vermenin yararlı olacağı inancındayım:

"Paralı da olsa, hiçbir avukat davaya girmek istemedi. Avukat Sırrı Atalay, Avukat Salih Türkmen ile bizzat ben konuştum. Çekiniyorlardı.

Onlar tutuklanırken Hukuk Fakültesi öğrencisiydim. Dava uzun sürdü. Avukat olunca vekâletnamelerini aldım.

Dava Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde görülmüyordu. O dönemde fotokopi yoktu. Birkaç çuval dolusu belgelerden önemli olanların suretini el yazısı ile alıyordum. 15 gün tam mesai yaptım.

Bu belgelerden en önemlisi, Milli Emniyet Teşkilatı Ankara Bölge Şefi'nin raporuydu.

"Türkiye'de bir komünist-Kürtçü tehlikesinin varlığını ileri sürerek ABD'den daha çok yardım alınabileceğini ve bunun için de bir kısım Kürt aydınlarının tevkif edilmesinin gerektiğini" tavsiye ediyordu. Tevkifler bu tavsiyeye uygun olarak bu mantıkla yapıldı.

Dosyaları incelerken ilginç bir olay oldu. 49'lar davasına hâkim olan zihniyeti belirtmek bakımından anlatmam gerekiyor.

Benim mesaiyi aksatmadan düzenli çalışmam, Mahkemenin duruşma hâkimi olan Albay'ın hoşuna gitmiş olacak ki arada bir beni odasına davet edip

çay ismarlıyordu. Sarışın, mavi gözlü ve aksansız Türkçe konuşan bu genç avukatın Kürt olabileceği, herhalde aklının ucundan geçmiyordu. Bu, ücreti ve kâlet karşılığında davayı takip eden bir beyaz Türk olabilirdi.

Bir gün yine odasında konuşurken, "Avukat bey, hukuku, mukuku bir yana bırakalım. Ama gerçekten bunlar vatan haini değiller mi?" dedi.

Şaşırmıştım. Bir hâkim nasıl böyle konuşabilirdi.

"Hâkim bey, ben herhangi bir avukat olarak bu davaya girmiyorum. Bunlar benim arkadaşlarım. Siz kararınızı açıkladınız. Duruşmaya girmemeniz gerekir. Girdiğinizde, ben bu sözlerinizi red sebebi olarak ileri sürersem, bu sözlere sahip çıkacak mısınız?" dedim.

Şaşırma sırası ona gelmişti. Beyaz Türk sandığı genç avukat Kürt çıkmıştı.

Müthiş sinirli "Hayır" dedi. "Ne ben seni gördüm ve ne de bu sözleri söyledim."

Odasını terk edip çıktı. Ardından da ben çıkıp kalemeye gittim.

Duruşmadaki sert ve tahrik edici savunmama rağmen, red gerekçesi olabilecek bir açık vermedi ve mahkûmiyet kararı verdi. Ancak temyiz aşamasında, senin de büyük katkılarınla, zamanaşımı kabul edildi."

M. Ali Aslan'ın anlattığı son anekdot, 49'ların ve genelde Kürtlerin hangi şartlar altında yargılandıklarına önemli bir örnektir.

49'lara Siyasi Sahiplenme

M. Ali Aslan ile yukarıda sözünü ettiğim sohbet sırasında ona; "Peki, 49'lar avukat bulamadı. O zaman Mecliste olan Kürt milletvekilleri vardı. Kimse siyasi olarak sahiplenmedi mi?" diye sordum. M. Ali Aslan; "49'ların tutuklandıklarının ertesi günü, yani 18 Aralıkta, Ağrı milletvekilleri Halis Öztürk ve Kasım Küfrevi'ye gittim.

Halis bey, hemşerim ve aile dostu, oğlu Salih de samimi arkadaşım olduğu için, Evkaf Apartmanındaki

M. Ali Aslan ile yukarıda sözünü ettiğim sohbet sırasında ona; "Pe-
ki, 49'lar avukat bulamadı. O zaman Mecliste olan Kürt milletve-

evine sık sık giderdim. O dö-
nemde, Ağrı Yüksek Tahsil
Talebeleri Derneği Başkanı
olarak da, Kasım Küfrevi ile
görüşüyordum. Kasım Bey,
Derneğe yardımcı oluyor ve benimle de ilgileniyordu.

Onların bulunduğu Evkaf Apartmanı'nda birkaç
Kürt milletvekili daha vardı. Çaresizliklerini ifade et-
tiler. Endişeliydiler. Çevrelerinde polis kontrolünün
ve takibinin olduğunu söylediler. Her an kendilerini
de götürebilirlerdi. Bu nedenle ilgilenemeyecekleri-
ni, üzümlere söylediler.

49'lar olayını, 17 Aralık 1959 tarihinden son mah-
keme kararına kadar yakından takip ettim. Tutuklanan
bazı arkadaşların ailelerine yardımcı oldum, özel işle-
rini takip ettim. Bu nedenle en ufak gelişmelerden ve
yardımlardan bile haberim oldu. Hiçbir milletvekili-
nin yakın ilgisini ve yardımını duymadım.

18 Aralık günü, Ankara'da bunların götürülebile-
ceği her yeri aradık, izlerine rastlamadık. Ankara'da
olmadıklarına karar verdik. Bir de İstanbul'da araş-
tırma yapmak gerekiyordu.

O dönemde Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Baş-
kanı olan Abdullah Timur ve birkaç arkadaş toplan-
dık. Benim İstanbul'a gitmemi istediler.

İstanbul'da, o dönem Stajyer Dr. olan Fevzi Avcı
ile birlikte Harbiye'deki Merkez Komutanlığı'na git-
tik. Nöbetçi Subay olan İnzibat Binbaşısı, sert bir ifa-
de ile böyle kimselerin bulunmadığını söyledi.

Çıkışta, görünümünden Kürt olduğu anlaşılan bir
askerle karşılaştık. Kürtçe konuşunca da arada bir
güven oluştu. O da "bir Kürt grubunun getirilmediği-
ni, ancak bir komünist grubun içeride bulunduğunu"
söyledi.

Tarif etmesini istedik. Tarif, bizim arkadaşlara
uyuyordu. Yönetim, komünist olduklarını söyleyerek,
Kürt askerlerin ilgilenmelerini önlemek istemişti.

Sonradan Medet Serhat'la evlenecek olan Avukat
Seniha hanıma durumu anlattık. Medet Serhat vekili
olarak, bütün ısrarına rağmen Medet ile ancak pusula
göndermek suretiyle haberleşebildi. Artık nerede
olduklarını biliyorduk..." dedi.

Abdumelik Fırat ise; "İçişleri Bakanı Namık Ge-
dik ve Adnan Menderes ile görüştüğünü, kendisinin
de tutuklamaya dahil edilmesi için Milli Savunma Ba-

killeri vardı. Kimse siyasi olarak sahiplenmedi mi?" diye sordum.
M. Ali Aslan; "49'ların tutuklandıklarının ertesi günü, yani 18 Ara-
lıkta, Ağrı milletvekilleri Halis Öztürk ve Kasım Küfrevi'ye gittim.

kanlığı tarafından doku-
nulmazlığının kaldırılması
yönünde Başbakanlığa tez-
kere yazıldığını, Mende-
res'in buna karşı çıktığını,

tutuklananlarla görüşmek için Menderes'ten ricada
bulduğunu, İstanbul'a Harbiye'de tutuklu olanlar-
dan Sahabettin Septioğlu'nun yakın akrabası ve Fey-
zullah Demirtaş'ın ise yeğeni olduğunu, onlarla gö-
rüşmek istediğini, Menderes'in 1. Ordu Komutanı
Orgeneral Fahri Özdilek'e görüştürülmesi için rica-
da bulunduğunu, buna rağmen görüştürülmediğini,
bunun üzerine İstanbul'dan telgraf çekerek hem par-
tiden hem de milletvekilliğinden istifa ettiğini, Men-
deresin kendisini arattığını, Ankara'ya dönüşünde
havaalanından aldırıp kendisiyle görüştüğünü, Ona
yakında askerinin ihtilal yapacağını söylediğini, Men-
deres'in buna ihtimal vermediğini ve yakın bir süre
sonra 27 Mayıs'ta askeri darbe yapıldığını..." anlari-
nin anlatıldığı kitapta açıklıyor. Kitapta yazılı olanla-
rı bana da anlattı. Ayrıca "1960'da Ankara'da Mer-
kez Komutanı olan Selahattin Kaplan, Yassı Ada'da-
ki mahkemede Adnan Menderes aleyhine şahitlik
ederken beni kastederek; 'Hain bir milletvekili vardı.
Dokunulmazlığının kaldırılmasını istedik, fakat Men-
deres engel oldu' diye ifade verdi" diye ekledi.

Abdumelik Fırat, söz konusu telgrafın suretini ve
benzeri belgeleri korumamış. Bu gibi konularda ihmal-
ci davrandığı için kendinden yakınıyordu. Ona, "kendi-
sinin ya da başka herhangi bir Kürt milletvekilinin
Meclis'e herhangi bir önerge verip vermediğini" sor-
dum. Verilmemiş. "Mecliste Kürt milletvekilleri ara-
sında 49'ların durumuyla ilgili kulis yaptım. Sekiz-on
kişiydiler. İstedim ki bir araya gelip 49'ların durumunu
görüşsünler. Kabul ettiler. Yaşı ve deneyi itibarıyla top-
lantıyı yönetmesini Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi'den
istedim. Kabul etti hatta gün de tayin edildi. İçişleri
Bakanı ile Başbakan Menderes'in nasılsa toplantıdan
haberi olmuştu. İçişleri Bakanı, Küfrevi ile telefonda
görüştü. Başbakan da telefonla Küfrevi'den 'iş bü-
yütmemeleri' ricasında bulundu. Küfrevi toplantı gü-
nünden önce Avrupa'ya gitti ve iki ay dönmedi. Zaten
kısa bir süre sonra ihtilal oldu. 49'larla başka bir mil-
letvekilinin ilgilendiğini de duymadım" diye ekliyordu.

Şerafettin Elçi'ye de "Kürt milletvekilleri 49'lara
sahip çıktılar mı?" diye sordum. "İşin en hazin tarafı
budur. Kürtlükten dolayı, adeta Kürt mirasına konarak

"Mecliste Kürt milletvekilleri arasında 49'ların durumuyla ilgili ku-

lis yaptım. Sekiz-on kişiydiler. İstedim ki bir araya gelip 49'ların

parlamentoya gelen birkaç milletvekili vardı..." İsimlendirmelerini istediğimde;

"Melik Fırat, Gıyasettin Emre ve bir de Erzurum Milletvekili Gıyasettin Ka-

raca. Bunları Kürt meselesinde duyarlı insanlar olarak biliyorduk. İşin hazin tarafı, tevkifat olduktan sonra adeta bize de herhangi bir şey bulaşmasın diye, olayı mecliste gündeme getirme, mecliste gündem dışı konuşma, soru önergesi verme gibi parlamenterlik faaliyetleri bir yana, bu insanların (tutuklanan 49'lar R.A.) semtinden bile geçemediler. ... Kendilerini dışta tutmak ve bu işin sorumlusu hükümetin başına şirin görünmek için, daha yakın ilişki içine girdiler.

Ben tutuklanmamıştım. Başkalarını da bulmak zordu. Ankara Hukuk Fakültesi'nde okuyan dört kişi bir komite kurduk. Komitedekiler ben, Tahsin Binici ve Feridun Alpay ile bizim fakültede olmamasına karşın; yakın ilişki içinde olduğumuz Ağrı Milletvekili Halis Öztürk'ün oğlu Salih Öztürk'dü. İçerideki arkadaşlarımız için ne yapabiliriz arayışı ve çırpınışı içindeydik. Bunun üzerine benim akrabam sayılabilecek Cizreli olan Mardin Milletvekili Şevket Dursun'a başvurudum. Ona '49'ların dört aydır ihtilattan men (tecrit) durumunda tutuldukları, kimseyle görüştürülüp konuşurulmadıkları, haberleşmelerinin engellendiğini, resmen nerede olduklarının dahi bilinmediğini, içerdekilerin bir-iki Kürt asker tarafından pusulayla buldukları yeri haber verdiklerini' anlattım... 'Bu mesele benim ilgilenebileceğim bir şey değil. En iyisi parlamentoya gel! Ben seni bizim partinin yetkilileriyle görüştürürüm.' dedi. Gittim ve o zaman beni Kars Milletvekili ve CHP Genel Sekreter Yardımcısı olan Turgut Göle ile tanıştırdı. Turgut Göle benimle evde konuşmak istedi. Sonra evine gittim. Çok sıcak karşıladı ve büyük ilgi gösterdi. Yapılan haksızlığa büyük bir tepki gösterdi. 'Bu bizim görevimizdir ve bununla ilgileniriz. Ama mesele beni aşıyor. Meseleyi İsmet Paşa'ya götüreceğim. Sen benimle irtibatımı kesme, devamlı istediğin zaman gel! Ama meclise değil eve gel!' Sonra görüştüğümde 'Ben İsmet Paşa ile görüştim. Paşa son derece müteessir oldu. Hassasiyet gösteriyor ve konu üzerinde duracak. Seninle de tanışmak istiyor.' dedi.

O sırada Tahkikat Komisyonu kurulmuştu, muhafetle iktidar arasında şiddetli tartışmalar vardı ve

durumunu görüşünler. Kabul ettiler. Yaşı ve deneyi itibarıyla toplantıyı yönetmesini Ağrı Milletvekili Kasım Küfrevi'den istedim.

Kabul etti hatta gün de tayin edildi. İçişleri Bakanı ile Başbakan Menderes'in nasılsa toplantıdan haberi olmuştu."

siyasi durum da çok gerindi. Bu arada gençlik hareketleri başladı, sıkıyönetim ilân edildi ve ardından askeri darbe oldu. Bu şartlar altında İsmet Paşa ile

görüşme olanağım olmadı. Kabul etmek gerekir ki, Turgut Göle 49'larla çok yakından ilgilendi ve konuyu İsmet İnönü'ye götürdü..."

Selim Kılıçoğlu da Turgut Göle'nin yakın ilgisine vurgu yaparak; "İsmet İnönü'nün Samsun konuşmasında bizleri kastederek; 'Onların kılına dokunan bizleri karşısında bulur' diye bir konuşma yapmıştı. Belki de geçmişteki günahlarının altında ezildiği için veya oy kaygısıyla böyle bir konuşma yaptığını" söylüyordu.

DP'nin iktidarda olduğu dönemde Kürt parlamenterlerin yeterince 49'lara sahiplenmediği anlaşılıyor. Bu, o günkü şartlara bağlı bir olay gibi gözükse de, milletvekili olmanın yüklediği bir görev vardı. Bu görev 49'lara siyasal olarak sahiplenmeyi, bu bağlamda; olayın soru yahut gündem dışı konuşmalarla parlamentoda görüşülmesinin sağlanmasını gerektirirdi. Hâlbuki Abdülmelik Fırat'ın sözünü ettiği beş-on Kürt Milletvekilinin, Kasım Küfrevi'nin yönetiminde kendi aralarında toplanması bile, Menderes'in "iş-i büyütme-yin" ricası üzerine gerçekleşmemiştir. O dönemde çoğu ağa veya şeyh olan Kürt milletvekilleri, işin üzerine siyasal olarak gitme cesaretini gösterememişlerdir.

Siyasilerin o dönem gösteremediği cesareti halk gösterdi. 49'lar davasından ceza almış olan Ali Karahan'ı Hakkâri'den milletvekili, Ziya Şerefhanoglu'nu ise Bitlis'ten senatör seçerek dokunulmazlık zırhına büründürdüler. Onların parlamentoya gönderilmeleri bir halk hareketiydi. Hakkâri'den milletvekili seçilen Ali Karahan'ın, Siverekli olduğuna dikkatinizi çekmek isterim.

Kanımcı 49'lar olayını, Kürt ulusal mücadelesinin halka mal olma sürecinin başlangıcı saymak gerekir.

20 Şubat 2006

Dipnotlar

- 1) Genelkurmay Mahkemesi-Askeri Savcılığının 8 Kasım 1960 gün, Esas: 960/18 ve Karar: 960/10 sayılı iddianamesi
- 2) Naci Kutlay, 49'lar Dosyası, Fırat Yayınları 1994.
- 3) Ferzende Kaya, Mezopotamya Sürgünü – Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü, Anka yayınları, 5. Baskı 2003.
- 4) Ferzende Kaya, age. s. 116–120.

Büyüklerine Söyle "Şêx Evdirehîm Asla Teslim Olmaz!"

Malmîsanij*

"Kitabı yazıldı bazı hunharların dünyada
ama Deli Fıkri'nin kitabı yazılmadı henüz
görüyor musun Pîran!
Onunla korkutularak uyutuluyorsa da çocuklarımız
Deli değildi Deli Fıkri.
Ola ki insan kasabı,
ola ki bir sadîst,
ola ki kemalistti
ama deli değildi Deli Fıkri inan.
Hangi deli öldürebilmiş bunca insan?"

Yazıya dökülen sözlü tarihimiz çok azdır. Eğer yazıya dökülürse bunun modern tarihimize büyük katkıları olur. Yaşlılar, bildiklerini, anılarını ve deneyimlerini yazmazlarsa, ya da onlarla konuşulup bunlar yazıya dökülmezse, öldüklerinde onlarla birlikte bildikleri, anıları ve deneyimleri de toprağa gömülür. Yazık olur.

Şêx Tahir'in oğlu Fexredîn ile Temmuz ayında [2005] konuştum. Ehmedê Dirihî ile Fexredîn'in oğlu M. Tahir bu sohbetimiz esnasında bizimleydiler. Onlar da zaman zaman bazı konularda düşüncelerini söylediler. Kişi olarak tarihi sever ve olanaklarının elverdiği oranda tarihsel konuları okur, sorarım. Şêx Tahir'in oğlu Fexredîn ile sohbetimizden sonra, tarihe olan ilgime rağmen kendi yörem tarihini bile henüz yeterince bilmediğimi anladım. Belki bazı okuyucular da bu röportajı okuyunca kendi bilgileri konusunda aynı kaniya varırlar.

Adından anlaşıldığı gibi, kendisiyle konuştuğum Fexredîn Dayı, Şêx Tahir'in oğludur. Şêx Tahir ise Şêx Seîd'in (Şeyh Sait'in) kardeşidir. Röportaj boyunca Şêx Seîd'in diğer iki

kardeşi olan Şêx Mehdî ve Şêx Evdirehîm'in adları sık sık geçecektir. Bunlardan Şêx Tahir 01.01.1970'te, Şêx Mehdî 28.04.1969'da ölmüşler. Şêx Evdirehîm 1938'de şehit düşmüş¹.

Belirtmem gerekir ki Şêx Tahir'in oğlu Fexredîn ve onun oğlu M. Tahir'in şiveleri de dikkat çekiciydi. Konuştukları Kırmancca (Zazaca), şive olarak belli bir köyün veya ilçenin şivesi değildi. Bunun nedeni, onların farklı yörelerle ilişkilerinin olmasıydı ve bu husus, şivelerine de yansıtıyordu. Baba ile oğlun konuştukları dil arasında da belli bir farklılık vardı. Örneğin baba, Türkçedeki "o" anlamında Kırmancca "yê" sözcüğünü kullanırken oğul bunun yerine "jey" sözcüğünü kullanıyordu; baba Türkçedeki "at" anlamında "astor" derken oğul "istor" diyordu. :

Malmîsanij: *Fexredîn Dayı, hangi tarihte doğmuşsunuz?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Ben 1929 yılının on birinci ayında, Pali'nin (Palu'nun) Xoşmat köyünde doğmuşum. Xoşmat, esasen eski bir Ermeni köyüdür. Orada çok arazi vardı, Şêx Seîd Olayı'ndan birkaç yıl sonra, 1928'de af çıktı.

* Araştırmacı-yazar

Ben 1929 yılının on birinci ayında, Pali'nin (Palu'nun) Xoşmat köyünde doğmuşum. Xoşmat, esasen eski bir Ermeni köyüdür. Ora-

Aftan sonra devlet, büyük-
lerimize "Gelin rahat durun,
sesinizi çıkarmayın, bunun
karşılığında size arazi ve
mülk verelim" dedi. Bizim-
kiler de "olur" dediler.

da çok arazi vardı, Şêx Seîd Olayı'ndan birkaç yıl sonra, 1928'de
af çıktı. Aftan sonra devlet, büyüklerimize "Gelin rahat durun, se-
sinizi çıkarmayın, bunun karşılığında size arazi ve mülk verelim"
dedi. Bizimkiler de "olur" dediler.

Zilkîf, o zamanlar herhalde
henüz on yaşındadır. Şêx
Evdirehîm, oğlu Zilkîf'e
"Değirmene git ve onlara
jandarmaların köyün yukarı-
rısında olduklarını söyle"

Baxîn Köyü'nde Şêx Mehdî Efendî'ye yer verdi-
ler. Baxîn de eski Ermeni köyüdür.

— O köy de Pali'ya mı bağlıydı?

Fexredînî Şêx Tahirî: Evet. Sîrin Köyünü de Şêx
Evdirehîm Efendî'ye verdiler.

— Sîrin hangi köye yakındı?

Fexredînî Şêx Tahirî: Weşîn Köyü'ne. Xoşmat'ta
bize on yedi parça arazi verdiler. Her parça yaklaşık
olarak on ölçek tahıl ekilebilecek büyüklükteydi.

Orada dört yıl kaldık. Dört yıl boyunca babam
orada çiftçilik yaptı, tarımla uğraştı. Amcam Şêx Ev-
direhîm Sîrin'deydi. Daha sonra orada olay çıkardı.

— Ne olayı?

Fexredînî Şêx Tahirî: Olayını sana anlatayım.
Yirmi-otuz arasında belli başlı ünlü kaçağı vardı. Me-
sela Zaza Huso, Hesenê Began, Weşinli Hecî Talib fi-
lan gibi. Bunlar Sîrin'e geliyorlar.

— Zaza Huso nereliydi

— Onun köyünün adını şu anda hatırlamıyorum

Ehmedê Dirihî: Biz Zaza Husoya "Husî Wasmû-
nûn" deriz, onun Wisi Wasmûnûn adında bir yeğeni
varmış, birliktelemiş.

Fexredînî Şêx Tahirî: Bu kanun kaçakları kala-
balıktılar, çoktular. Devlet, "Şêx Evdirehîm bu kanun
kaçaklarını himaye ediyor" diyordu. Qerebegan'dan
15-20 kişilik bir jandarma müfrezesini Şêx Ewdire-
hîm'in üzerine yolluyorlar. Amaçları onu yakalamak.

Kêdaglı Qere Elî ve Mus vardı. Bunlar, tabir caiz-
se "cahş"tılar, çeteydiler. Önlerinde bunlar olmak
üzere müfreze Sîrin'in yukarısına geliyor.

Şêx Evdirehîm dürbünle bakıyor, müfrezeyi ve
beraberindeki Qere Elî ile Mus'u görüyor.

Sîrin'in aşağısında bir değirmen var. o sırada ka-
nun kaçaklarının hepsi o değirmendeler. Dayımız
Mela Hesenê Kurdî (Hesen Hişyar) vardı, o da kanun
kaçaklarıyla berabermiş.

— Evet, Hesen Hişyar yazdığı kitapta bu olayı an-
latıyor.

Fexredînî Şêx Tahirî: Tahminime göre bu olay
1933 yılında oluyor. Şêx Evdirehîm'in oğullarından

der. Şêx Evdirehîm, müfreze Zilkîf'e bir şey yaparsa
niyetleri kötü demektir diye düşünüyor.

Zilkîf gider gitmez bunlar silah sıkıyorlar, kurşunlar
isabet etmeyip ön tarafına düşüyor. Zilkîf zar zor değir-
mene giriyor, Şêx Evdirehîm de mevzi alıyor ve onlara
silah sıkmaya başlıyor. Çatışma oluyor. Qere Elî, Mus
ve iki-üç jandarma o çatışmada öldürülüyorlar.

Devlet zaten bahane arıyordu.

— **M. Tahir:** Birşey söyleyebilir miyim?

— Buyur, söyle.

M. Tahir: Daha önceleri babamın ve başka kişile-
rin bana söylediğine göre, Şêx Evdirehîm o sırada da-
mın üzerinde bulunuyormuş. O evin içinde bir dut
ağacı varmış. Dut ağacı kurumamış, tam evin için-
deymiş, dalları damın üzerine geliyormuş. Demek ki
evi, ağacın gövdesi içerde kalacak biçimde yapmışlar.
Şêx Evdirehîm, damın üzerinde bu dut ağacının göv-
desine dayanarak nişan alıyor, onlara sıkıyor ve kö-
yün yakınında bir taşın arkasında mevziye yatmış
olan Qere Elî'yi vurup öldürüyor.

Pali'nin Guma köyünden Mela İbrahîm vardı, o
çatışmayı görmüştü. Kendisi bana, "Şêx Evdirehîm,
çatışma boyunca damın üzerindeki o mevziden ayrı-
lıp aşağı inmedi" demişti. Mela İbrahîm, "Ben yirmi
yaşlarındaydım, beni alıp beraber götürdü" demişti.

Fexredînî Şêx Tahirî: Ondan sonra 1933'te, dev-
let İskan Kanunu çıkardı. Bizim sürgünden haberimiz
yoktu. Büyüklerimiz rahatlıkla silahlı dolaşıyorlardı.
Babam, amcam Şêx Mehdî ve Şêx Evdirehîm ve di-
ğerleri Pali'ya ve köye silahlı gidip geliyorlardı. Yani
biz serbesttik. O sırada Elezîz valisi Cemal Bardakçı,
Pali kaymakamına telefon ediyor ve "Şêx Tahir ile
Şêx Mehdî'yi bana yolla" diyor. Şêx Mehdî, bu işler-
de biraz daha hassastı. Babam ona "Vali bizi çağırı-
yor" deyince, diyor ki "Sen git, ben gelmiyorum".
Babam "neden?" diye sorunca. Şêx Mehdî "Niyetleri
kötü, niçin ikimiz birlikte gidelim?" diyor.

Sonuçta babamla Şêx Mehdî, atlara binerek birlik-
te Elezîz'e, valinin yanına gidiyorlar. Vali onlara kah-
ve filan ikram ediyor ve sohbetten sonra diyor ki: "İs-
temeyerek söylüyorum ama bu Atatürk'ün emridir".

Çünkü devlete güvenmiyordu. Babamla Şêx Mehdî o zaman köyde kalıyorlardı; çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı, diğer köy-

Şêx Mehdî babama, "Ağalılar gibi olmuşlardı fakat Şêx Evdirehîm devletçe aranan kanun kaçaklarını besliyordu. Devlet yetkilileri, "Sana köy ve arazi verdik, buna rağmen durmuyorsun" diyorlardı. Fakat o yine aranan-

Ondan sonra bizi sürgüne gönderdiler.

Devlet güçleri bize el atınca Şêx Evdirehîm Efendî meseleyi anladı ve arkadaşlarını alarak Suriye'ye gitti. Zaten Şêx Evdirehîm her zaman dağda silahlı dolaşıyordu ve tetikte idi. Çünkü devlete güvenmiyordu. Babamla Şêx Mehdî o zaman köyde kalıyorlardı; çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşıyorlardı, diğer köylüler gibi olmuşlardı fakat Şêx Evdirehîm devletçe aranan kanun kaçaklarını besliyordu. Devlet yetkilileri, "Sana köy ve arazi verdik, buna rağmen durmuyorsun" diyorlardı. Fakat o yine arananları besliyordu.

— *Elezîz Valisi, Sîrin Çatışması'ndan önce mi, sonra mı Şêx Tahir ile Şêx Mehdî'yi çağırıldı?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Şêx Evdirehîm Amca, o çatışmadan sonra teslim olmamıştı. Eş ve çocuklarının tümü köyde kalmıştı. Üç tane eşi vardı.

— *Sizin babanızın kaç tane eşi vardı ve nereliydiler?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Babamın dört tane eşi vardı, dördü de sürgüne gönderildi. En büyüğü Asîya Hanım, Serdêli Şêx Mehemed Efendî'nin kızıydı. İkincisi Amîna Hanım, Dara Hênî ağalarından birinin kızıydı, Kuparlıydı. Benim annem olan üçüncüsü yine Serdêliydi ve Hesenê Hişyar'ın amcasının kızıydı. Dördüncüsü ise Roticonlu, Derê Nehalıydı. -Roticon Dara Hênî'ye bağlıdır.-

— *Bu dört eşten kaç kardeşiniz?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Yirmi altı kardeşlik. Bunlardan on dördü ölmüş, on ikisi sağdı.

— *Sürgün esnasında kaç erkek, kaç kız kardeşiniz?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Biz üç erkek kardeşlik: Zilkîf, Necmedîn ve ben Fexredîn. Ben dört yaşındaydım, Necmedîn benden büyüktü, Zilkîf ise zaten evliydi.

Kız kardeşlerim ise Sidîqe, şimdi İzmir'dedir. Fatma Almanya'dadır. Üçüncüsü olan Rabia, Tahsin Ekinci'nin eşi. Dördüncüsü Feyziye'ydi.

Biz üç erkek ve beş kız kardeş sürgün öncesinde vardık. Demek ki bir erkek kardeşimiz ile üç kız kardeşimiz de Trakya'da sürgünde doğmuşlar. Kardeşim Bahadîn benden küçüktü, kalp krizi sonucu öldü.

— *Siz kendiniz sürgün edilmişinizi hatırlıyor musunuz?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Hayal meyal hatırlıyorum. Mersin'i, gemiyi falan hatırlıyorum.

— *Sürgüne gidiş günlerinden başkaca neleri hatırlıyorsunuz?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Bizi Xoşmat'tan alıp getirdiklerini hatırlıyorum. Bizi

ve Şêx Mehdî'nin ailesini oradan Diyarbekîr'e getirdiler. Şêx Evdirehîm'in ailesini de Pîran'dan alıp getirdiler ve hepimizi bir binaya yerleştirdiler. Şêx Mehdî'nin o zaman iki oğlu vardı: Husamedîn ve Hişyar.

— *Ferat henüz doğmamış mıydı?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Hayır, Ferat Trakya'da doğdu.

— *Şêx Mehdî'nin kaç eşi ve çocuğu vardı?*

Fexredînî Şêx Tahirî: O zaman bir eşi vardı. Diğer eşi Fatma hizmetçileriydi, onunla sonra evlendi. Oğulları: Husamedîn, Hişyar, Ehmed ve Ferhat.

Husamedîn'i biliyorsun, sonradan Pîran belediye başkanı oldu. Hişyar ve Ferat öğretmendiler. Hişyar, sen Pîran'da iken orda değil Xulaman'da idi. Ehmed şimdi Mersin'de kalıyor; gözlerinden rahatsız.

— *Biz yeniden sürgün konusuna dönelim.*

Fexredînî Şêx Tahirî: Hepimizi Diyarbekîr'e getirdiler. İki ay sonra Elezîz'e geri götürdüler. Elezîz'den de alıp sürgüne gönderdiler.

— *Şêx Evdirehîm'in eşlerini de sürgüne gönderdiler mi?*

Fexredînî Şêx Tahirî: Evet, iki eşini, yani Zora ve Medîne Hanımı. Daha önce de belirttiğim gibi, onun üç eşi vardı. Medîne Pîranlıydı. Pîran'da Axan (Ağalar) diye bilinen ailedendi, bu aileden olan Axa ile Ubeyd'in kız kardeşiydi. Zora Hanım, Pali'ya bağlı Meman Köyü ağalarından birinin kızıydı. Zibeide Hanım da Kuçuk Efendî ailesine mensuptu.

Zora Hanım'ı köyden alıp Pîran'a, oradan da Diyarbekîr'e götürmüşlerdi. Çok değerli bir hanımdı. Bir Yüzbaşı "Haydi" diyor. O "nereye?" diye soruyor. Yüzbaşı "Sizi Diyarbekîr'e götüreceğiz" diyor. Zora Hanım "Tamam, geliyorum" deyince, o da "Haydi öyleyse" diyor. Bunun üzerine Zora Hanım yüzbaşıya diyor ki: "Beni yayan mı götüreceksiniz? Benim kim olduğumu biliyor musunuz? Ben Şêx Evdirehîm'in eşiyim! Ben, âbâ ve ecdadımdan yayan yolculuk etmedim, buradan Diyarbekîr'e nasıl yürürüm?" Sonunda gerçekten yüzbaşı onu atlı olarak götürmüş.

M. Tahir: Pîran'da Sabri adında bir subay varmış. Demek ki bu merhametli biriymiş. Şêx Seîd Ola-

Zora Xanım "Tamam, geliyorum" deyince, o da "Haydi öyleyse"

diyor. Bunun üzerine Zora Xanım yüzbaşıya diyor ki: "Beni yayan

yı'ndan sonra Pîran merkezinin kontrolü bir süre onun elindeymiş. Pîran çevresinin kontrolü ise Delu Fikri'nin elindeymiş. Biliyorsun Deli Fikri çok

zalimmiş. Pîranlı birçok yaşlı kişiden duydum, Pîran'ın yakılmasını bu Sabri Bey engellemiş. "O olmasaydı Deli Pîran'ı yakardı" diyorlar.

Sebri Beg, Şêx Evdîrehîm'n bu eşini Xiraba'da yakalıyor fakat ata bindiriyor. "Bu Şêx Evdîrehîm'in eşidir, bir bayandır, yazıktır" diyerek ata bindirip Diyarbekîr'e getiriyor.

Diyarbekîr'de onu hapse atıyorlar. Küçücük kızı da beraberindeymiş. O kız çocuğu Diyarbekîr'de hapisanede ölüyor. Düşün ki o kız ölüyor ama üç gün kefenleyip defin etmiyorlar, o çocuğun ölüsü üç gün annesinin yanında hapisanede kalıyor!

— *Sürgüne gidişi anlatıyordunuz.*

Fexredîni Şêx Tahîrî: Bizi Malatya'ya kadar at arabasıyla filan götürdüler. Malatya'dan trenle Mersin'e götürdüler. Mersin'de Kürt hamallar vardı, bize biraz yardım ettiler. Meyve ve sebze getirip veriyorlardı; oradaki Türkler çirkin davranıp "Bunlar Kemal'in askerlerine karşı gelmiş, nasıl bunlara yardım edersiniz?" diyorlardı.

Mersin'den gemiye bindik. Acayip bir gemiydi. Şimdiki gibi süratli değildi. "Dilenci gemisi" derler; her limanda yük bindirip indirirler filan. Biz on beş gün denizde yolculuk ettik.

Hâlâ hatırlarım, gemide bir adam vardı, sürekli kusuyordu. Nedenini sordum, "gemi çarpmış" dediler.

Velhasıl bizi götürüp Tekirdağ'da indirdiler. Orada ailemizi Tekirdağ'ın Şarköy, Malkara, Saray ve Hayrabolu ilçelerine dağıttılar.

Şêx Evdîrehîm'in iki eşini, yani Zora ile Medine'yi birbirinden ayırdılar. Birisini Mürefte Nahiyesi'nin merkezine -Mürefte o zaman Şarköy İlçesi'ne bağlıydı-, diğerini de Mürefte'ye bağlı Kirazlı Köyü'ne sürdüler.

Bizi Malkara İlçe'nin merkezine verdiler. Büyük kardeşimiz Zilkîf'i bizden ayırıp Saray'a yolladılar. Zilkîf o zaman evliydi. Önce bizi de bir köye göndermek istemişler. Babam "Ben merkezde kalmak istiyorum" demiş, onlar da razı olmuşlar. O zamanlar Malkara'nın nüfusu beş bin kadardı.

mı götürceksiniz? Benim kim olduğumu biliyor musunuz? Ben Şêx Evdîrehîm'in eşiyim! Ben, âbâ ve ecdadımdan yayan yolculuk etmedim, buradan Diyarbekîr'e nasıl yürürüm?" Sonunda gerçek-ten yüzbaşı onu atlı olarak götürmüş.

Şêx Mehdi Efendi'yi de Hayrabolu'ya verdiler. Bizimle onlar arasında dokuz saatlik bir yol vardı. Bizden bir yıl sonra, Şêx Elfirizagili Kırklareli'nin Vize

İlçesi'ne bağlı Sergen Nahiyesi'ne getirdiler.

Pîran'dan Şêx Evdîrehîm'in baldızı Emine, onun beyi Mehmed Çawış ve Şêx Evdîrehîm'in kayınbiraderi Sefer Axa'yı da sürgün edip Trakya'ya getirdiler.

— *Hangi Sefer Axa? Seferê Qudoy Amca mı?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: Evet, Seferê Qudoy. Axa ve Ubeyd adlı iki kardeşi şehit düşen Seferê Qudoy.

— *Malkara'da kaldığımız evi hatırlıyor musunuz?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: İyi hatırlıyorum. İki katlı bir evdi. Herhalde Ermenilerin eviydi. Ermenileri öldürmüşlerdi, evleri hep boştu. Çatısı tahtadan bir evdi. Tahtaları siyahlaşmıştı, çok eski bir evdi. Pencereleeri camsızdı. Bir zamanlar okul olarak da kullanılmış.

— *O zaman Türkçe biliyor muydunuz?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: Hayır, hayır, Türkçe ne gezer! Biz Xoşmat'tan gitmiştik. Xoşmat'ta Kırdkî (Zazaca) konuşurduk. Annem Kurmancı, evde Kurmancı (Kurmanca), dışarıda ise Kırdkî konuşurduk. Evde de bazı bacılarımla Kırdkî, bazılarıyla Kurmancı konuşurdum.

— *Niçin böyleydi?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: Bazılarının annesi Kurmancı bazılarının ise Kırdkî (Zazadır).

— *Türkçe bilmeyişinizden dolayı orada güçlük çektiniz mi?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: Dur onu söyleyeyim. Daha oraya yetişir yetişmez Türkler, "Kürt! Kürt!" demeye, "Atatürk'e karşı gelen Kürtler geldi" demeye başladılar. Bizi kovalarlardı. Hani affedersin insan nasıl köpeğe taş atarsa aynen öyle! İntibak edinceye kadar çok eziyet çektik.

Kışın o evde perişan olduk. Babam gitti çiriş, kağıt ve mukavva buldu getirdi; onlarla pencereleri sıkıca kapadı. O kış soğuktan, affedersin küçük aptesimizi tutamıyorduk Bahar gelince babam "Artık bu evde kalmayacağım" dedi.

— *Sürgünden önce köyde durumunuz iyi miydi?*

Fexredîni Şêx Tahîrî: İyiydi, Çiftçilik ve hayvancılık yapıyorduk. Geçimimiz çok iyiydi. Sürgünde

Babam evde Türkçe konuşmamıza müsaade etmezdi. Direktif ve-

berdi, "Dışarıda ne kadar Türkçe konuşursanız konuşun, serbesti-

birden o kötü duruma düş-
tüük. Babam Hêni'nin Ser-
dêsinde yaşarken tapulu
arazisi vardı. O tapuları be-

raberinde getirip hep muhafaza etti. Sürgünde onları
gösterip "Bakın ben ülkemde mal mülk sahibiyim" di-
yordu. Yani bize sürgünde verdikleri bedelsiz değildi.

Sürgün edildiğimizde babamın yüz-yüz elli altını
vardı. Yılda yaklaşık olarak on tanesini bozdurup, ta-
hıl filan satın alırdı, geçinirdik.

Babam başka bir ev kiraladı, o ilk evden çıktık.
Boxuz adında bir Ermeni'ye komşu olduk.

Serkis adında Ermeni bir doktor vardı. Çok iyi bir
insandı. Bize çok iyilikleri dokundu. Bütün hastalarım-
ızımızı tedavi ederdi.

Yeni evimiz dört odalıydı. Her odada babamın bir
eşi kalıyordu. Ev sahibesi ihtiyar bir hanımdı. İkide
bir. "Nedir bu, lank lank kapıları vuruyon, bizi rahat-
sız ediyon!" derdi.

O kışı o evde geçirdik; sonra babam başka bir ev
buldu. Bu ev eski fakat çok güzeldi. Yeni kurulmuş
bir mahallede idi. Bahçesi de vardı. Üç katlıydı ve
büyük bölümü ahşaptı, çok az bir bölümü de taştan
yapılmıştı. Sürgündeki üçüncü evimizdi. Bahar gelin-
ce, babam o evi yıkıp yeniden yaptı; evi güzelleştii.
On iki yıl o evde kaldık.

— *Orada mı okula başladınız?*

Fexredinî Şêx Tahiri: Okul okumadık ki! Orada
hiçbirimiz okula gitmedik.

— *Niçin? Okul mu yoktu yoksa siz mi gitmediniz?*

Fexredinî Şêx Tahiri: Okul vardı. Babam kız-
mıştı, "Kemal'in mektebine göndermeyeceğim" diye
inat etti. Evde okuduk. Babam bize ders veriyordu.
Hem Arapça, hem Türkçe. Türkçeyi çabuk öğrendik.
Ben, hem babamdan hem de sokakta yazı yazmayı
öğrendim.

Babam evde Türkçe konuşmamıza müsaade et-
mezdi. Direktif verirdi. "Dışarıda ne kadar Türkçe
konuşursanız konuşun, serbestsiniz, fakat evde kendi
dilinizi konuşun" derdi. Yoksa dilimizi unutturuz.
Evin içinde tek kelime de Türkçe konuşursanız kabul
etmem!"

— *Ne zamana kadar orada sürgünde kaldınız?*

Fexredinî Şêx Tahiri: 1933'te gittik, 1947'de af
çıkta, ülkeye geri döndük. Yani on dört yıl yedi ay sür-
günde kaldık.

niz, fakat evde kendi dilinizi konuşun" derdi. Yoksa dilimizi unutu-
ruz. Evin içinde tek kelime de Türkçe konuşursanız kabul etmem!"

Af çıktığı zaman, ben
buradaydım. Aftan önce,
Haziranda ayında kaçak
olarak ülkeye gelmişim.

— *Nasıl geldiniz?*

Fexredinî Şêx Tahiri: Kaçtım, geldim.

— *Trenle mi geldiniz?*

Fexredinî Şêx Tahiri: Evet, trenle.

Aslında ben iki defa kaçtım. 1945'te annemi geti-
rip Çêrmûg Kaplıcası'na götürdüm.

— *Diyarbakîr'in Çêrmûg'u mu?*

Fexredinî Şêx Tahiri: Evet. Henüz on beş yaşın-
daydım. Açıkgözdüm. Babam kabiliyetli olduğumu an-
ladı. Biz orada zor geçiniyoruz, burada dost ve ahab-
lar biraz yardım ediyorlar filan. 1946'da tekrar geldim.

Burada bir olay anlatayım. Malkara'da bir Domuz-
cu Ahmet Efendi vardı. Onun bir oğlu vardı, adı şimdi
aklıma gelmiyor; bizi çok severdi. Temiz bir çocuktü.
Bir de Qadoy Ela adında Dêrik'ten [Dêrika Çiyayê
Mazi'den] biri vardı. Evdirehman, Kemal ve Bedirxan
adında üç oğlu vardı. Onların bir kardeşleri sonraları
Dêrik'te belediye başkanı oldu, birkaç yıl önce öldü.
Soyadları Mercan'dır. Bu Dêrikli de sürgün olarak
Malkara'ya gelmişlerdi. Çok cesurdular. Zaten onlar
oraya ulaşınca biz kurtulduk. Bizim hamimiz oldular.
Bir gün Dêrikli Kemal, Domuzcu Ehmed'in bu oğlunu
dövdü. Ondana para istemiş, vermeyince dövmüştü. Ev-
diheman mülayimdi fakat diğer iki kardeşten orada
herkes korkardı. Malkara'da onlar nara atıp bağırınca,
başçavuş da korkudan sesini çıkaramazdı. "Bütün
Malkaralıların anasını s..." diye küfrederlerdi. Sinema
ilçeye yeni gelmişti. Bir gün ben ve Domuzcu Ahmet
Efendi'nin oğlu sinemada film izliyoruz. Film de Ata-
türk'ün seyahati ile ilgili. Atatürk'ün Diyarbakîr ziya-
reti filan. Atatürk Maden'e Diyarbakîr'e filan gitmiş;
filmde oralar gösteriliyor. "Yakında oraya gideceğim"
dedim. Boş bulunup öyle dedim. Gerçekten de iki-üç
gün sonra gideceğim. "Gidersen seni şikayet ederim"
dedi. Niçin o sözü söyledim, keşke söylemeseydim di-
ye düşündüm. Ona kızdım, güzel bir park vardı, gidip
orada yalnız başıma oturdum. Baktım o da arkadaşla-
rıyla gelip biraz ötede bir yere oturdu. Dedi ki: "Akşam
bir şey söylemişim. Sakın ciddiye almayasın. Gidip
gitmeyeceğin beni ne ilgilendirir".

İtiraf etmek gerekir ki o ilçenin halkı çok iyiydi.
Önceleri biraz kötülük yaptılar fakat sonra babamın
bilgili bir insan olduğunu görünce bize çok iyi dav-

Babam İstanbul'da onu görüyor ve "Bizi sürgün ettin, geçimimizi

sağlayamıyoruz" diyor. O da "Size gazetemi yollayayım, orada

randılar. Babam aftan sonra satın, kaç tane satılırsa ona göre ücretinizi öderiz" diyor. Malkara Ne Hayrabolu'ya, ne Uzun-ülkeye dönünce, belediye halkı çoğunlukla Köroğlu gazetesini okurdu. Köroğlu da haftalık-reisi ile halktan 400-500 kişi ortak imzalı telgraflar tı. Bize yüz tane "Babacan" gelirdi, ben satardım. Bu işin maddi olarak bize faydası oldu.

göndererek "Seni bu kaza olarak bize faydası oldu. istiyor. Boşlukta kaldık, gel buraya" dediler. Babam onlara gönderdiği cevapta "Çok teşekkür ederim, burası memleketim, oraya gelmeyeceğim" dedi. Orada, İkinci Dünya Savaşı sırasında babam günü gününe savaşı takip eder, onlara haberleri aktarır, yorumlarda bulunurdu. Radyo ve gazeteleri babamdı.

— Şêx Mehdî Efendîgîli Hayrabolu'ya sürgün ettiklerini söylemişsiniz. Onlarla görüşür müydünüz?

Fexredînî Şêx Tahirî: Biz de eziyet çektik ama Şêx Mehdî daha çok eziyet çekti, çok perişan oldu. Biz yine çalışıp geçiniyorduk. Ama o daha yoksuldu. Çalışacak kimsesi yoktu. Büyük oğlu Husamedîn askere gitmişti.

— Siz ne iş yapıyordunuz?

Fexredînî Şêx Tahirî: Gazete bayiliği yapıyorduk. Babam bir gün İstanbul'a gidiyor. Orada Cemal Bardakçı'yı görüyor. Daha önce de sana bahsetmiştim, Cemal Bardakçı sürgün edildiğimiz esnada Elezîz valisiydi. Sonra emekli olup İstanbul'a yerleşmişti. Orada "Babacan" adında haftalık bir gazete yayımlıyordu. Kendisi aynı zamanda gazetenin başyazarıydı da. Babam İstanbul'da onu görüyor ve "Bizi sürgün ettin, geçimimizi sağlayamıyoruz" diyor. O da "Size gazetemi yollayayım, orada satın, kaç tane satılırsa ona göre ücretinizi öderiz" diyor.

Malkara halkı çoğunlukla Köroğlu gazetesini okurdu. Köroğlu da haftalıktı. Bize yüz tane "Babacan" gelirdi, ben satardım. Bu işin maddi olarak bize faydası oldu.

Malkaralılar "Yahu Köroğlu getirip sat" derlerdi fakat biz "Babacan" satardık. Çocuklar "Babacan'ı, kim öldürdü o sıçanı?" derlerdi.

Günlük gazeteleri de getirirdik: Cumhuriyet, Son Posta, Vakit... Onları da satardık.

— Bize Şêx Mehdî'den bahsediyordunuz, isterse-niz devam edelim.

Fexredînî Şêx Tahirî: Haa, Şêx Mehdî Amca'dan bahsediyorduk. Bir gün babam "Gidip Mehdî'yi görelim" dedi. O zaman bir eşeğimiz vardı. Babam eşeğe bindi, ben de yaya; gittik. Sanırım Hayrabolu bize 45-50 kilometrelik uzaklıktaydı. O zaman araba yoktu.

Ne Hayrabolu'ya, ne Uzun-köprü'ye ne de Şarköy'e araba yoktu. At arabasıyla veya hayvanla gidilirdi.

Şêx Mehdî Amca'nın evine gidip orada yaklaşık olarak on gün kaldık. Bir gün, nasıl oldu hatırlamıyorum, Şêx Mehdî'nin oğlu Hîşyar Türkçe bir şeyler söyledi. Bunun üzerine Şêx Mehdî gözlüklerini takip bana "Duydun mu? Hîşyar Türkçe konuştu!" dedi. Hîşyar'a "Türkçe konuşmanın cezasının olduğunu bilmiyor musun? Bir saat tek ayak üzerinde duracaksın. Yarım saat sağ, yarım saat sol ayak üzerinde" dedi. Benim elime de ufak bir çubuk verip "Sen de başında bekleyeceksin, ayağı yere değmeyecek! Parmakları yere değerse bu çubukla vuracaksın!" Beni "infaz memuru" yaptı! Hîşyar mecburen tek ayak üzerinde durmaya başladı. Mehdî amcam çok sinirliydi. kızdığı zaman kimse korkusundan sesini çıkaramazdı.

O karşıda gazetesini okuyordu. Ben kaç defa vurdum, sonunda Mehdî Amca baktı ve "Bu defa seni al ediyorum ama bir daha olmayacak!"

Şêx Mehdî Amca çok gazete okurdu. Parası olsun olmasın mutlaka günlük gazete okurdu. Benim babam onun kadar okumazdı.

Bir süre Şarköy'e gittik. Babam bizi yolladı. Şêx Zilkîfgil daha bir perişandılar. Çiftçiydiler.

— 1946'da ikinci defa devlet yöneticilerinin bilgisi dışında Malkara'dan ülkeye döndüğünüzü söylemişsiniz. Demin bahsedecekken, yarım kaldı. İsterse-niz o dönüşünüzü anlatınız.

Fexredînî Şêx Tahirî: Trenle Diyarbekîr'e geldim. Trende çok güçlük çekerdik, çünkü trenle asker sevkıyatı da yapılıyordu, içinde boş yer olmazdı. Tren yolculuğum üç gün üç gece sürmüştü. Çok yorgun düşmüştüm. Diyarbekîr'e varınca Çarşıyo Veşate'de bir kahvehaneye gittim. Bir çay içip sırtımı duvara dayadım; uyumuşum. Biliyorsun Diyarbekîrliler biraz kaba olurlar; biri gelip "Qax [kalk] ulan burası otel mi? Git otel!" dedi. Hasan Paşa Hanı'na gittim, iki lira ödeyerek bir gece orada yattım.

O hanın gözleri birer otel odası gibiydiler. Zaten otel pek yoktu. Balıkçılarbaşı'ndaki Çiçek Palas en lüks oteldi. Onun bulunduğu yerde şimdi Vakıfbank'ı inşa etmişler.

İkinci gün garaja gittim. Garaj Dağ Kapısı'ndaydı, ağabeyin Hüseyin'in bürosuna yakındı. Garajda Licê-

Saxata, Licê'nin bir mezrası olup Serdi'nin aşağısında ve Dêrçam

Köyü'ne yakındır. Serdi'de arazimiz vardı. Gomey Saxata da bi-

li Mehmet Dündar'ın kardeşi vardı. Pek milliyetçi biriydi. Orada beni Hêni'ye kadar götürmeleri için beş lira ödedim. Hêni'ye, dayılarımın evine gideceğim.

Arabaya binip gittim ama Hêni'nin içine girmek istemedim. O zamanki kıyafetim biraz batı tipi idi; jandarmalar görseler bu neyin nesidir diye şüphelenebilirlerdi. Hêni'nin Cumayîg Köyü'nün aşağısında indim. Teyzemin bir kızı Cumayîg'de evliydi, adı Fatma -Allah rahmet eylesin-. Onun evine gittim.

Artık kısa keseyim. Beş-altı ay ülkede kaldım. Dara Hêni'ye, Solaxan'a, Varto'ya kadar gittim. Oralarda bize yardım eden dostlar vardı, onların yanına gittim. Bu arada iki yerde ihbar edildim:

Licê Belediye Başkanı Ebdulhemîd'in Kasim Çavuş adında bir kardeşi vardı, bizim köyden evliydi. Bizim köyde kalıyordu. Soyadları Tekin'dir. Kardeşi-ne "Şêx Tahir'in oğlu gelmiş buralarda dolaşüyor". O da kaymakama haber gönderip "Şêx Tahirin oğlu sürgün yerinden gelmiş, burada para topluyor" diyor. Bunun üzerine bayram gecesi, bir çavuş ile iki jandarma köye geldiler. Ben şüphelendim ve o gece köyde kalmayıp Gomey Saxata'ya gittim. Saxata, Licê'nin bir mezrası olup Serdi'nin aşağısında ve Dêrçam Köyü'ne yakındır. Serdi'de arazimiz vardı. Gomey Saxata da bizimdi. Oradaki arazimizi gizlice icara vermiştik. İcara verdiğimiz arazinin gelirini toplamak istiyorum. Orada, aslen Ermeni olup sonra Müslümanlığı kabul etmiş olan bir adam vardı. Bir kâhya gibi babamın mal ve mülkünü yönetiyordu.

Mihê Mahmudî'nin evine gittim. Mihê Mahmudî çiftçiydi. Ordayken teyzemin oğlu Sidik geldi. Peşimden gelmiş. Ağlamaklı bir şekilde dedi ki: "Seni şikâyet etmişler, jandarmalar babamı alıp götürdüler. Sakın köye gelmeyesin!"

Şafak vakti uyandım. Bayram günü, herkes bayramı kutluyor; ben yoldayım.

Comela'ya gittim. Kürtlük işte. Sofra kurmuşlar. Penderuti (penduriti) gibi en güzel yemeklerini ortaya koymuşlar, fakat boğazımdan geçmiyor. Çünkü bayram keyfim bozulmuş, yalnız başıma yabanda dolaşıyorum.

Comela'nın muhtarı Hecî Emîn, babayiğit birisiydi; elleri kocamandı, iriyarıydı. Hecî Emîn kaymakam ile yüzbaşının köye geleceklerini söylediklerini belirtti. Aslında onlar başka bir nedenle köye gele-

cekler. Fakat devlet görevlilerinden söz açılınca, ben "Artık bu köyde kalmayacağım" dedim. Biraz yemek yiyip yola koyuldum.

Licê'nin Xana Kela Kö-

yü'ne gittim. Sonra, yine Licê'nin bir köyü olan Marke'ye gittim. Marke, adeta sınırın dışındaydı. Kürdistan'ın başka bir şehriymiş gibi. Markeliler cesurdular. Orada fesatlık yoktu; bizi çok severlerdi. Muhtarları da iyi bir insandı.

Marke'den Botfyan'a, Mistan'a, Murtezan'a gittim. Bu üç köy halkı eskiden beri aşiret mensubuydu, bize çok bağlıydılar.

Emer Axa'nın (Emê Faroy'un) Kaxkîg adındaki köyünün yukarısında Remware var. Remware Ehmê Husî'nin köyüdür. Şêx Seîd Olayı'ndan sonra, aranan kişiler dağlardaydılar. Ehmê Husî de aranıyordu. Pişarı ailesindendi. Teslim olmuyordu. Devlet köylüleri sıkıştırıyor, kısmen parayla kısmen de zorlayarak. Velhasıl köylüler "Ehmê Husî'yi öldürmeden [devletin elinden] kurtulamayız" diyorlar ve Sîwaney'de onu yakalamak için saldırıyorlar. O da teslim olmuyor ve "alın size!" deyip silahla karşılık veriyor. Ehm, köylülerden on bir kişi öldürdükten sonra ancak öldürülebildi. Öldürdüklerinin çoğu da akrabalarıydı. Derlerdi ki, çavuş ölüsünün üzerine gitmiş ve "İnsan böyle bir yiğidi öldürür ama bu kadar delik deşik etmez!" demiş.

Ben Remware'ye, Mela Selê Wisî'nin evine gittim. Köy katibinin eşi Xemse çıkıp geldi. Xemse Markeliydi. Arap asıllı olan kocası Siirt'den Solon'a (Tuzla'ya) atanmış. İnhisar yani Tekel, Marke'de tuz üretiyor; onu oraya memur olarak atamış. Xemse, imama "Mela, bu çocuk nereli?" diye sordu. O da "Şêx Tahir Efendî'nin oğludur" dedi. Xemse, bana da "Şêx Tahir'in hangi karısının oğlusun?" diye sordu. "Gulî'nin oğluyum" dedim. "Deme be! Gulî ile kaçak olarak gümelerde birlikte çok kaldık" dedi. Meğer annemle birlikte kanun kaçağı hayatı yaşamışlar. Xemse eve gidiyor ve demek ki kocasına "Şêx Tahir'in oğlu oradaydı" diyor.

İkinci şikâyet orada oldu. Bizi sevmeyen Xemse'nin kocası gidip şikâyet ediyor.

Bir-iki gün sonra Şiqa Tuti'de, muhtar Ehmed'in evinin salondaydım. -Bu muhtarın oğullarından Bayram Yılmaz şimdi Diyarbekîr'de ORYIL adlı petrol istasyonunun sahibidir.- Muhtar'ın oğlu Mahmud

Gerçekten de Şêx Mehdî Amca ile Şêx Elîrîza Efendî gittiklerinde

babam burada kaldı. Dört yıl gerilla savaşı verir gibi o dağlarda

geldi ve “Biliyor musun jandarmalar senin için gelmişler, aşağıdalar” dedi.

Ben biraz endişelendim fakat jandarmalar Mistan’a

doğru gittiler. Jandarmalar gittikten sonra Ehmed dönüp oğluna dedi ki: “Mehmud, niçin Şêx’e jandarmalar senin için gelmiş deyip onu korkuttun?” Bana da “Babanı bu dağda dört yıl koruduk” dedi.

Gerçekten de Şêx Mehdî Amca ile Şêx Elîrîza Efendî gittiklerinde babam burada kaldı. Dört yıl gerilla savaşı verir gibi o dağlarda yaşadı. Onların komutanı babamdı fakat vurucu güç çöktü. Emer Axay Faro, Emînê Mikî, Mehme Elî Cewahîr gibi. Bütün bunlar çok değerli insanlardı. Sonradan devlet tümünün başını kesti.

Jandarmaların gidişinden sonra, “ben artık gidiyorum” dedim. Ehmed “Yoksa korktuğun için mi gidiyorsun?” dedi. “Hayır, hayır, zaten işim bitti, ondan gidiyorum”. Oğlunu yanıma kattı, Ulyan Köyü’ne gittim. Ulyan, Yexkîg Aşireti’nin köyüdür.

— Şêx Mehdîgilin yanına gittiğinizi söylemişsiniz. Şêx Mehdîgil, Şêx Evdirehîmgil ve diğer akrabalarıyla kolayca görüşebiliyor muydunuz? İstediginiz zaman görüşmenize müsaade ediyorlar mıydı yoksa yasak mıydı?

Fexredînî Şêx Tahirî: Önceleri biraz güçtü. Sonra babam kaymakamdan izin isterdi, o da verirdi. Babamın izin alması gerekirdi fakat biz çocuklar izinsiz de giderdik.

Babam bir gün kendi kendine “ben burada durmayacağım” diye karar verir. Dört eşi ile sekiz çocuğunu orada bırakıp kaçar. Kaçmadan önce eve birkaç altın bırakır, “bunlarla idare edin, ben Suriye’ye, Şêx Evdirehîm’in yanına gidiyorum” der.

— Hangi yıl böyle yapmış?

Fexredînî Şêx Tahirî: İyi bilmiyorum, tahminen 1935’te filan.

Biz çocuklar bilmiyorduk fakat kadınlara söylemiş. Bir miktar altını da kemerine koyar, gece vedalaşarak çeker Tekirdağ’a gider.

Henüz Tekirdağ’a varmadan Kürtler’in bir hıyanetiyle karşılaşır, sana onu anlatayım. İran sınırına yakın Xelkan Aşireti var. Bunlar İran Kürdistanı’nda çatışmışlar ve Türkiye’ye iltica etmişlerdi. Türkler de bunları Tekirdağ’a yollamışlardı. Orada arazi verip iskân ettirmişlerdi. Onların bir ağası varmış. Kürt olduğundan

yaşadı. Onların komutanı babamdı fakat vurucu güç çöktü. Emer Axay Faro, Emînê Mikî, Mehme Elî Cewahîr gibi. Bütün bunlar çok değerli insanlardı. Sonradan devlet tümünün başını kesti.

babam gidip o gece onun evinde kalır. Evi Tekirdağ’ın bir köyünde. Babam kaçak olduğu için arabaya da binmez, oraya yayan gider. O

evde misafirken aptes almaya gider. Ev sahibi ağa, kemerindeki altınları görür. Altınları görünce niyeti kötüleşir, “Bunu öldürelim de altınlara el koyalım” der.

— Hazine bulmuş gibi!

Fexredînî Şêx Tahirî: Evet. Babam bir süre kaçağın vurucu gücü olarak yaşadığı için deneyimli; ev sahibinden kuşkulandır. Durumun iyi olmadığını, para için onu harcamak istediklerini anlar. Gece pencereden kaçıp Tekirdağ’a gider.

Tekirdağ’dan İstanbul’a, oradan Ankara’ya, sonra da Adana’ya gider. Adana’yı da geçer. Orada bazı akıllı Kürtler varmış, babama derler ki: “Efendî, şimdi nereye gidiyorsunuz?”. Babam “Suriye’ye gidiyorum” der. Onlar, “Şêx Evdirehîm’in iki eşi, sizin dört eşiniz, çocuklarınız Tekirdağ’da. Aralarında erkek yok. Bu çocukları kendi başına bırakıp gitmeniz doğru olmaz” derler. Babam düşünüp taşınır, sonunda pişman olup Ankara’ya geri döner. Ankara’da birisi ona, “Git Mustafa Kemal’e söyle, belki sizi af eder” der. Babam düşünür ve “Yahu gidip Mustafa Kemal’den af dilersem, davamdan vazgeçmiş gibi olurum. Bana yakışmaz” diyerek gitmez. Çekip İstanbul’a gider.

İstanbul’da, onu tanıyan bir emekli komiser ihbar edip yakalattır. “Sürgün yerini niye terk ettin?” diye sorarlar. Babam da “rahatsızdım, doktora geldim” cevabını verir. O zaman da derler ki: “Niye kaymakama haber vermedin?”

Babam henüz dönmeden, annemi ve üvey annemi karakola götürüp ifadelerini alırlar. Babamın nereye gittiğini sorarlar. Onlar da bilmediklerini söylerler. Epey uğraşırlarsa da onlar yine bilmediklerini söylerler.

Söylenenlere göre, Malkara halkı, mahalledekiler babamın gittiğini gördükleri halde şikâyet etmezler. Kürtler olsa şikâyet ederlerdi.

— Şêx Mehdî de bazen yanınıza gelir miydi?

Fexredînî Şêx Tahirî: Hayır. O hiç gelmezdi, biz onun yanına giderdik. O hiç dolaşmazdı. Ne Şêx Elîrîza Efendî’nin yanına ne de bizim yanımıza gelirdi. Hep odasındaydı. Çarşıya gider, gazete satın alıp eve döner, okurdu.

— Siz kendiniz 1946’da ülkeye dönmüştünüz. Aileniz, yani anne ve babanız ne zaman ve nasıl döndü-

Tekirdağ'dan İstanbul'a, oradan Ankara'ya, sonra da Adana'ya

gider. Adana'yı da geçer. Orada bazı akıllı Kürtler varmış, baba-

ler? Döndükten sonra ne yaptınız?

Fexredînî Şêx Tahirî:

Af çıktıktan sonra, babam bir Licêliye mektup yolluyor. Bu Licêli babamın baldızının oğluydu. O mektubu getirip bize verdi. Mektupta, "Af çıktı, bu günlerde geleceğiz" deniyordu.

Ben Solaxan'a gitmiştim. Hîşyar ile dayılarımdan birine Şerefîn Dağı'nın bir yaylasında rastladım. Hîşyar da kaçak gelmişti. Xinis'a gideceğini söyledi. Gitti, jandarmalar yakaladılar. ancak af çıktığı için serbest bıraktılar.

Serdi'ye geldim. Annem de sürgünden sonra Serdi'ye geldi. Dediklerine göre, Trakya'dan Haydarpaşa'ya yani İstanbul'a geliyorlar. Biliyorsun, tren istasyonu orada. Birkaç gün orada dışarıda kalıyorlar. Eşyalarını serip dışarıda yatıyorlar. Trenle gelirken kopartmanda değil, kara bir vagona kalıyorlar. Yük ve hayvanların taşındığı bir vagona. Vagona yataklarını seriyorlar, öylece geliyorlar. Tuvalet ihtiyaçlarını da ancak istasyonlarda giderebiliyorlar. Kardeşlerimden Necmedîn o sırada Hendek'te askerdi. Babam ona da mektup yazıyor ve diyor ki "Af çıktı, trenle geliyoruz. İstasyona gel, görüşelim". İstasyonun adını şu anda hatırlamıyorum, tren o istasyona ulaşınca birkaç dakika görüşüyorlar. Sonra Elezîz'e geliyorlar.

Wisif adında bir damadımız vardı, Bêrtîlerdendi. Elezîz'de bir süre bu Wisif Efendî'nin evinde kaldık. Annem o kış Serdi'de, fakat biz Elezîz'de babamın yanında kaldık. Wisif Efendî'nin evi çok güzeldi. Bir müddet sonra, "Sermayem kalmadı, evimi satıyorum" dedi; baharın evimizi Pali'ya taşıdık. Annem de geldi. Pali'da, babam yıllık olarak yüz lira karşılığında meyve bahçesiyle birlikte bir ev kiraladı. Sahibi, Hemalongillerden, Elî Axa ailesine mensuptu; eskiden Sîwancy'de malî mülkü çokmuş fakat sonradan fakir düşmüştü, İzmir'e çalışmaya gideceğini söyledi.

Demek ki 1948 yılıydı. Babam "bir seyahate çıkalım" dedi. Kalkıp birçok köyü dolaştık. Babam dostları ve tanıdıklarıyla görüştü. Bak, Huni'den başladık ve şu köylere gittik: Xaspengî, Akragî, Kêlaxsî, Xeyd, Tawus, Warey Merg -bir nahiyedir ve şimdi Dara Hênî'ye bağlıdır-, Kaxkîg.

Kaxkîg, Emer Axa'nın (Emê Faroy'un) köyüdür. Orada mezarını ziyaret ettik. Babam onun için Yasin

ma derler ki: "Efendî, şimdi nereye gidiyorsunuz?". Babam "Suri-

ye'ye gidiyorum" der. Onlar, "Şêx Evdrehîm'in iki eşi, sizin dört

esinin, çocuklarımız Tekirdağ'da. Aralarında erkek yok. Bu çocuk

çocuğu kendi başına bırakıp gitmeniz doğru olmaz" derler. Babam

düşünüp taşınır, sonunda pişman olup Ankara'ya geri döner.

okudu ve ona seslenerek, "Emer Axa! Bak ben geldim" dedi.

Sonra Çimey Yenî ile Şemson'a gittik. Şemson'da Mela Ezîz'i gördük. Sonra da Kürtlerin ünlü kumanda-

nı Hecî Kolos'un köyü olan Girmosi'ya gittik. Şêx Seîd Olayı'nda Hecî Kolos çok yardım etmişti. Biz gittiğimizde kendisi vefat etmişti, kardeşlerini ziyaret ettik.

Oradan Melekan'a gittik ve birkaç gün orada kaldık. Daha sonra Erzirom'a geçtik. Şêx Selahedîn Efendî'yi Tekman'a (Tatos'a) bağlı Duzordî Köyü'nde gördük. Ben onu ilk defa görüyordum.

Babamın Erzirom'da bir tüfek, iki at ve bir dikiş makinesi satın aldığını hatırlıyorum. Babam, dikiş makinesini evlenecek olan kardeşim Necmedîn için satın almıştı. Erzirom'dan Kanîreş'e (Karlîova'ya) geldik. -O mıntikanın adı Gonîg'dir.- Kanîreş'te dikişim ağırmaya başladı, babam gönülsüz de olsa bana izin verdi, gittim. Kendisi orada kaldı.

Germaw'a, Sîmsor'a, sonra Madrag'a gittim. Madrag'da iken, bir Licêli de oraya misafirlîğe geldi. Köylüler, "Licêlilere yer yok" dediler. Niçin diye sordum. Dediler ki: "Hırsızlık yapıyorlar". Ben de Licêlilerin yeğeniyim ya, "bunlar dayılarımdır, hırsızlık yapmazlar" dedim. Böylece o da orada kaldı ve çok sevindi. Madrag'dan Dara Hênî'ye, Hecî Seîd Axa'nın evine gittim. Hecî Seîd Axa o zaman belediye başkanıydı. "Bu gece nerede kaldın?" diye sorunca "Madrag'da" dedim. Orada ne yediğimi sordu. Yumurta yediğimi söyledim. Bunun üzerine "kurtuluşun yok" dedi. "Niçin?" diye sordum. "Madraglılar miskindirler, cüzamlıdırlar. Orada yumurta yemişsen zaten sen de cüzama yakalanırsın!" dedi. Çok korktum. Sonra "Korkma, bir şey olmaz; şaka yaptım!" dedi. Nihayet Pali'ya geldim. Birkaç gün sonra babam da geldi.

Annem, "izin verirsen ben Serdi'ye gitmek istiyorum" dedi. Sürgünde çok eziyet çektik. Babamın dört eşi vardı, anlaşamıyorlardı. Babam, "Madem öyle, girdin. Zaten orada aramız var, sürün" dedi. Artık biz Serdi'ye gittik.

Babamın daima öğrencileri vardı. Hayvanlarını da öğrencileri besliyorlardı.

— Babanız öğrencilerine ne tür dersler verirdi?

Fexredînî Şêx Tahirî: Kur'an, şeriat (dinsel kurallar, İslam hukuku). Hatta coğrafya ve astronomi.

Arapçada Şêx Elîrîza'nın üzerine kimse yoktu, fakat bizim ailede

iki alim vardı. Amcam Şêx Mehdî tarihi çok iyi bilirdi. Tarihten ne-

— Kendisi astronomi ve coğrafyayı nereden öğrenmişti?

Fexredînî Şêx Tahîrî: Sürgünde öğrendi. Babam matematiği çok severdi. Astronomiye de pek meraklıydı.

Arapçada Şêx Elîrîza'nın üzerine kimse yoktu, fakat bizim ailede iki alim vardı. Amcam Şêx Mehdî tarihi çok iyi bilirdi. Tarihten neyi sorsan bilirdi. Mesela Dêrey'deki filan ailenin nereden geldiğini sorsan, o bilirdi. (Dêrey, Pîran'a bağlı bir köydür.) Şaşılacak derecede bilgiliydi. Babam ise hem molla idi hem de coğrafya ve astronomiyi iyi bilirdi. Mesela harita üzerinden ölçer ve buranın Amerika'ya kaç kilometre uzaklıkta olduğunu söylerdi. Bunları Malkara'da sürgünde iken bir Alevi'den öğrendi. Malkara Belediyesi'nde alevi bir mühendis vardı; bilgili ve efendi birisiydi. Aleviler zeki olurlar. Bu mühendis belediyenin teknik işlerini yapardı. Babam çok meraklıydı. Onunla dost olmuşlardı. Babama cebir dersi verirdi. Babam, bilgisinden ötürü ona çok değer verirdi. Düşün ki bir gün babama, "Gidip bana bir şişe rakı getireceksin" demiş, babam ona bir şişe rakı götürmüş; darılmasın diye. İşte o bilimi o adamdan öğrendi.

Mesele nereden açıldı? Onun öğrencilerinden bahsediyorduk. Babam bu konularda da öğrencilerine ders verirdi. Öğrencilerinden Ehmed bu şeyleri iyi öğrenmişti.

Fehmî Efendî (Femîyê Bîlalî) şöyle diyordu:

"Şêx Tahîr zekâ taşkındır,
Şêx Mehdî zekâ şaşkındır."

Seferberlik'te [Birinci Dünya Savaşı'nda] babam yüzbaşıydı. Harbiye'de okumamıştı fakat savaş sırasında milis yüzbaşısıydı. Dara Hênîli Hecî İsmail Axa albaydı, babam yüzbaşı.

— Hangi cephe deydi?

Fexredînî Şêx Tahîrî: Ruslar geldiğinde, Heşek Meydanı Cephesi'ndeydiler.

— Türkçede "Eşek Meydanı" derler, orada mı?

Fexredînî Şêx Tahîrî: Türkçe Eşek diyorlar ama gerçek adı Heşek'tir, Kırdkidir (Zazacadır). (Kırdkide "heş" ayı anlamına gelir. — S. A.) Orada aylar çok olduğundan Heşek demişler. Türkler "Heşek"i "Eşek" yapmışlar.

— Peki, siz Pali'dan Serdi'ye geldiniz, daha sonra ne yaptınız?

Fexredînî Şêx Tahîrî:

Bir süre Hênî'de bir süre de Licê'nin Firdês Köyü'nde medresede okudum. Sonra evlendim ve Licê'ye gittim.

— Medresede hocalarınız Kırmanc (Zaza) mı yoksa Kurmanc mıydılar? Size Kırmanc mi yoksa Kurmancki mi ders verirdiler?

Fexredînî Şêx Tahîrî: Kurmanc olan hocalarımız da vardı, Kırd olanlar da. Bazıları Kurmancki (Kurmanca) bazıları da Kırdki ders verirdiler. Daha çok Kurmancki verirdiler.

— Bizim orada Şêx Seîd Olayı'na Herbê Şêx Seîdî (Şêx Seîd Harbi) derler. Pîran'da Şêx Seîd Harbi başladığında babanız Şêx Tahîr neredeydi?

Fexredînî Şêx Tahîrî: Sen bilirsin ama ben yine de olayın başlangıcını çok kısa anlatmak istiyorum. Şêx Seîd Efendî o zamanlar Xînis'ta kalıyor. Küçükbaş hayvanları çok. Şêx Elîrîza götürüp Heleb'te satıyor, oradan İstanbul'a gidiyor ve Seyîd Ebdulqadir'i görüyor. Seyîd Ebdulqadir ile istişare ediyorlar, örgütün durumu ve Kürtler hakkında konuşuyorlar.

Şêx Elîrîza İstanbul'dan Erzirom'a dönüp Xalît Begê Cibrî'nin evine gidiyor. Şêx Seîd de evde misafirdir. Şêx Elîrîza, Seyîd Ebdulqadir'in söylediklerini onlara anlatıyor. Orada Şêx Seîd, Xalît Begê Cibrî'ye diyor ki: "Kemal çok bilgili ve kurnazdır. İstidrac ve ikna kabiliyeti çoktur. Ona güç yetiremezsin. Kendini koru!" İstidrac, Arapça bir sözcüktür, "şeytani kuvvet" anlamına gelir. Xalît Beg diyor ki: "Şêx Efendî, niye onu bu kadar büyütüyorsun! Ben onun hünerini biliyorum." Küçük görüyor.

Kemal Erzirom'a geldiğinde, Xalît Beg'i görmüş. Derler ki, eşi Xalît Beg'in elini tutmuş, o "Halit Bey sofudur, aptesi bozular" demiş.

Tabii Kemal'e raporlar gidiyor. "Xalît Beg tehlikelidir, örgüt kurmuş" diyorlar. Sonra aniden yakalayıp Bidlîs'e götürüyorlar. [Heyderan Aşireti Başkanı olan] Kor Huseyn Paşa'nın muntakasından geçirirlerken, Xalîd Beg ona bir mektup yolluyor. Tabii açıkça yazamıyor, şifreli yazıyor. "Bir koyun kes, bulgur pilavı pişir; eti bulgur pilavının üzerine koy, bulgurundan adeta kan süzülün. Bulgurun altına da kırk altın koyup bana gönder." Yani, "Bana kırk tane silahlı gönder" demek istiyor.

O da "Kıştır, ben gidemem, ifadem alınacaksa al" der. Kendisini

yakalamak istediklerini anlar. Xinis'tan Şuşar'a gider. Şuşar, Tek-

Kor Huseyn Paşa cahil birisiymiş, mektubu okuyor, meseleyi anlamıyor. "Bu Xalid Beg bulgurla kırk altı-nı ne yapacak?" diye düşün-müyor. Anlamıyor ve ger-çekten bulgur pilavı pişirtiyor, koyun kesip etini kızart-tırıyor; altına da kırk altını koyup ona gönderiyor!

Xalid Beg ile Yusuf Zîya Beg'i götürüp Bidlîs'te şehit ettiler. Azadî örgütü sahipsiz kaldı. Ondan sonra liderliği Şêx Seîd'e verdiler.

Bir gün Xinis Kaymakamı ona, "İfade için seni Bidlîs'e göndereceğiz" der. O da "Kıştır, ben gide-mem, ifadem alınacaksa al" der. Kendisini yakalamak istediklerini anlar. Xinis'tan Şuşar'a gider. Şuşar, Tekman mıntkasında. Orada bir kongre yaparlar. Sonra Varto'ya gider. Alevi Kürtlerden olan Xormek Aşireti'ne mektup yazar ve der ki: "Bu milli bir me-seledir, kurtuluş meselesidir. Geliniz Sünni ve Alevi-ler birlikte hareket edelim." Xormek Aşiret başkanla-rı bu öneriyi kabul etmezler ve Şêx Seîd'in mektubu-nu Gimgim (Varto) Kaymakamı'na gönderirler, yani devlete haber verirler². Daha sonra Solaxan'a, Çan'a -Çan şeyhleriyle görüşür-, Çewlig mıntkasına, Dara Hênî'ye gider. Dara Hênî'de Hecî İsmâîlgil "tamam" derler. Warey Merg'e gider, Licê'ye ulaşır.

Fehmî Efendî (Fehmîyê Bîlalî) dava vekiliydi, avukat gibi. Kendisi Kurmancdı. Bana hep anlatırdı. Diyarbekîr'de örgüt ona görev veriyor, diyor ki: "Git, nerede Şêx Seîd Efendî'ye ulaşırsan söyle, şimdi do-laşmasın, durum uygun değil. Mutlaka ve derhal geri dönsün, dağlarda korunsun, zamanımız gelinceye ka-dar." Anlatırdı: "Derhal bana rahvan bir at kiraladılar, binip durmaksızın gittim." Licê mıntkasında, Qile-darî yakınlarındaki bir mezrada Şêx Seîd Efendî'ye ulaşıyor. Millet çok, kalabalıklar. Derdi ki: "Tuz ye-dirme esnasında keçiler nasıl tuza giderse, halk Şêx Seîd Efendî'nin yanına öyle gidiyordu."

Fehmî Efendî kalabalıkta onunla konuşamıyor, babama ve Şêx Mehdî Amca'ya, "Şêx Seîd Efen-dî'yle biraz istişare edeceğiz, ne yapıp edip beni ona ulaştırın" diyor. Onlar da peki diyorlar. Licê'de, gece-leyin, halk dağılınca Fehmî Efendî ile Şêx Seîd konu-şuyorlar. Fehmî Efendî, örgütün söylediklerini ona iletiyor, o da "Tamam, ben buradan dönüp Dara Hê-nî'ye doğru gidiyorum. Oralarda kalacağım" diyor.

Babam, Şêx Mehdî ve Ehmed Keyay Serdi -dev-let sonradan onu idam etti- çok ısrar ederler. "Buraya

man mıntkasında. Orada bir kongre yaparlar. Sonra Varto'ya gi-kadar gelmişken bu gece de gel Serdi'de kal" derler. O da Serdi'ye gidiyor. Er-tesi gün Salih Begê Hênî geliyor, "Mutlaka Hênî'ye gelip benim misafirim ola-caksın" diyor. Salih Beg de çok değerli bir insanmış, onu kırmıyor, Hênî'ye gidiyor.

Bu defa Pîranlılar ve -Pîran'a bağlı köylerden-Qelbinliler ve Derêyliler duyuyorlar. Şêx Evdirehîm -Pîran'dan- önüne yüz kadar süvari katıp Hênî'ye ge-liyor. Hênî çarşısı dolup taşıyor. "Hayrola?" Onlar da "Efendî, Pîran'a gelmeni istiyoruz" diyorlar. O "yahu oraya gelmemin sırası değil!" diyorsa da "gelmelisi-niz" diyorlar.

Şêx Seîd, Pîran'a geliyor. Pîran'da vaaz veriyor. O sırada Qelbinli ve Dêranlı birkaç kanun kaçağı da ora-daymış. Welî Hedîki ve birkaç kişi daha. Jandarmalar gelip o mahkumları teslim etmesini istiyorlar. Şêx Se-îd Efendî de diyor ki: "Misafirlerimi nasıl teslim ede-rim? Ben gittikten sonra yakalayacaksınız yakalayın". Kumandan "Hayır, teslim edeceksiniz!" diyor.

O arada kanun kaçaklarından birkaçı bulundukla-rı evin duvarını delerek dışarı çıkıyorlar. Velhasıl Şêx Evdirehîm de müdahale ediyor ve silahlar patlıyor. Artık olay başlıyor.

M. Tahir: Şêx Seîd Efendî, "Evdirehîm'i bırak-mayın!" diyor. Aboy Gureyon onu engellemek iste-yince Şêx Evdirehîm ona bir tokat atıp yere seriyor.

O sıralar Pîran Hapishanesi Dizik'teymiş. Bazıla-rı gidip hapishanenin kapısını kırıyorlar, Axa ailesin-den Xatuna Kori da gidiyor. Birkaç akrabası hapisha-nedeymiş. Kapıyı kırıp hapishanedekileri dışarı salı-yorlar; Xatun seviniyor, zilgit çekiyor.

Derler ki Axa ailesinden Şêxmus Axa da dama çı-kıp Türkçe "bilumum hücum!" diye bağırması.

— O sırada Şêx Tahir'in kendisi neredeymiş?

Fexredinî Şêx Tahirî: Serdi'deymiş. Amcam Şêx Mehdî de oradaymış.

Babam, yaşça Şêx Mehdî Amca'dan büyük fakat Şêx Seîd Efendî'den yaklaşık olarak yirmi yaş küçük-tür. Babamla Şêx Seîd'in annesi aynı değil. Babamın annesi ile babası vefat edince, babam Şêx Seîd Efen-dî'ye "Ağabey, bize izin ver buradan gidelim" der. Şêx Seîd "niçin gidiyorsunuz?" diye sorunca, "Git-mek istiyoruz, çıra çıranın yanında aydınlatmaz" ce-

Şêx Seîd, Pîran'a geliyor. Pîran'da vaaz veriyor. O sırada Qelbinli

ve Dêranlı birkaç kanun kaçağı da oradaymış. Welî Hedîki ve bir-

vabını verir. Bunun üzerine Şêx Seîd, Dara Hênîli Hecî İsmâ'ıl Axa'ya bir mektup yazarak "Kardeşlerim oraya geliyorlar, ilgilen" der.

Henüz Seferberlik başlamamış. Babamla Şêx Mehdî oraya giderler. Babamgil Çimey Yeni'de bir ev inşa ederler. Babam orada Amine Xanım'la da evlenir.

Seferberlik sırasında, Rusların ilerlemesi karşısında halk batıya ve güneye doğru göç eder. O zaman diğer dört kardeşleri, yani Şêx Seîd, Bahadîn, Dîyadîn ve Necmedîn çekip Pîran'a gelirler. Pîran'da Pirzeyd Axa ailesi onları misafir eder, konaklarını onlara verir.

Seferberlik sona erince bunlar geri döndüler fakat Şêx Evdirehîm dönmedi, Pîran'da kaldı.

Seferberlik sırasında babamla Şêx Mehdî Amca da Serdi'ye gittiler.

Pîran Olayı'ndan (1925) önce, yani Şêx Seîd Efendî henüz Licê'ye varmadan, babamla Şêx Mehdî onu karşılamaya giderler, Warey Merg'de ona ulaşırlar.

Unutmadan, Kürtlerin Diyarbekîr'e girişi sırasında Şewqî Beg'in (Mustafa Ekinci'nin babası) ne yaptığını burada anlatmak istiyorum. Kürtler Diyarbekîr'e saldırınca, bazı Kırdler (Zazalar) şehrin içine girerler. Söylendiğine göre, Kürtler şehrin içine kadar ulaşınca Türk kumandanı Mürsel Paşa'nın morali çok bozulur ve teslim olmak ister. "Askerin katliamını önlemek için teslim olalım" demiş. Fakat Şewqî Beg ona cesaret verir, "Bunlar üç-beş çapulcudur, bir şey yapamazlar" der. Neticede Diyarbekîr'deki Kırdlerin hepsini -Şêx Seîd Olayı'yla ilgisi olmayanları da- yakalayıp öldürmüşler.

Derler ki, Kırdler Diyarbekîr'e girince Elî Paşa Camisi'nin imamı sala okuduktan sonra Kurmancca olarak demiş ki: "Ey Cemaat! Bugün bizim güneşimiz doğmuştur; Şêx Şeîd'in ordusu Diyarbekîr'e girdi, biz Diyarbekîr'i aldık!" Askerler o imamı da yakalayıp idam etmişler.

— Şewqî Beg İttihat ve Terakî'nin adamıydı.

Fexredînî Şêx Tahirî: Söylendiğine göre, o olmasa Diyarbekîr alınmıştı.

— Şêx Seîd'in yakalanmasından sonra oğulları Elîrîza ve Selahedîn ile kardeşi Şêx Mehdîgil Doğu Kürdistan'a, yani İran'ın işgalindeki Kürdistan'a gittiler. Orada yakalandılar. Bu gidiş sırasında ve sonra ne yapmışlar?

kaç kişi daha. Jandarmalar gelip o mahkumları teslim etmesini istiyorlar. Şêx Seîd Efendî de diyor ki: "Misafirlerimi nasıl teslim ederim? Ben gittikten sonra yakalayacaksınız yakalayın". Kuvandan "Hayır, teslim edeceksiniz!" diyor.

Fexredînî Şêx Tahirî: Şêx Seîd Efendî henüz yakalanmadan, Varto'dan Şêx Elîrîza'ya bir miktar altın gönderiyor. Şêx Mehdî de demek ki o sırada Xi-

nis'taymış. Onlar, Hesenan, Zirikan gibi bazı aşiretlerin başkanlarıyla anlaşıp İran'a kaçmaya karar veriyorlar. Aralarında Keremê Qolaxasî, Elîcan filan gibi bazı ünlü insanlar da var. Büyük bir grup oluşur, yüz elli süvarilik.

Tendürek Dağı'na giderler. Orada ekmekleri ve her türlü yiyecekleri tüketir, aç kalırlar, perişan olurlar. Hatta onlar üzerine yakılmış türkü de var. Şêx Elîrîza'ya derler ki: "Efendî, bugün fetva ver, atları kesip yiyelim. Kesinlikle açlıktan öleceğiz!". Şêx Elîrîza da şöyle karşılık verir: "Fetva veriyorum. Gerçi bizim mezhepte [Şafii] at eti yenmez ama Hanefî mezhebinde yenir. Zorunlu durumlarda domuz eti dahi yenebilir".

Şêx Seîd Efendî'nin kardeşlerinden Mehdî ve Dîyadîn, oğullarından da Elîrîza, Xîyasedîn ve Selahedîn bu gruptaymış.

— Kusura bakma, sözünü keseceğim. Şu anda bize anlattıklarınızı size kim anlattı? Kimden duydunuz?

Fexredînî Şêx Tahirî: Hecî Mamo anlatırdı. Hecî Mamo Serdiliydi ve Şêx Mehdî'nin bir numaralı adamıydı. Teyzemin de eşiydi. Kendisi onlarla birlikte değilmiş fakat duymuş. Başka akrabalarımızdan da bu olayları duyduk. Başka kişiler de bu söylenenleri teyid ettiler.

— Anladım.

Fexredînî Şêx Tahirî: Bunlar gidip İran sınırına ulaşırlar. İranlı sorumlular, üstlerine haber gönderip yüz elli süvarinin geldiğini, iltica hakkı istediklerini bildirerek ne yapmaları gerektiğini sorarlar. Şah, "Silahlarınızı teslim alın, gelsinler" der.

Bunun üzerine komutan "Silahlarınızı verin" der. Onlar da derler ki: "İran'dır, yiğitlerin yeridir! Şayet silahlarımızı teslim edeceksek, neden Türkiye'ye teslim olmadık?" Komutan, "Bizde böyledir. İltica edecekseniz, silahlarınızı teslim etmeniz gerekir" der.

— "İran e, cîyê mêran e" diyen kim?

Fexredînî Şêx Tahirî: Aşiret mensupları söylemiş.

— Ben, Şêx Elîrîza'nın "Silahlarımızı teslim etmeyi kabul etseydik Türk Devleti'ne teslim ederdik" dediğini duymuştum.

Tendürek Dağı'na giderler. Orada ekmekleri ve her türlü yiyecekleri tükenir, aç kalırlar, perişan olurlar. Hatta onlar üzerine yakıl-

Fexredinî Şêx Tahirî: Hayır. Her şeyi doğru konuşalım. Şêx Elîriza, iltica eden kişinin silahını teslim etmesi gerektiğini bilir. Silahlı iltica olmaz.

İran askerleri ile aşiret mensupları birbirlerine silah sıkırlar. Askerler onlara sıkınca onlar da askerlere sıkırlar. Silahlı çatışma olur, birkaç asker ve birkaç Kürt öldürülürler. Dîyâdîn amcam da şehit düşer.

Şêx Elîriza, Şêx Xîyasedîn, Şêx Selahedîn ve Şêx Mehdî teslim olurlar fakat aşiret mensuplarının tümü, bir garnizondaki boş bir kışlaya girip kapıyı kilitlerler; "silahlarımızı teslim etmeyiz" derler.

Orada, bir gün Urûmiye'de (Rızaiye'de), Şêx Elîriza Efendî'yi valiye götürürler; Şêx Mehdî Amca, Şêx Xîyasedîn ve Şêx Selahedîn de bir kahvehanede otururlar. Beklerler, Şêx Elîriza Efendî gelmeyince Şêx Mehdî de vali konağına gider.

Demek ki Şêx Elîriza'yı götürürlerken muhafızlardan birisi kafasına dipçikle vurmuş ve başı kanamış. -Birkaç asker de öldürülmüş ya.- Şêx Mehdî vali konağına gidince Şêx Elîriza'nın başının kanadığını görür, sinirlenir ve "ayıptır, biraz utanın! Siz, tarihi bir devletsiniz, nasıl bir mültecinin başını kırarsınız!" der. Şêx Elîriza "Amca, boş ver, önemli değil" der.

Şêx Elîriza'ya derler ki: "Adamlarına söyle, teslim olsunlar. Aksi taktirde benzin döküp binayla beraber onları yakarız".

Şêx Elîriza meselenin ciddi olduğunu, hepsini katleceklerini anlar. Çekip o garnizonun kapısına gider ve "gelin teslim olun" der. Onlar teslim olmayacaklarını söylerler. "Kapıyı açın" der. Kapıyı açıp Şêx Elîriza'yı da içeri alınca, "Artık işimiz sağlam, asla teslim olmayız" derler. Şêx Elîriza birkaç saat onlara nasihatte bulunur; der ki: "Düşündüğünüz gibi değil, yapmayın; bu bir devlet, gücümüz yok." Sonra silahlarını teslim ederler.

Ardından hepsini hapishaneye koymuşlar. Birkaç ay hapishanede kalmışlar. Hatta Şêx Selahedîn anlatırdı, derdi ki: "Şêx Mehdî Amca ve Şêx Elîriza'yı birbirine kelepçelemişler, nöbetçi eşliğinde birlikte tuvalete götürüyorlardı. Şêx Mehdî öylesine gururluydu ki, yeğenin yanında tuvaletini giderme ihtiyacı olmasın diye yemek yemiyordu, barsaklarını kurutmuştu. Perişan bir durumdaydı. Giysileri o kadar yırtılmıştı ki,

miş türkü de var. Şêx Elîriza'ya derler ki: "Efendî, bugün fetva ver, atları kesip yiyelim. Kesinlikle açlıktan öleceğiz!". Şêx Elîriza da şöyle karşılık verir: "Fetva veriyorum. Gerçi bizim mezhepte [Şafîî] at eti yenmez ama Hanefî mezhebinde yenir. Zorunlu durumlarda domuz eti dahi yenebilir".

şalvarını kırk elli tane çengelliğneyle tutturmuştu. Bir gün bir doktor geçerken Şêx Mehdî kızdı, Farsça ona 'Sizin için utanç verici değil mi? Sözümona devletsiniz. İnsanlar buraya mülteci olarak gelmişler, siz onlara esir muamelesi yapıyorsunuz; birbirine kelepçeleyip tuvalete götürüyorsunuz' dedi. Doktor herhalde gidip bunu valiye anlatmış. Ondan sonra artık onları birer birer tuvalete götürüyorlardı."

Şêx Selahedîn diyordu ki: "Bir gün baktık iki nöbetçi gelip 'Şahtan emir gelmiş' diyerek bizi serbest bıraktılar. 'İltica hakkınız yok, buradan çıkıp gidin!' dediler. Biz de kalkıp bir Ermeni'nin evine gittik."

Bu, Xinisli bir Ermeniymiş. Xinis'tan İran'a gitmiş. Bizim aileyi çok seviyor. Şêx Mehdîgili görür görmez ağlıyor ve "Siz Şêx Mehmed'un çocuklarısınız, bu ne hal?" diyor. Onlara çok yardımcı oluyor. Yiyecek ve giyecek veriyor.

Daha sonra, oradan İsmâil Axa'nın yani Simko'nun yanına gidiyorlar. İsmâil Axa, gerçekten orada bir hükümdar gibiymiş. Onun evinde epey kalıyorlar. Onlara çok ilgi gösteriyor fakat Şêx Elîriza Simko'nun çok zulümkar olduğunu görüyor. Ona nasihatte bulunarak diyor ki: "Sen değerli bir insansın, adamlarına haksız davranma." Şêx Elîriza, Simko'nun çevresi üzerinde iyi intiba bırakıyor. Bu nedenle İsmâil Axa ondan gıcık kapıyor. Herhalde "Şêx Seîd'in oğlu gelmiş liderliği elimden alacak. En iyisi bunu öldürüp ondan kurtulalım" diye düşünüyor. Onun bir hizmetkârı varmış, çok iyi bir insanmış. Gece gelip Şêx Elîriza'ya şöyle diyor: "Şeyhim, anladığım kadarıyla İsmâil Axa size çok kızmış. Başınıza bir bela getirip sizi öldürmesinden korkuyorum. Siz Şêx Seîd'in oğlusunuz, yazık olur. En iyisi siz buradan kaçın. Ben geceleyin size bir rehber getireceğim, sizi buradan götürsün."

Gerçekten de gece onlara at getiriyorlar, -İsmâil Axa'dan habersiz- kaçıyorlar.

M.Tahir: Benim duyduğuma göre, Simko'nun divanı varmış, şûra gibi. Bir konuda karar alacakları zaman meşveret ederlermiş. Bir gün hassas bir konu varmış, o konuda tek tek tüm adamlarının görüşlerine başvurmuş; Şêx Elîriza'ninkine de. Şêx Elîriza düşüncesini söylemiş, bu düşüncesi Simko Axa'nın dü-

Ardından hepsini hapisaneye koymuşlar. Birkaç ay hapisanede

kalmışlar. Hatta Şêx Selahedîn anlatırdı, derdi ki: "Şêx Mehdî Am-

şüncesinin zıddıymış. Di-
vandakiler Şêx Elîriza'nın
görüşünü doğru bulmuş.

Simko Axa bundan dolayı
gıcık kapıyor. "Nasıl divan
benim değil Şêx Elîriza'nın
düşüncesini onaylar!" diye düşünüyor.

Fexredînî Şêx Tahiri: Oradan kaçıp Irak Kürdista-
nı'na giderler. Orada yaylada bir çadıra rastlarlar. Çadıra yaklaşınca bir kadın görürler, erkek yok. Kadın onlara çok iyi davranır. Onları için yere döşek serer, yastık koyar. Bu ilgi Şêx Elîriza'nın dikkatini çeker, kadına sorar: "Bacım, bizi tanıyor musun?" "Hayır" der kadın. Şêx Elîriza "Peki bize niçin bize bu kadar değer veriyorsun? Durumumuz, kılık kıyafetimiz de iyi değil" deyince, kadın "Nedenini bilmiyorum ama değerli insanlar olduğunuzu hissettim" der. Bunun üzerine Şêx Elîriza kendilerini tanıştırır: "Bu Şêx Seîd'in kardeşidir, biz üçümüz de Şêx Seîd'in oğullarıyız."

Oradan Barzan'a, Şêx Ehmedê Barzanî'nin mıntıkasına giderler. Şêx Xîyasedîn orada kalır. Şêx Selahedîn Bağdat'a gider. Bağdat'ta iyi Kürtler varmış, ona yardım ederler; orada harbiyede pilotluk bölümünü okur. Şêx Mehdî ile Şêx Elîriza da Irak'ta kalırlar.

Şêx Mehdî Amca bir süre Bağdat'ta kalır. Orada, Şêx Evdilqadirê Geylanî Tekkesi'nde çocuklara ders verir. O çok onurluymuş. Acıkır, parasız kalır; acıktığını söylemeye utanmış. Yemek zamanına kadar bekler, yemek zamanı "gidiyorum" dermiş. Öğrenciler "Seyda, bekle birlikte yemek yiyelim de öyle git" derlermiş. Ancak böylece yemek yermiş. Otelde yatıyormuş, ödeyecek parası yokmuş. Fakat iyi insanlar var. Diyordu ki: "Bir gün otelde yatarken, bilgili ve zengin bir adam ziyaretime geldi. -Adamın adını da söylemişti, şimdi hatırlamıyorum.- Gece hayli ilerledi, adam gitmiyor. Bana bir şeyler vereceğini anladım; istiyorum ki bir an önce bir şey verip gitsin de bu durumdan kurtulayım. Nihayet kalktı, vedalaştığımız sırada cebime bir kese koydu, cep ağırlaştı. O gittikten sonra keseyi açtım, içinde epey altın vardı. Çarşıya gidip o altınlarla bir şeyler satın aldım."

— Şêx Mehdî Irak'tan sonra Suriye'ye gitmiş. Orada ne yapmış?

Fexredînî Şêx Tahiri: Xoybûn Teşkilatı için oraya gitmiş. Orada olanları sen bizden iyi bilirsin.

— Demin bir Ermeni'den bahsederken "Bizim aileyi çok seviyor" dediniz. Neden sizin aileyi seviyor?

ca ve Şêx Elîriza'yı birbirine kelepçelemişler, nöbetçi eşliğinde birlikte tuvalete götürüyorlardı. Şêx Mehdî öylesine gururluydu ki, yeğeninin yanında tuvaletini giderme ihtiyacı olmasın diye yemek yemiyordu, barsaklarını kurutmuştu.

Fexredînî Şêx Tahiri:

Bak anlatayım. Ermeni Me-
selesi [Ermeniler'in tehcir
ve katliamı] sırasında, Şêx
Seîd Efendî, Licê Müftü-
sü'ne ve Licê beglerine
mektup yollamış, "Çoluk çocuğu katletmeyin!" demiş.

Licê'nin müftüsü o sırada Ebdulhemid Efendî'ymiş. Sonra oğlu Seîd de müftü oldu. Şêx Seîd Olayı'ndan sonra ikisini de idam ettiler. Ebdulhemîd Efendî, babama ve Şêx Mehdî'ye ders vermiş.

Ermeni katliamı sırasında, Licê'deki jandarmalar Liceliydiler. Ermeniler'in çocuklarını Licê'ye getirdikleri zaman, halka şöyle diyorlar: "Allah için, hançinize lazımsa bu çocukları alıp götürün. Biz mecburen götürüyoruz, emir kuluyuz, öldürürler."

Şêx Seîd Efendî'nin amcası Şêx Hesen de büyük bir müftüymüş. O da Pali'da Ermenileri himaye etmiş. Verdiği fetvada demiş ki: "Ermenileri öldürmeyiniz! Onları öldürmek katil sayılır."

Şêx Tahir da bazı Ermenileri saklayıp kurtardı. Mesela Xenî Sungur'un annesini o kurtardı. Nasıl kurtardığını sana anlatayım: Dara Hênîli Hecî İsmâil Axa - Sait Göker'in babası-, babamın bacanağıydı. Katliam sırasında, bir gün bu Hecî İsmâil Axa Muş'tan gelirken iki Ermeni kızın kaçmakta olduğunu görür. Dokuz-on yaşlarında iki çocuk. Onlara seslenerek "gelin, gelin, kızım korkmayın" der. Sonra onları ata bindirip Dara Hênî'ye getirir. Babam da o sırada Dara Hênî'deymiş. "İkisinden birini bana ver" der. Hecî İsmâil Axa bir tanesini kendisine bırakır; diğerini de babama verir. Tabii o kızın adı Ermeniceymiş. Müslüman olur, adını da İncî olarak değiştirirler. İncî, Hecî İsmâil Axa'nın eşinin adıymış, onun adını verirler.

Babam o kızı getirmiş; kız kardeşim Sidîka ile birlikte kendi kızı gibi büyütmüş. Sonra da Hesenê Serdi (Xenî Sungur'un amcası) ile evlendirmiş. Hesenê Serdi, Şela Heydan çatışmasında şehit düşmüş. O şehit düşünce Xenî Sungur'un babası, kardeşinin dul karısıyla evlenmiş. Xenî bunların oğludur. Bu İncî, biz sürgünden döndükten sonra öldü.

— Şêx Seîd Harbi'nden sonra Şêx Mehdî ile Şêx Elîrizagil İran'a gitmişlet. Şêx Evdirehîm ile Şêx Tahir niçin gitmemişler? Gidememişler mi yoksa gitmemişler mi?

Fexredînî Şêx Tahiri: Şêx Evdirehîm ile babam gitmemişler. Dağda kalmışlar, kavgaları gerilla sava-

Ermeni Meselesi [Ermeniler'in tehcir ve katliamı] sırasında, Şêx

Seîd Efendî, Licê Müftüsü"ne ve Licê beglerine mektup yollamış,

şı gibi devam etmiş. Şêx "Çoluk çocuğu katletmeyin!" demiş. Licê'nin müftüsü o sırada Ebdulhemid Efendî'ymiş. Sonra oğlu Seîd de müftü oldu. Şêx Seîd Olayı'ndan sonra ikisini de idam ettiriler. Ebdulhemid Efendî, babama ve Şêx Mehdî'ye ders vermiş.

1925'ten af çıkıncaya [1928) kadar, yani dört yıl mücadele etmişler. Tabii yalnız onlar değildi, başkaca çok sayıda kahraman insan, aşiret başkanı da vardı. Mesela Hecî Kolos, Mistefayê Girnos, Yadê Began (Yadî Memudî Ebbası)...

Büyük kahramanlıklar göstermişler. Mesela çatışmalardan birinde yetmiş-seksen Kürt, bir alayı tarumar etmişler³. Babam da oradaymış. Hatta derler ki, Türklerin Ali Haydar adındaki ünlü komutanları da oradaymış, saklanmış. Botfyanlı bir kadın, onu eşek palanının altına koyup saklamış. Ona acıdığı için kurtarmış. Sonradan Kürtler bunu duyunca gidip o kadına "Sen ölümü hak etmişsin, niçin Ali Haydar'ı sakladın?" demişler. Kadın, "Baktım perişan durumda, acıdım" cevabını vermiş.

Bu Ali Haydar, o olaydan sonra âdeta ateş olup oralara düştü, milleti yaktı⁴.

Sirrî Fırat'ın anlattığı bir olaydan bahsedeyim: SIRRÎ Fırat, Fehmî Efendî'nin (Fehmîyê Bilalî'nin) oğludur. Eşi, öğretmendi ve Silifkeliydi. Sirri hukuk fakültesine girmiş, maddi olanakları olmadığından gidip okuyamıyordu, eşi yardım etti; fakülteyi bitirdi, avukat oldu. Eşi, Konya'ya tayin edilince, o da gidip orada avukatlık yapmaya başlıyor. Bir gün Konya'da subayların oturup kalktıkları kulüp gibi bir yere gidiyor. Oradayken, emekli bir albay, "Ben Ali Haydar komutasında teğmendim. Çok acayip bir olay oldu" diyor.

Licê'nin Zengesor Köyü yakınlarında Bexşîyan adında bir mezra var. Efhem Dolak vardı, bilmem adını dudun mu?

— İleri Yurt gazetesinin sahibiydi, Kurkdokuzlardandı, Roja Newe gazetesinin temsilcisiydi. O değil mi?

Fexredîni Şêx Tahiri: Haaa hah odur. Efhem, Bexşîyanlıydı, SIRRÎ de Bexşîyanlıların yeğeni olur. O emekli albay devam ediyor: "Biz Ali Haydarla birlikte o köye gittik. Köyde hiç erkek yoktu. Köydeki bütün kadın ve çocukları bir ağıldta topladık ve ateşe verdik. Ağıldan çıkan olursa süngüleyip öldürsünler diye de etrafına süngülü askerler koyduk. Birden altı-yedi yaşlarındaki bir çocuğun, ağılın bir gediğinden, ateşin içinden çıkıp dışarıya fırladığını gördük. Birkaç adım attıktan sonra süngülü jandarmaların karşı-

sında olduğunu görünce durdu. Bir ateşe, bir süngü- lere baktı; bir ateşe, bir süngü- lere baktı; tekrar kendisini ateşin içine attı!" Albay şöyle diyor: "O zaman biraz acıdım. Acaba bizim süngümüz ateşten de mi beter diye düşündüm."

Sirrî Beg diyorum ki: "O böyle der demez, ben kalktım ve 'Beyler, buyurun işte! Ben bu sözleri söylemiş olsaydım, mübalağalı konuştuğumu, yalan söylediğimi düşünecektiniz. İşte, beyefendi kendi ağzıyla söyledi. Takdirini size bırakıyorum!' dedim. Ben bunları söyleyince, kimseden çıt çıkmadı. 'O köy bizim ilçemize bağlı. Kendim de o onların yeğeniyim' dedim".

Bexşîyan Olayı gibi çok olay var. Mesela Şêla Heydan Çatışması var. Serdili Hêci Memo anlatır: Babam (Şêx Tahir), Şêx Ebdirehîm Amca ve devletçe ağır suçlu sayılan çok sayıda aranan kişi bir gece Şêla Heydan'da toplanırlar. Melekanlı Mela Xelîl'in karısı -sanırım adı Fata Delalı idi-, casuslara haber verip der ki: 'Elî Barut'a yazın, arananların burada olduğunu bildirin. Şêx Ebdirehîm, Şêx Tahir, Huseynê Babêxi⁵, Hesenê Babêxi, Hesenê Serdî, hepsi burdalar.' Bunlar mektup yazıp Hêni'ye gönderiyorlar.

Babamgil o gece damda uyuyorlarmış. Bir şeyden haberleri yokmuş. Hecî Mamo sabahleyin erkenden uyanıp su dökmeye gidiyor, güya aptes alacak. At kişnemelerini duyuyor. Demek ki atlar çok yaklaşmış. O sırada seslenen biri, Kurmancca "wer, were" yani "gel, gel" demek istiyor fakat iyi Kürtçe bilmediğinden "vere, vere" diyor. Hecî Mamo hemen gidip Şêx Ebdirehîm Amca'yı uyandırarak durumu anlatıyor: "Efendî, hemen kalk, gelen biri 'vere, vere' diyor." Amcamın uykusu çok hafifmiş. Uykudan kalkar kalkmaz dürbünle bakar ve "Yahu asker etrafımızı sarmış! Haydi kalkın!" der.

Birkaç gruba ayrılıyorlar. Gruplardan birinde babam, diğerinde de Şêx Ebdirehîm var. Babam diyor ki: "Ben sola doğru gideyim, Emer Axa'ya (Emê Faroy'a) ulaşayım. 'Asker bize saldırdı, gelin mücadele edelim' diyeyim." Kendisi ve grubu gidip kurtuluyorlar.

Şêx Ebdirehîm Amcamgil dağdan yukarıya doğru çıkıyor. Atı bir ağaca bağlamış, dağın tepesine çıkacağı için orada bırakmış. Huseynî Babexi de dağa ulaşıyor.

Hesen Keyayê Celik, üç oğlu, Hesenê Babexi, Hesenê Serdî ve birkaç kişi daha aşağıda, çukurda kalı-

O emekli albay devam ediyor: "Biz Ali Haydarla birlikte o köye

gittik. Köyde hiç erkek yoktu. Köydeki bütün kadın ve çocukları

yorlar, gidemiyorlar. Celik, Licê'nin bir köyüdür. Hesen Keya o köydenmiş. Çok bilgili ve cesurmuş. Licê'de kaymakamlık ilk kurulduğunda, kaymakamın dört kişilik encümeninden biri o, biri Ehmed Keyayê Serdi, biri de Mîrandandı.

Şêx Evdirehîm Amca, yukarıdan "Asker çok, kaçın. fişekleriniz yetmez" diye seslenir. Hesen Keyayê Celik ve üç oğlu kendilerini feda ederler. "Hepimiz kalırsak hepimiz öldürülürüz. Biz onları meşgul edeceğiz, siz gidin, kendinizi kurtarmaya bakın!" derler.

Ademê Marke kaçıp kurtulur. Hecî Mamo da kaçır kurtulur ancak yaralanır, sonra eli sakat kalır.

Kardeşim Zilkîf de köydeymiş. O zamanlar henüz gençmiş. Neyse ki muhtargil onu da köyden çıkararak o çalıların yanına götürmüşler, kurtarmışlar.

Sonuçta Hesenê Keyayê Celik, üç oğlu, Hesenê Babexi ve Hesenê Serdi şehit düşerler. Orada epey asker de öldürülür. Bu Hesenê Serdi, Xenî Sungur'un amcası olur, Hesen Hişyar değildi. Hesenê Serdi ile Hesen Hişyar teyze çocuklarıdır.

— Bu Hesen Keya Kurmanc değil mi?

Fexredînî Şêx Tahirî: Evet, Kurmancdır. Askerler kafalarını kesmişler, süngülerine takıp Hênî'ye götürmüşler. Hênî Camisi'nde demir parmaklıklar varmış, kesik başlarını götürüp o demir direklere takmışlar.

Anlatırlardı, askerler onların başlarını süngüye takıp götürdüklerinde, Şêx Evdirehîm Amca, Huseynê Babexi'ye "Huso, Huso! Bu ne zulümdür! Gel şunları vuralım" demiş. Fakat bakmışlar ki asker çok çok, gözleri kesmemiş.

Başka bir gün Botfıyanlı Emînê Cevahîr'i şehit etmişler. -Emîn de iyi bir komutanmış.- Onun başını da götürüp karakolun önünde süngüye takmışlar.

Emînê Mîkî'yi de şehit etmişler. Murtezan'dan belki seksen kişiyi şehit etmişlerdi.

— Benim duyduğuma göre, Şêx Evdirehîm daha militanmış. Şêx Tahir daha yumuşak huyluymuş. Doğru mu?

Fexredînî Şêx Tahirî: Şêx Evdirehîm militanmış, babam ise yumuşak huyluymuş ama yöneticiymiş. O da komutanmış. Bir sorun çıktığında o çözermiş. Bir gün Botfıyanlılar, Mıstanlılar ve Murtezanlılar iki gruba ayrılıp birbirlerine girmişler. Babam aralarına gir-

miş, gidip gelmiş, gidip gelmiş ve "beni öldürün!" demiş. Onun hatırı için birbirlerini öldürmekten vazgeçmişler.

Şêx Evdirehîm Am-

ca'nın olayları çok. Yeğenimiz Mehme Zekî Efendî, bir gün, Şêx Evdirehîm ile berabermiş. Mehme Zekî (6), Şêx Seîd Efendî'nin kızının oğludur. Babası da Şêx Hesen Efendî'nin kardeşinin oğlu olup şehit düşmüş. Mehme Seîd, Pali'nin Zuvêr köyünde kalıyordu. Bir gün Şêx Evdirehîm ve yaklaşık kırk kişilik bir kanun kaçağı grubu, Pîran'ın arkasında, Mişraq'ta dağdaymışlar. Mehme Zekî de onlarla berabermiş. O zaman kendisi henüz gençmiş. Evdirehîm Amca, Mehme Zekî'yi nöbetçi bırakarak grupla birlikte uyuyor. Mehme Zekî Efendî bir köryılanın kendilerine doğru gelmekte olduğunu görünce Evdirehîm Amca'yı uyandırmak için eliyle dokunmuş. Dokunur dokunmaz, amcam "Evet Mehme Zekîm" demiş. Mehme Zekî de "Efendî, bir köryılan geliyor" demiş. O öyle der demez amcam hemen yerinden fırlayıp çizmeli ayağıyla köryılanın başına basmış ve "Şimdi sen bana bir taş getir" demiş. Mehme Zekî ona bir taş vermiş, o da taşla köryılanın başını ezdikten sonra eklemiştir: "Sessiz dur, bak şimdi ne yapacağım!" Kanun kaçakları ilerde uyuyorlarmış, tüfekleri de dizili. Amcam öldürdüğü o köryılanı götürüp aralarına bıraktıktan sonra bağırması: "Ulan, ulan, köryılan sokacak sizi, köryılan!" Onlar uyanıp da köryılanı görünce, korkuya kapılmışlar, her biri bir tarafa kaçmış. Bir tanesi de güya korkmuyor, tüfeğini kapıp "Nerede, nerede?" diye sormuş. Bunun üzerine Şêx Evdirehîm ona "Yahu sen tüfek mi sıkacaksın? Biz zaten askerlerden kaçıyoruz, karakolu mu bizden haberdar edeceksin?" demiş.

Amcam, Mehmed Zekî'ye de şunu söylemiş: "Bak, bunların çoğu benden cesaretlidir fakat heyecandan hepsi kaçtılar; soğukkanlı olmak gerekir."

M. Tahir: Pîran'ın Pîrajmon Köyü'nde Mihê Şênî adında biri vardı, Şêx Evdirehîm ile birlikte çok dolaşmıştı. O şöyle diyordu: "Pîrajmon'un kuzeyinde, Zîyara Şêx Mehmedî tepesindeydik. Birisi gelip ona 'Şeyhim, asker geliyor' deyince, Şêx Evdirehîm dürbünle baktıktan sonra bize dönüp 'Korkmayın! Gelen en fazla bin asker olabilir, ne yapabilirler?' dedi".

Aftan (1928) önce, Gomey Şekî'de de bir olayı var. Gomey Şekî, Pîran'ın Behro Köyü'ne yakın olup

Türk Rejiminde Ordu Sanayi Kompleksi veya Ordu Devlet

Ahmet Alim*

Türkiye’de rejim, devlet ve iktidar konusu TC’nin özel koşullarda kurulmasından dolayı kapsamlı bir araştırma ve özellikle tartışma konusu olmamıştır. Devletin ve iktidar yapısı esastan analiz edilmedikçe alternatifinin yaratılması çok güç olacaktır. Bu yazıda; TC’yi kuran ve 1920’den beri iktidar olan Türk ordusunun iktidarını AB’ye giriş sürecinde nasıl sağladığı ve sürekli hale getirdiği ele alınacaktır.

Kompleksin Tanımı ve ABD sistemi

ABD başkanı Eisenhower 8 yıl başkanlıktan sonra 1961 de yaptığı veda konuşmasında Amerikalıları ordu sanayi kompleksine karşı uyanık olmaya çağırmıştı. Eisenhower tarafından tanımlanan bu kompleks: Pentagon, silah üreticileri ve ABD kongresinden oluşmaktaydı. Eğer bu kompleks ülkede başat konuma gelirse ABD’de demokrasi ve özgürlüklerin tehlikeye gireceği, soğuk savaşın en yoğun olduğu 1960’li yıllarında söylenmişti.

Bu uyarıdan 44 yıl sonra, yani 2005’te ABD’nin artık ordu, silah sanayisi, kongre ve think thank şirketleri tarafından yönetildiğini yadsımak mümkün değildir. Eisenhower’ın tanımladığı ordu, silah üreticileri ve ABD kongresinden oluşan üçlüye bir de dünyadaki gelişmeleri ABD’de bu kesimin çıkarları doğrultusunda analiz ederek yeni stratejiler geliştiren düşünce şirketleri diyebileceğimiz (think thank) dâhil olmuştur. ABD artık bu kompleks tarafından yönetilmektedir. Demokrasi ve özgürlüğü dilinden düşürmeyen ABD yönetimi tamamen bu kompleksin çıkarları doğrultusunda özgürlüklerin sü-

rekli olarak kısıtlandığı bir Atina demokrasisine doğru ilerlemektedir.

ABD’nin yıllık askeri bütçesi 2004 verilerine göre 417,4 milyar dolardır. Kıyaslama yapabilmek için diğer ülkelerin askeri harcamalarına bakmakta yarar vardır. 15 Avrupa Birliği ülkesinin askeri bütçesi 171 milyar, Rusya’nın 13 milyar, Çin’in 33, Hindistan’ın 12,4 ve Japonya’nın 47 milyar dolardır. Dolayısıyla, dünyanın bu 19 önde gelen ülkesinin askeri bütçesi 276,4 Milyar dolar iken tek başına ABD’nin 417 milyarı aşan askeri bütçesi bu ülkenin silahlanmaya ayırdığı payın ne düzeyde olduğunu göstermektedir. Silah şirketleri üretim birimlerini hemen hemen ABD’nin 51 eyaletine dağıtmış durumdadırlar. Bundan dolayı, her yıl bütçe oylamaları sırasında amerikan senatörleri ABD’nin askeri bütçesine kendi eyaletlerindeki silah fabrikasında çalışanlar ve eyalet ekonomisinin ayakta durabilmesi için olumlu oy vermektedirler. Yapılan tahminlere göre ABD’nin silahlanma harcamaları 5 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Bütün eyaletlere yayılan bu devasa kompleksin işsizlik gibi ya da seçimlerde yapılan finansal yardım

* Ekonomist

Türkiye'deki rejim 60'lara kadar totaliter bir görünüm sergilerken

1960 darbesinden sonra darbecilerin rötuşları ile proteryen bir

gibi nedenlerle Amerikan senatörlerini nasıl etkilediği açıktır.

Türkçe beyin fırtınası denilen "think thank" şirketleri bu komplekse en-

tegrasyonu ile Ordu sanayi kompleksi çok daha güçlü hale getirilmiş ve bu şirketlere yapılan 100 milyon dolarlık ödemeler ile sistemin sürekliliği ve yeniden üretilmesinde anahtar rol oynayan entellektüellerin yeniden üretilmesi sağlanmaktadır. Bush yönetiminin politika ve stratejileri bu şirketler tarafından hazırlanmış açık bir gerçekliktir.

Kuruluşundan beri Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler üzerine oturtulmuş Amerikan modelinde artık kimin başkan olduğu önemli değildir, esas politikalar siyaset ordu sanayi kompleksi tarafından belirlenmekte ve yönetimde süreklilik bu şekilde sağlanmaktadır. Neticede ordu sanayi kompleksi ABD'nin derin devlet haline gelerek iktidarı kendi çıkarlarına uygun olarak yönetmektedir.

Yıllardır küçük Amerika olmak için yoğun çaba gösteren Türk rejimi artık övünebilir. Zira T.C. artık Amerika gibi Ordu-Sanayi-Kompleksi tarafından yönetilmekte ve rejimin sürekliliği için gereken emniyet mekanizmaları oluşturulmuştur.

Türkiye'de Ordu - Sanayi Kompleksi

Türkiye'de derin devlet kavramını uzun süredir kullanmaktadır. Özellikle insan hakları savunucuları ve Kürt siyasetçileri derin devlet ile ordu arasında bağlantıyı kurmaktadır. Derin devlet tanımlamasını "ordu-sanayi kompleksi" daha iyi açıkladığından bu kavramı biraz açılmasının faydalı olacağı açıktır.

Demokrat Parti döneminde prestij ve ekonomik kayıplar yaşayan Türk ordusu bu süreçten dersler çıkararak bir daha aynı marjinalizasyonu yaşamamak için gerekli önlemleri almıştır. Türkiye'deki ordu Sanayi Kompleksi 1960'tan bu yana örgütlenerek sistem içinde sağlam dayanaklar oluşturup derin devlet olarak esas iktidar odağı haline gelmiş ve bunu kalıcılaştırmıştır. 12 Eylül 1980 darbesiyle tüm siyasal partiler yasaklanmış, ordunun tüm rakipleri siyasi güç ve akımlar gerekçe göstermeye lüzum duyulmaksızın tasfiye edilmiştir. 1978 Maraş olaylarından bu yana Kürdistan'da yürütülen kirli savaş, Ordu Sanayi Kompleksi-

cumhuriyet halini almıştır. 1960 darbesinde sessiz sedasız Anayasa ile değiştirilen noktalardan birisi Anayasanın 4. maddesidir. Bu

maddede egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olma ifadesi değiştirilerek: "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletininindir.

sinin toplumun tüm hücrelerine nüfuz etmesinde dayanak oluşturmuştur.

Bu sürecin en önemli sonucu, iktidarda somut olarak bir diktatör yerine

ordu sanayi kompleksinin bulunmasından dolayı, toplumu ve uluslararası kamuoyunu bu sisteme karşı örgütlenme sorunudur. Zira, Türkiye'ye komşu ülkelere bakıldığında, İsrail haricinde, kral ya da diktatörler iktidardır. Bundan dolayı, Saddam Hüseyin'e karşı Irak'ta kamuoyu oluşturmak ve dünya kamuoyunu harekete geçirmek zor olmamıştır. Ama Türkiye'de hükümetler 1960, 1971 ve 1980 darbeleri dışında seçimleri kazanan partiler tarafından oluşturulmuştur, ancak bu hükümetlerin izleyecekleri esas politikalar Ordu-Sanayi Kompleksi tarafından belirlendiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Tarihsel bir rastlantı sonucu; bu kompleksin sanayi, finans ayağında belirleyici ve direk bir rol oynayan OYAK'ın kurulması 1960 darbesinden sonra Eisenhower'ın ordu sanayi kompleksini açıkladığı konuşma ile aynı yıla rastlamıştır.

Komplekste Ordu

Türkiye'deki rejim 60'lara kadar totaliter bir görünüm sergilerken 1960 darbesinden sonra darbecilerin rötuşları ile proteryen bir cumhuriyet halini almıştır. 1960 darbesinde sessiz sedasız Anayasa ile değiştirilen noktalardan birisi Anayasanın 4. maddesidir. Bu maddede egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olma ifadesi değiştirilerek: "Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletininindir. Millet egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eli ile kullanılır" diyerek egemenliği kullanma konusunda tek organ olan "TBMM" millet egemenliğini kullanan tek yetkili organ olmaktan çıkarılmış, egemenliği kullanan organlardan birisi durumuna getirilmiştir. Ancak Bu kompleksin elemanlarından orduyu öncelikle ele aldığımızda Ordu; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de açık darbe yaparak devleti yeniden kendi lehine reorganize ederek konumunu güçlendirmiş ve 28 Şubat 1997'de Erbakan hükümetini açık darbe yapmadan iktidardan düşürebilecek güce ulaşmıştır. AB'ye üyelik sürecinde Türkiye'nin önüne sürülen "Kürt sorunu", "Kıbrıs sorunu", Güney Kürdistan'da ki gelişmeler karşısında alınacak tavır söz ko-

Askeri harcamaların çoğunun Milli Savunma Bakanlığının denetiminde olduğu düşünülürse de realitede Milli Savunma Komisyonu-

nusu olduğunda: Ordunun alınan kararlarda belirleyiciliği ön plana çıkmaktadır.

Demokratik bir siyasal sistem içinde ordunun rolü siyasal gücün sadece ve sadece

bir enstrümanı iken, Türkiye’de ise ordunun sistemi kendi iradesine tabi kılması söz konusudur.

Silahlanma harcamalarında ordu kendi önceliklerini hükümete dikte etmekte ve modernizasyon için büyük harcamalar yapılmaktadır. 1980’li yıllarda ordu fiili olarak silah üreticisi ve ihracatçısı konumuna gelmiştir. Son 20 yılda, Türkiye ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İsrail v.b. ülkelerin önemli alıcıları arasına girmiştir. Önümüzdeki yıllarda bu durumun daha da derinleşerek süreceği açıktır. Zaten Türk ordusu 2000’lerin başında uygulamaya koyduğu 10 yıllık silahlanma programının ortasındadır.

Erol Özkoray “Ordu ne işe yarar” adlı makalesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin bütçeden aldığı payın % 30 olduğunu, oysa resmi bütçedeki payının % 11 olarak görülmekte olduğunu ve bu şekilde ordunun gerçek payının gizlendiğine işaret etmiştir. Ordu, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıklarından dolayı fon kullanmaktadır.(bina yapımı, yol yapımı, telekomünikasyon alt yapısı gibi.) Ayrıca Savunma Sanayi Fonu da ordunun emrindedir. Bu nedenlerden dolayı ordunun harcamaları ile ilgili güvenebileceğimiz kaynaklar yabancıdır. SİPRİ (Stockholm uluslararası barış Araştırma Enstitüsü) ve İİSS (Uluslararası Stratejik Araştırma Enstitüsü) verileri baz alınmıştır. Bu kaynaklara göre, Türk ordusunun bütçesinden aldığı pay % 30 un altında değildir diye yazmaktadır.

Orduda üst düzeyde görev yapmış subaylar emekli olduktan sonra, öncelikle KİT’ler ve büyük grupların yönetim kurullarına atanarak emekli maaşları haricinde ek gelirlere sahip olurken sanayi ekonomiyeye yön vermede karar organlarında söz sahibi olmakta dernekler vakıflar aracılığıyla toplumun tüm hücrelerine nüfuz ederek ayrıcalıklı konumlarının kendilerine sağladığı avantajları aşağıdan yukarıya toplumun her kademesinde kullanarak kendi sistemlerini yerleştirmektedirler.

nun görüşmeleri gizli celseyle yapılır ve ne Sayıştay ne de parlamento, askeri harcamaların ve ordunun elindeki kamu mülkiyetinin, askeri alımların ve ya askeri kadroların üzerindeki denetim hakkına sahiptir.

gizli celseyle yapılır ve ne Sayıştay ne de parlamento, askeri harcamaların ve ordunun elindeki kamu mülkiyetinin, askeri alımların ve ya askeri kadroların üzerindeki denetim hakkına sahiptir. Türkiye sisteminde ordu Sayıştay’ın ve parlamento denetiminin dışında bir güçtür.

Milli Savunma Bakanlığı verilerine göre; Türk Silahlı Kuvvetlerinin personel durumu aşağıdaki gibidir:

	Subay	Astsubay	Uzman	Er	Mem - İşçi	Toplam
Kara Kuvvetleri K	26700	27200	216	427000	6 140	487 256
Hava Kuvvetleri K	5500	21400	--	31000	2 350	60 250
Deniz Kuvvetleri K	4500	10800	--	37000	1 830	54 130
Jandarma	2450	12000	5900	120 000	3 100	143 450
TOPLAM	39150	71400	6116	615 000	13 420	745 086

Yani TSK yaklaşık 40.000 subay, 80.000 astsubay ve uzman erbaş, 15 000 memur ve işçi ile döneme göre 600.000 ile 700.000 er ve erbaştan ve 60.000 ile 70.000 korucudan oluşmaktadır. 70 milyon nüfusa sahip Türkiye’de her 100 kişiden biri askerlik yapmakta ve askerlik yapan kişi toplumun diğer kesimleri tarafından finanse edilmektedir. Mesela, 1999’da kişi başına Er ve Erbaş kategorisinde yıllık ortalama gider 950 milyon TL ile 1,3 milyar TL arasında değişmektedir. Bu gider 2001 yılı sonunda ortalama aylık 200 milyon TL çıktığından asker başına yıllık masraf 2, 4 milyar TL’ye ulaşmıştır. Yılda yaklaşık 500 000 kişinin askere alındığı düşünüldüğünde, 15 aylık askerlik süresinin 12 aya inmesi durumunda kamu bütçesinde 2001 yılı rakamları ile 300 trilyon TL’lik tasarrufa gidilebilecektir.

Özellikle 1980’lerden sonra kurulan ve/veya etkinleştirilen Aydınlar Ocağı, ASAM, Avrasya grubu gibi think-thank kurumlarında emekli generaller yerlerini almakta gecikmediler (Böylece Kızıl Elma İttifakı, faşistler ve sosyal faşistler, Kemalistler, ordu ve emniyeti kapsayacak şekilde oluşmuştur). Aynı zamanda bazı emekli subaylar yazar olarak gazete, dergiler ve televizyonda boy göstermeye başladı. Bunun dışında çok sayıda subay da anı ve uzmanlık alanlarında kitaplar yayınlayarak kamuoyunu ordu sanayi kompleksi lehinde yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye’de bir yerli silah sanayi oluşturma fikri hatırlanacağı üzere

re Kıbrıs’ın işgalinden önceki harekât 1964 Kıbrıs harekatı esna-

Türkiye’deki siyasal güçler, partiler ve bürokrasi bu gücün karşısında başından beri teslimiyet içindeydiler ve süreç içinde ordu kendi içi-

ne kapalı ve kendini her yönden yeniden üretebilen ayrıcalıklarla ve korumalarla donatılmış istihbarat birimleriyle desteklenmiş, askeri ,siyasi, ekonomik ve ideolojik üstünlükleri elinde tutan bir “yönetici sosyal sınıf ”haline gelerek derin devlet olarak tanımlanan Ordu-Sanayi Kompleksi halini almıştır.

Komplekste Silah Sanayii

Genelkurmay ikinci başkanı Edip Başer NATO üst düzey komutanlarının katıldığı Ankara’da düzenlenen İpek Yolu 2000 seminerinde “Türkiye güvenlik tüketicisi değil güvenlik üreticisi bir ülkedir ” demişti. Yerli silah sanayi üretimi için 15 yılda 150 milyar dolarlık yatırım projesi hazırlayıp uygulamaya koyan Türk ordusu dünyanın 4’üncü büyük ithalatçısı konumuna yükselmiştir.

Ordu sanayi kompleksin sanayi ayağına baktığımızda Cumhuriyet’in kurulmasını izleyen yıllarda devletleşme döneminde kurulan sanayi esas olarak askeri önceliklere göre Ankara ile İstanbul arasında ve/veya Türklere göre güvenli yerlerde konuşlandırılmıştır. 1930’larda bir helikopter montaj tesisi Kayseri’de kurulmuştur. Bunun da stratejik nedeni Kürdistan’daki isyanlar karşı kullanılacak helikopterlerin isyan bölgelerine yakın bir merkezde olması gerekliliğidir. Bu dönemde devlet bizzat girişimci olduğundan ve yatırımlar ordunun ihtiyaçları doğrultusunda yapıldığından orduyla uyum sorunu olmamıştır.

Türkiye’de bir yerli silah sanayi oluşturma fikri hatırlanacağı üzere Kıbrıs’ın işgalinden önceki harekât 1964 Kıbrıs harekatı esnasında gündeme gelmiştir. Çünkü işgal günlerinde, Başkan Johnson’un İnönü’ye ABD’nin rızası olmadan Amerikan silahlarının kullanılmayacağı ultimatoomunu çekmiştir. Bu olaydan sonra, Türk Donanma Vakfı acilen kurulmuş ve askeri gemi inşa etmek maksadıyla bağış kampanyaları açılmıştır. Silah sektörünün geniş kar marjlarından dolayı sanayi çevreleri derhal kollarını sıvamış ve mantar gibi türeyen askeri vakıflara katılma yarışına girmişler, böylece ordunun yüksek kademeleriyle özel sektör arasında ilişkiler geliştirmiştir. Özel sektörle işbirlikle-

rinin geliştirilip planlanıp koordine edilmesi için SA-GEB Savunma Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi de kurulmuştur.

1966–68 yıllarında Genelkurmay Lojistik Başkanlığını yapmış ve daha sonra hava kuvvetleri komutanı olmuş Muhsin Batur’un öncülüğünde 1970’de uçak sanayi kurmak için halktan para toplanarak, işadamlarından Kazım Taşkent ve Koç’un katılımı ile Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (THKGV) kurulmuş ve halkın milli duyguları sömürülerek vakfa yüklü miktarlarda bağışlar elde edilmiştir. Ancak ne hikmetse ABD’ye bağımlılıktan kurtulmak amacı ile başlatılan bu proje giderek tam tersi yönde gelişmiş ve ABD’li silah tekelleri ile çeşitli ortak yatırımlara girilmiştir. Özellikle, 12 Eylül darbesi sonrasında TUSAŞ ile ABD’nin General Dynamics havacılık şirketi ile 160 adet F-16 uçağının yapımına girilmiştir. Türkiye’de Koç, Sabancı, Alarko, Ercan, Tekfen, Profilo grupları dışardan ise *British Aerospace, British Royal, Westinghouse, Plessy, Alwia, General Elektric, Dornier, Gec-Maroni, AEG, Thyssen-Hansel, Kraus Maffei, Sankey, Panhart, FMC, INI, Mercedes, MAN, Cadillac, Gaje, Ford, Thomson, Aydın Corporation* gibi şirket ve gruplar Türk askeri sanayi kompleksi içinde yerlerini almışlardır. Böylece devlet, ordu, özel sektör ve yabancı sermaye koalisyonu oluşturularak ekonomik anlamda belirleyici büyüklüğe ulaşılmıştır.

Özel sektör 1980’li yıllara kadar silah sanayine üretici olarak girmemiştir. Çünkü T.C’nin kurucuları, cumhuriyetin ilk yıllarında devletçilik çerçevesinde ordunun ihtiyaçlarını ithalat ve kısmi olarak içerde KİT’ler kanalıyla üretmeyi esas almışlardır. Bu politika daha çok ithalat yapan tüccarları zenginleştirmiştir. 24 Ocak 1980 kararlarından sonra özelleştirme ve serbest girişim politikaları çerçevesinde özel sektörün silah sanayine girişine tanık olunmuştur. Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisi her ne kadar yüceltilse de önemli yatırımlar bizzat ordunun kendisi tarafından yapılmıştır. Bu dönemin en önemli tesisleri ordu ve vakıfları tarafından oluşturulan TAI ile Aselsan iken özel sektörde NUROL ön plana çıkmaktadır. Kürt direnişine karşı yürütülen savaşa yaklaşık 150 milyar dolar harcandığı dikkate alınırsa silah endüstrisi ve silah tüccarlarının bu kompleksteki

Genelkurmay Başkanlığı kamu sektörünün KİT statüsü yerine

TSKGV bünyesinde vakıf şirketleri şeklinde örgütlenmelerini sağ-

rolleri daha iyi anlaşılacaktır. Son günlerde ordu içinde rüşvet skandalları ve yargılamalar bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca 2000'li yıllarda yürürlüğe

konulan modernizasyon için 10 yılda 150 milyar dolar daha harcanacağı hesaba alındığında bu sektörlerde faaliyet gösteren şirketlerin pozisyonlarını daha da güçlendirdikleri açıktır.

Türk ordusu güvenlik sorununun ancak gizlilik uygulandığında gerçekleşeceğini devlete kabul ettirerek haksız ve örtülü rekabeti silah temininde bir kural haline getirmiştir. Bu kural yabancı silah üreticilerinin Türkiye'deki üreticilere göre daha avantajlı bir pozisyona ulaşmalarına olanak sağlamaktadır. Türkiye'deki yerli üreticiler söz konusu olduğunda ise tercih kamu kuruluşlarından yana yapılmaktadır. Bu durumda, Genelkurmay Başkanlığı kamu sektörünün KİT statüsü yerine TSKGV bünyesinde vakıf şirketleri şeklinde örgütlenmelerini sağladıktan sonra, Kamu İhale Kanununda belirtilen savunma, güvenlik ve istihbarat faktörlerine göre alımlarında kamu ağırlıklı şirketler söz konusu olduğunda ihalesiz alım hakkı istisnai çerçevesinde alımlar direk olarak yapılmaktadır.

Kompleks ve TSKGV

70'lı yıllarda kurulan vakıflar, 1987 yılında 3388 sayılı yasa ile birleştirilerek TSKGV adını alması ile bu vakıfların gücü daha net olarak ortaya çıkmıştır. Elektronikte Aselsan'ın % 84.6'ı, Hava elektroniklerinde Havelsan'ın % 98.9'si, askeri pil alanında Aspilsan,ın % 97.7'si, elektrik alanında İşbir'in % 99.6'sı, roket füze imalatında Roketsan'ın % 55'i hava araçlarında TUSAŞ'ın % 45'i ,TAI'nin % 54.5'ı, uçak motorunda TEI'nin % 3'u, motorlu araçlarda Mercedes-Benz'in % 5'i, tankercilikte DİTAŞ'ın % 20'si, telekomünikasyon alanında NETAŞ'ın % 15'i, Tapasın'nın %25'i, Türktıpsan'nın %20'si bu vakıfa aittir. Vakıf tüm bu ortaklıklarında Türk Polis Teşkilatı Güçlendirme Vakfından GAMA'ya, Kutlutaş'tan, General Elektriğe, DAİM-CHRYSLERD'en NORTHERN TELECOM'a kadar bir çok yerel ya da multinasyonal şirketle ortaklık içerisinde. İstanbul Sanayi Odası verilerine göre 2001 yılının en çok kar eden 50 şirketinden 5'i TSKGV'nin ortak olduğu şir-

ladiktan sonra, Kamu İhale Kanununda belirtilen savunma, güvenlik ve istihbarat faktörlerine göre alımlarında kamu ağırlıklı şirketler söz konusu olduğunda ihalesiz alım hakkı istisnai çerçevesinde alımlar direk olarak yapılmaktadır.

ketlerdendir. TAI(19), TUSAŞ(31), NETAŞ (41) sıralarında idi. Bu vakfın gelirlerini artırmak amacıyla sigara, alkollü içkiler, şans oyunları, petrol ve diğer yakıtlar üzerinden de vergi kesintileri yapılmaktadır.

Kompleksin sanayi ayağında başlıca aktörler; sanayici (silah ve savunma ürünleri üreticileri), müteahhit (projeyi aldıktan sonra gerçekleştirenler) ile tüccarlardır. Bu 3 aktörden üçüncü grup ağırlıklı olup ve belirleyici olanıdır. Türkiye'nin savunma harcamalarında aracılık yapan 600 civarındaki şirketin büyük çoğunluğu Ankara'da faaliyet göstermekte olup, çok sayıda emekli subay istihdam etmektedir. Silah harcamalarının da dışalımının payı % 80'i bulan Türkiye'nin, yıllık dış alımları 2.4 ile 4 milyar dolar arasında değişmektedir. Bu alanda tüccarların komisyonlarının % 10 dolaylarında olduğu göz önüne alındığında aracı firmaların komisyonlarının 240 ile 400 milyon dolar arasında olduğu görülmektedir. Yani, ordu emekli ettiği subaylara iş alanı ve gelir yaratarak onları organik olarak kendine bağlı tutmaktadır.

Kompleks ve OYAK

"Türk ordusu yalnız NATO'nun ikinci büyük ordusuna değil aynı zamanda ülkenin en başarılı iş imparatorluklarından birisine de sahiptir" diye yazan Finansal Times bu tespiti temelsiz yapmamıştır. İstanbul Sanayi Odasının yayınladığı en büyük 500 firma araştırmasında 2003 yılında iki kamu iktisadi devlet teşekkülünü saymazsak OYAK- Renault Türkiye'nin özel sektörde firması, ikinci büyük, genelde 4. büyük firmasıdır. Yani, 1960 Darbesinin ardından kurulan OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) devletin imkânları ve pek çok sermaye grubunun katılımlarıyla kısa zamanda Türkiye'nin en büyük holdinglerinden birisi haline gelmiştir. 1.3.1961 kurulan OYAK Devlet ve özel sektör imkânlarını sınırsız kullanarak vergilerden muaf tutularak Genelkurmay bünyesinde banka mevzuatlarını izleyen (EMİM)gibi kurumlar kurarak yerli ve yabancı iştirakler geliştirmiş ve Türk Ordusu ile OYAK kendisi için bir baskı grup haline gelmiştir. OYAK'ın kurduğu kurumlar ve organizasyonlar aracılığı ile ordu komuta kademesi yukarıdan aşağıya doğrudan kapitalist ilişkiler ağının içine çekilmiş su-

OYAK Türkiye'de Pazar ekonomisini yönlendiren aktörlerden birisi haline gelmiştir. Dünya'da bankası olan ender ordulardan birisi

bayların sınıfsal konumları değiştirilmiştir.

Türk ordusunun ayırt edici özelliklerinden birisi kendisinin bilfiil ekonomi-

de tayin edici girişimcilerden birisi haline gelmesidir. 1961'de kurulan OYAK günümüzde, otomobil (Renault) üretiminde, çimento üretiminde ve gıda endüstrisinin çeşitli dallarında oligopolistik bir pozisyondadır. Açıklayacak olursak; çimento sektöründe Türkiye'nin devlerinden Sabancı Holding ile otomobil sektöründe ise Koç Holding ile yarışmaktadır. Bu bilgilerin ışığında, OYAK Türkiye'de Pazar ekonomisini yönlendiren aktörlerden birisi haline gelmiştir. Dünya'da bankası olan ender ordulardan birisi Türk ordusudur. Sigortacılık sektöründe dünyanın en büyük sigorta şirketlerinden AXA ile ortak çalışmaktadır: ayrıca lojistik anlamda da Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren bir şirkete sahiptir. OYAK Türkiye ekonomisinin en büyük gruplarından birisi haline gelirken KİT'lere tanınan bazı muafiyetlerden faydalanmış, sübvansiyon ve vergi muafiyetleri bu gelişimi kolaylaştırmıştır. Yani Ordu-sanayi kompleksi Türkiye özelinde sadece silah sanayisi ile sınırlı değildir. OYAK gibi bir grup sayesinde sanayinin bazı sektörleri, ticaret, hizmet (bankacılık ve sigortacılık) sektörlerini içeren bir boyut kazanarak çok daha kapsamlı ve belirleyici bir pozisyona gelmiştir. (Renault 2004 yılında 1 milyar doları aşan ihracatı ile en fazla ihracat yapan şirket olmuştur.).

Türk rejiminde iktidar sorunsalı çerçevesinde ele alınan ordu sanayi kompleksinin sanayi ayağında çok önemli bir yeri olan OYAK bir bakıma kompleksin kara kutusu haline gelmiştir. OYAK'ın özel olarak alınacağı bu bölümde orduya ilişkin Turgut ÖZAL'ın bir değerlendirmesi hayli öğretici idi. Birinci körfez savaşı esnasında Saddam'a karşı asker göndermek isteyen ÖZAL Genelkurmayın muhalefetiyle karşılaştığında : "Ordu ancak darbe ve konut yapar" demişti.

OYAK'ın kuruluşu ve amaçları

Türkiye'de orduya rağmen, iktidar olabilen Menderes'in DP'si döneminde, ordu bir ölçüde marjinalleşirken subayların da maaşları enflasyon oranında artıramadığından kısmi bir yoksullaşma görülmüştür.

27 Mayıs 1960 darbesi ile iktidara direkt olarak el koyan ordu subayların ekonomik ve sosyal alanlarda rahatlatılacak önlemler almayı da ihmal etmemiştir. OYAK'ın kuruluşundan günümüze kadar gelişimini OYAK'ın kendi internet sitesi çok iyi açıkladığı nedeniyle aşağıda aktarılmıştır :

OYAK, 1 Mart 1961 tarihinde 205 sayılı Yasa ile kurulmuş, özel hukuk hükümlerine bağlı, TSK mensuplarının yardımlaşma ve emeklilik fonudur.

Anayasamızın öngördüğü sosyal güvenlik sistemi içinde, üyelerine ana sosyal güvenlik kurumlarından (Emekli Sandığı, SSK) ayrı güvenceler sağlamaktadır.

Yasayla öngörülen hizmetlerini;

- Daimi üyelerine yapılan emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları,
- Geçici üyelerine yapılan ölüm ve maluliyet yardımları,
- Daimi üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla sunulan sosyal hizmetler oluşturmaktadır.

OYAK'ın gelir kaynaklarını;

- Muvazzaf subay ve astsubayların maaşları tutarından her ay kesilecek %10'lar,
- Milli Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatında çalışan maaşlı/ücretli sivil memur ve müstahdemlerin Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı kanuna göre emekliliklerine esas olan maaş ve ücretleri tutarından her ay kesilecek %10'lar,
- Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) ve OYAK'ın sermayesinin %50'sinden fazlasına sahip olduğu veya iştirak edeceği şirketlerde çalışan ve OYAK'ta daimi üye olmayı kabul eden bütün maaşlı ve ücretli sivil memur ve müstahdemlerin maaşları tutarından kesilecek %10'lar,
- Geçici üyeler olarak adlandırılan yedek subayların her ay maaşları tutarı üzerinden kesilecek %5'ler,
- Bağışlar,
- Konut Ön Biriktirim Fonu'ndan yararlanmak isteyenlerin maaşları tutarından her ay kesilecek %10 ek aidatlar,
- OYAK mevcutlarının işletilmesinden elde edilecek gelirler oluşturmaktadır.

Merkezi Ankara'da bulunan OYAK'ın çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 30 iştiraki bulunmaktadır. Bu iştiraklerden;

- OYAK Renault ve MAİS otomotiv sektöründe,
- OMSAN, taşımacılık sektöründe,
- Adana, Bolu, Ünye, Mardin, Elazığ, OYSA ve Birçim çimento sektöründe,
- OYAK Beton, beton sektöründe,
- OYKA Kağıt Ambalaj, kağıt ve ambalaj sektöründe,
- AXA-OYAK Holding, OYAK Yatırım Menkul Değerler, OYAK BANK, OYAK Ankerbank, Halk Leasing ve OYAK Emeklilik finans ve sigortacılık sektöründe,
- HEKTAŞ, tarım ilaçları sektöründe,
- TUKAŞ, Tam Gıda, Eti Pazarlama, gıda sektöründe,
- OYAK İnşaat, OYAK Konut İnşaat, inşaat sektöründe,
- OYAK Pazarlama, hijyen ve turizm sektörlerinde,
- OYTAŞ, dış ticaret sektöründe,
- OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri, güvenlik sektöründe,
- OYAK Enerji, ve İSKEN enerji sektöründe,

● OYAK Teknoloji, bilişim sektöründe faaliyet göstermektedir. OYAK üyelerini;

● Daimi üye sıfatıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri kadrolarında görevli bütün muvazzaf Subay, Sözleşmeli Subay, Astsubay, Sözleşmeli Astsubay ve Uzman Jandarmalar ile Emekli Maaşı Sistemine giren üyeler ve ölümleri halinde sisteme devam etmek isteyen eşleri ile uzman erbaşlar, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatında, OYAK ve OYAK'ın sermayesinin %50'sinden fazlasına sahip olduğu şirketlerde çalışanlardan arzu edenler.

● Geçici üye sıfatıyla, muvazzaflık hizmetini yapmakta olan Yedek Subaylar oluşturmaktadır.

OYAK : 1961'den Günümüze

1961; 1 Mart tarihinde, OYAK, yaklaşık 65 bin üyenin katılımı ile üyelerinin karşılaşılabilecekleri sosyal ve fiziksel risklere karşı ek bir sosyal güvenlik oluşturma amacıyla kuruldu. Aynı yıl üyelerine ölüm, maluliyet yardımları ile emeklilik yardımı ödemelerine ve bir sosyal hizmet uygulaması olarak Borç Verme Hizmeti uygulamasına başladı.

1962; Üye taleplerini daima ön planda tutmayı ilke edinen OYAK, üyelerinden gelen talepler doğrultusunda konut kredisi ve rebilmek amacıyla fon oluşturdu ve ilk iştirak yatırımını Goodyear Lastikleri T.A.Ş.'ye ortak olarak gerçekleştirdi.

1963; Bugün de çalışmalarını sürdürdüğü binasını satın aldı. Türkiye'nin ilkleri arasında bulunan zincir mağazacılık uygulamasını Ordu Pazarları adı altında başlattı ve ilk mağazasını Ankara Tandoğan'da açtı. Üyelerine çağdaş koşullarda hizmet sunabilmek için uygulamalarını bilgisayar ortamına taşıdı. Bu dönemde OYAK iştirak yatırımlarını Çukurova Çimento ve Hektaş ile sürdürdü.

1964; Üyelerini sürekli olarak bilgilendirmek ilkesi çerçevesinde ilk OYAK Dergisini yayınladı. Ordu Pazarı Mal Kredisi uygulamasına başladı.

1966; Üyelerinin konut ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sosyal hizmet faaliyetlerini sürdüren OYAK, Ankara ve İstanbul'da yaptırdığı ilk konutları hak sahibi üyelerine teslim etti.

1967; OYAK, Tukaş Turgutlu Konservecilik A.Ş. yatırımını gerçekleştirdi.

1968; Yatırım fırsatlarını değerlendirmeye devam eden OYAK, yalnızca kendisi için değil Türkiye ekonomisi için de çok önemli bir yatırım alanı olan otomobil sektörü yatırımlarını, MAİS Motorlu Araçlar İmal ve Satış A.Ş.'yi kurarak başlattı. Aynı yıl içerisinde Türkiye'de otomobil üretimi konusunda çalışmalara başladı. Yine OYAK için önemli yatırımlar arasında yer alan OYAK Sigorta A.Ş. yatırımını da aynı yıl gerçekleştirdi.

1969; Sigortacılık kuralları içerisinde teknik açık ile kurulan OYAK, 8 yıl gibi kısa bir süre içerisinde faaliyetlerinden kar elde etmeye başlayarak, ilk kez aktaryel kara ulaşı ve kara iştirak yöntemi çerçevesinde üyelerine kar dağıtım sistemine geçti. Daha önce çalışmaları yapılan otomobil üretimi konusunda Fransız Renault Grubu ile anlaşma sağlandı ve OYAK Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş. kurularak fabrika inşaa aşamasına gelindi. Türk çimento sanayiindeki yatırımlarına hız vererek Bolu, Ünye ve Mardin Çimento Fabrikalarına iştirak etti.

1970; 77 bin üyeye ulaşan OYAK, üyelerine yaptığı emeklilik yardımı miktarını kuruluşundan bu yana dolar bazında 2 katına ulaştırdı.

1971; OYAK-Renault, Renault-12 modelinin üretimine başladı.

1975; İştirak portföyünü günün koşullarına uygun olarak geliştirmeyi sürdüren OYAK, Türk elektronik sanayi için önemli bir yatırım olan Aselsan'a iştirak etti.

1978; Bugün taşımacılık sektöründe önemli bir yere sahip olan OMSAN'ın kuruluşuna iştirak etti.

1981; Sermaye Piyasası Kanunu çıktı ve OYAK iştiraklerinden Goodyear, Hektaş ve Oytaş bu kanuna tabi oldu.

1982; İştirak yatırımlarına devam eden OYAK bisküvi sektöründe Türkiye'nin en önemli iki grubundan biri olan Eti Grubu şirketlerinden Eti Pazarlama ve Tam Gıda'ya iştirak etti. Üyelerine daha uygun koşullarda konut sunabilmek amacıyla Oyak İnşaat A.Ş.'yi

kurdu. Aynı yıl OYAK, menkul kıymet piyasalarında yaşanan gelişmelere paralel olarak Oyak Menkul Değerler A.Ş.'yi kurdu.

1984; Türkiye'de ilk kez özel ambalajlı piliç satışını yine bir OYAK iştiraki olan Entaş Entegre Tavukçuluk Sanayi Tic. A.Ş., Lades markası ile başlattı. Aynı yıl İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kuruldu. OYAK iştiraklerinden Goodyear ve Hektaş bu yapı içerisinde İMKB'de işlem görmeye başladı.

1985; Bir OYAK iştiraki olan Oyak-Renault Türk otomobil pazarına hareket getiren ve bugünkü çok markalı rekabetin temeli sayılabilecek bir yatırımı gerçekleştirdi ve 1984 yılında Avrupa'da yılın otomobili seçilen Renault-9 modelini üretmeye başladı. Bu yatırımın temellerini attığı Türk Otomobil Pazarındaki hızlı rekabet ortamı, Türk tüketicisine Avrupa ülkeleri kalitesinde ve Avrupa ülkeleri ile aynı zamanda aynı ürünlere sahip olabileme şansını yarattı.

1986; OMSAN'ın faaliyetleri yurtiçi ve uluslararası taşımacılık alanlarına yöneltildi.

1987; Yatırım portföyüne turizm sektörü yatırımlarını da ekleyen OYAK, İzmir Etap Otelini satın aldı.

1988; Üyelerine sunduğu hizmetlerini artırarak sürdürmeyi ilke edinen OYAK, verdiği ölüm ve maluliyet yardım miktarlarında adata esas maaşın 20 katı uygulamasına geçti.

1989; Üyelerinin emekliliklerinden sonra da bir ek gelir sahibi olmalarını temin etmek amacı ile Bağışa Dayalı Emekli Geliri Sistemini kurdu. Aynı yıl emekliliğe yaklaşan üyelerin emeklilik günlerine önceden hazırlanabilmelerini sağlamak amacı ile rezervlerinin %80'ine kadar borç verme uygulamasını başlattı. OYAK'ın herhangi bir hizmetinden yararlanmış ve halen borcu bitmemiş olan üyelerin vefat etmeleri halinde borçlarının varislerine yansıtılmaya karar verilmesi uygulaması da yine bu yıl içerisinde başladı. Turizm sektöründe faaliyet gösteren iştiraki OYTUR OYAK Turizm A.Ş.'yi kurdu. Üyelere ucuz konut üretimini sağlayabilmek amacı ile Milli Savunma Bakanlığının elindeki atıl arsaların değerlendirilebilmesi için ilk Takas Protokolü imzalandı.

1990; OYAK'ın üye sayısı 117 bine ulaştı. Üyelerine sağladığı emeklilik yardımını dolar bazında kurulduğu güne göre 3.2 katına ulaştırdı. Bugünkü Oyak Bank'ın temelini oluşturan First National Bank of Boston'a ve petrol ürünleri sektöründe Elf markası ile faaliyet gösteren Selyak'a iştirak etti. Aynı yıl OYAK iştiraklerinden Ünye, Mardin ve Bolu Çimento Fabrikaları İMKB'de işlem görmeye başladı.

1991; Bu yıl içerisinde Adana Çimento hisseleri de İMKB'de işlem görmeye başladı. Ekonomi alanında her türlü yeniliği yakından izleyen OYAK aynı yıl içerisinde Halk Finansal Kiralama A.Ş.'nin kuruluşuna iştirak etti.

1992; OYAK, özelleştirme uygulaması kapsamında Niğde Çimento ve İskenderun Çimento fabrikalarına iştirak etti. Borç Verme Hizmetinden üyelerin daha kolay ve hızlı yararlanmalarına olanak sağlamak amacı ile ATM kartlarının kullanılması uygulamasını başlattı.

1993; Üyelerin bilgi edinmelerinde kolaylık sağlamak amacı ile sesli yanıt verme sistemi ALO-OYAK hizmeti devreye girdi. Aynı yıl OYAK, iştiraki MAİS'in bir kısım hissesini OYAK-Renault'daki Fransız ortağı Renault S.A.'ya devretti. Kar dağıtımında enflateli sistem uygulamasına geçildi.

1994; Tukaş halka açıldı. Buna ek olarak aynı yıl içerisinde bir OYAK iştiraki olan Türk Boston Bank'ın (eski adıyla First National Bank of Boston) tüm hisseleri devralındı.

1995; İştirak yatırımlarını sürdüren OYAK Fransız Axa Grubu ile birlikte Axa-Oyak Hayat Sigorta A.Ş.'yi kurdu. Yatırımlarını yalnızca iştirak yatırımları ile kısıtlamayan OYAK, finans sektöründeki gelişime paralel olarak OYAK Fon'un kuruluşunu da bu yıl içerisinde gerçekleştirdi.

1996; OYAK Kanununda yapılan değişiklik ile üyenin emekliliğinden sonra da üyeliğinin devam etmesini sağlayan Emekli Maaşı Sistemi, konut edinmesinde kolaylık sağlamak amacıyla Konut Ön Biriktirim Fonu ve Yedek Subaylık Hizmet Birleşmesi isimleri ile üç yeni hizmeti daha bünyesine kattı. Türk Boston Bank'ın adı OYAKBANK olarak değiştirildi. Aynı yıl yine özelleş-

firme uygulaması çerçevesinde Elazığ Çimento, OYAK iştirakleri arasında katıldı.

1997: OYAK'ın otomotiv sektöründeki iştirakleri olan OYAK-Renault ve MAİS'te yapılan hisse değişimi ile OYAK ve Renault S.A.'nin hisseleri eşitlendi. Üye hizmetlerinde teknolojik gelişmeleri yakından izleyen OYAK, aynı yıl içerisinde internet sitesini açtı. Yine üye hizmetlerine ek olarak bu yıl içerisinde kar payının kar payı uygulamasını başlattı. Kar dağıtımında enflateli sistem kaldırılarak ortalama nema esasına geçildi.

1998: yılına gelindiğinde pazarın gerekleri doğrultusunda Türkiye'nin ilk zincir mağazalarından olan Ordu Pazarları OYAK bünyesinden ayrılarak OYPA ismi ile faaliyet gösteren bir OYAK iştiraki durumuna geldi. Dünya'da ilk kez ve yalnızca Türkiye'de üretilen bir model olan Megane Wagon'un üretimine OYAK-Renault'da başlandı.

1999: OYAK, sigortacılık alanındaki gücünü birleştirmek amacıyla bu sektörde faaliyet gösteren iştiraklerini Fransız Axa Grubu ile kurduğu Axa-Oyak Holding çatısı altında topladı. Üyeler ile daimi teması sağlamak amacıyla Üye Daimi Temas Noktası (ÜD-TEN) kuruldu.

2000: OYAK'ın üye sayısı 179 bine ulaştı. Üyelerine yaptığı emeklilik yardımı da kurulduğu tarihe göre 10 katına yükseldi. Aynı yıl OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri A.Ş. kuruldu. Bunun yanı sıra üyelerine daha fazla kaynak yaratabilmenin yollarını araştıran OYAK, Borç Verme Hizmetinde Kurum dışı kaynaklardan da yararlanmak üzere Vakıfbank işbirliğini başlatarak bu konuda önemli bir adım daha attı.

2001: OYAK'ın üye sayısı 193 bine ulaştı. OYAK ve Grup Şirketleri'nde bir önceki yıl başlatılan yeniden yapılanma çalışmaları tamamlandı. Sümerbank A.Ş. ve iştiraki YADAŞ Bilgisayar ve Yazılım Hizmetleri A.Ş.'nin tüm hisseleri ile Yaşar Yatırım A.Ş.'nin %91,5 hissesi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'ndan devralındı.

Hizmet Sunum Müdürlüğü bünyesinde, " OYAK Çağrı Merkezi" faaliyete başladı. OYAK'ta başlatılan kurumsal kimlik çalışmaları Grup Şirketleri'ni de kapsayacak şekilde genişletildi. İlk kez Faaliyet Raporu yayınlandı. OYAK'ın şeffaflaşması kararı gereği bu rapor kamuoyuna açıldı.

2002: OYAK üye sayısı 206 bine ulaştı. Emekli Maaşı Sistemi'nde Yönetmelik değişikliği yapılarak maaş hesaplamaları Kesin Maaş ve Peşin Maaş adı altında iki ayrı uygulama haline getirildi.

OYAK Bank ile Sümerbank'ın, Yaşar Yatırım ile OYAK Yatırım Menkul Değerler'in (OYAK Menkul Kıymetler) birleşme çalışmaları tamamlandı. Daha önce dolaylı bir iştirak olan Adana Kağıt Torba'nın hisselerinin tamamı alınarak Şirket'in adı OYKA Kağıt Ambalaj olarak değiştirildi. OYAK Enerji ve OYAK Konut İnşaat şirketleri kuruldu. Grubun Selyak'taki hisseleri satıldı. Genel Kurul kararı ile OYPA'nın faaliyetleri durduruldu.

2003: OYAK üye sayısı 216 bine, Konut Ön Biriktirim Fonu üye sayısı 95 bine, Bağışa Dayalı Emekli Geliri Sistemi'nde ise ilave bağışlarla birlikte toplam iştirakçi işlem sayısı 39 bine ulaştı.

OYAK-TOKİ işbirliğinde gerçekleştirilen Eryaman 6. Etap Atakent Konutları çerçevesinde 1660 konut tahsise sunuldu. Üyelere özel vade ve faiz oranları ile iki otomobil kampanyası düzenlendi.

OYAK Emeklilik şirketi kuruldu.

OMSAN faaliyet sahasını genişletmek ve de yurtdışı pazarlarda daha etkin olabilmek amacıyla Bulgaristan, Romanya, Rusya ve Azerbaycan'da yeni şirketler kurdu. OYAK Bank'ın iştiraki olan OYAK Teknoloji, OYAK Grubu'nun teknoloji şirketi olarak hizmet vermek üzere yeniden yapılandırıldı ve hisseleri satın alınarak OYAK'ın direkt iştiraki haline getirildi.

OYKA Kağıt Ambalaj, SEKA Çaycuma İşletmesi'ni, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'ndan satın aldı.

OYSA Niğde ve OYSA İskenderun Çimento şirketleri, Grup içi sinerji yaratılması amacıyla, OYSA Çimento adı altında birleştirildi.

OYAK ilk kez, uluslararası piyasalardan sendikasyon kredisi almak üzere çalışmalara başladı.

2004: OYAK üye sayısı 223 bine, Konut Ön Biriktirim Fonu üye sayısı 104 bine, Bağışa Dayalı Emekli Geliri Sistemi'ne ilave bağışlarla birlikte toplam iştirakçi sayısı 47 bine ulaştı.

OYAK-TOKİ işbirliği ile gerçekleştirilen Ankara/Eryaman 6.Etap Atakent konutları çerçevesinde 1. ve 2. kısım 1,660 konuta ilave olarak, 3. kısım 1,152 konutun üyelere tahsisi yapıldı. Üyelere özel vade ve faiz oranı ile otomobil kampanyası düzenlendi.

1995 yılından bu yana bir OYAK Bank iştiraki olarak faaliyet gösteren OYAK Anker Bank'ın hisselerinin tamamı OYAK tarafından satın alındı.

OYAK Bank'a ait olan % 5.13 oranındaki OYAK Yatırım hissesi, OYAK tarafından satın alındı ve OYAK Yatırım'daki hisse oranı % 99.44 oldu.

OYAK Beton'un 2003 yılında başlayan kuruluş çalışmaları, Adana, Bolu ve Ünye Çimento'nun sahip oldukları hazır beton tesislerinin aynı sermaye olarak konulması ve OYAK'ın nakit sermaye olarak katılımı ile, 2004 yılı Mart ayı itibarıyla tamamlandı ve Şirket faaliyetlerine başladı.

OYAK ve Sabancı Grubu'nun iştiraki olan OYSA Çimento'nun halka açıklık oranının artırılması amacıyla ilave %10'luk kısmının halka açılış işlemleri tamamlandı.

OYAK'ın azınlık hissedar konumunda olduğu Goodyear hisselerinin satışına yönelik çalışmalara başlandı.

Elektrik enerjisi üretim ve satışı alanında faaliyet göstermekte olan İskenderun Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş. (İSKEN)'ye % 49 oranında iştirak edildi.

Özel güvenlik şirketlerinin tabii oldukları mevzuatın değişmesi sonrasında OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri A.Ş.'nin bünyesinde yürütülen hijyen faaliyetleri yeniden yapılanma çalışmaları süren OYAK Pazarlama Hizmet ve Turizm A.Ş.'ye devredildi.

OYAK Turizm'in faaliyetlerine son verilerek, turizm faaliyetleri OYAK Pazarlama bünyesinde yürütülmeye başlandı.

OYAK Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş. öncelikle geniş şube ağı bulunan OYAK Grup Şirketleri'nin ve uzun vadede tüm OYAK Grubu'nun haberleşme-iletişim altyapısının birleştirilmesi amacıyla ile tasarlanan OYAK NET Projesinin yürütülmesi için %100 OYAK Pazarlama iştiraki olarak kuruldu.

OMSAN tarafından Avrupa'nın demiryolu taşımacılığı devi TRANSFESA ile OMFESA adında bir iş ortaklığı kuruldu.

OYAK ilk kez, uluslararası piyasalardan sendikasyon kredisi aldı.

1961'de bir emeklilik fonu (Amerika'daki pansiyon fonları gibi) olarak kurulan OYAK astronomik bir gelişim göstererek uluslararası bir Holding haline gelerek günümüzde Güney Kürdistan'da faaliyet gösteren en önemli yabancı sermaye gruplarından birisi haline gelmiştir. Dünyanın 13'üncü büyük demir-çelik şirketi Erdemir'in özelleştirilme çerçevesinde % 46.12'lik payı 5 ekim 2005'te yapılan ihalede 2 milyar 770 milyon dolar karşılığında OYAK alınarak Holding Türkiye'nin yassı çelik üretiminde tekel pozisyon kazanmıştır.

Banka Sahibi Ordu

OYAK grubu finans sektörüne OYAK Menkul Değerleri 1982'de bankerler furyası döneminde kurarak girmiştir. OYAK'ın 1990'lardaki büyümesini finansal alanda yaptığı yatırımlara borçludur, 1990'da ALARKO ve Cerrahoğlu şirketleri ile birlikte First National Boston A.Ş.'ye ortak olarak, finansal alana el atan OYAK'ın bir sonraki hamlesi 1991 yılında

Dünya'da banka sahibi olan iki ordudan biri Guatemala ordusu

iken, diğeri Türk ordusudur. Bu alanda gücünü konsolide ederek

OYAK'ın katılımıyla kurulan Halk Finansal Kiralama A.Ş. dir Finansal kiralama işlemlerinde, seçilecek para biriminden, nakliye, sigorta, ithalat ve teşvik işlemleri gibi geniş bir yelpazeye cevap verecek bir yapıda kurulmuştur.

1990 yılında iştirak edilen First National Boston A.Ş.'nin hisselerinin tamamı 1994 yılında satın alınarak, bankaya OYAK Bank adı verilmiştir. 10 Ağustos 2001 tarihi itibariyle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonundan devralınan ve 135 şubesi olan olan Sümerbank OYAK Bank ile birleştirilmiştir. Özelleştirme furçasından 50 milyar TL gibi sembolik bir değerle satın alınan Sümerbank, 2001 yılında 167 Trilyon TL kar etmiştir. Oysa ki OYAKBANK 2000 yılını 8,6 trilyon TL zararla kapatmıştı. Bu iki banka 11 Ocak 2002 tarihi itibariyle yurt çapında toplam 187 şube ile OYAK Bank adı altında hizmet vermeye başlamıştır. Şube sayısı 2003 yıl sonu itibariyle 272'ye ulaşarak Türkiye'nin en etkili ve karlı çalışan bankalarından birisi haline gelmiştir. Böylece, Sümerbank'ın alınmasının ardından OYAK finans sektörünün en büyük bankaları arasına girmiştir.

Ayrıca OYAK Grubu'nun 1996 yılında iştirak ettiği OYAK Anker Bank, ağustos 2004 tarihinden itibaren OYAK'ın doğrudan iştiraki haline gelmiştir. Alman Bankalar Birliği üyesi olan OYAK Anker Bank, Türkiye Almanya ve diğer AB ülkeleri arasındaki uluslararası ticaretin finansmanı ve aracılık konularında ihtisaslaşmıştır. Banka'nın Bonn, Berlin, Mannheim ve Augsburg'da 4 şubeye sahiptir.

Dünya'da banka sahibi olan iki ordudan biri Guatemala ordusu iken, diğeri Türk ordusudur. Bu alanda gücünü konsolide ederek uluslararası bir banka haline gelen OYAKBANK İrlanda'da bir bankaya (LOYAK European Finance PC.) iştirak ederek 2'si yabancı ülkelerde olmak üzere 3 bankalı bir kurumdur.

2001 yılında Yaşar Yatırım Menkul Değerler A.Ş. ve 2002 yılında OB Menkul Değerler A.Ş.'ni bünyesine katmıştır. OYAK Yatırım Menkul Değerler A.Ş. unvanı altında sermaye piyasalarında gerçek ve tüzel kişilere hazine bonosu, devlet tahvili, repo ve hisse senedi alım-satım işlemlerinde aracılık, halka arza aracılık, yatırım danışmanlığı ve portföy yönetimi yapan şirketin 4 şubesi bulunmaktadır. Ayrıca tüm Oyak Bank şubeleri aracılığı ile de işlem yaparak rakipleri-

uluslararası bir banka haline gelen OYAKBANK İrlanda'da bir bankaya (LOYAK European Finance PC.) iştirak ederek 2'si yabancı ülkelerde olmak üzere 3 bankalı bir kurumdur.

ne göre önemli bir avantaja sahiptir.

OYAK Bank'ın diğer bir finansal iştiraki de OYAK Portföy Yönetimi

A.Ş. dir. Özellikle kriz dönemlerinde, OYAK'ın finansal faaliyetlerden büyük oranlarda kar ettiği görülmektedir. OYAK'ın iştirakleri normal vergi öderken, OYAK'ın kendisi vergi muafiyetleri ile diğer şirketlere göre büyük bir üstünlük elde etmektedir. Her türlü kurumlar vergisinden, veraset ve intikal vergisinden, gelir gider vergisinden, damga resminden muaf olan bu şirket yatırımında bulunduğu alanlarda mevcut şirketleri kolaylıkla yakalayıp geçebilmiştir. Binlerce üyesinden düzenli nakit girişi sağlayan kurum, bağışlar, yardım ve veraset yoluyla da güçlenerek büyük fonlar toplamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik kriz dönemlerinde elinde bulundurduğu nakit fonlar ve finans kurumları ile büyük miktarda spekülasyon karları edinmektedir.

1994, 1999 ve 2001 krizlerinin faturasını emekçi ve esnaflar öderken, OYAK devlete TL üzerinden yüksek faizle borç vermiş ve nakit gücüyle dolara yatırım yaparak büyümüştür. Bu gerçeği OYAK genel müdürü Coşkun Ulusoy "kriz varsa fırsat vardır" açıklaması ile gayet güzel ifade etmiştir.

OYAK sigortacılık alanına da el atmış ve bu sektördeki en büyük yabancı firmalardan olan Fransız AXA Grubu ile, Türkiye'deki sigortacılık faaliyetlerini bir holding çatısı altında birleştirerek 1999 da AXA- OYAK Holding'i kurmuştur. Her iki grup da Türkiye'de ortak oldukları sigorta şirketlerindeki hisselerini bu holdinge devretmiştir.

Oyak Emeklilik A.Ş., 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu hükümleri çerçevesinde faaliyette bulunmak üzere 2003 yılında sermayesinin tamamı OYAK'a ait olmak üzere kurulmuştur. 6 adet emeklilik yatırım fonu kurulmuştur. Şirket katılımcılara bu fonlardan oluşturulan 12 adet fon karması sunmaktadır. Kurulan fonlar ve oluşturulan fon karmaları ile katılımcıların yatırım tercihlerinin tamamının kapsanması hedeflenmiştir.

Altyapı, Sanayi ve OYAK'ın Çimentosu

1976'da Türkiye'de üretilen çimentonun % 23'ü OYAK tarafından üretiliyordu, OYAK ilk olarak 1963

1994, 1999 ve 2001 krizlerinin faturasını emekçi ve esnaflar

öderken, OYAK devlete TL üzerinden yüksek faizle borç vermiş ve

yılında Adana Çimentoya nakit gücüyle dolara yatırım yaparak büyümüştür. Bu gerçeği OYAK genel müdürü Coşkun Ulusoy " kriz varsa fırsat vardır" açıklaması ile gayet güzel ifade etmiştir.

Ve TİC. A.Ş. olmuştur. OYKA ardından Özel- leştirme uygulamaları sıra- sında SEKA Çaycuma İş- letmesi satın alınmış ve te- sis 6 Ağustos 2003 tarihinde OYKA Çaycuma Şube- si olarak yeniden üretim faaliyetine başlamıştır.

Çimento, kireç, alçı, kimya, madencilik, yapı ürün- leri gibi sektörler için üretim yapılırken, dış pazarda da çeşitli ülkelere torba ihraç edilmektedir.

1990'lı yıllarda, neo liberal özelleştirme politika- ları dalgası ile yatırımlarını büyüten OYAK global- leşme dalgası ile sermaye kesimine rant aktarımına kalkışan politikalarla uyumlu olarak çimento sektö- ründeki özelleştirme sürecinde azami faydayı sağla- mıştır. 1992 yılında özelleştirme kapsamında Sabancı Grubu ile birlikte satın aldığı Niğde Çimento Sanayi- ini OYSA Niğde çatısı altında birleşmişlerdir. Bu Şir- ket'in farklı illerde 7 adet hazır beton tesisi ile İsken- derun'da bir öğütme tesisi faaliyet göstermektedir.

OYAK'ın 1996 yılında özelleştirme kapsamında Gama Grubu ile birlikte satın aldığı Elazığ Altınova Çi- mento'nun da Malatya'da bir hazır beton tesisi vardır.

Ayrıca OYAK a ait bir de OYAK BETON SAN ve A.Ş. bulunmaktadır.

30 Mart 2004 tarihinde, OYAK Genel Müdürlüğü, Adana Çimento San. T.A.Ş., Bolu Çimento San. A.Ş. ve Ünye Çimento San. Ve Tic. A.Ş. tarafından, hazır beton üretimi ve satışı konusunda faaliyette bulunmak üzere kurulan OYAK Beton Sanayi ve Tic. A.Ş. söz konusu çimento şirketlerinin hazır beton tesislerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Bu şirket'in Marmara, Akdeniz, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde fark- lı illerde bulunan 27 adet hazır beton tesisi vardır.

Çimentodan Ambalaja

OYAK'ın iştiraki olan Adana Çimento ve Işıklar Holdingin hissedar olduğu kağıt ambalaj şirketi OY- KA Işıkların payının tamamını sonrada Adana Çi- mentonun payının yarısı alınarak bir OYAK şirketi haline getirilmiş OYKA KAĞIT AMBALAJ SAN.

Konut Yapan Ordu

OYAK İNŞAAT AŞ. 1982 yılında OYAK tarafın- dan kurulup, konut, hastane, sanayi yapıları, turizm te- sisleri, askeri tesisler gibi her türlü yapının proje, inşa- at ve montaj işlerini yürütmektedir. 1995 yılında OYAK inşaata % 25 ile ortak olan SSK 2 544 000 dol- lar ödeyerek bütün inşaatını OYAK'a vermiştir. Yeni Şafak gazetesinin haberine göre OYAK inşaat 1999 fi- yatlarıyla 17 trilyon TL eden 9 SSK inşaatını % 23 tenzilatla taşeronlara devrederek aradaki 2 trilyon 443 milyar TL'nin SSK'dan OYAK'a transferini gerçek- leştirmiştir. O dönemin Çalışma ve Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan'da üçte bir oranında daha ucuza mal edilebilecek SSK inşaatlarında OYAK'ın kayırdığını açıklamıştır. Firma prefabrik inşaat yapabildiği gibi tünel çelik konstrüksiyon teknolojisine de sahiptir.

İnşaat sektöründe her alanda el uzatan, OYAK 2002 yılında OYAK Konut İnşaat A.Ş.yi kurarak ko- nut sektörünü ayırmış ve "Çağdaş Evler" projesini gündeme koymuştur. Şirketin faaliyet konusuna ayrı- ca konut inşaatına yönelik arsa ve araziler satın al- mak, yerleşim plan ve projelerini yapmak, yurtiçi ve yurtdışı inşaat taahhüt işlerine de girmek vardır.

Ordunun Arabası : Devletin Arabası

OYAK'ın otomotiv sektöründeki yatırımları ol- dukça eskiye dayanmaktadır. Taşıt Araçları Sanayii Türk İmalat Sanayii içinde en yüksek koruma duvar- ları ile özenle korunan sektör ola gelmiştir. OYAK'ın sektördeki yerine kısaca göz attığımızda bunun nede- ni kendiliğinden anlaşılacaktır. Dolayısıyla bu sektörde yarışan Koç - Fiat ve Oyak - Renault'un en yük- sek kar marjlarıyla çalışan firmalar olduğunu söyle-

OYAK inşaat 1999 fiyatlarıyla 17 trilyon TL eden 9 SSK inşaatını

% 23 tenzilatla taşeronlara devrederek aradaki 2 trilyon 443 mil-

mek tabii ki sadece bir tek-
rardır. Kurulduğu yılın he-
men ardından bu sektöre
göz diken OYAK ilk iştirak-
cini, 1962 de oto lastik üre-
tici Good Year'in % 11,5

hisselerini alan yapmıştır. Devamında 1963'te de Trak-
tör ve Kamyon üreticisi Türk Otomotiv Endüstrileri
A.Ş. (TOE) ye iştirak etmiştir. Girdiği her sektörde
yatay ve dikey entegrasyona giden OYAK, her aş-
mada yaratılan değeri kendi almak ve işi dış unsurlar-
ın keyfiyetine ya da inisiyatifine bırakmamaktadır.
OYAK doğal olarak bu sektörde de kendi satış firma-
larını devreye sokmuş ve 1964'te satış amacıyla
MAT'i kurmuştur. Ardından 1968'de satış ve pazarla-
ma şirketi olarak MAİS'i kurmuş ve MAİS', daha
sonra RENAULT otomobillerinin genel distribütörü
haline getirmiştir. Bu sektörde uluslar arası devlerle
ortak olan OYAK 1969 yılından önce İsveç'in Volvo
firması ile anlaşmaya çalışmış sorunlar aşılamayınca
ortaklık Fransız Renault ile gerçekleştirmiştir. 1969
yılında OYAK ve Fransız RENAULT grubunun katılı-
mı ile kurulan OYAK RENAULT Şirketi RENA-
ULT marka binek araçlarının ve mekanik parçalarının
üretimine 1972'den itibaren başlamış, devamında ih-
racat yapmaya başlayarak 2004'te Türkiye'nin en
fazla ihracat yapan şirketi olmuştur. Koç gurubuyla
birlikte Türkiye binek otomobil piyasasını kontrol
eden OYAK-RENAULT ; yıllık 240.000 otomobil
üretim kapasitesi ile RENAULT'nun Batı Avrupa dı-
şında en yüksek kapasiteye sahip fabrikası konumun-
dadır. OYAK Renault'nun otomobil sektöründeki payı
1990'da 2000'e kadar % 20 iken, 2001'de % 28'e
çıkmıştır. Ürünlerini Avrupa Ülkelerini ve Bağımsız
Devletler Topluluğu ülkelerine de ihraç edilmektedir.
Renault ,un Mégane II Sedan versiyonu yalnız Türki-
ye'de üretilmekte ve özellikle Batı Avrupa Ülkelerine
ihraç edilmektedir.

OYAK : Enerji Sektöründe

OYAK'ın 2004 yılında iştirak ettiği İskenderun
Enerji Üretim ve Ticaret A.Ş. (İSKEN), elektrik ener-
jisi üretim ve satışı alanında faaliyet göstermekte
olup şirketin sahibi olduğu İskenderun Sugözü Ener-
ji Santrali Türkiye'deki ilk ithal kömüre dayalı termik
santraldir. Yap-İşlet modeli çerçevesinde hayata geçi-

yar TL'nin SSK'dan OYAK'a transferini gerçekleştirmiştir. O döne-
min Çalışma ve Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan'da üçte bir oranın-
da daha ucuza mal edilebilecek SSK inşaatlarında OYAK'ın kayırl-
dığını açıklamıştır.

riten ve Kasım 2003'te iş-
letmeye alınan santral, her
biri net 605 MW büyüklü-
ğünde iki adet üniteden
oluşmaktadır. Bu özelliği
ile Türkiye'nin en büyük
termik santrallerinden biridir. Tesiste yıllık ortalama
9.1 milyar kwh net elektrik enerjisi üretimi hedeflen-
mektedir. Bu rakam, Türkiye'nin yıllık ulusal elektrik
üretimini yaklaşık % 7'sine karşılık gelmektedir. İS-
KEN'in kurulu olduğu 2 milyon m² alanın yanı sıra
iskele ve yükleme-boşaltma tesislerinin tamamı şir-
kete aittir. 800 bin ton kömür stoklama kapasitesine
sahip tesiste, tam kapasite üretim düzeyinde yıllık 3.4
milyon ton yüksek kalorili ithal kömür tüketilmesi
öngörülmektedir.

İlaçta Ordu

Ordunun el attığı bir diğer alan ilaç ise sektörüdür.
Hektaş Ticaret T.A.Ş. tarım ve veteriner ilaçları üret-
mekte, ithal etmekte ve pazarlamaktadır. Şirket, bun-
lara ilaveten Dupont, FMC ve Uniroyal çok uluslu
şirketlerinin distribütörlüğünü de yapmaktadır. Hek-
taş ilaç üretimini, Gebze Organize Sanayii Bölgesin-
de ve Şanlıurfa Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan
iki büyük tesislerinde yapmaktadır. Şirket ürünlerini,
Türkiye'de bulunan 7 Bölge Müdürlüğü ile sayısı
2000'i geçen bayileri aracılığıyla pazarlamaktadır.

Gıda Sanayii

OYAK'ın 1980 sonrası yatırımları arasında gıda,
turizm faaliyetlerde vardır. Gıda sektörüne 1967'de
TUKAŞ Gıda Sanayi ve Tic. A.Ş. ile başlamıştır. TU-
KAŞ günümüzde 4 fabrikası ile Türkiye'de konserve
sektörünün önde gelen bir firmasıdır. 280 çeşit ürünü
bulunan Tukaş; kendi markasının yanı sıra iç pazarda
"Egetom", dış pazarda da "Aegean Gourmet" alt mar-
kalarıyla da üretim yapmaktadır.

OYAK'ın 1982 yılında iştirak ettiği Tam Gıda Sa-
nayii ve Tic; A.Ş. "Eti" markası altında bisküvi, kraker,
çikolatalı ürünler, kremalılar, spesiyaller ve sağlık
ürünleri üretmekte olup, mamullerinin satışını Eti Pa-
zarlama ve Sanayi A.Ş. kanalı ile gerçekleştirmektedir.

ETİ mamulleri yurt içindeki yaygın distribütör ağı
ve zincir mağazalarla pazarlanmakta olup, Türkiye

OYAK et sektörüne ise ENTAŞ tavukçuluğu satın alarak ve Pınar şirketler grubuna iştirak etmiştir. 12 Eylül askeri darbesi ile bağlantılı

dışında dünyanın 5 kıtasında, 50 ülkeye distribütörler aracılığı ile tüm Eti ürünlerinin satış ve pazarlamasını yapmaktadır.

OYAK et sektörüne ise ENTAŞ tavukçuluğu satın alarak ve Pınar şirketler grubuna iştirak etmiştir. 12 Eylül askeri darbesi ile bağlantılı olan bu yatırımlar Türkiye ekonomisinde ihracata yönelme kararları doğrultusunda pek çok teşvikle desteklenerek geliştirilmiştir.

Lojistik, Taşımacılık ve Diğer

Lojistik ve taşımacılık alanında örgütlenen OYAK 1978 yılında OMSAN Lojistik A.Ş., kara, deniz, demiryolu ve hava kombine taşımalarını yapabilen, 1982'den bugüne teşvik tedbirleri kapsamında olan taşımacılık sektöründe özel olarak uluslararası taşımacılıkta uzmanlaştırılmış bir kuruluştur. Şirketin, OMFESA Logistics ve OMSAN GmbH (Almanya), OMSAN France S.A.R.L. (Fransa), OMSAN Lojistik EOOD (Bulgaristan), OMSAN Lojistik OOO (Rusya), OMSAN Logistica (Romanya), Azer-Omsan Nakliyat MMC ve OMSAN Lojistik MMC (Azerbaycan) olmak üzere sekiz iştiraki ile İtalya'nın Trieste Limanı'nda ve Madrid'te (İspanya) iki irtibat bürosu bulunmaktadır.

1974 yılında OYTAS iç ve dış ticaret adıyla OYAK Grubu şirketlerinin ithalat ve ihracat potansiyellerini değerlendirecek bir ticaret firması olarak kurulmuştur.

2000 yılında OYAK tarafından OYAK SAVUNMA ve GÜVENLİK SİSTEMLERİ A.Ş. kurulmuş, OYAK ve OYAK Grubu Şirketleri ile hizmet arayışı içinde olan yerli ve yabancı işletmelere; güvenlik, para-değerli evrak ve değerli mal nakli konularında çözümler sunmaktadır.

Ayrıca Bilişim sektörüne el atan OYAK Sümerbank bünyesinde bilgisayar ve yazılım sektöründe faaliyet göstermekte olan Yadaş Bilgisayar ve Yazılım A.Ş., Sümerbank'ın 2001 yılında OYAK tarafından satın alınması ile OYAK bünyesine geçmiştir. Şirket, şubat 2002'de OYAK Teknoloji Bilişim Hizmetleri A.Ş. adı altında yeni bir misyon ve kimlik ile yapılandırılarak, OYAK Bank bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Şirketin adı Eylül 2002'de OYAK Tek-

noloji Bilişim ve Kart Hizmetleri A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Ağustos 2003'te hisseleri OYAK tarafından

OYAK Bank'tan satın alınarak direkt bir OYAK iştiraki haline gelen OYAK Teknoloji'de Kart Teknolojileri (kredi/debit kart ve akıllı kart çözümleri), Yazılım Evi (İletişim Merkezi, E-İş, ERP ve Doküman Yönetimi, CRM ve Veri Ambarı) ve Hizmetler olmak üzere 3 ana grup yer almaktadır.

OYAK Teknoloji'nin hedefi; finans başta olmak üzere inşaatın gıdaya, otomotivden turizme, lojistiğe ve sigortacılığa kadar birçok sektörde iştiraki bulunan OYAK Grubu şirketlerinin ihtiyacı olan bilgi teknolojileri çözümlerini sağlamak, ürün çözüm ve hizmetlerini kamu ve özel sektöre de sunmaktır.

OYAK Pazarlama'nın büyük mağazacılık alanındaki ticari faaliyetlerine 2002 yılında son verilmiştir. Özel güvenlik şirketlerinin tabi oldukları mevzuatta 2004 yılında yapılan değişiklik sonucunda, bu şirketlerin sadece güvenlik alanında faaliyet gösterebilecekleri hükme bağlanmış olup, Eylül 2004 tarihine kadar OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri A.Ş. tarafından yürütülen hijyen faaliyetinin başka bir tüzel kişilik çatısı altında sürdürülmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede söz konusu faaliyeti OYAK Pazarlama Hizmet ve Turizm A.Ş.'ye devredilmiştir. Hijyen faaliyetleri Ekim 2004 tarihinden itibaren OYAK Pazarlama bünyesinde sürdürülmeye başlanmıştır.

2004 yılında öncelikle geniş şube ağı bulunan OYAK Grup Şirketlerinin ve uzun vadede tüm OYAK Grubunun haberleşme-iletişim altyapısının birleştirilmesi amacı ile tasarlanan OYAK NET Projesini %100 OYAK Pazarlama iştiraki olarak kurulan OYAK Telekomünikasyon Hizmetleri A.Ş. tarafından yürütülmektedir.

Ayrıca, 2004 yılı sonunda OYTUR OYAK Turizm Ticaret A.Ş ile OYAK Pazarlama Hizmet ve Turizm A.Ş, OYAK Pazarlama Hizmet ve Turizm A.Ş. çatısı altında birleşmiştir. Böylece, 1989 yılından itibaren OYTUR OYAK Turizm Ticaret A.Ş bünyesinde turizm alanında sürdürülmekte olan faaliyetler, OYAK Pazarlama Hizmet ve Turizm A.Ş. bünyesinde sürdürülmeye başlanmıştır.

Ordunun Kara Kutusu OYAK

Türk rejiminde ordu sanayi kompleksine özel bir karakter veren OYAK benzeri bir kuruma Türk ordusu dışında Dünyanın hiç bir ülkesi sahip değildir. Kompleksin ekonomi ayağında, ordu kurduğu vakıflar ve özel sektör şirketleri haricinde, 45 yıl önce kurulan bir pansiyon fonu ile uluslararası bir tekelci grup oluşturarak emperyalist yayılmasında bir araç haline getirmiştir. Holding örgütlenmesini finans grubu, sanayi grubu ve hizmet grubu olarak organize eden OYAK çağdaş kapitalist bir örgütlenme ile 1980 darbesinden sonra hızlı bir büyüme sürecine girerek ordunun kendisi için bir grup olarak ekonomik ve sosyal konumunu güvenceye olan bir sigortaya dönüşmüştür. Bu anlamda, OYAK Orduya hükümetler karşısında otonomi sağlayan ve kompleksin kendini yeniden üretmesinde önemli bir eleman olarak kompleksin kara kutusu haline gelmiştir.

Ordu Devlet

Türk ordusu Cumhuriyeti kurmadan merkezileşmiş ve özerklik kazanmıştır. Dolayısıyla, T.C. kuruluşundan bu yana ordunun vesayeti altındadır. Totaliter bir cumhuriyet olarak kurulan T.C. 1923'ten 1945'e kadar devlet parti şeklinde sadece Atatürk ve İnönü gibi askerler tarafından yönetilmiştir. Çok partili rejime geçildikten sonra, ülke 44 yıl boyunca asker kökenli cumhurbaşkanlarıncı yönetilmiştir. Bu süreçte, iktidarı elinden kaçırdığı sapmaları engelleyerek Türkiye'yi toplam 5 yıl boyunca direk olarak idare etmiştir. 1980 darbesi sonrasında, ordu siyasal inisiyatifi bir daha elinden kaçırmayacak düzenlemeleri yaparak MGK'yi iktidarın kompozanlarından birisi olarak sistemin merkezine yerleştirmiştir. AB'ye giriş sürecinde MGK'de değişiklikler yapmak gerekmiş ve ordunun geniş çaplı operasyonları sonucunda MGK dışında, görünürde Abdullah Gül başkanlığında MGK'yi tamamlayan bir terör kurulu oluşturularak Ordunun iktidarının sürekliliği sağlanmıştır. Neticede, Türk rejimi devlet ordu rejimidir. Belirli koşullarda Ordu devletle bir çok ülkede özdeşleşmiş, fakat olağanüstü koşullar kalktıktan sonra ordu sistem içinde kendine biçilen role geri dönmüştür.

Türk rejiminde ordu sanayi kompleksine özel bir karakter veren

OYAK benzeri bir kuruma Türk ordusu dışında Dünyanın hiç bir ül-

kesi sahip değildir. Kompleksin ekonomi ayağında, ordu kurduğu

vakıflar ve özel sektör şirketleri haricinde, 45 yıl önce kurulan bir

pansiyon fonu ile uluslararası bir tekelci grup oluşturarak emper-

yalist yayılmasında bir araç haline getirmiştir.

Türk rejiminin özgüllü-

ğü; ordu devletini kurmuş

ve politik, sosyal ve ekono-

mik sistemi kendi iktidarını

kalıcılaştıracak şekilde di-

zayn ederek, kuruluşun bu-

güne ordu devlet sistemini kalıcı hale getirmiştir. Bi-

rinci dünya Savaşının sonunda Mondros Mütarekesi

ile Osmanlı teslim olmuş ve ordu dağıtılmıştır. Dün-

yanın ilk profesyonel ordusunu kuran Osmanlılar. II.

Mahmut döneminde Yeniçerileri dağıtmasına rağmen

ordusunu belirli bölümünü profesyonellerden oluşturu-

maya devam etmiştir. Ordu dağıtılınca çok sayıda su-

bay işsiz kalmış, savaş ve kriz koşullarında kendileri-

ni üretemeyen yaklaşık 50 000 civarında subay ve as-

ker Anadolu'ya geçerek daha sonra müdafa-i hukuk

cemiyetleri adını alan oluşumları çeşitli şehirlerde ku-

rarak kendilerini lokal ve özerk bir düzeyde üretmeye

başlamışlardır. Bu arada, Osmanlı Birinci dünya sa-

vışı boyunca yenilgi görmeyen paşası Mustafa Kemal

Anadolu'ya padişah Vahdettin tarafından İngilizlere

karşı geliştirilen Pontus direnişini kırmak üzere gön-

derilmiştir. Anadolu'ya gelince Osmanlı'nın Sovyetle-

re komşu olan Kürdistan'daki ordusu istisnai olarak

halen dağıtılmamıştı. Bu orduyu arkasına alan Musta-

fa Kemal ordunun değişik bölgelerde ki birimlerini ör-

gütleyerek askeri bir güç yaratmıştır. 1920'ler Anado-

lu'su ve Kürdistan monolitik bir yapıda değildir. Bu

koşullarda Osmanlı'nı devam ettirilmesi durumunda

Mustafa Kemal iktidara yerleşmesi mümkün olmayac-

kaktır. Bir ulus olmadığından kurulacak devletin ulasa

dayanması söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla,

kendisi de paşa olan Mustafa Kemal orduyu 3 yıllık

mücadele içinde reorganize ederek, ordusuna bir dev-

let : Türkiye Cumhuriyeti ve de bir millet : Türk mil-

letini yaratacak mekanizmayı oluşturmuştur. Yani,

millete ve devlete bir ordu oluşturulması değil, ordu-

ya bir devlet ve millet oluşturulmuştur. Kuruluşun ge-

len bu çarpıklıktan dolayı Türkiye hiç bir zaman de-

mokrasiyi işletmemiş proteryen bir Cumhuriyet ol-

muştur. Bu anlamda, Ordunun rejim içindeki konum-

lanışı ve yerinin benzeştiği tek ülke İsrail'dir.

20.inci yüzyıl sonunda bir viraja giren TC, AB'ye girmek veya girmemek ikilemiyle karşılaşmıştır. 200 yıldır batılılaşmaya çalışan Türkiye tercihini AB'ye girmek yönünde yapmış ve bunu zamana yaymaya karar vermiştir. Bu süreçte de ordu sartaıi kompleksi

T.C. 1923'ten 1945'e kadar devlet parti şeklinde sadece Atatürk ve İnönü gibi askerler tarafından yönetilmiştir. Çok partili rejime

iktidarını AB'nin istediği reformları yaparak ve sisteme direkt müdahale etmeden sürdürmek amacıyla gerekli düzenlemeleri yapmaktadır. Yazının bu son bölümünde, ordu sanayi kompleksinin kalan kompozanları incelendikten sonra sonuca gidilecektir.

Kompleksin Vitriini Think-Thank'lar

12 Eylül 1980 darbesinden sonra emekli olan generaller, ABD ordu sanayi kompleksi modelinde olduğu gibi büyük holdinglerin yönetim kurulu üyeliklerine atanmışlardır. Askeri darbelerdeki cuntacılar Ali Fethi Esener, Refik Yılmaz, Haydar Sükan, Emin Alpkaya, Bülent Ulusu, Faik Türün, Namık Kemal Ersun, Necdet Üruğ, Recai Baturalp, Doğan Özgöçmen, Memduh Tağmaç, Suat Aktulga, Semih Sancar, Turgut Sunalp, Celal Eyiceoğlu, Memduh Tağmaç ve diğerleri KİT ve Holdinglerin yönetim kurulu üyeliklerine yüksek maaşlarla yerleştirilmişlerdir.

Ordu devletin en önemli organı olan parlamento-yu iki yoldan kontrol etmektedir. Bir taraftan emekli subaylar değişik partiler bünyesinde parlamento-yu girerken, Genel Kurmay Başkanı devlet hiyerarşisinde Cumhurbaşkanı ve parlamento başkanından sonra pratikte 3. sıradadır. En önemlisi MGK vasıtası ile ülke siyasetinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Her ne kadar AB giriş çalışmaları çerçevesinde MGK'de bazı değişiklikler yapıldıysa da esasta MGK ordunun denetiminde kalmıştır. Bu değişikliklerden sonra Genel Kurmayın 2. Başkanının periyodik basın toplantıları ordunun ülke siyasetini yönlendirmedeki yeni araçlarından birisi olmuştur.

Tam da bu noktada, Türk ordusunun kontrol ve yönlendirmesiyle çalışan *think- thanklar* ordunun ülke savunması, ekonomi-politika ve stratejilerinin tartışıldığı ortamlardır. Bu ortamlarda tartışılıp olgunlaştırılan politikalar basın ve yayın yoluyla kamuoyuna benimsetilmektedir. Artık Türkiye ve bölgeyi ilgilendiren tüm önemli toplantılarda, açık oturumlarda ordunun görüşlerini açıklayan emekli subaylar vazgeçilmez aktörlerden birisi haline gelmiştir. Yani ordunun görüşleri basının tüm sektörlerinde bizzat ordu mensupları ve orduya yakın gazeteciler tarafından toplu-

ma enjekte edilmektedir. Böylece ordu Türk rejiminin legal ve meşru bir siyasetçisi haline dönüşmüştür.

Aydınlar Ocağı, ASAM - Avrasya grubu gibi think-thank kurumlarının amaç ve faaliyetleri aşağıda verilmektedir ;

ASAM'ın hedefi, önyargılı ve partizan bir anlayıştan tamamen uzak, disiplinler arası bir yaklaşım ile yüksek kaliteli, objektif stratejik analizler yapan uzmanları bir araya getirmektir. ASAM'ın bilimsel bir teorik temele oturan çalışmalarının amacı, gerçekçi analizler ve etkili çözümler üretmektir. ASAM'ın hedefi, siyasal ve ekonomik karar alıcılara somut bilgiye dayanan değişik karar seçenekleri üretmektir.

ASAM sadece orta ve uzun vadeli araştırma ve analizlerle değişik seçenekler üretmekle kalmayıp, kısa vadede gereken bilgi sağlama ve politika üretme çalışmaları da yapmaktadır. ASAM'ın araştırma sahası Türkiye dahil bütün dünya olup, araştırma alanları, politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, demografik, güvenlik, hukuki ve tarihi altyapıları kapsamaktadır.

ASAM, dünyada mevcut bir çok stratejik araştırma merkezlerinden farklı bir örgütlenme modelini seçmiştir. ASAM'ın örgütlenme şeması içinde hem bir bilgi bankası, hem de bir stratejik araştırma kurumu bir araya gelmektedir. ASAM, bir taraftan gereken veri ve malumatı toplarken, diğer taraftan da toplanan bu bilgilerin en iyi şekilde analiz edilmesini amaçlayan bir stratejik araştırma kurumudur. Diğer bir ifade ile bir bilgi yönetim merkezi olan ASAM'da, veri ve malumat toplanarak ve yorumlanarak bilimsel bilgi düzeyine ulaştırıldıktan sonra son aşamada stratejik bilgiye dönüştürülmektedir.

1994 senesinde, bir grup akademisyen tarafından AVRASYA DOSYASI ismi ile üç aylık bir stratejik araştırma dergisi Ankara'da yayınlamaya başlanmıştır. AVRASYA DOSYASI dergisi çevresinde kısa zamanda genişleyen bir aydın halkası oluşmuştur.

Öte yandan 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkan Avrasya ek-senli küresel değişim ve gelişim sonrasında, özellikle Türk toplumunun maddi ve manevi yönleriyle ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerini araştırmak amacıyla 1993 yılında İstanbul'da Avrupa Asya Birliği Türk Ekonomik-Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Vakfı (Avrasya-Bir Vakfı) kurulmuştur. Avrasya-Bir Vakfı 1996 senesinden itibaren AVRASYA DOSYASI dergisine manevi ve mali destek vermeye başlamıştır. 1998 senesinden itibaren AVRASYA DOSYASI dergisi Avrasya-Bir Vakfı'nın yayın organı olarak yayınlamaya başlamıştır.

Vakıf, 1999 yılından itibaren çalışmalarına stratejik, politik ekonomik ve sosyal alanları da dahil etme kararı alarak Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'ni (ASAM) oluşturma kararı almıştır. ASAM Türkiye'deki ilk stratejik bilgi bankası ve stratejik araştırmalar merkezi olarak Aralık 1999'dan itibaren 9 ay süren bir ön çalışmadan sonra faaliyetlerine Ankara'da kendi binasında başlamıştır.

ASAM Araştırma Birimleri, Masa sisteminden uzmanlık sistemine geçilerek aşağıdaki gibi alanlara ayrılmıştır:

- Strateji(NATO/ESDP)
- Türkiye Ekonomisi
- Dünya Ekonomisi
- Ekonomik ve Politik
- Uluslar Arası Hukuk
- ABD
- Rusya

Avrupa Birliği
Balkanlar
Türkiye
Devlet/Din/Toplum
Siyaset Psikolojisi
Orta Asya
Uzak Asya
Kafkasya
Türk-Yunan
Uluslar Arası Terör
Irak
İran
İsrail/Filistin/Lübnan
BOP(Büyük Ortadoğu Projesi)

AYDINLAR OCAĞI'NIN AMACI

DERNEĞİN AMACI, milli kültür ve Őuuru geliştirmek suretiyle Türk Milliyetçiliği fikrini yaymak, milli bünyemizi sarsan fikir buhranı ve mefhumlar anarşisi ile mücadele ederek milli varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatıp kuvvetlendirmektir.

Dernek, amacını gerçekteştirmek için:

- Milli ve manevi değerlerimizi yıkıcı ve bozucu akımlara karşı, Türk Ahlâk ve geleneklerini, Türk dilini ve san'atını müdafaa eder.
- Memleket meselelerine ve milli davalara Türk Milliyetçiliği açısından bakarak milli menfaatlerimize en uygun çözümleri bulur ve sunar.
- Fikirde ve davranışta milli ideale bağlı nesiller yetiştirmeye çalışır.
- Üyeleri ile amacına uygun şahıslar ve kuruluşlar arasında sosyal dayanışma kurur.
- Konferanslar, seminerler, açık oturumlar ve benzeri faaliyetler yapar ve bunları temin için lokal açar.
- Konserler ve temsil verdirir, sergiler açar ve bunlara benzer sanat ve kültür faaliyetlerinde bulunur.
- İlmî çalışmalar ve araştırmalar yapar, yaptırır ve bu gibi çalışmalara yardım eder.
- Neşriyat ve dağıtım yapar.
- Kabiliyetli gençlerin yetişmesini temin için muhtelif fonlar, vakıflar ve tesisler kurur. (Aydınlar Ocağı Ana Tüzüğü, 2. Madde)

AYDINLAR OCAĞI

- Partiler üstü ve merkezi dışarıda olmayan, dolayısıyla dışarıya bağlı olarak faaliyet göstermeyen yerli, milli bir sivil toplum kuruluşudur.
- Gayesi bizi biz yapan değerleri korumak ve geliştirmektir.
- Milli meselelerde unvanlı unvansız hassas aydınlardan meydana getirdiği bir menfaat birliği değil bir gönül birliğidir.
- Ocağımız halka tepeden bakmayan Türk milletiyle bütünleşiği kendi milli kimliği konusunda kendisini özürümlü hissetmeyen aydınlardan ocağıdır.
- Milli tarihimize bir bütün olarak bakar.
- Her türlü taassubu reddeder.
- Ülkemizde milli mutabakatların geliştirilmesini şart koşar.
- Küresel rüzgarlarla beraber önu açılan milli devletlerin ufalanmak istendiğinin farkındadır.
- Soğuk harbin ortadan kalkmasından bu güne; asıl mücadelenin önu açılan milli devletlerle küresel güç ve bloklar arasında olduğuna inanır.
- Ocağımız Türkiye'nin önüne çıkarılan tuzakların farkındadır.
- Büyük Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" şeklindeki veciz ifadesine yürekten inanır.
- Türk dışmanlığının ve Milli kimlik aleyhtarlığının İslam da karşı oluş anlamı taşıdığını kabul eder.

Bu iki kurum dışında, Türkiye'nin büyük gazete, dergi, TV vb kurumları sistematik olarak ordunu görüşlerini kamuoyuna yansıtılmaktadır. En son olarak

kompleks ordunun AB'ye girişte bir engel olmadığını uluslararası boyuta taşıyarak, AB sürecinde ordunun rolüne; Ersin Aydınli, Nihat Ali Özcan ve Doğan Ak-yaz imzasını taşıyan makaleyi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) Avrupa Birliği (AB) üyeliğine karşı olmadığını ABD'deki *Foreign Affairs*, ABD ve AB'de siyasi karar alıcıların dikkate aldığı, akademik dünyada da ilk beş yayın organı arasında yer alan bir dergi de yayınlanmıştır. Yazarlardan birisinin halen orduda görevli olması, ordunun imaj tazelediği ve uluslararası kamuoyunu da demokrasi dışı olmadığı mesajını vermek zorunda kalmış ve uluslararası düzeyde bir güç olduğu mesajını vermiştir.

AB'ye entegrasyon sürecinde siyasi gücünden taviz verdiği sanılan Türk ordusunun ekonomik gücünü giderek geliştireceği açıktır. Bunun mekanizmaları önceki yazılarda açıklanmış ve bunun en iyi kanıtı ise OYAK'ın Güney Kürdistan'daki faaliyetleridir. Ekonomide vazgeçilmez aktörlerden birisi haline gelen, Türk ordusunun kendisini artık sınıflar ve siyaset üstü, yolsuzluklardan muaf bir kurum gibi göstermesinin imkanı kalmamıştır.

Eski asker kökenli insanlarında pek çok firmada etkin roller almasının en güzel bir diğer örneği ise Parksavsan AŞ ve ile Riva Menkul Değerler şirketleridir. Ordu'nun büyük miktarlar içeren projeleri idare etmesi, bu kesimdeki rüşvet olgusunun daha fazla saklanamamasına yol açmıştır. Müteahhitler Birliği Başkanı ve Fenerbahçe İkinci Başkanı Nihat Özdemir'in firması Limak'ın, Muhafız Alayı Komutanlığı'nın inşaatı için andezit taşı döşemesinde 1 trilyon 21 milyar 281 milyon lira haksız kazanç elde ettiğine ilişkin ihbarın doğru çıkması üzerine bir dava açıldı. İhbarı yapan Ankaralı müteahhit Nihat Sürgüt'ün, Milli Savunma Bakanlığı içinde "ihale çetesi bulunduğunu" ileri sürmesi üzerine, Genelkurmay Başkanlığı içinde geniş kapsamlı bir soruştırma başlatıldı. Soruştırmada, Muhafız Alayı'nın inşaatının ihalesinde, Milli Savunma Bakanlığı İnşaat Emlak Daire Başkanlığı'nda o dönemde görev yapan, aralarında iki albayın da bulunduğu subayların yaptıkları işlemlerle müteahhit firma Limak'a 1 trilyon 21 milyar 281 milyon lira haksız kazanç sağladıkları belirlendi. Daha önceki dönemlerde, askerlerin rüşvet, yolsuzluk vb gibi toplum vicdanında rahatsızlık yaratan olguların üstünün örtülmesi sağlanabilirken, rakamların astronomik düzeylere ulaşması bu yolsuzluk ve rüşvetlerin kamuoyuna yansımalarına neden olmuştur. Bu gelişme, bizim ordu imajıyla mücadeleyi kolaylaştırmakta ve

Muhafız Alayı'nın inşaatının ihalesinde, Milli Savunma Bakanlığı

İnşaat Emlak Daire Başkanlığı'nda o dönemde görev yapan, ara-

kamuoyunu orduya karşı mücadelede sevk etmekte olanaklar sağlanmasına rağmen ; bunu kitlelere anlatmakta iletişim organları ve kompleksin güdümündeki think thank lerin dezenformasyon faaliyetlerinden kaynaklanan sorunlarını da aşmak gerekmektedir. Mevcut koşullarda eşitsiz bir durum söz konusu olup, bu koşullarda ordu sanayi kompleksinin gerçek yüzünü kamuoyuna göstermek gerekmektedir.

MGK Vesayeti Altında Siyaset ve Ordu

Savaş içinde Mustafa Kemal'in idare ve yönlendirmesi altında ulus-devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti, genel modelden farklı olarak var olan bir ulusun devleti olmaktan çok oluşturulan bir merkez ordunun devleti olarak kurulmuştur. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olarak yaşayabilmesi için gereken Türk ulusunun yaratılması Türk ordusu ve devletinin esas amaçları olarak Türk yasalarına geçmiştir. Türk siyasi rejiminde özel bir yeri olan MGK dönemlere göre değiştirilerek günümüzdeki son halini almıştır.

Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Katipliği

Dönemi: 1933-1949

24 Nisan 1933'te 14443 sayılı kararname ile Yüksek Müdafaa Meclisi kurulmuş ve 1949'a kadar faaliyet göstermiştir. Yüksek Müdafaa Meclisi'nin görevi, milli seferberlik bakımından vekillikleri verilecek vazifeleri tespit etmek ve gerekli esasları hazırlamaktır. Bu meclis bu görevi yerine getirebilmek için senenin muayyen zamanında birbiri ardına toplantılar yapar. Lüzumu halinde olağanüstü toplanabilir ve Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşur.

Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği Dönemi: 1949-1962

3 Haziran 1949'da 5399 sayılı kanunla Milli Savunma Yüksek Kurulu teşkil ettirilmiş ve 1962'ye kadar faaliyet göstermiştir. Tek parti dönemi sona

erdiğinden ve hükümetin muhalif partilerin eline geçme tehlikesine karşı, iktidar aygıtı içinde mevzi tutma kaygısı altında yapılan düzenleme daha kapsamlı olup, amaçlar da daha net olarak belirlenmiştir. Yalnız amaçlar genel anlamda savunmaya yöneliktir. Kurulun her ay toplanması bu dönemde kararlaştırılmış ve böylece ordunun devlet işlerine sistematik müdahalesinin yolları açılmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği:

1962-1983

Çok partili seçimlerin ikincisini 1950'de kazanan Demokrat Partisi ve Menderes, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar iktidarda kalmasını bilmiş ve bu dönemde orduyu iktidar bloğu içinde marjinalize etmiştir. 1960 darbesinden sonra 11 Aralık 1962'de 1961 anayasasının 111inci maddesine göre 129 sayılı kanunla Milli Güvenlik Kurulu kurulmuştur. MGK'nın görevleri ; Milli Güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kuruluna yardımcı olmak olarak tanımlanmıştır. Bu tarihten itibaren Genelkurmay Başkanının yanı sıra Kuvvet Komutanları da Kurulun daimi üyeleri olmuşlardır. 1963'te bu kurulu tamamlayan bir Genel Sekreterlik Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulmuş ve dünya konjonktüründe meydana gelen değişiklikler, ülkenin milli menfaatlerini kollayacak ve milli güvenlik ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde imkanlarla donatılmıştır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği:

1983-2003

12 Eylül 1980 darbesinden sonra kabul ettirilen 1982 anayasasının 118 maddesi gereğince 01/11/1983'te 2945 sayılı yasa ile Milli Güvenlik Kurulu yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre MGK; 1. Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüş tespit eder. 2. Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri be-

MGK; 1. Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması

3. Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmeleri takip ederek değerlendirir. Milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder. 4. Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder. 5. Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirecek milli hedeflere yönlendirici tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gerekli strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve ele alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder. 6. Olağanüstü hallerde sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder. 7. Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekun savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder. 8. Devletin milli güvenlik siyasetinin ön gördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekun savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder. 9. Devletin milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletler arası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder. Devletin milli güvenlik kurulu tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları Kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği; MGK'nın görevleri ile ilgili olarak gerekli her türlü çalışma araştırma inceleme ve değerlendirmeyi yaparak bunların sonuçlarını teklifleriyle birlikte Cumhurbaşkanına Başbakana ve MGK'ya sunar. MGK kararlarının hazırlanmasında bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında Bakanlar ve ilgili

kurumlar ve Kuruluşlarla müşterek çalışmalar yapar. uygulamaları kontrol eder; düzenleyici yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur. Bakanlar Kurulunun milli güvenliğinin saptanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyaseti, siyasetin tayini tespiti uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık kurum ve kuruluşlarda yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır inceler planları hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder yönlendirir sonuçları değerlendirir ve diğerleri...

Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri ve Dışişleri Bakanları ile Genel Kurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşan MGK her ay toplanmış ve Bakanlar Kuruluna yaptığı tavsiyelerin hiç birisi reddedilmemiştir.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği: 2003-..

1982 Anayasasınının 118. maddesi (Değişik: 3/10/2001 – 4709/32 md.) ve 2945 sayılı kanunun 3 ncu maddesi (Değişik : 15/1/2003 – 4789/1 md.) gereğince reorganize edilen MGK ; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir. Bundan böyle, MGK'nin 2 ayda bir toplanır.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine ilk defa bir sivil (General çocuğu) atanmış ve Sekreterlik bünyesinde askerlerin sayısı azaltılarak AB kriterlerine uyulma yönünde adımlar atılmıştır.

Türk ordu sanayi kompleksinin politika ayağını sağlamlaştırmak amacıyla yapılan darbeler sonrasında generaller Türkiye'yi geçici sürelerle direkt olarak idare etmişler, devamında generallerin kurdukları partiler siyasette başarılı olamadıklarından (AP haricinde) kısa sürede siyaset sahnesinden silinmişler-

Ayrıca, sistemini çıkar grupları ve klientelizm gibi araçları da kullanarak otonom ve kendini yeniden üretebilir bir hale getirerek

dir. Emekli subaylar ve eski polis şefleri parlamentoyu girerek zaman zaman ordunu hassasiyetlerini dile getirmelerine rağmen, kompleksin politik ayağını MGK oluşturmaktadır.

Özellikle 1980 darbesinden sonra MGK bir gölge hükümet gibi hareket etmiştir. Yukarıda verilen MGK ve Genel Sekreterliğin amaçları ve işleyişi dikkatle incelendiğinde ikinci bir hükümetin varlığı açıkça görülmektedir. 2003'te yapılan değişiklikler MGK'nın görünürde AB kriterlerine uymasını sağlamak kaygısının yattığı görülmektedir. Bu anlamda başarı sağlanmış ve Sanayi ordu kompleksi iktidar içindeki yerini sağlamlaştırmıştır.

Sonuç

Neticede Türkiye'de Ordu-Sanayi Kompleksi devlet içinde devlet olarak Türk sömürgeci rejimi yaratarak rejim içindeki yerini bugüne kadar korumuş ve kendini AB'ye giriş koşullarına uyumlu hale getirmiştir. Bu kompleks dünyadaki gelişmeleri dikkatle izleyerek stratejisini uluslararası demokratik kamuoyu ve AB kriterlerine uyumlu kılmıştır. Yani iktidarını kalıcılaştırmak ve açık müdahalelere gerek duymadan sürdürmek için gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, sistemini çıkar grupları ve klientelizm gibi araçları da kullanarak otonom ve kendini yeniden üretebilir bir hale getirerek iktidarını sürekli hale getirmesini başarmıştır.

Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü ÇİN Seddi gibi kapatan bu kompleksin günümüzde ulaştığı devasa ekonomik ve silahlı gücü bir iki rötuş ya da bir iki kurumun kaldırılması ile aşılabileceğini düşünmek abesle iştir. MGK sekreterinin sivillerden seçilmesi üzerine sevinç çığlıkları atanlar ve AB nin kriterlerine yaklaşıldığı yarılsamalarına kapılanların çığlıklarının Yiğit Alpagon'un bir general çocuğu olduğu haberinden sonra nasıl kesildiğini hatırlamakta

iktidarını sürekli hale getirmesini başarmıştır. Türkiye'nin demokratikleşmesinin önünü ÇİN Seddi gibi kapatan bu kompleksin günümüzde ulaştığı devasa ekonomik ve silahlı gücü bir iki rötuş ya da bir iki kurumun kaldırılması ile aşılabileceğini düşünmek abesle iştir.

yarar vardır ki bu kurumun ve ordu sanayi konseptinin ulaştığı yönetim denetim örgütlenme ve istihbarat düzeyinden sonra çok dar bir grupla bile olsa ordu ve sanayi konsepti sağlam yapısı ile Türkiye'de siyaseti ekonomiyi ve toplumu belirleme gücüne ulaşmıştır.

Bu anti-demokratik komplekse karşı, halkın bıkmadan usanmadan bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu konsepti aşabilmenin yolu ulus-devlet – cumhuriyeti (devlet-ordu) konseptini aşmaktan geçmektedir. Zira devletin ülkesi ve milleti ile bölünmezliğinin T.C. Anayasasının temel maddesi olması orduya bir tehlike anında her an ve her zaman müdahale olanağı vermektedir. Bundan dolayı, bir ulus-devlet temelinde örgütlenen cumhuriyetin demokratik olamayacağı gibi bu boyutlarda kurumlaşmış bir ordu iktidarının Orta-doğu ve yakın Asya ölçeğinde bunca hazırlığı kullanmadan halim selim yaşayıp gideceğini ummak için siyasi acz içinde olmamız gerekir. Asker sayısının ve süresinin bile siyasi iktidarlarca belirlenemediği bir parantez içi demokratik rejimde reformlarla bu sistemin aşılmasının olanaksızlığı açıktır. Ayrıca, yakın dönemde, Afrika'ya, Afganistan'a asker gönderen ve halihazırda da oralardan çekmeyen ordunun asker ve silah ihracatını hedefine koyduğu açık ve nettir. Dolayısıyla tarihsel ve etnik temellerde oluşturulacak bir federal devlet Türk Ordu sanayi kompleksinin iktidarına son verilmesi için bir adım olabilir. Yalnız federalizmin varyantları incelenmeli ve bu anlamda; Yugoslavya federasyonunda ayrılık çok zor ve kanlı gerçekleşirken, Çekoslovakya'nın Çek ve Slovak Cumhuriyetleri olarak ayrışması kansız ve sorunsuz gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, Türk Sanayi ordu kompleksinin etkisinin kırılması bu rejimin çiftliği olan Cumhuriyetin rejim olarak aşılmasından geçmektedir. Yani ulus devlet olarak örgütlen T.C.'nin yerine federal bir devletin alması gereklidir.

Fransa, Ocak Şubat 2006

Kürt Kadını Üzerine Bir İnceleme Denemesi

Arzu Yılmaz
Servet Gün*

Giriş

Türkiye tarihinin son otuz yılına önemli oranda etki etmiş Kürt siyasal hareketi ve bu hareket içinde ‘kadın’ ve ‘kadın’ın yeri, birçok yönüyle tartışmaya konu olabilir. Biz bu çalışmayla, Kürt siyasal hareketi içinde şekillenen Kadın Hareketi’ni analiz etmek; Kürt kadınlarının tarihsel konumunu; PKK’de simgeleşen “gerilla kadın”ı ve nihayet 1990 sonrası ortaya çıkan Kürt kadın örgütlenmeleri üzerinden bir araştırmayı, ilgilenenlerle paylaşmayı hedefliyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti’nin daha ilk yıllarında ayaklanmalarla gündeme gelen Kürt siyasal hareketi karşısında devlet, rejimin monist yapısı gereği, kategorik olarak ‘Kürtlüğün reddi’ politikasını benimsemişti. Bu politikanın en belirgin biçimi, Kürtçe’nin yasaklanması şeklinde tezahür etmiş; Kürtçe konuşmak, yazmak ya da yayın yapmak 1990’lara değin ceza nedeni sayılmıştır. Söz konusu yaklaşık 80 yıllık bu yasak, yalnızca Türkiye’de yaşayan Kürtlerin kültürel miraslarını korumaları ya da geliştirmeleri önünde bir engel olmakla kalmamış; aynı zamanda, tarihin incelenmesinde ve analiz edilmesinde tarafsızlık iddiası taşıyan bilimsel ilginin/bilginin maniple edilmesine de neden olmuştur.

Bu araştırmanın konusunun Kürt siyasal hareketi içinde “kadın” olması, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamların değerini öne çıkarmaktadır. Çünkü son tahlilde, yükselen bir milliyetçi siyasal söylem içinde Kürt kadınlarının ko-

numlandırılışını anlamak, ancak bu tarihsel ve sosyo-kültürel kodların izini sürmekle mümkün olabilecektir. Bu perspektiften hareketle çalışmanın birinci bölümünde, Kürt siyasal hareketinin tarihsel zemini olarak okunabilecek; Osmanlı’nın son dönemindeki Kürt milliyetçilik hareketine ve bu hareketin yayın organlarında Kürt kadınlarını konu alan metinlere yer verilecektir. İkinci bölümde ise, Kürt siyasal hareketine son otuz yılda yön veren PKK söylem ve pratikleri bağlamında Kürt kadınlarının deneyimleri ele alınacaktır.

Bir toplumsal yapı içerisinde kadın-erkek ilişkilerini, en genel anlamda, dini ve kültürel değerler etkiler ve son tahlilde üretim ilişkileri belirler. Kürt toplumu da bahsettiğimiz bu genel sosyal etkileşimin izlerini taşır. Süreç içerisinde İslamiyet’in kabul edilmesi ve “Mir”lik kurumunun gelişmesiyle, ‘özel mülkiyetin’ yaygınlaştığı ve kadının giderek sosyal yaşamın dışına düştüğü ve de kadından boşalan bu

* A.Ü. SBF Yüksek Lisans Öğrencisi

Kürt kadınlarının erken dönem tarihsel metinlerde konu ediliş biçimi, Kürtlerde kadının sosyolojik konumuyla ilişkilendirilebilir.

alan(lar)ın erkeğin ege-
menliğiyle pekiştirildiği
söylenbilir.

Kürtler üzerine sosyolojik inceleme/analiz yapan Nikitin'in aktarı-
mıyla, Kürtlerde kadının sınırlandırılması hiçbir zaman söz konu-
su olmamıştır.

yüz adamla birlikte Ma-
raş'tan İstanbul'a geldiği
bilinmektedir. Kara Fat-
ma'ya ilişkin doğrudan bil-
giyi Osmanlı ordusunda İn-

Kürt kadınlarının deği-
şen toplumsal konumunun siyasal analize konu oluşu,
Osmanlı'nın son döneminde merkezleşme ve merke-
zleşmeye paralel olarak gelişen Türk milliyetçiliği-
le başlar. Bu aynı zamanda, Kürt kadınlarının tarihte
merkezleşmeye karşı direnişle tarafsızlığına da işaret
eder.

Kürt Kadın Hareketi bu tarihten itibaren Kürt siya-
sal mücadelesiyle birleştirilerek şekillenir. Bu nokt-
adan hareketle, bu çalışma da, Kürt Kadın Hareketinin
izini, Osmanlı'nın son dönemini başlangıç kabul ede-
rek sürer.

Osmanlı Son Döneminde Kürt Kadın Hareketi

Osmanlı İmparatorluğu yerleşkesinde Kürt Kadın
hareketine kaynaklık eden tarihsel süreci, kır-kent
yaşamının sosyal şekilleniş üzerindeki dönüştürücü
etkisini önemli bir parametre kabul ederek, Anado-
lu'da ve İstanbul'da Kürt kadını olarak iki alt başlık
altında incelemek yerinde ve aydınlatıcı bir ayırım
olacaktır.

A) 'Anadolu'da' Kürt Kadını

Kürt kadınlarının erken dönem tarihsel metinlerde
konu ediliş biçimi, Kürtlerde kadının sosyolojik ko-
numuyla ilişkilendirilebilir. Kürtler üzerine sosyolo-
jik inceleme/analiz yapan Nikitin'in aktarımla,
Kürtlerde kadının sınırlandırılması hiçbir zaman söz
konusu olmamıştır. Kadın, erkeklerle aynı güvene la-
yık aynı haklara ve aynı sorumluluklara sahiptir.² Öy-
le ki, yiğit ve savaşçı bir kadının çocuğuna kadının
adının verilmesi yolunda bir Kürt âdeti bile vardır.³

Kürt kadınlarının batı literatüründe bir başka yer
alış biçimi ise "savaşçı" nitelikleridir. Bu nitelikleri
dolayısıyla Kürt kadınları 'amazon'⁴ olarak anılır.
Amazon⁵ Kürt kadını olarak tanımlanan en dikkat çe-
kici kişilik, Kara Fatma'dır. Batılı kaynaklarda Ama-
zon, Kürt aşiret reisi, Kürt Prensesi, Kürdistan kahra-
manı gibi sıfatlarla anılan Kara Fatma'nın, 1853-56
Kırım savaşına katılmak üzere emrindeki silahlı üç

giliz bir subay olarak görev yapan Amiral Slade ver-
mektedir:

"...o sıralarda Maraş'tan gelen gönüllüler, halkın
azalmakta olan ilgisini tekrar uyandırdılar. Bunlar,
yüz kişi kadar olup hepsi akraba idiler, bir kadının
(Kara Fatma'nın) komutasındaydılar. Bu, kocasız or-
ta yaşlı bir hanımdı; yüzü güneş ve havadan matlaş-
mıştı ve bu yüz kendisine hâkim bir karakteri ve ko-
muta etmeğe alışkın olduğunu gösteriyordu."⁶

İngiliz subay Kara Fatma'ya ilişkin gözlemlerini,
O'na ilişkin betimlemelerle anlatmaya yukarıdaki ya-
zısına ekle, şöyle devam etmektedir:

"Kara Fatma, Dımışk çeliğinden bir süvari zırhı
giymiş ve iki yanında iki yaşlı adam alarak en önde at
üstünde ilerliyordu. Belinde kılıç ve tabancaları var-
dı. Halis Arap kanından olan atı, uzun Anadolu yol-
culuğunda hiç yorulmamış gibi görünüyordu. Maiye-
ti, hanım komutanlarının arkasından çift-çift ve va-
karla yürüyorlardı... seyircilerse bu manzaradan çok
hoşlanmışlar, yalnız bir Müslüman kadının böyle çıp-
lak gibi, erkek gibi dolaşması oldukça tuhaflarına
gitmişti..."⁷

Kara Fatma'nın siyasal bir figür olarak konumu-
nun çok ciddi bir ayrıcalık olmadığını, İngiliz Kürdo-
log G.R.Driver, Kürt kadınının geleneksel statülerini
ve toplumsal konumlarını anlattığı makalesinde ay-
rıntılı bir şekilde serimlemektedir. Driver'a göre,
Kürt kadınları göreceli de olsa özgürdür. Dışarı çık-
makta serbesttir. Hemen hemen hiçbir aşiretin kadını
peçe takmaz.

Korkak ve çekingen değildir. Evlilikte ise ikinci
planda değil; eşleriyle eşit sayılır.⁸ Musa Anter, Dri-
ver'a paralel bir söylemle, 'Kürt Tarihinde Kadının
Yeri' isimli makalesinde, 'üst düzeyde bir cinsiyet
eşitliği'nden, İslami dönemde Kürt kadınının diğer
Müslüman halklarının kadınlarında olduğu gibi çar-
şaf giymeye zorlanmaması ve de sosyal yaşamda er-
keklerden ayrılmamasına referansla, bahsetmektedir.⁹

Kara Fatma'nın sosyal ve siyasal yaşamda Kürt
kadınlarının konumuna ilişkin istisna bir örnek olup
olmadığı şüphesi başka örneklerle karşılaşıldığında

Kürtlerde sosyal tabakanın en üstü sayılan aşiret reisliği kurumu-

nun cinsiyet farkını ikincilleştiren ve hatta önemsizleştiren bir

yersiz görünmektedir. Örneğin Izady, tam da Kara Fatma'nın İstanbul'da adından söz ettirdiği dönemlerde, Osmanlı Padişahı'nın otonom Hakkari bölgesi 'bey'i" olan bir kadınla müzakerelere katıldığını" ve kadının bu müzakerelerde siyasi bir taraf olduğunu belirtmektedir.

Kara Fatma'nın yanında ve benzer konumdaki diğer kadınlar; Şivan aşireti lideri Kara Nergiz, Milan aşireti lideri Mama Perşeng ve nihayet Caf aşireti lideri Adile Hanım olarak sayılabilir.

Bu isimler arasında en dikkate değer örneklerden biri, Caf aşireti lideri Adile Hanım'dır. Yine bir kadın olan kâtibi tarafından kaleme alınan bir yazıda Adile Hanım şöyle anlatılmaktadır:

"...Bayan Adile, yeni bir hapishane inşa ettirdi ve başkanı olduğu bir adalet divanı kurdurdu. Böylelikle kendi gücünü sağlamlaştırdı... karısı hükmederken, Paşa [Adile Hanımın eşi Osman Paşa] Halepçe'de olduğunda, vaktini nargile içerek, yeni hamamlar yaptırarak ve yerel gelişmeleri takip ederek geçiriyordu."¹²

Hemen belirtelim ki, Adile Hanım'ın ve/veya kara Fatma'nın gücünün ve otoritesinin arkasında ailesinin ve kocasının prestijini aramak¹³, kadınının konumunun saptanması ve 'eşitlik söylemi'nin gerçekçiliği açısından önemlidir; ama yine de bölgedeki diğer halklarla kıyaslandığında, kadının o meşhur sosyal piramidin tepesine tırmanabilmesi, kocası ya da babası saikiyla da olsa, Kürtlerde olması muhtemel bir olgudur.

Kürt Kadınlarının hâkimiyetinin yaygınlığıyla ilgili, on yedinci yüzyılın büyük seyyahlarından Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde konu açısından aydınlatıcı bir bilgi sunmaktadır:

"Sultan Murat IV (1623-40)döneminde, Herir ve Soran bölgeleri Hanzade Sultan adında saygın bir kadın tarafından yönetiliyordu. Kadın, silahlı 12 bin askerden ve 10 bin okçu süvariden oluşan bir orduya komuta ediyordu... bir çok kez İran'a saldırılar düzenleyerek Hemedan, Dergezin, Cemcenab ve diğer önemli kentleri yağmaladıktan sonra, ganimetlerle birlikte muzaffer bir biçimde Soran'a geri dönmüştü."¹⁴

meşruluğa sahip olduğudur. Bu nedenledir ki, örneğin; sıradan bir Kürt kadını için cezası olan bazı kusurlar, aşiretin en üst mevkiinde bulunan bir kadın tarafından işlendiğinde herhangi bir yaptırım uygulanmamaktadır.

Diğer bir 'lider' kadın örneği ise Musa Anter tarafından verilir: Raman Aşireti lideri Perihan Hatun. Anter'e göre¹⁵, Perihan Hatun liderliği döneminde

aşiret reisliği yapmış olan oğlu Emin, annesinin adıyla 'Eminé Perixane' olarak anılmıştır. Bu bağlamda Perihan Hatun örneğinin, eşinin yerini almış bir kadın olmasından öte bir anlam taşıdığı söylenebilir.

Örneklerde de görüldüğü üzere, özetle; kadınların yüksek mevkilere çıkmasını koşullayan 'miras statüleri' olduğu sürece Kürt kadınlarının önünde cinsiyetçi bir engelin olmadığı görünmektedir. Öte yandan yüksek mevkilere çıkmış bu kadınlara 'itaat etmenin', Kürt erkekleri tarafından yadırganmadığı da açıktır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken söz konusu örnek Kürt kadın profillerinin bizlere sıradan Kürt kadınları hakkında bir bilgi vermediğidir. Ortaya çıkan en somut sonuç, Kürtlerde sosyal tabakanın en üstü sayılan aşiret reisliği kurumunun cinsiyet farkını ikincilleştiren ve hatta önemsizleştiren bir meşruluğa sahip olduğudur. Bu nedenledir ki, örneğin; sıradan bir Kürt kadını için cezası olan bazı kusurlar, aşiretin en üst mevkiinde bulunan bir kadın tarafından işlendiğinde herhangi bir yaptırım uygulanmamaktadır. Dolayısıyla ele aldığımız Kürt kadın aşiret liderleri bize, Kürt toplumunda kadın-erkek eşitliğine ilişkin bilgi vermekten çok; aşiret yapısının toplumsal meşruiyeti hakkında önemli ipuçları taşımaktadır ki; bu da, kadının eşitliği sorunun sınıfsal boyutuna ilişkindir.

Bruinessen, bu konuda, "kimi kadınlar zirveye erişti diye Kürt kadınlarının erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu" söylemekten kaçınmaktadır. Bruinessen, Kürt toplumunu tüm bilinen tarihi boyunca "erkek egemen" bir toplum olarak tanımlamaktadır. Ne var ki, kimi zaman siyasi, kimi zaman ise askeri liderlere dönüşen Kürt kadınlarının benzerlerine komşu topluluklarda; örneğin Türklerde, Araplarda ya da İranlılarda rastlanmadığı gerçeğini de vurgulamadan geçmemektedir. Bruinessen bu lider kadınları tipik bir Kürt fenomeni olarak değerlendirmektedir.¹⁶

Kürt siyasal hareketi içinde "kadın"ın yerini analiz etmeye dönük bu araştırma sürecinde ele aldığımız tarihsel dönem boyunca, özellikle milliyetçi söy-

Bu bağlamda Kürt kadınının konumu Kürt milliyetçiliği projesinin

bir unsuru olarak görülmelidir. Kürt halkının çocuklarını yetiştire-

lemin ağırlık kazandığı politik metinlerde. Kürt toplumunda kadınların saygı-değer konumunun söz konusu kişilikler yardımıyla

eski cinsiyet eşitliği geleneğine bağlandığı gözlenmektedir. Hatta bu kadınlar, ulusal sembollere dönüşmekte ve Kürtlerin komşularından etik açıdan daha üstün olduklarını örneklemektedir. Bu söylemin ilk izlerini ise Osmanlının son döneminde İstanbul merkezli gelişen Kürt milliyetçilik akımında görmek mümkündür.

B) İstanbul'da Kürt Kadını

Osmanlının son dönemi, Balkanlar'da İmparatorluk tebaası ulusların ardına bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle milliyetçiliğin yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bu etkiyle oluşan Kürt milliyetçilik akımının söylemlerinde dikkati çeken; Kürtlerin sosyal ve kültürel özelliklerinin, farklı etnik-millî unsurlarının yanı sıra, özellikle Türklerden apayrılıkları üzerine kurulduğudur. Bu noktada başka bir fark yaratma çabasının da Kürtlerin İslamiyet anlayışı ve yaşayışına dair olduğu görülmektedir.

İmparatorluk yazın dünyasında İslam, batıcılık, milliyetçilik ya da modernizm, meşrutiyetçilik ve Osmanlılık konuları ekseninde yürütülen tartışmalara Kürt entelektüellerinin de katıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Kürt tarih ve edebiyatına ilişkin yorumlarda, dil ve eğitim konuları öne çıkmaktadır. Bu araştırmanın konusu açısından dikkat çekici olanı ise yapılan tartışmaların "kadın" odaklı ele alınış biçimleridir. Kürt kadınlarının Kürtçe'yi (yabancı unsurlarla en az temas eden toplumsal sınıf olma özelliğiyle) en saf haliyle bildiği ve kullandığı varsayımından yola çıkarak, Kürt millî unsurlarının inşasında rollerinin önemi vurgulanmaktadır. Bu nedenle Kürt kadınlarının eğitimi öncülenmektedir. Böylelikle, diğer birçok milliyetçi harekette olduğu üzere "kadın" konusu kadınlarca değil; ancak erkeklerce tanımlanan bir çerçeveye oturtulmaktadır.

'Kadın sorunu' Kürt basınında, Kürtlerin modernleşmesine, gelişmesine, başarısına önemli bir katkı sunacak toplumsal bir mesele olarak yansıtılmaktadır. Bu dönemde yayınlanan birçok makalede kadının ko-

numu, toplumun karakteri- ni yansıtmada önemli bir kültürel gösterge olarak kabul edilse de; aslında Kürt-Osmanlı entelijansiyası için

'kadın sorunu', sosyal dönüşüm (milliyetçilikten bahsediyoruz) kanalına akıtılmaya dönük daha büyük bir projenin küçük bir parçasını oluşturmaktadır.

Dr. Abdullah Cevdet'in Haziran 1913'te *Rozi Kurd* Dergisinin 3. sayısında '*Bir Hitap*' başlıklı makalesi, yukarıda yaptığımız çözümlemeyi destekler niteliktedir.¹⁷ Cevdet, içinde bulunduğu süreci milliyetçi(lik)lerin kabul gördüğü bir dönem olarak yorumlarken, insanların ve güçlerinin örgütlenişini milliyetçilik ilkesi temelinde okumak ve kodlamaktan yadındır. Bu bağlamda Kürt kadınının konumu Kürt milliyetçiliği projesinin bir unsuru olarak görülmelidir. Kürt halkının çocuklarını yetiştirecek kadınların eğitiminin önemi açıkça dile getirilmektedir.¹⁸ Buna göre, gelecek nesilleri kadınlar oluşturacaktır.¹⁹ Demek ki, kadının iyi yetiştirilmesi 'ulus'un da iyi yetiştirilmesi demektir. Bu nedenle de kadının konumunun iyileştirilmesi 'ulusal' çıkarlar dolayısıyla 'millî bir ödev' olarak belirlenmektedir.

Öte yandan Kürt milliyetçiliği tartışmalarında gündeme gelen bir başka konu; Kürtlerin İslam anlayışı ve yaşayışı da, Kürt toplumundaki kadınların statüsü üzerinden ele alınmaktadır. Dönemin aydınlarından Memduh Selim Bey tarafından kaleme alınan "Kürt Hanımı" başlıklı makalede şöyle denilmektedir:

*"Kürt kadını özgürdür ve evin reisidir. İslama özgü alçakgönüllülük geleneklerinin yanı sıra, gereksiz örtünmelerden de sıyrılmıştır. Erkeklerin de onları saygıdeğer buldukları sosyal hayatın içinde yer almaktadır."*²⁰

Ergeni Madenli de aynı konuda kaleme aldığı makalesinde şu sözlere yer vermektedir:

*"Kürt köy ve kentlerinde kapanma da görece olumludur. Din ve mantıkça tanımlanmış olan başörtüsünden fazlası yoktur. Kürt kadınları hiçbir zaman kalın ve ağır çuvallara hapsedilmezler; mükemmel bir özgürlük içinde dolaşabilirler..."*²¹

Özellikle İslamiyet'e vurgu yapılan bölümlerde, Osmanlı Türk entelektüelleri arasında Fatma Aliye'nin başını çektiği bir grubun argümanlarıyla benzerlik dikkat çekmektedir. "İslami gelenekte kadının önemli ve

Derneğin, Kürt çocuklarının parasız sünnet ettirilebilmesi amacıyla

la bir 'piyes' hazırladığı ve gösterime sunduğu, Jîn dergisinin bir

saygın bir yere sahip olduğu" noktasında birleşen yorumlar, Kürt toplumlarında çökeşliliğe bazı aşiret reisleri hariç sık rastlanmaması gibi durumların Kürtlerin İslamiyet'i en doğru biçimiyle yaşadığı iddiasının delili olarak sunulması ile farklılaşmaktadır.

Bir başka farklılık ise Fatma Aliye ya da Nezihe Muhiddin gibi Osmanlı'da kadın sorununa eğilen kadınların karşısında Kürt kadın yazar ya da düşünür rastlanmamış olmasıdır.

Bu noktada Kürt-Osmanlı entelektüellerinin Kürt kadınlara yönelik analizlerinde "köylü-kentli" ayrımı yapması önemlidir. Özellikle *Türkleşmeye* karşı yürütülen tartışmalarda sıkça vurgulanan köylü-kentli ayrımı şu şekilde dile getirilmektedir:

"Kentli kadınları(Türkleşmiş kadınlar) köylü kadınlarından ayıran bir dizi özellik vardır. Köy kadını ayırt edici kulan ciddiyet ve güç, eylem ve özgürlük ya da daha doğrusu ahlaki nitelikler, kentli kadınlarda nadir rastlanan özelliklerdir. Köylerden gelmiş olan orijinal ve ırksal özelliklerini kaybederek çelimsizleşen, solgunlaşan ve zayıflayan bu köylü kadınların bu yozlaşmasının nedenini merak etmekteyim. Bunu uluslarını terk eden onu küçümseyen ve bir uygarlaşma sürecinden geçtiğini iddia eden erkek-kadınların yanlış yönlendirilmiş düşüncelerine bağlıyorum."²²

Osmanlı'nın modernleşme serüveninde özellikle İstanbullu Türk kadınlarının değişimini eleştiri konusu yapan makalelerde göze çarpan "geleneksel/modern" ya da "Osmanlı/Batılı" arasında kurulan düalizm, Kürt milliyetçi söyleminde karşılığını "köylü/kentli" ayrımında bulmaktadır. Bu noktada Kürt milliyetçiliğinin inşasında birincil öneme sahip "öteki"nin Türkler olarak kurgulanmasının etkisi göze çarpmaktadır. Çünkü, Kürtlerle Türklerin temasının en yoğun olduğu mekansal alan "kentler" kaçınılmaz olarak başat kültürün(Türklerin) etkisindedir. Dolayısıyla kentlerdeki Kürt kadınlarının kültürel kodlarının saflığını korumaları düşünülemez. Bu da otantik değerler üzerine bir millet inşası projesine gölge düşürecek bir durumdur.

Türk milliyetçiliğinin modernleşme iddiasında örnek aldığı Batı'yı, içine düştüğü çelişkiyi açıklama ihtiyacına göz ardı ederek, "öteki" ilan etmesine eş-

sayısına yansımıştır. Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin 46 maddelik tüzüğünün birinci maddesi, derneğin kuruluşuna işaret ettikten sonra ikinci maddesi ise amaçlarına dönük açıklamalarda bulunur.

İkinci madde, Kürt kadınlarının çağdaş bir zihniyetle yetiştirilmesini amaçladığını vurgular:

zamanlı olarak; Kürt milliyetçiliği de, aynı yolu izlemenin kaçınılmaz sonucu benzer bir çelişki içine düşmüş görünmektedir. Kimliğin "öteki"yle kurgusal bağının bir başka delili de İstanbul'daki Kürt kadın örgütlenmeleridir.

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti (1919)

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, Kürdistan Teali Cemiyeti'nin bir kolu olarak 1919'da, kadınların da 'ulusal uyanış'a katılımlarını sağlamaya dönük kuruldu.²³ Derneğin kuruluşu, Kürt kadın(lar)ı hareketi tarihinde önemli bir yeri işaretlemektedir.

İlk Kürt kadın derneği olma özelliği taşıyan Kürt Kadınları Teali Cemiyeti, İstanbul'da kuruldu. Derneğin kuruluşuna ilişkin *Jin, İstiklal, Zarya ve Vasyoka* gibi dergi ve gazetelerde bazı haberler yayımlandı. Derneğe ilişkin en kapsamlı yazı ve bilgi günümüze, *Jîn* adlı bir Kürt dergisi tarafından ulaşmıştır. Buna göre, derneğin kuruluşu münasebetiyle İstanbul'da bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda derneğin kuruluş amaç ve çalışma biçimleri kamuoyuna deklere edilmişti. Derneğin, Kürt çocuklarının parasız sünnet ettirilebilmesi amacıyla bir 'piyes' hazırladığı ve gösterime sunduğu, *Jîn* dergisinin bir sayısına yansımıştır.²⁴

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin 46 maddelik tüzüğünün birinci maddesi, derneğin kuruluşuna işaret ettikten sonra ikinci maddesi ise amaçlarına dönük açıklamalarda bulunur. İkinci madde, Kürt kadınlarının çağdaş bir zihniyetle yetiştirilmesini amaçladığını vurgular:

"Kürt kadınlarının çağdaş anlayışla yükseltilip geliştirilmesini sağlamak, aile yaşamında köklü reformlar gerçekleştirmek, göç ettirme ve kitle halinde ölümler dolayısıyla sefalet içine düşen Kürd öksüz ve dullarına iş bulmak ve nakti yardımında bulunmak suretiyle yoksulluktan kurtarmaktır"²⁵

Derneğin amaçları, tüzüğün dördüncü maddesinde yukarıdaki gibi sayıldıktan sonra tüzüğün altıncı maddesinde 'ulusal uyanış'a da vurgu yapılmış.²⁶ Böylece kadının mücadelesi kendi dernek tüzüğünde 'ulusal mücadele' yolunda araçsallaştırılmıştır.

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin kuruluş amacı ve faaliyetleri göz

önüne alındığında, çağdaşı ve yine İstanbul'da kurulan Türk ka-

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin kuruluşuna dair kaleme alınmış bir makale, cemiyete yüklenen misyonla/cemiyetten beklenenlerle ilgili önemli ipuçları vermektedir:

"...bugünün zorluklarıyla kuşatılmış Kürt gelişmesi ve ilerlemesinin bu son aşamalarında Kürt kadınının medeni cesareti minnettarlıkla karşılanmayı hak etmektedir. Çünkü her ulus gibi Kürt medeniyetinin de gelişimi ve ilerlemesinin en önemli sütunları kadınların gelişimi ve ilerlemesiyle temin edilecektir..."²⁷

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin kuruluşu ve Kürt kadınına ilişkin yukarıdaki makaleyle aynı dönemde kaleme alınmış bir başka yazı, ulusal ilerleme ile kadın arasında ki bağlantıya işaret etmektedir: "...kadınlar, çocuklarına vatanseverlik ve görev sorumluluğu aşıl原因 anneler olduğu gün, 'Kürt kadınlığının modern bir görünüş ile ilerleyişleri' hedefini gerçekleştirmiş olacaktırlar."²⁸

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin kuruluş amacı ve faaliyetleri göz önüne alındığında, çağdaşı ve yine İstanbul'da kurulan Türk kadınlarının öncülük ettiği cemiyetlerle benzerlik dikkat çekmektedir. Bu Kürt kadınlarının aynı zamanda *soyly* ailelere mensup oldukları anlaşılmaktadır. Cemiyetin "*Kürt kadınlarını çağdaş anlayışla yükseltilip geliştirilmesi*" gibi öncüllediği amaçlar yukarıda sözü edilen köylü-kentli kadınlar arasındaki ayırım hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Her ne kadar söz konusu metinlerde doğrudan Kürt Kadınları Teali Cemiyeti adres gösterilmese de; "...uluslarını terk eden onu küçümseyen ve bir uygarlaşma sürecinden geçtiğini iddia eden erkek-kadınların..." tanımlaması bize kurulan bu karşıtlığın bir tarafında İstanbullu kadınların olabileceğini düşündürmektedir.

Özetle, Kürt-Osmanlı entelektüelleri arasında süren tartışmalardaki kırılmaya rağmen Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin de bir eşitlik söyleminden çok, millet olma projesinde araçsallaştırıldığı açıktır. Tek fark Kandiyoti'nin deyiimiyle, İstanbullu Kürt kadınlarının *kültürün otantik değerlerinin imtiyazlı taşıyıcıları değil, modernliğin ikonları* olarak kurgulanmasında yatmaktadır.

dımlarının öncülük ettiği cemiyetlerle benzerlik dikkat çekmektedir. Bu Kürt kadınlarının aynı zamanda *soyly* ailelere mensup oldukları anlaşılmaktadır. Cemiyetin "*Kürt kadınlarını çağdaş anlayışla yükseltilip geliştirilmesi*" gibi.

Kürt Kadınları Teali Cemiyeti'nin izi sürüldüğünde; 1920'lerle birlikte İstanbul'daki Kürt ileri gelenlerinin bir kısmının göç etmek zorunda kaldığı ve

göç edenlerin bugünkü K. Irak Kürt bölgesine gittiği görülmektedir. Kürt Kadın Hareketi adına bu tarihten itibaren burada önemli gelişmeler (El-Zehra adında kızlar için okul açılması ve burada kadınların tiyatro çalışmaları yapması vs.) olduğu bilinmektedir. Ancak bu coğrafyadaki gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları çok sonraki tarihlere denk gelecektir.

Yüzyılın başlarında Kürt kadın hareketinden bahsettiğimiz şu anadan; yüzyılın sonuna zorunlu bir sıçrama yapmamız gerekmektedir. Bu sıçramanın nedeni, çalışmanın ilgisinin 'bugünkü Türkiye' coğrafyasıyla iştigal etmesidir. Kısacası, resmi ideoloji gibi bir ideolojik hegemonyanın bu sıçramaya neden olduğundan bahsedebiliriz. Öyle bir süreçtir ki, resmi paradigmanın 'ekmeğine yağ sürmeyen' hiçbir düşüncenin gelişmesine izin verilmemiştir. Bu çalışma adına her ne kadar kronolojik bir kaygı taşımasak da; genel olarak kadın hareketi özelde de Kürt kadın hareketinin resmi ideolojiyle bir anlamada hesaplaşmasının gereği ortadadır.

1980 Sonrası Kürt Kadın Hareketi

1980 sonrası 'Kürt Kadın hareketi' 'yasal' ve 'yasal olamayan' siyasal zeminin kullanılmasıyla gelişti. Gelişen bu iki damar arasındaki açığı, aynı zamanda bu dönem Kürt kadın hareketinin niteliğini de tanımlamaktadır. Yani PKK içinden kurulan 'Kadın paradigması' Kürt kadını siyasasına dair yegâne kaynak olmuştur. Söz konusu bu siyasetle 'hiçbir noktada keşismeyen' bir kadın hareketinden ise ancak 90'larla birlikte bahsedilebilir.

A) PKK Örgütlenmesi İçinde Kürt Kadını

Kürt kadınları, 27 Kasım 1978 yılında Diyarbakır'ın Fis Köyünde 'bağımsız bir Kürdistan' şiarıyla kurulan Kürdistan İşçi Partisi(PKK) içinde, kuruluşundan itibaren²⁹ çeşitli düzeylerde yer aldı. Düzeyler, PKK'nin Silahlı kanadı olan ARGK içinde birçok kadın gerillanın örgütlenmesinden³⁰; giderek ka-

PAJK, her ne kadar söylem düzeyinde bile kendi doğal sınırlarını

Öcalan'ın başladığı yerde bitirse de; kadınının 'erkek zemini'nde

dın partisinin kurulmasına (PJA sonradan PAJK) kadar geniş bir alana yayıldı.

PKK lideri Öcalan'ın 'yarım kalan yaşam projesi'³¹ dediği ve 'kadının özgürleşmesi'ni eksen alan

politik söylemi, PKK içerisinde 'özgür kadın' imgesinin inşası noktasında çokça dillendirilmektedir. PKK lideri, 21. yüzyıla, kadın özgürlüğünün yüzyılı olacağı payesini atfederken;³² kadın ve ulusun özgürleşmesinin içi içe geçtiğinin, birbirine bağlı olduğunun³³ da altını çizmektedir. Öcalan bununla da kalmayıp, örneğin bir tür 'kadın enternasyonalizmi' önerir: "2000 yılı için kadın özgürlük projesi geliştirilmelidir. Bunun için ülke adını yetersiz buldum. Dünya Özgür Kadın Vakfı'nın kurulmasını öneriyorum..."³⁴ der ve dedikten sonra vakfın misyonunu "...erkek egemenliğine karşı kadının eşit ve özgür" yaşamını hedef alması olarak kodlar. Bu vakfın kuruluşunu "kadın şehitler, kendini yakan[kadın]lar, ve analar anısına"³⁵ katkı olarak sunar.

Öcalan'ın kadın üzerine "Diyaloglar"³⁶ başlıklı yazısı, örgütün kadın perspektifini en üst düzeyde tanımlamaktadır. Buna göre PKK, "hiçbir özelliği olmayan, ev kadınlığını aşamayan kadının yeniden yaratılmasına" kapı aralamıştır. Öcalan, kadına ilişkin geliştirdiği bu bakış açısını, kadının zayıflığıyla ilişkilendirerek 'erkek bağımlı' bir paradigma ile şu şekilde açıklar: "...kendi halinize bırakıldığınızda ajanlaştırılmaktan öteye gidemezsiniz, bir erkeğin kölesi olmaktan çıkamazsınız... İrade ve bilinç kazanıyorsanız. Bunu biz[PKK] veriyoruz."³⁷ diyaloga devamla, kadının PKK ile "yürüyebilmesini" PKK-kadın ilişkisi bağlamında "kadın devrimi" olarak okur ve kodlar.

"Kadın devrimi"ne giden yolda "özgür kadın" olmanın yaşamsal koşulunun yakın bir okumasını ise şu şekilde özetler: "Gelişmeye güvenin, kadınlığa da güvenin. Kadınlık güzel bir şeydir. Savaş kaybedileni yavaş yavaş geri almaktır. Müthiş bir yaşam planınız olmalı. Size cinsinizin gururunu verirken, savaşı da bir şart olarak önünüze koyuyorum."³⁸ Savaş-kadın ve özgürlüğün 'tarihsel diyalektiğini' Öcalan mealen şöyle formüle eder: Kadının doğal kişiliğini yitirmesi, ikiyüzlülüğün ve "insansızlaşma"nın tarihsel zeminini oluşturmuştur. Bu nedenle bir ülkeyi yaratmak

mücadelesi erkeğin kendinde var olan "erkek egemenliği"ni sorgulamasına kaynaklık etmiştir. Bununla ilgili somut bir örnek,

PAJK'ın "Özgür Kadın Akademisi"nde yürüttüğü eğitim çalışmasına katılan erkeklerin "Erkeğin Mücadele Yöntemi Üzerine" çıkardıkları sonuçlardır.

bir kadını yaratmaktan geçer; kadının savaşımı erkeği, son tahlilde insanı insan yapma savaşımıdır.³⁹

Çalışmanın akışını bozmadan burada bir parantez açıp önemli bir noktayı iş-

retlemek gerekmektedir. Kadın ve kadının özgürleşmesi üzerine yukarıdaki söylenenler İmralı süreciyle birlikte belirli ve önemli oranda form değiştirdi. Savaşın sürdürücüsü ve ülkeyi yeniden yaratacak olan kadının görevi, İmralı milat kabul edilirse ki öyle; "demokratik cumhuriyet" perspektifiyle artık barışı inşa etmek olarak açıklandı. Öcalan'ın deyişiyle. "...kadın barış insanıdır ve sosyal insanıdır. Kadının doğası savaşı ve savaşmayı kabul etmez... barış kadının en çok gelişip serpileceği bir dönemdir. Savaş ise erkeği geliştirir. Sürekli yoğun barış militanlığı yapılmalı..."⁴⁰

Öcalan'ın, kadın ve kadının özgürleşmesi üzerine geliştirdiği bu ve buna benzer bakış açısı, söylem düzeyinde olsa da, partinin tabanında ve/veya partiye yakınlığı olan çevrelerde cinsiyet eşitsizliğinin ve kadın sorununun daha sık ve kurumsal düzeyde tartışılmasını koşullamıştır. Bu koşullanmışlığın kuşkusuz en dikkate değer olanı PAJK'dır.⁴¹ Bir kadın partisi olarak kurulan PAJK; meşru savunmayı esas alan silahlı gücü YJA-Satar ve nihayet "cephe" faaliyetlerini yürütecek olan "Özgür Kadın Birlikleri"yle, parti-ordu-cephe stratejik üçlüsüyle eşgüdümlü çalışmayı hedeflemiştir. Girişte de belirttiğimiz PAJK, Öcalan-merkezli bakış açısının bir ürünüdür.⁴² Bu bakış açısıyla oluşan "kadın özgürlük mücadelesi" yine bu bakış açısının etkisiyle, kendi özgürlük anlayışını "önderlik gerçeğine yaklaşmak"⁴³ sınırlandırmıştır.

PAJK, her ne kadar söylem düzeyinde bile kendi doğal sınırlarını Öcalan'ın başladığı yerde bitirse de; kadınının 'erkek zemini'nde mücadelesi erkeğin kendinde var olan "erkek egemenliği"ni sorgulamasına kaynaklık etmiştir. Bununla ilgili somut bir örnek, PAJK'ın "Özgür Kadın Akademisi"nde yürüttüğü eğitim çalışmasına katılan erkeklerin "Erkeğin Mücadele Yöntemi Üzerine" çıkardıkları sonuçlardır. Bunu kısaca özetleyelim:

"...sistem tanındıkça egemenliğin kişilikteki yansımaları görüldükçe dönüşümün ve değişimin ne kadar

Hevi'ye göre PKK'de kadın özgürlüğüne ilişkin söylem ideolojik

bağlamda aşırı işlenmektedir. Hatta PKK kendini bir kadın kurtu-

zor olduğu görülür. Erkeklik ideolojisiyle donanmış olanlarda bilinen erkek tavrından her uzaklaşma aşırı bir tepki oluşturur. Tek silah olan erkekliğin

elden gideceği korkusu o kadar yoğundur ki bunun karşısında derin bir çaresizlik yaşanmaktadır... erkeği değiştirmenin zorluğu, politik, ekonomik, toplumsal yapıları değiştirmenin zorluğudur. Bu yüzden kendi güçsüzlüğümüz her zaman bize meydan okur. Çünkü öze dayalı bir güç sahibi değildir erkek. Sistemin avantaj olarak erkeğin önüne koyduğu aslında sadece özüne ulaşmada en büyük dezavantaj olduğu gerçeğini görmemesi bu sonuca yol açar..."⁴⁴

Özgür Kadın Akademisi'nin erkek öğrencilerine yaptırdığı, erkek egemenliğini deşifre eden yukarıdaki analizin devamı, aşağı yukarı şunlar vurgulanarak bitirilmektedir: Erkek, önüne konan geleneksel erkeklik rolleri ve erkek egemen zihniyeti dönüştürdüğü sürece toplumsal cinsiyetçiliğin özgürleştirilmesine dayalı değerler dizisi özgürleşip yerleşebilir. Bu ve benzer tespitlerin, kadınların yürüttüğü bir çalışma saikiyle erkeklerce dillendirilmesi dikkate değerdir.

Öcalan ve PKK'nin, Kürt kadınlarının özgürleşmesiyle ilgili yukarıda açmaya çalıştığımız paradigması, PKK içinde yıllarca mücadele etmiş ve fakat bir şekilde PKK'ye muhalif bir konuma gelmiş eski 'PKK'li kadınların ağzından değerlendirilmesi; kadın-erkek eşitliği söyleminin sınanması açısından önem kazanmaktadır.

Zogros'taki bağımsız ilk kadın birliğinin komutanı Neval'in anlatımıyla, "kadın ordulaşması" ilk defa Öcalan'ın talimatıyla 1993 yılının sonuna doğru gündeme geldi.⁴⁵ Ve 1994 yılının sonlarında da Birinci Kadın Kongresi yapıldı. PKK içinde "bağımsız" bir kadın yapılanmasına gidişi Neval şu şekilde açıklamaktadır:

"PKK içinde kadın özgürlüğü çalışması adına yürütülen tüm çalışmalar PKK sisteminin en temel dinamiği olarak geliştiriliyor. Öcalan'ın yaratmak istediği sistemin temel ayağı kadın çalışmasıdır. Dikkat edin; parti tarihi boyunca Öcalan, özellikle 90 sonrasında, sistemi ve kendi ekinliğini önemli oranda kadın gücü üzerinden geliştirdi. Kadını terazinin bir kefesini yaparken bundan kadından çok kendisi faydalandı."⁴⁶

luş örgütü olarak tanımlamaktadır. Oysa, kadına karşı uygulama, toplumdaki geleneksel kadınlık rollerinin de gerisindedir. PKK'nin kadın özgürlük mücadelesi bir kişiye, salt Öcalan'a odaklanmış bir mücadeledir.

Neval'a göre kadının ödediği bedelin elbette bir karşılığı olacaktı. Bu noktada kadının kazanımı kendine ve cinsine olana güvenini geliştirmektir; ancak ken-

disi dışında, kendisi adına oluşturulan bu sistem veya bu "oyun", kadını ancak bir figüran olarak konumlandırmaktaydı.⁴⁷ Aslında,

"Öcalan'ın kurduğu kendisinin dili olabilecek, kendisinin iktidarını kadın üzerinden pekiştirebilecek bir elit kadın gurubun sistemiydi. Aslında Öcalan bunu iç dengeleri gözeterek yaptı. Şunu söylemek istiyorum, başından sonuna kadar gerillanın içinde olan, korkunç zorluklara katlanan birçok kadın hiç görülmezken; kendisi hakkında birkaç övgü dizip yazabilen; kendisini sözde tek, erişilmez güç olarak kabul eden kadınlar siyasal, örgütsel, askeri alanda hiçbir yetkinliğe, tecrübeye sahip olmadan tabiri caizse emeksiz bir şekilde ülke kaderini belirleyecek kademelere getirilerek, parti içi korkunç bir kastlaşmaya neden olundu."⁴⁸

Bir kadın olarak "Kürdistan"ın kurulma çabalarına katkı sunmak ve özgürleşmek hedefiyle PKK saflarına katılan Batufa'ya göre, kadın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. PKK'deki kadın, dışarıdaki kadınla kıyaslanınca çok daha köledir. Bütün dünyası ve bilgisi Öcalan'dır. Erkeğin, yani Öcalan'ın önderliğinde bu anlamda kadının özgürlüğünden söz edilemez. Kısacası, kendine ait olmayan, özgür iradesi olmayan kadının konumu köyünde yaşayan kadından daha geridir.⁴⁹

Hevi'ye göre PKK'de kadın özgürlüğüne ilişkin söylem ideolojik bağlamda aşırı işlenmektedir. Hatta PKK kendini bir kadın kurtuluş örgütü olarak tanımlamaktadır. Oysa, kadına karşı uygulama, toplumdaki geleneksel kadınlık rollerinin de gerisindedir. PKK'nin kadın özgürlük mücadelesi bir kişiye, salt Öcalan'a odaklanmış bir mücadeledir.⁵⁰

1958 Dersim (Tunceli) doğumlu ve örgütle ilişkisi gurup aşamasındayken başlayan Aysel'e göre ise, PKK'li kadınlar kadın özgürlüğü adı altında kadın kimliğinden, cinsel kimliğinden çıkarılarak hiç bir ölçüye konmayacak şekilde sokularak ucubeleştirilmiştir. Söylemde "özgür kadın" yaratıldı ama uygulamada özgür iradesi olmayan, kişiliği olmayan bir

PKK paradigmasında ulusal mücadele içinde kadına biçilen bu rolün kadınları önemli oranda etkilediği açıktır.⁵⁷ En genel anlam-

da bu söylem Kürt kadınlarına "daha büyük bir bütünün parçası olma" duygusunu aşlamaktadır ki; bu duygunun, Kürt sosyal yapısının kadınlar üzerinde var olduğu bilinen baskıcı gelenekleri karşısında içine düşülen "hapsolmuşluk" duygusunu ikame ettiği açıktır.

kadın tipinden söz edilebilir ancak.⁵¹ Bu başlık altında açıklanma ihtiyacı duyan, "kadın ve kadının özgürleşmesini" eksen alan bir diğer alan ise dergi çevreleridir.⁵²

Dergiler ağırlıklı olarak ulusal mücadelenin örgütlenmesi ve harekete geçirilmesiyle ilgili konuları ele almıştır.⁵³ Özel olarak Kürt kadını genel olarak ise kadın ve sorunları, dergilerin ele alıp tartıştığı diğer konulardır. 'Eğitimde Cinsiyetçi Yaklaşımlar', 'Toplumsal Cinsiyet Üzerine', 'Toplumsal Cinsiyetin Özgürleşmesi' vs makaleler oransal olarak yoğun olmasa da feminist perspektifle kaleme alınmışlardır. Ancak yukarıda da vurguladığımız gibi asıl tartışılan; "Kürt toplumunun işgal edilmesi, yok sayılması ve inkâr edilmesi karşısında" kadının mücadeleye kanalize edilmesidir. Bu, ulusun ezilmişliğiyle kadının ezilmişliği arasında paralellik kurularak örneğin şöyle yapılır: "Başkan Apo, kadının yaşadığı bu durumu, yani kadındaki durumun toplumsal düşüş olduğunu, kadının kurtuluşuyla ve özgürleşmesiyle toplumun özgürleşeceği gerçeğini görerek kadını özgürlük saflarına çekti."⁵⁴ Böylece, toplumsal bir 'düşürülmüşlük' yaşayan Kürt kadının dağlara çıkması, özgürleşme ve bilinçlenme düzeyinde toplumdaki feodal-geri anlayışı parçalamış, evinden dışarı çıkmayan kadın artık toplumsal değişime ve dönüşüme öncülük etmeye başlamıştır.⁵⁵ O halde, kadının devrimci misyonu, ulusun kaderiyle sıkı bir ilişki içindedir. Bu nedenle kadının özgürleşmesi ve dolayısıyla "Kürdistan'ın kurtuluşu"⁵⁶ kadının uyanışı ve direnişine bağlanmaktadır.

PKK paradigmasında ulusal mücadele içinde kadına biçilen bu rolün kadınları önemli oranda etkilediği açıktır.⁵⁷ En genel anlamda bu söylem Kürt kadınlarına "daha büyük bir bütünün parçası olma" duygusunu aşlamaktadır ki; bu duygunun, Kürt sosyal yapısının kadınlar üzerinde var olduğu bilinen baskıcı gelenekleri karşısında içine düşülen "hapsolmuşluk" duygusunu ikame ettiği açıktır.

Bu noktada 'kendini yakma' ve 'intihar gerillası' şeklindeki 'feda' eylemlerini bu çerçevede değerlendirebiliriz. Kürt halkının ve Kürt kadınının özgürlük mücadelesinin bir ifadesi⁵⁸ olarak intihar gerillası olmaya karar veren PKK'nin gerilla komutanlarından

Zeynep Kınacı (kod adı Zilan), Dersim(Tunceli)'de 29 Haziran 1996'da bu çerçevedeki ilk eylemi gerçekleştirmiştir. Zilan bu eylemiyle, "Kürt kadınının özgürlüğe, ülkeye bağlılığın soylu ve kahraman direniş çizgisini yarat"⁵⁹mıştır. Bu bağlamda Zilan, baskıya karşı direnişin sembolü 'Özgürlük Tanrıçası'ydı. Kürt kadınının kendini yakması⁶⁰ ve intihar saldırısı yapmasını dergiler, konunun işlenişi ve eylemliliklerin yüceltilmesi dolayısıyla PKK'deki baskın söylemle benzer bir biçimde ele almaktadır.

Dergilerin yukarıdakilere ek ele aldığı diğer bazı konular; demokratik özgür kadın hareketinin oluşturulması ve sorunları, cezaevlerinde kadınlara yönelik taciz, namus cinayetleri, göçün kadınlar üzerindeki etkisi, mitolojide kadın imgesi, anadil eğitimi vs dir. Çalışmamız açısından dergilerin yol göstericiliği PKK'deki kırılmaları yansıtması anlamında önem kazanmaktadır. Bu bağlamda özgür vatanın yaratılması yolunda "özne" konumunda tanımlanmış olan Kürt kadınları artık "barış militanı" olmalıydı. Tıpkı PKK'deki dönüşüme benzer bir şekilde.

Kürt siyasal hareketinin önemli bir kesimini temsil eden PKK'nin kadına bakış açısı ve kadını tanımlayışı doğaldır ki; Kürt siyasal yaşamına yasal alandan kanalize olmuş başka bazı yapıları/çevreleri de etkilemiştir. Bu çerçevede, Demokratik Toplum Partisi (DTP) ile devam eden siyasi geleneğin çok sayıda Kürt kadını siyasi yaşama kattığını; özellikle HADEP ile birlikte başlayan bir kadın programı geliştirildiğini bu programın yaşam bulabilmesi için ise çok sayıda kadın komisyonu kurulduğunu biliyoruz.⁶¹ Bahsettiğimiz bu siyasal geleneğin içinde önemli bir Kürt kadın figürü ise, HEP ile birlikte siyasete angaje olan; 1992'de parlamentoya seçildikten sonra 'Türk ve Kürt halklarının kardeşliği için' Kürtçe ve Türkçe yemin eden bu nedenle (Kürtçe yemin nedeniyle) de on yıl hapis yatan Leyla Zana'dır. İmralı'dan gelen eleştirilerle bugün siyasal yaşamın uzağına düştüğüne dair spekülasyonlar olsa da Leyla Zana, -bir dönemin Kürt hareketi söylemiyle- 'Kürt kadınının ve halkının isyanının sembolü'⁶² olduğu açıktır.

Dergilerin tartışma konusu yaptığı bir diğer konu, 'kadın ve erkeğin' kavranışına dönüktür. Roza ve Jujin, erkekleri; saldırgan ve

B) Feminist Kürt Kadın Hareketi

savaşta çıkar sağlayıcılar olarak tespit ederken, kadınları; savaşın olumsuz sonuçlarına terk edilmiş homojen bir grup olarak okur

Son otuz yıl bir tür feminist 'bilgi patlamasına'

sahne olmuş olsa da, benzer bir gelişmeyi Kürt yazınına atfen söylemek pek mümkün olmamaktadır. Feminist yazına ilişkin eş-zamanlı olmayan bu gelişimin nedenlerinden biri, belki de en önemlisi, resmi ideolojinin etkisiyle Kürt kadını üzerine akademik düzeyde çalışmaların yapıl(m)aması; ikinci önemli neden ise, Kürt siyasal hareketinin, 'hegemonyasıyla' ulusal mücadeleyi eksen almayan siyasal angajmanları uzun bir süre pasifize etmiş olmasıdır. Bu ve benzeri nedenlerin etkisiyle 90'ların ikinci yarısına kadar feminist literatürde Kürt kadının izine rastlamak pek mümkün değildir.

Feminist Kürt kadın hareketi adına 1996'dan beri hareket eden *Roza ve Jujin* adında Türkçe ve Kürtçe'nin kurmanci lehçesinde iki ayda bir yayın yapan iki dergiden bahsetmemiz mümkündür.⁶³ Bu iki dergi, Kürt parti ve örgütlerinin cinsiyetçi 'sekte' tutumları nedeniyle

ayrı ve güçlü bir Kürt kadın hareketine öncülük etmekten yanadır. Bu, dergilerin ikisinin söyleminde de, kadınların sorunlarını ortaya koymaları, ezilmişliklerini sorgulamaları ve deneyimlerini paylaşmaları için gereklidir.⁶⁴

Kendisini feminist olarak tanımlamayan ve fakat Kürt partilerinin kadınlara karşı tutum ve pratiğine karşı eleştirel bir duruş sergileyen diğer bir dergi, *Jin u Jijan* Dergisi'dir. Jin u Jijan, ayrı bir kadın örgütlenmesi taraftarı olsa da son tahlilde 'ulusal ve sınıfsal mücadeleyi' kendisine ideolojik ve politik olarak yakın duran erkeklerle yürütme kararlılığındadır.⁶⁵ Dergiler dışında, özgün kadın sorunlarının dile getirilen 'partiler üstü/dışı', kadın örgütlenmelerinden ya da platformlardan bahsedebiliriz.⁶⁶

Düzensiz aralıklarla ancak iki yıl yayınlanabilen bu dergilerin tartışmaya değer gördüğü konular arasında en dikkat çekici olanı ÇATOM üzerinden yürütülmüştür. Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) olarak bilinen yapı, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgede, 1995'te faaliyet göstermeye başladı. Kuruluşun yöneticisi hedeflerini, bölgedeki kadınlar için Türkçe okuma yazma kursları ve ev ekonomisi kurs-

ları düzenlemek, 14-50 yaşları arasındaki kadınları doğum kontrol yöntemleri konusunda bilgilendirmek, kadınların öz güvenini ge-

liştirmek ve 'Güneydoğu Anadolu Kalkınma Süreci'ne entegrasyonlarını sağlamak olarak açıklamıştır. Bu noktadan hareketle sözkonusu dergiler, ÇATOM'un asıl hedefinin Kürt kadınlarını asimile etmek ve böylelikle kadınların Türk toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmak olduğu noktasında sert eleştiriler yöneltilmişlerdir. Bu konuda Roza'nın yazarlarından Fatma Kayhan, Kürt kadınlarının protesto eylemleri tutuklanmalarla baskı altına alınırken; Kürt kadın dergilerinin dağıtımı ve kadının politize olması engellenirken; ÇATOM gibi projelerle sözde kadınları aydınlatmayı, ama gerçekte baskın olan Türk toplumu entegrasyonun denendiğini ileri sürmüştür. Jujin Dergisi'nde ise bu konu, Milli Güvenlik Kurulu'nun raporuna⁶⁷ dikkat çekilerek değerlendirilmektedir. Dergideki yazı, raporun 'Kürt kadınlarının terörü besleyen, büyüten ve çoğaltanlar' olarak kodlaması dolayısıyla; ÇATOM gibi projeler yardımıyla, Türk hükümeti için 'tehlike' oluşturan olguların eğitim yoluyla dönüştürülmesine çalışıldığı savunulmaktadır.

ÇATOM'un faaliyetiyle ilgili tartışmaların odağında yer alan 'asimilasyon' kaygısı, dergilerin ortak konusudur. Buna göre kadınlar; özellikle baskın Türk kültürüyle mümkün olduğunca az temas etmiş olanlar, hem kültürün taşıyıcısı hem de ulusal toplum sınırlarının yeniden üretilmesiyle özdeşler. Bu nedenle kadınların asimilasyonu, 'kültürel özgünlüğün' yitirilmesine ve dolayısıyla da Kürt ve Türk toplumu arasındaki sembolik sınırın silinmesine neden olacaktır.⁶⁸

Dergilerin tartışma konusu yaptığı bir diğer konu, 'kadın ve erkeğin' kavranışına dönüktür. Roza ve Jujin, erkekleri; saldırgan ve savaşta çıkar sağlayıcılar olarak tespit ederken, kadınları; savaşın olumsuz sonuçlarına terk edilmiş homojen bir grup olarak okur ve kodlar. Savaşlar toplumun militaristleşmesine yol açmakta ve bu da doğal olarak kadının ekonomik, sosyal ve siyasal olarak olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmaktadır. Savaş, ekonomik olarak yoksulluğu ve göçü zorlamakta bu da korumasız olan kadınları ve çocukları etkilemekte; politik düzlemde ise, ka-

12 Eylül sonrasında Kürt kadınlarının 'kaderi'nin hızla değiştiği;

hayatında asla yalnız başına köyünün dışına çıkmayan, çıkama-

dının cinsiyetçi taleplerinin yan Kürt kadınlarının bu süreçle mahkeme ve cezaevi kapılarında ertelenmesini koşullamak- hızla politikleşmeye başladığı belirtilmektedir. Siyasal koşullar ve tadır.⁶⁹ Kadınlar, savaşın bu hızlı politikleşmeye başladığı belirtilmektedir. Siyasal koşullar ve gibi olumsuz etkilerinden siyasi tutsaklarla etkileşim Kürt kadınının siyasallaşmasına ve bi- dolayı, son tahlilde barış linçlenmesine ivme kazandırmıştır. için seferber edilmelidir.

Bu başlık altında bir de, Kürt kadınlarının oluşturduğu 'Kürt Kadınlar Platform'undan söz edebiliriz. Çalışmamız açısından önemi; kendisini 'pür' bir kadın hareketi olarak tanımlamasıdır. Platformun aldığı karara göre, katılımcının siyasi bir kimliği olsa da 'kendi kadın kimlikleriyle' platforma katılmaları esastır. Özgün kadın sorunlarının gündeme alındığı platformda, Kürt kadınlarının toplumdaki yerleri, cinsel ayrımcılık, aile içi şiddet, savaş ve kadınlar üzerindeki etkisi tartışılan konular arasındadır.

Kürt Kadınlar Platformunun 8. toplantısı sonunda, 'Kürt Kadını ve Özgürlük Mücadelesi' başlıklı bir bildiri yayınlamıştır. Buna göre, Kürt kadınlarının⁷⁰ siyasal yaşama girişi otuz yıllık bir geçmişle tanımlanmaktadır. Ancak son otuz yıllık zaman diliminde kapitalist üretim ilişkilerinin de yerleşmeye başlaması; kadının geleneksel rollerini etkilediği gibi, 'ulusal mücadele'ye katılım biçimine de yansıdığı vurgulanır. Kadınların mücadeleye bağımsız bir özne olarak kanalize olabilmelerinin o dönemin koşullarında son derece önemli olduğunun altı çizilerek; 12 Eylül'ün kesintiye uğrattığı bu sürece kadar genel olarak mücadele eden ve politize olmuş 'mektepli' bir Kürt kadın imgesinden bahsedilmektedir.

12 Eylül sonrasında Kürt kadınlarının 'kaderi'nin hızla değiştiği; hayatında asla yalnız başına köyünün dışına çıkmayan, çıkamayan Kürt kadınlarının bu süreçle mahkeme ve cezaevi kapılarında hızla politikleşmeye başladığı belirtilmektedir. Siyasal koşullar ve siyasi tutsaklarla etkileşim Kürt kadınının siyasallaşmasına ve bilinçlenmesine ivme kazandırmıştır. Gardiyanlarla girilen tartışmalar, askerlerden yenen coplar, cezaevi ziyaretlerinde aramalarda yaşanan sıkıntılar vs bahsedilen bu bilinçlenmeyi pekiştiren etkenler olarak sıralanır

Bugün feminist Kürt hareketinden söz etmemizi mümkün kılan dergi ve sivil toplum örgütlerinin söylemlerine bakıldığında; feminist perspektifin temel alınmaktan çok, "bir ulus inşası" sürecinde milliyetçi paradigmaya eklenmiş olduğu görülmektedir. Hi-

yerarşik bir baskı zincirinin (PKK örgütlenmesine ya- kınlıklarıyla) halkası ol- maktan kurtul(a)mamakla eleştirilen bu yapılar, buna rağmen topluluklarına öz-

gün toplumsal cinsiyet algılarına karşı bir mücadele pratiği geliştirmektedirler. Bu mücadelenin, her ne kadar kimi zaman PKK örgüt yapısını hedef aldığı görünse de, özellikle Öcalan'ın "demokratik cumhuriyet" paradigması içinde Kürt kadınlarını "barış militanı" olarak tanımlamasının ertesinde yoğunluk ve yaygınlık kazanması; feminist Kürt hareketinin bağımsızlığı ve özgünlüğü hakkındaki tartışmaların devam edeceğinin işareti olarak görünmektedir.

Sonuç Yerine

Osmanlı'nın son döneminde yükselen Kürt milliyetçiliği paradigması içinde bağımsız bir Kürt Kadın Hareketi'nden söz etmek kuşkusuz mümkün değildir. Özellikle çağdaşı ve Türk modernleşmesinin bir anlamda bileşeni niteliğinde gelişen feminist hareketle karşılaşıldığında önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklardan en dikkat çeken, Kürt kadınlarının kaleme aldığı bir feminist literatürün yokluğudur. Onun yerine, Türk feminist hareketinin gönülsüz ve hatta baskıyla teslim olduğu "devlet feminizmi"ne eş sayılabilecek bir "erkek feminizmi"nden ancak bahsedilebilir.

Kürt-Osmanlı entelektüellerinin öncülüğünü yaptığı bu "erkek feminizmi"nin, bugün Kürt Kadın Hareketi'nin beslediği kaynaklar göz önüne alındığında, kadınların politik bir özne olarak algılanmasının temellerini atmak gibi bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Her ne kadar Kürt kadınlarının o dönemde "bir ulus inşası" projesinin nesnesi olarak kurgulandığının açık delilleri mevcut ise de; özellikle Türkleşme riskine karşı ana-dil ekseninde yürütülen tartışmalarda etnik-millî farkların göstereni ve hem kültürel, hem de biyolojik yeniden üretenleri olarak merkezi bir konuma yerleşmeleri yoluyla, politik pratiklere katılma fırsatını yakaladıkları görülmektedir.

Son dönem Kürt siyasal hareketinin önemli oranda belirleyeni PKK'nin "kadın" söyleminin yüzyılın başındaki bu milliyetçi paradigmanın kodlarına benzer kodlar üzerinden geliştiği söylenebilir. PKK lideri

Abdullah Öcalan Kürt halkının kurtuluşunun sorumluluğunu Kürt kadınlarına yükler. Çünkü Kürtlerin *asr-ı saadet* dönemi olarak mit'leştirilen Mezopotamya uygarlığı, anaerkil bir uygarlıktır. Kürtlerin halk olarak ezilmesinin miladı ise bu uygarlığın bitişine işaret eder. Dolayısıyla Kürt kadınları bir bakıma iktidarlarını koruyamamakla, Kürt halkının ezilmesinin önünü açmakla suçlanır. Bu durumda Kürt halkının özgürleşmesi; ancak Kürt kadınlarının yeniden özgürleşmesinden geçer.

PKK söyleminde "kadının özgürlüğü"nü'nün anlamı, yüzyılın başında olduğu gibi, *milli çıkarlarla* açıklanırken; sınırı da Öcalan'ın kendisi olarak belirlenir. Bu değerlendirmenin en açık kanıtı; Kürt kadın dergilerindeki kadınların özgürlüğü tartışmalarının

yürütüldüğü makalelerinin sıklıkla "*Önderliksiz yaşam ve özgürlük olmaz*" şiarıyla sonlanmasıdır.

Öte yandan, Kürt kadınlarının Kürt siyasallaşma sürecindeki bu deneyimlerinden nasıl bir özgürleşme pratiği elde ettikleri ise, kadın-erkek eşitsizliği adına somut ve olumlu gelişmelere işaret etmektedir. Kürt kadınlarının; gerilla kadın, Cumartesi Anneleri, ya da politik figürler olarak kamusal alanda görünürlük kazanmaları, ortaya koydukları eylemlerle kadınların bir *özne* olarak algılanmasının önünü açmıştır

Kanımızca, kadının gerçekten özgürleşmesinin gizi, son tahlilde erkeği 'erkekleştirilen' toplumsal yapıların bir bütün olarak dönüştürülmesinde yatar. Bu ise kadın ve erkeğin ortak devrimci mücadelesiyle mümkündür.

Dipnotlar

- 1) Bu alt başlığın içeriğine ilişkin, yararlandığımız dönemin seyyahları, bilim adamları, araştırmacıları vs Kürt kadınına dair gözlemlerinde coğrafyaya ilişkin tanımlamalarında 'Kürdistan' adını kullanmışlardır. Biz de mümkün olduğunca anlatıcıların anlatımlarına sadık kalmaya çalışacağız. ve fakat başlığı kullanırken ve metnin içerisinde bölgeye ilişkin seslenişimizde, bugünün kavramsallaştırmasını kullanmak durumundayız. Buradaki 'zorunluluk'! Akademik literatürün şekillenmesiyle ilgilidir.
- 2) Nikitin'in bu değerlendirmesi, Kamuran Ali Bedirhan'ın Beyrut'ta çıkardığı *l'Orient* gazetesinde soylu sınıfa mensup bir Kürt kadını üzerine yaptığı bir incelemesinden alıntı üzerinedir. Bazil, Nikitin, *Kürtler Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, İstanbul, Cilt1-2, 4. Baskı, Deng Yayınları, Kasım 1994, s. 183.
- 3) Nikitin, A.g.e., s.184.
- 4) Mitolojiye göre amazonlar, Kapadokya'da yaşayan, usta savaşçılardan oluşan bir kadın 'ulus'udur. Ok atarken yayı daha iyi gerebilmek için sağ memelerini keserlermiş... erkeklerle ilişkileri sadece türlerini sürdürülebilmek için kısa süreli olur ve bu sürenin sonunda onları topluluk dışına atarlar. Ayrıntılar için bakınız: Mehmet, Bayrak, *Geçmişten Günümüze Kürt Kadını*, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 2002, s. 73
- 5) Mustafa Kemal Atatürk'ün manevi kızı ve ilk Türk savaş pilotu olarak bilinen Sabiha Gökçen 1937'de Dersim ayaklanmasını bastırmak üzere görev aldığı bu sıfatla anılmıştır. Öte yandan ünlü Fransız kadın moda dergisi Marie Clarie, Ekim 2005 sayısında PKK'li kadın gerillalar için 'Kamptaki Kürt Amazonlar' başlığıyla birlikte bir grup kadın gerillanın fotoğrafını kapak yapmıştı. Bkz: www.gelawej.org
- 6) Aktaran: Bayrak, s. 77
- 7) A.g.e., s. 78.
- 8) Ayrıntılar için bkz, aktaran: M. R. İzady, "Kürdistan'da Kadının rolü ve Aile Hayatı" *Kürt Solu Kadın Dosyası*, İstanbul, Newroz Kitap Dizisi, Gün Yayıncılık, Eylül 2003, s. 270; ayrıca, 30 Ağustos 1329/1913 tarihli *Roşi Kurd* dergisinin 4. sayısında çıkan bir makalede, Kürt kadınının sosyal yaşam içerisindeki konumu hakkında önemli ipuçları bulunacaktır. Aktaran: Bayrak, s. 185.
- 9) Bruinessen'e göre, bir çok Kürt yazar ve bazı yabancı seyyahların iddiası yukarıdaki çıkarımı destekler niteliktedir. Martin Van, Bruinessen, "Adile Hanımdan Leyla Zana'ya: Kürt Tarihinde Siyasi Lider Olarak Kadınlar", *Devletsiz Ulusun Kadınları Kadını Üzerine Araştırmalar* içinde, İstanbul, Avesta Yayınları, 2005, s. 139.
- 10) Buradaki 'bey' tamlaması, kuşkusuz 'feodal' kalıplara atfen bir ünvana işaret eder. Kadın 'bey'in bu derece yoğun olduğu yer ve durumda neden kadına özgü bir tanımlama geliştirilemediği 'erkek egemen' kavramsallaştırmanın kırılmadığının kanıtı olsa gerek.
- 11) A.g.e., s.272.
- 12) Aktaran: Bruinessen, a.g.m., s. 134
- 13) Bruinessen'e göre, erkek egemen bir toplumda kadının bu derece otoriter olabilmesi ailesinin prestijiyile alakalıdır. Adile Hanım'ın Ailesi saray eşrafından ve kocası paşadır; ayrıca bakınız, Bayrak, s. 256.
- 14) Aktaran: Bruinessen, s. 137.
- 15) Musa Anter'den Aktaran: Bruinessen, a.g.m., s.139.
- 16) A.g.m. s. 131-133
- 17) Aktaran: a.g.m., s. 53.
- 18) Kadının eğitiminin önemi üzerine ayrıntılı bir makale için bkz: Ergani Madenli, Y.C., "Kürtlerde Kadın Meselesi (1923)", *Kürt Solu Kadın Dosyası* içinde, s.250-3.
- 19) Kürt milliyetçiliği söylemi içinde dil-eğitim eksenindeki tartışmalar günümüze kadar taşınmıştır. Türkiye'de Kürtlere uygulanan asimilasyon/entegrasyon politikaları gereği -eğitimde kadın erkek eşitsizliğinin giderilmesi niyetiyle- bugünlerde 'haydi kızlar okula' ve 'kardelen' gibi projelerle Kürt kız/kadın(lar)ına Türkçe öğretilmesinin siyasal sonuçları tartışmaya açık ve değer görünmektedir.
- 20) Aktaran, Janet,Klein,"Milliyetçilik:Geç Osmanlı döneminde Kürt Milliyetçi Söyleminde Kadın Sorunu" *Devletsiz Ulusun Kadınları* içinde,s.65
- 21) A.g.m.,s.67
- 22) A.g.m.,s.60
- 23) Rohat, Alakom, "Yirminci Yüzyılın Başlarında İstanbul'daki Kürt Kadınları", a.g.e., s.89.

- 24) Alakom, A.g.m, s. 90
- 25) Aktaran:Alakom, a.g.m., s.94
- 26) aynı yerde
- 27) Eziz Yamülki'den aktaran: Klein, a.g.m., s.56.
- 28) Memduh Selim Bey'den aktaran, Klein, a.g.m s., 57; yukarıya aldığımız kısa alıntının yapıldığı makalenin tamamı için Bkz: Bayrak, s. 198-202.
- 29) Grup aşamasından beri PKK'yle örgütsel ilişkisi olan ve sonradan PKK'den ayrılan 'Aysel'in röportajı için bkz: Nejdet, Buldan, *PKK'da Kadın Olmak*, İstanbul, Doz Yayınları, 2004.
- 30) Kadın gerillanın PKK içinde örgütlü olmasını, 'cinsiyetler arasında ciddi bir eşitlik' olarak değerlendiren Bruinessen'i; PKK'den ayrılmış kadın gerillalar, bu başlığın ikinci kısmında cevaplayacaklardır. Bakınız: Bruinessen, a.g.m., s.148.
- 31) Abdullah, Öcalan, *PKK Olağanüstü VII. Kongresine Sunulan Politik Rapor*, İstanbul, Mem Yayınları, 2000, s.125.
- 32) A.g.e., s. 131.
- 33) Bruinessen, aynı yerde
- 34) Öcalan, a.g.e., s. 128.
- 35) aynı yerde
- 36) www.freewomen.de/ 27.12.2005
- 37) aynı yerde
- 38) aynı yerde
- 39) aynı yerde
- 40) Öcalan, a.g.e., s.109-10.
- 41) PKK içerisinde bugün kendini PJAK ile temsil eden kadın merkezli yapılanmanın tarihselliği 15 yıl öncesine kadar gider. Gelineen noktada bu yapılanma kendini 2004'ten beri PJAK olarak deklare etmiştir.
- 42) PAJK Koordinasyon imzalı yazı, 10.08.2004 tarihli bir deklarasyon olduğuna dikkat edilmeli. PAJK'ın şu anki yapılanmasının bile 'önderliğin [Öcalan'ın yani] son savunmalarında' verdiği talimatlarla şekillendiğine işaret etmektedir. Ayrıntılar için bakınız: "Hiyerarşi ve Devletçilik Kadın Doğasıyla Uyuşmaz," *Özgür Kadının Sesi*, İstanbul, Yıl 5, Sayı 53, Ağustos 2004, s.5.
- 43) aynı yerde
- 44) Özgür Kadın Akademisi Şehit Erdal (Engin Sincer) Eğitim Devresi Erkek Öğrencileri'nin ortak çalışmasıdır.. Çalışmanın ayrıntıları için bakınız: *Özgür Kadının Sesi*, İstanbul, Yıl 5, Sayı 55, Ekim 2004, s. 26-28.
- 45) Aktran: Nejdet, Buldan, *PKK'de Kadın Olmak*, İstanbul, Doz Yayınları, Eylül 2004, s.22.
- 46) A.g.e., s. 30
- 47) A.g.e., s. 31.
- 48) A.g.e., s.35.
- 49) A.g.e., s. 60
- 50) A.g.e., s. 80.
- 51) A.g.e., s. 138-9
- 52) Yaşamda Özgür Kadın ve Özgür Kadının Sesi adlı iki derginin incelenmesiyle elde edilen veriler çalışmamızın bu kısmına kaynaklık etmiştir.
- 53) Açık, A.g.m., s. 280.
- 54) Evindar Ararat, "Haziran Kutsallığında Özgürlük Kıvılcımı Olalım," *Özgür Kadının Sesi*, İstanbul, Yıl 5, Sayı 51, Haziran 2004, s. 8.
- 55) Aynı yerde
- 56) Dergilerin bu yönlü yorumlarını 1999'a kadar sürdürdüğü ancak bu tarihten sonraki Öcalan'ın söylem değişikliğine bağlı olarak lafzını değiştirdiği görülmektedir. Örneğin Demokratik Cumhuriyet kurgusu içinde 'Kürdistan' adına rastlanılmaz. Bu konuda ilk talimatlar Mayıs 99'da 7. kongreye Öcalan tarafından "Diliniz ve pratiğiniz meşru savunma temelinde ve barış ekseninde olmalıdır." şeklinde olmuştur. Bknz: Öcalan, A.g.e., s. 23-26.
- 57) 1990'larda sayıları 35000 olarak tahmin edilen PKK gerillalarının 2000'i kadınlardı.
- 58) İntihar eylemini yapmadan önce, kendi yazdığı mektupta eylem gerekçesini bu şekilde açıklamıştır. Aktaran: Açık: a.g.m, s.285
- 59) Arat, a.g.m., s. 7.
- 60) Öcalan'ın yakalanmasından sonra kendini yakan PKK'li tutsaklardan biri Sema Yüce'dir. PKK kaynaklarına Yüce, Öcalan'ın yakalanışını protesto etmek için kendini yakmıştır.
- 61) Açık, a.g.m., s.301.
- 62) Lale Yalçın-Heckman, Pauline Van Gelder, "90'larda Türkiye'de Siyasal Söylemin Dönüşümü Çerçevesinde Kürt Kadınlarının İmajı - Bazı Önemli Değerlendirmeler," *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Sayı 119, Yıl: 1999, s. 23.
- 63) Mojab, a.g.m., s. 30(14nolu dipnot).
- 64) Bahsettiğimiz bu iki dergi, kısa bir süre yayın yaptıktan sonra yayınlarını durdurmuştur. Ayrıntılar için bakınız: Açık, a.g.m., s. 281.
- 65) A.g.m., s. 282.
- 66) "Kürt Kadını ve Özgürlük Mücadelesi," www.rızgari.org/ 15.12.2005
- 67) Jujin'de bahsedilen Milli Güvenlik Raporu(1996), Kürt nüfusunun artışı endişe verici olarak değerlendiren bir rapordur. Rapora göre, Türkiye'deki Kürt nüfusunun durumu, Kürt nüfus artışının önüne geçilmezse eğer, 2010 yılında Türkiye toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ına 2025 yılında ise yarısına ulaşacağını tespit etmiştir.
- 68) Açık, a.g.m., s. 297-8.
- 69) A.g.m., s. 300.
- 70) Burada bahsedilen 'Kürt kadını' Türkiye Kürtlerine referansla söylenmiştir. Bu bildirin tamamı için bkz: www.rızgari.org

Azınlık Sorununa Nasıl Yaklaşılmalı?

Dr. Abdullah Kıran* Azınlıkları nasıl tanımlamalı?

Günümüzde, katılımcı demokrasileri değerlendirme ölçütlerinden biri de ülkelerin azınlık ve azınlıklar sorununa yaklaşımlarını irdelemekten geçiyor. Genel olarak, azınlıkların demokratik sistemde temsilini sağlayan, azınlık gruplara mensup kişilerin etnik, dinsel ve dilsel farklılıklarını yaşatma ve geliştirmelerine olanak sağlayan, hatta onları bu konuda teşvik edip destekleyen, azınlıkları gönüllü ve demokratik bir eksenle sisteme entegre eden, onları “öteki” olarak dışalamayıp farklılıklarını bir zenginlik olarak kabul eden rejimler, katılımcı ve demokratik rejimler olarak değerlendirilmektedirler.

Modern anlamda, azınlık kavramını tanımlamanın pek çok zorluğu bulunmaktadır¹. Azınlık nedir? Kimlere azınlık denir, azınlık olmanın kriterleri nelerdir? Azınlık olmak bir ülkedeki genel nüfus içinde istatistik bir oran mıdır, yoksa statü gibi başka özellikler mi gerektiriyor? Azınlık olmak sosyolojik bir olgu mudur, yoksa siyasal bir tanımlama ve tanınmayı mı içeriyor? Azınlık kavramı hukuksal bir kavram mıdır, yoksa çeşitli görünümleri olan sosyo-politik bir kavram mıdır? Azınlık yalnızca vatandaşlardan mı oluşur, yoksa bir ülkeye çeşitli nedenlerle göç etmiş yabancılar da azınlık sayılır mı? Örneğin, Türkiye açısından “azınlık” kavramı, ikili ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalarda statüleri belirlenen grupları kapsar². O halde azınlıkları nasıl tanımlamalıyız?

Gerek Batıda ve gerekse Müslüman Doğuda azınlık kavramının ilk kullanılmaya başlandığı dönemi şöyle ele almak mümkündür: Batıda, modern ulusalcılığın ortaya çıktığı Fransız Dev-

rimi’ne, Doğuda da Birinci Dünya Savaşı’nın bitimine kadar olan süreçte azınlıklar dinsel kategoride ele alınmışlardır. Bugün anladığımız anlamda, azınlıkların etnik, dilsel ve dinsel hakları, ancak Birinci Dünya savaşından sonra yavaş yavaş biçimlenmeye ve ele alınmaya başlanmıştır³.

Buna karşın, dinsel anlamda azınlık kavramı, ilk olarak 16. yüzyılda, Katolikler ve Protestanlar arasındaki din savaşlarına son vermek amacıyla yapılan anlaşmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Din ekseni çatışma, bu dönem Avrupa’da farklı toplulukları karşı karşıya getiren en önemli çelişki niteliğindedir. 1598 yılında Fransa, Nantes Fermanı ile Protestan olan vatandaşlarının dinsel özgürlüklerini tanıyarak toplu halde ibadet etmelerine ve eksiksiz olarak yurttaşlık haklarından yararlanma fırsatı tanımıştır. 1648 Vestfalya Kongresinde, “dinsel azınlık” kavramından söz edilmiştir⁴.

Batı Avrupa’da, Alman ve İtalyan ulusalcılarının birleşik devletlerini biçimlendirmeleri an-

* Uluslararası İlişkiler
Doktoru

Gerek Batıda ve gerekse Müslüman Doğuda azınlık kavramının ilk kullanılmaya başlandığı dönemi şöyle ele almak mümkündür: Ba-

cak 19. Yüzyılın ortalarında olabilmıştır. Orta Avrupa ve Tuna Nehri havzasındaki birçok devlet de, ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kurulabilmıştır.

1860'lı yıllara kadar,

egemenliği altındaki taşra topraklarını "eyalet" sistemi ile yöneten Osmanlı devleti, Avrupalı devletlerin baskıları ve azınlıkların başkaldırılarıyla, taşra yönetiminde yeniden yapılandırmaya giderek, 19. yüzyılın ikinci yarısında "vilayet" sistemine geçmiştir. İngiltere ve Fransa'nın da baskılarıyla, 1861 Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'a özerklik tanınarak, Hıristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilmesi kabul edilecektir. Cebel-i Lübnan'a tanınan ayrıcalıklı statü ile Hıristiyan mutasarrıf başkanlığında, Lübnan'daki etnik kesimlerin temsilcilerinin yer aldığı bir meclis oluşturulmaktadır⁵.

19. yüzyıla kadar, genel olarak bünyesindeki Hıristiyan ve Yahudi dinsel azınlıklara hoşgörüle yaklaşan ve millet sistemi içinde, dinsel azınlıkların otonom bir yaşam sürmelerine olanak tanıyan Osmanlı İmparatorluğu, ilk defa 1878 Berlin Anlaşmasıyla, azınlıkların sadece dinsel kategoride ele alınmayacağı sorunuyla karşılaşmıştır. Anlaşmanın 62 maddesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun dinsel özgürlüklere sadık kalacağı şartı koşularken, 4. madde, Bulgarlar ve Türklerin, Yunanlılar ve Romanyalıların bir arada yaşadıkları yerlerde, Bulgar olmayan azınlıkların haklarına saygı gösterme şartı getirilmektedir⁶.

Yine Berlin Antlaşması, etnik bir azınlık olan Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde gerekli düzenlemelerin yapılması şartını koymaktadır⁷. Ancak bütün bunlara rağmen, hatta Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bile azınlık kavramı, genellikle dinsel statü ile ilişkilendirilmiştir. Öyle ki, Yunanlıların 1992'deki askeri yenilgisinin ardında, Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan nüfus mübadelesinde bile dinsel kriterler esas alınmıştır. 1.200.000 Hıristiyan'ın 650.000 Müslüman'a karşı Yunanistan ile mübadele edilmesinde, etnik köken dikkate alınmamıştır⁸. Örneğin Türkçe konuşan, Grek harfleriyle Türkçe yazan, kiliselerinde Türkçe ibadet eden Karamanlı ve Pontus Grek Ortodoks toplulukları, bütün itiraz ve karşı koymalarına

rağmen Rum sayılarak Türkiye'den sınır dışı edilmişlerdir. Benzer şekilde, etnik köken ve dillerine bakılmaksızın Girit ve Avrupa Müslümanları Türk sayılıp Türkiye'ye muhacir olarak kabul edilmişlerdir⁹.

Lozan Antlaşmasında

bile, "Azınlıkların Korunması" bölümünde, azınlıklardan "gayri Müslim azınlıklar" şeklinde söz edilerek, azınlık kavramı din eksenli ele alınacaktır¹⁰.

BM, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinde söz konusu edilen dinsel veya dinsel azınlıkları tanımlamak amacıyla, 1966 yılında Özel Raportör Francesco Capotorti'yi konuyla ilgili bir rapor hazırlamak üzere tayin etti¹¹. Capotorti'nin, Ayrımcılığı Önleme ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nu raportörü olarak 1978'de önerdiği azınlık tanımı, daha sonraki yıllarda azınlıklar üzerine yapılacak tanımlar için temel çerçeve niteliğindedir¹².

Capotorti hazırladığı raporda "azınlık" olmayı şöyle tanımlanmaktadır: "Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak daha az olan, dominant durumda olmayan, üyeleri devlet egemenliğindeki etnik, dini veya dinsel özellikleri dolayısıyla nüfusun diğer kesimiyle farklı özelliklere sahip olan ve açıkça kendi kültürlerine, geleneklerine, dinlerine veya dillerine yönelik bir birliktelik gösteren gruptur"¹³.

Capotorti'nin yaptığı tanım çeşitli yönleriyle eleştirilere maruz kalmıştır. Aynı komisyonun Kanadalı üyelerinden Jules Deshenes'in 1985'te sunduğu azınlık raporunda, 'fiili ve hukuki eşitlik' ilkesine de vurgu yapılarak "azınlık" için şöyle denilmektedir: "Sayı olarak çoğunlukta olmayan ve içinde bulunduğu devlete egemen durumda olmayan, nüfusun çoğunluktan farklı bir yapıda, etnik, dinsel ve dinsel olarak farklı karakteristiklere sahip, aralarında bir dayanışma duygusu bulunan, gizli de olsa varlığını sürdürmek için kolektif iradesi harekete geçen, fiilen ve hukuk devletteki çoğunlukla eşit haklara sahip olmayı amaçlayan bir gruptur"¹⁴.

Gerek Capotorti ve gerekse Deshenes'in tanımlarını eksik bulan, hatta azınlık olmayı, güç ve yönetim erkini elde bulundurma konjonktürü ekseninde de-

1860'lı yıllara kadar, egemenliği altındaki taşra topraklarını "eyalet" sistemi ile yöneten Osmanlı devleti, Avrupalı devletlerin baskı-

ğerlendiren düşünceler de mevcuttur. Bu düşünceyi ileri sürenlere göre, azınlık olmak, sayıca az olmaktan öte, güçten, yani iktidar erkenden uzak olmakla ilişkilidir. Çünkü tarihte sıkça

rastlandığı gibi- yakın döneme kadar devam eden Güney Afrika'daki apartheid rejimi gibi- baskın bir grup, boyunduruğu altına almayı başardığı bir topluluktan sayıca çok daha az olabilir¹⁵. Bu perspektiften hareket eden C. Hellen, "Uluslar ve azınlıklar arasındaki fark güçtür. Ulus veya azınlık tezlerindeki belirleyici unsur güç veya güçsüzlüktür" der¹⁶.

David W. Hicks, azınlık olmayı toplum içinde, sosyal ve ekonomik yapıdaki dezavantaj konumuyla açıklamaya çalışarak¹⁷, azınlık gruba mensup kişilerin özgürlüklerini ve bireysel gelişimlerini engelleyen sınırlamalar üzerinde durur. Ona göre azınlıklar, genel olarak sosyal yapı içinde izole edilip, sık sık tecrit edilmektedirler. Toplumsal konumları itibarıyla aşağı görülüp nefret edilmekte, hor görülüp şiddete maruz kalabilmektedirler. Aşağı konumları eğitim olanaklarından eşit yararlanmayı engellediği gibi, iş ve meslek edinmelerini de sınırlamaktadır. Toplumun diğer üyeleri gibi, kendi çıkarlarını kollamak için oluşturulacak birlik ve örgütlemelere gönüllü katılmaya özgür değildirler. Kamu çıkarları kaygısıyla, özel uygulamalara tabi tutulup, mülk edinme hakları kısıtlanabilir, yasalardan eşit bir şekilde yararlanmaları engellenebilir, oy hakkından yoksun bırakılabilir ve kamu sektöründeki istihdam olanaklarından dışalanabilirler¹⁸.

Palley, azınlık konseptini, azınlıkların devletin politik sistemindeki konumuyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre devletin politik sisteminde söz sahibi olmayan irksal, dilsel ve dinsel gruplar azınlıktır¹⁹.

L. Wirth şöyle bir azınlık tanımlaması önerisinde bulunur. "Bizler azınlık bir grubu, fiziksel ve kültürel karakterlerinden dolayı, yaşadıkları toplumda diğerlerinden ayrılan, farklı ve eşit olmayan uygulamalara tabii tutulan ve bu nedenle kendilerine karşı toplu ayrımcılığın uygulandığını düşünen halk topluluğu olarak tanımlayabiliriz. Bir toplumda azınlık bir grubun olması, aynı toplum içinde yüksek toplumsal statü ve büyük ayrıcalıklara sahip dominant bir grubun olmasını zorunlu kılar. Azınlık olma statüsü, bireyin toplumsal ya-

ları ve azınlıkların baskılarıyla, taşra yönetiminde yeniden yapılandırmaya giderek, 19. yüzyılın ikinci yarısında "vilayet" sisteminde geçmiştir. İngiltere ve Fransa'nın da baskılarıyla, 1861 Cebel Lübnan Nizamnamesi ile Lübnan'a özerklik tanınarak, Hıristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilmesi kabul edilecektir.

şama tam katılımı dıştalar. Yabancı olmaları şart olmasına karşın, azınlıklar kendilerine karşı uygulamaları dikkate alarak, kendilerini ayrı bir halk olarak düşünürler²⁰."

Baskın Oran, azınlık olmanın çeşitli kriterlerini sıraladıktan sonra, "azınlık bilinci" olarak adlandırdığı öznel bir ölçüde dikkati çeker. Ona göre, "Ortak ayırt edici özellikleri olan ve sayıca azınlıkta olan bir grup, ancak bu özelliklerini ve niteliklerini korumak ve sürdürmek isteğine sahipse azınlık olarak anılabilir."²¹

Baskın Oran'ın azınlık kavramına ilişkin belirlemelerinde en çok dikkati çeken konu, "azınlığın kendini azınlık olarak görmesinin de yetmeyeceği, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranmasının gerekli olduğu" biçimindeki yaklaşımıdır. Bu durumu "baskı" ögesiyle açıklayan Oran, baskı ögesinin nesnel olarak bulunmadığı durumda, azınlıktan değil "farklı grup" kavramından söz etmenin daha doğru olacağını söyler²². Hâlbuki iktidar erkini elinde bulunduran çoğunluk, bazı ülkelerde görüldüğü gibi, hiç bir şekilde azınlığın varlığını kabul etmeyebilir.

Gerek Capotorti gerekse de Deshenes, azınlık tanımlamalarında, 'devlete vatandaş olma' olgusuna işaret ederler. Oysa bazı ülkeler, sınırları dâhilinde yaşanan ve hatta ülkenin belirli bir bölgesinde sayıca çoğunluğu teşkil eden, farklı bir etnik gruba mensup kişileri vatandaş dahi kabul etmemektedir. Örneğin, Suriye'de halen on binlerce Kürt, vatandaş olarak kabul edilmemektedirler²³.

Bu nedenle, son dönemlerde azınlıklar üzerine yapılan çalışmalarda, azınlık olmanın kriterleri biraz daha genişletilerek, artık siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı ülkesinden göç etmiş insanları da 'vatandaş olmayan' azınlıklar kategorisinde ele alınmaktadır²⁴. "Çoğunluk" olanın, "üstün" olanın, "geçerli" olanın, "egemen" olanın, ayrımcı bir yaklaşımla hükmettiği her yerde azınlık olgusundan söz edilebilir²⁵.

Nitekim azınlıklar üzerinde çalışmalar yapan Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG), sayısal veri şartlarını dikkate almaksızın, dominant durumda olmayan etnik, dinsel ve dilsel toplulukları azınlık kategorisinde ele alır. Bu nedenle MRG, kendilerini azınlık olarak görmeseler bile yerli ve kabile halkla-

Gerek Capotorti ve gerekse Deshenes'in tanımlarını eksik bulan,

hatta azınlık olmayı, güç ve yönetim erkini elde bulundurma kon-

ru, göçmen toplulukları ve mültecileri de azınlıklar kapsamında, çalışma alanına dâhil eder²⁶.

Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan çalışmalarda iki belgede azınlık tanımı na yer verilmiştir. İlki, Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun (Venedik Komisyonu) "Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi" önerisidir (1991). Venedik Komisyonu önerisinin 2.1 maddesinde, şöyle yazmaktadır: "Bu sözleşmenin amaçları açısından 'azınlık' terimi, bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, üyeleri devletin vatandaşı olup, etnik, dilsel ve dinsel özellikleri bakımından nüfusun geri kalanından farklı olan, kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini koruma iradesiyle hareket eden bir grubu ifade eder²⁷. Bu maddenin 2. bendinde, bu tanıma uygun her gruba etnik, dinsel veya dil sel azınlık olarak davranılacağı belirtilmektedir.

İkinci belge, Parlamenter Asamble'nin ek protokol belgesidir. Buradaki azınlık tanımı daha detaylı bir şekilde düzenlenmiştir. Önerinin tanım başlıklı Birinci Bölümünde: "Bu sözleşme bakımından 'ulusal azınlık', bir devlette, a) devletin toprakları içinde yaşayan ve vatandaşı olan, b) o devlette eskiden beri süre gelen sıkı ve sürekli ilişkileri olan, c) ayrıt edici kültürel, dinsel ve dilsel özellikleri gösteren, d) sayı olarak o devletin veya devletin bir bölgesindeki geri kalan nüfusa göre küçük olmasına rağmen yeterli derecede temsil edilen, e) kültürleri, gelenekleri dinleri veya dilleri dâhil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla hareket eden şahıslar grubunu ifade eder."²⁸

Azınlık kavramını tanımlamaya çalışırken, aynı kavramla çoğu kez benzer ve aynı anlamlarda kullanılan "etnik azınlık", "ulusal azınlık" ve en son olarak da "halk" kavramının en yaygın tanımlarını vermek yararlı olacaktır. Sık sık kullanılmalarına rağmen, bu kavramların herkesçe kabul gören tanımlarını vermek zordur. Ancak genel olarak "etnik azınlık" için şu tanım yapılmaktadır: " Bir devletin sınırları içerisinde kendisini bir ulus olarak görmeyen, kendini yönetmek için herhangi bir otonomi veya bağımsızlık talebi bulunmayan, daha çok kültürel haklarının elde edilmesi için ve bunların güvenceye alınmasını isteyen etnik bir grup."

jonktörü ekseninde değerlendiren düşünceler de mevcuttur. Bu düşünceyi ileri sürenlere göre, azınlık olmak, sayıca az olmaktan öte, güçten, yani iktidar erkinden uzak olmakla ilişkilidir.

Bu tanımda etnik azınlık "etnik grup" kategorisi içinde ele alındı, ancak "etnik grup"un çok daha kapsayıcı tanımlarının olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Etnik grubu, köken (origin), toprak (territory), din (religion), dil (language), ekonomik temel (economic basis), aile yapısı (family structure) ve kültür (culture) kombinasyonu şeklinde tanımlayan düşünceler de mevcuttur. Öte yandan etnik aidiyete, çok önemli bir faktör de kişinin ferdi düşüncesidir. Bireyin kendisini ait ve bağlı his ettiği etnik grup, etnik statüyü belirler²⁹.

"Ulusal azınlık" kavramı için ise şu tanım yapılmaktadır: " Bir devletin sınırları içerisinde yaşayan, fakat kendisini başka bir ulusun parçası olarak kabul eden, ayrı bir dili, kültürü ya da dini ve farklı karakter şekillenmesi bulunan bir kategoridir."

1981 yılında yayımlanan bir BM raporunda halk için şu tanım verilmektedir: "Ayrı bir dil, kültür ya da din, ortak bir tarih duygusu, toplumsal kimliğini sürdürmeye bağlılık ve tanımlanmış bir toprakla bütünleşme iradesi gösteren bir topluluk"³⁰.

Ya Kürtler?

Bütün bu tanımlar ışığında Kürtleri nasıl değerlendirmeli? En belirgin azınlık tanımlarını Kürtlerin mevcut durumuna uyguladığımızda şöyle bir sonuçla karşılaşırız: Carporti'nin tanımında, nüfusun geri kalanına göre sayısal olarak daha az olmak; kendi kültürlerine, geleneklerine, dinlerine veya dillerine yönelik bir birliktelik göstermek, "azınlık" olmanın en belirgin kriterleri olarak verilmektedir. Bu tanım ışığında Türkiye'deki Kürtler azınlık olarak görülebilir, çünkü nüfusun geri kalan kısmına göre sayıca daha azdırlar; dil, din (Yezidi Kürtler bağlamında) kültür ve geleneklerini korumada tarihleri boyunca birliktelik göstermişlerdir.

Jules Deshenes'in tanımında, çoğunluktan farklı etnik, dinsel ve dilsel özelliklere sahip kesimin, devletteki çoğunluğu oluşturan grupla, fiilen ve hukuken eşit haklara sahip olmayı amaçlaması, azınlık olmanın en önemli karakteridir. Bu tanıma da rahatlıkla Kürtlere uygulayabiliriz. Çünkü Kürtler, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, hep çoğunluk olarak atfedil-

"Azınlık olgusu" güç ve yönetim erkini elde bulundurma konjonktürü ekseninde değerlendirildiğinde, elbette ki Kürtler Türkiye'de

len Türklerle fiili ve hukuki eşitlik temelinde, bir arada yaşamak istediler. Kurtuluş savaşı olarak adlandırılan dönemde, Türklerle birlikte hareket etmelerinin temelinde, bu fiili ve hukuki

eşitlik ilkesine olan inançlarıydı. Ancak bugün, kendi ana dillerinde bir ilkokula, bir radyo ve televizyon kanalına dahi sahip olmayan ve dilsel jenoside tabii tutulan Kürtlerin, Türklerle fiili ve hukuki bir eşitliğe sahip oldukları söylenemez.

"Azınlık olgusu" güç ve yönetim erkini elde bulundurma konjonktürü ekseninde değerlendirildiğinde, elbette ki Kürtler Türkiye'de azınlıktır. Osmanlı yönetimi döneminde, Kürdistan'da bir mir öldüğünde, onun yerine geçecek mirin seçilmesi veya atanmasında Osmanlı yönetiminin herhangi bir yetkisi yoktu³¹. Ancak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ve halen, Kürtler kendi kimlikleriyle bir köy muhtarı seçme yetkisi ve hakkına dahi sahip değildirlen. Kendi kimliğiyle bir köy muhtarını seçemeyen Kürdün, siyasi anlamda iktidara ortak olması, güç ve yönetim erkinde rol oynaması asla mümkün değildir. Kısacası, ulus ve azınlık arasında fark, güç ve yönetim erkinde etkin olmakla izah edildiğinde, Kürtler, Türkiye'de azınlıktır.

David W. Hicks, azınlık olmayı toplum içinde, sosyal ve ekonomik yapıdaki dezavantaj konumuyla açıklamaya çalışıyordu. Ona göre azınlıklar sosyal yapı içinde hor görülüyor (kuyruklu Kürt tabirlerini hatırlayalım), tecrit ediliyor (bazı illerde Kürtlerin işçi olarak çalıştırılmaması ve kiralık evlerin Kürtlere verilmemesi) ve eğitim olanaklarında eşit yararlanamıyor. Eğitim olanaklarında eşitçe yararlanmak bir yana, Türkiye'de eğitim dili zorunlu olarak Türkçe olduğundan, Kürtler ancak Türkçe eğitim görebilir. Hicks'in azınlık tanımında üzerinde durduğu önemli bir unsur da, azınlıkların kendi çıkarlarını kollamak ekseninde giriştikleri örgütlenme haklarının kısıtlanması, yasalardan eşit şekilde yararlanmalarının engellenmesi ve kamu sektöründeki istihdam olanaklarından dışlanmalarıdır. Türkiye'de Kürtlerin siyasal amaçlı örgütlenmeleri bir yana, Kültürel amaçlı örgütlenmeleri dahi, hemen hemen olanaksızdır. Kürtler, Kürt kimlikleriyle kamu sektöründe asla istihdam edilemez. Kürtler, en fazla "Kürt kökenli vatandaş"³²

azınlıktır. Osmanlı yönetimi döneminde, Kürdistan'da bir mir öldüğünde, onun yerine geçecek mirin seçilmesi veya atanmasında Osmanlı yönetiminin herhangi bir yetkisi yoktu. Ancak Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ve halen, Kürtler kendi kimlikleriyle bir köy muhtarı seçme yetkisi ve hakkına dahi sahip değildirlen.

sıfatıyla, gerektiğinde, kamu sektöründe üst ve yönetici mevkilerde değil, ancak alt kademelerde istihdam edilebilirler. Genellikle Kürt, öğretmen olur, ama öğretim üyesi olmaz; polis olur, ama komiser olmaz; asker olur, ama subay olmaz vb..

Palley'e göre azınlıklar, devletin politik sisteminde söz sahibi olmayan ırksal, dilsel veya dinsel gruplardır. Türkiye'de Kürtlerin, Kürt kimliğiyle devletin politik sisteminde hiç bir söz hakkı yoktur. Bu talepte bulunan Kürt'e, daha çok yakın döneme kadar mahkemede bile söz hakkı tanınmazdı. Kimi partiler tarafından aday gösterilerek meclise giden "Kürt kökenli milletvekili," daha göreve başlamadan Türk halkının çıkarlarını korumak üzere yemin eder. Mecliste iki kelime Kürtçe konuştukları için, tam on yıl cezaevinde kalan Leyla Zana ve arkadaşlarının akıbeti herkesçe malumdur. Oysa Anayasanın 10. maddesi, "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir"³³ der. Demek ki kanun önünde eşitlik, azınlık olan, öteki olan Kürtler için geçerli değildir. Kürtler söz konusu olduğunda Anayasa bile çiğnenir ve rafa kaldırılır.

L. Wirth, bir toplumda azınlık bir grubun olmasını, aynı toplum içinde yüksek toplumsal statü ve büyük ayrıcalıklara sahip dominant bir grubun olmasına bağlıyordu. Ona göre azınlık olma statüsü, bireyin toplumsal yaşama tam katılımını sınırlıyor ve böylece azınlıklar kendilerine karşı uygulamaları dikkate alarak, kendilerini ayrı bir halk olarak görüyordu. Türkiye'de Türklerin kamu hayatında, askeri yönetimde, yargıda, iş yaşamında, örgütlenmede ve ticari yaşamda, Kürtlerle karşılaştırıldığında dominant bir grup oldukları ve büyük ayrıcalıklara sahip oldukları inkâr edilebilir mi? Türkiye'de Kürt iş adamlarının kendi dernek ve odalarını kurma, ticari anlamda mesleki bir dayanışma içinde olmaları yasal ve fiili olarak olanaklı mıdır? Nüfus olarak, belki de Türk etnik kökenine mensup insanlardan daha fazla bir sayıya sahip olan Kürtlerin, askeri yönetimde, yargıda ve akademik yaşamdaki temsil oranları nedir? Kürt olmayı bir yana bırakalım, sahi şimdiye kadar Türkiye'de, "ben

Palley'e göre azınlıklar, devletin politik sisteminde söz sahibi olmayan ırksal, dilsel veya dinsel gruplardır. Türkiye'de Kürtlerin, Kürt

Kürt kökenli bir yargıcım" veya "ben Kürt kökenli bir subayım" diyen biri çıktı mı? Bilim yuvası olarak bilinen üniversitelerde, kendi kimliğini savunan bir Kürt profesör var mı?

Baskın Oran'ın, "azınlığın kendini azınlık olarak görmesinin de yetmeyeceği, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranmasının gerekli olduğu" şeklinde yaklaşımı oldukça öznel olup, sosyolojik realiteyle çelişmektedir. Azınlık olarak kabul edilmeyi, çoğunluğun insaf ve kararına bağlamak, bilimsel bir perspektifle bağdaşmayıp daha çok siyasi bir yaklaşımdır.

En genel ve kabul edilebilir azınlık tanımları dikkate alındığında, görülüyor ki Kürtler, bugün Türkiye'de sahip oldukları sosyal ve siyasal statüleri itibarıyla azınlıktırlar. Bana göre Kürtlerin, sosyal ve siyasal statüleri gereği azınlık olmaları onların ayrı bir ulus ve halk olma gerçekleriyle de çelişmemektedir³⁴.

Nedense, pek çok Kürt'e göre Kürtleri azınlık olarak tanımlamak veya Kürtleri azınlık kategorisinde ele almak abesle iştiğal etmek, sorunu özünden saptırmaktan başka bir şey değildir. Genellikle Kürtler, kendilerini ulus olarak kabullenmeyen yaklaşımları ciddiye bile almak istemezler. Farklı devletlerarasında bölünmüş olmalarına karşın Kürtler, kendilerini ayrı ve özgün bir ulus olarak görüp, diğer birçok ulus ve halk gibi self determinasyon hakkına sahip olduklarını ileri sürerler. Kürtlerin diğer uluslar gibi self determinasyona hakkına sahip oldukları gerçeği, Kürtler üzerine araştırma yapan birçok bilim adamı tarafından da dillendirilir³⁵.

BM andı ve uluslararası insan hakları hukuku ele alındığında, Kürtlerin self determinasyon hakkından söz edebilmeleri için ayrı bir halk olarak tanımlanmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, halk olma kriterlerini meydana getirmeyen "etnik grup" veya "azınlıkların", bağımsız devlet kurma hakkı dâhil olmak üzere, kendi politik statülerini özgürce belirleme hakları yoktur³⁶. İşte bu kaygılarla hareket eden Kürtler, kendilerini ayrı ve özgün bir ulus olarak kabullenmeyen yaklaşımları benimsemek istemezler.

Azınlık olgusu teritoryal (toprak) boyuttan soyutlanarak sadece sayısal eksende değerlendirildiğinde,

bu türden kaygıları taşımak doğal olabilir. Ancak unutmamak gerekir ki, Güney Afrika'da apartheid rejimi döneminde, siyah nüfus sayıya beyazlardan çok daha fazla olmasına rağmen, si-

yahlar için, "siyah azınlık" kavramı kullanılırdı. Bu kavramı kullananlar, "siyah" nüfusun, self determinasyon hakkının olmadığı, onların sadece "azınlık" haklarıyla yetinmesi gerektiğini dile getirmiyorlardı. Bu kullanımdaki temel referans noktası, siyah azınlığın iktidar ile olan ilişkisine dayanmaktaydı.

Gerçi yukarıda da dile getirildiği gibi, etnik grup", "azınlık" veya "halk" olmak, kimi ideolojik ve siyasi belirlemelerin dışında, tamamen sosyolojik bir olgudur. Ne Kürtlerin kendilerini halk olarak görme düşüncesi, ne de Kürtleri "azınlık" olarak bile kabul etmeme yaklaşımı, Kürtlerin mevcut sosyolojik realite ve statülerini değiştirmez.

Türkiye'de yaşayan Kürt nüfus söz konusu edildiğinde, şöyle bir sorunla karşılaşmaktayız: Türkiye, Kürtleri ne azınlık ne de ayrı bir halk statüsünde kabul etmediği için, Kürtler siyasi ve kültürel anlamda tüm etnik haklarından yoksun bırakılmış, azınlıklara sağlanan haklardan yararlanmalarına dahi müsaade edilmemiştir. Üstelik Türkiye'nin "azınlık" kavramına yaklaşımı bile, üzerinde az çok uzlaşma sağlanan herhangi bir azınlık tanımı ile bağdaşmamaktadır. Türkiye açısından "azınlık" kavramı, ikili ya da çok taraflı uluslararası anlaşmalarda statüleri belirlenen grupları kapsar³⁷. Bu tanımdan şu anlaşılır: Hangi devletin sınırları içinde olursa olsunlar, uluslar arası anlaşmalarla statüleri belirlenmemiş etnik grup veya unsurlar azınlık sayılamazlar. Dünyada bundan daha "siyasi" ve "oportunistçe" bir yaklaşım olamaz. Bu tanımda sosyolojik realite ve yapıya yer yoktur. Bu tanımın diğer bir özelliği de, bir azınlığın, "azınlık" olarak tanınabilmesi için, mutlaka uluslar arası bir desteğe sahip olması gerekliliğidir. Bu tanımla belirlenen koşullara sahip olabilmek için, ya "bir devletin sınırları içerisinde yaşayan, fakat kendisini başka bir ulusun parçası olarak kabul eden" ulusal bir azınlık olmak gerekir, ya da sınırları dâhilinde yaşadığınız devlet, sizin statünüzle ilgili uluslar arası bir anlaşmaya imza atmış olması gerekmektedir. Kısacası Türkiye,

Türkiye, Kürtleri ne azınlık ne de ayrı bir halk statüsünde kabul etmediği için, Kürtler siyasi ve kültürel anlamda tüm etnik haklarından yoksun bırakılmış, azınlıklara sağlanan haklardan yararlanmalarına dahi müsaade edilmemiştir. Üstelik Türkiye'nin "azınlık" kavramına yaklaşımı bile, üzerinde az çok uzlaşma sağlanan herhangi bir azınlık tanımı ile bağdaşmamaktadır.

Lozan antlaşması ile statüleri belirlenmiş olan azınlıklar dışında, herhangi bir etnik grubu "azınlık" olarak tanıma niyetinde değildir. Türkiye'nin mevcut

"azınlık" anlayışına göre, yeni bir azınlık veya azınlıklar, yeni bir Lozan veya Lozan'larla söz konusu edilebilir. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki, Kürt sorununda geleneksel devletçi politikayı izleyenler, "Kürt azınlığı" kavramını, ağır siyasi talepler içeren, Türkiye'yi bölmeye kadar götürebilecek tehlikeli bir yaklaşım olarak görürler. Bu anlayışa göre Kürtler ne ayrı bir halk, ne de etnik bir azınlıktır; "Kürtler, eşit haklara sahip vatandaşlardır," diğer moda bir deyimle, "Cumhuriyetin kurucu asli unsurlarıdır"³⁸.

Lozan'dan hiçbir şekilde ödün vermek istemeyen, Lozan'a dokundurtmayıp Kürtleri "eşit haklara sahip vatandaşlar" olarak tanımlayan bu anlayış, ilginçtir; özellikle azınlıklar konusunda, daha ilk günden başlayarak Lozan'ı ayaklar altına almış ve çiğnemiştir³⁹. Aslında Lozan'ı ihlal edenlerin, başkalarında Lozan'a sadakat beklemeleri, elbette ki samimi bir yaklaşım değildir. Çünkü Lozan Antlaşması'nın 39. maddesi esas alındığında, başta Anayasa olmak üzere, Türkiye'de Kürt dilinin, eğitim, medya ve kamusal alanda kullanımını engelleyen hiç bir anayasal ve yasal düzenlemenin olmaması gerekirdi. Ancak, 1923'ten sonra hazırlanan üç anayasa metinde de Antlaşmanın 39. maddesi Kürtler açısından dikkate alınmamış ve en yalın anlatımla ihlal edilmiştir. Lozan Antlaşması'nın 39. maddesinin son iki paragrafı şöyledir: "Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticari ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır."

"Devletin resmi dilli bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır"⁴⁰.

Lozan, uluslararası bağlayıcılığı anlamında modern Türkiye'nin kuruluş belgesi niteliğindedir. Başta anayasa olmak üzere, Türkiye'de iç hukukta yapılan bütün yasal düzenlemelerin Lozan'la uyum içinde olması gerekirdi. Buna rağmen birçok yasal ve anayasal düzenlemenin Lozan'la çeliştiği görülmektedir⁴¹.

Azınlıklar konusunda, Türkiye'nin Lozan'ı referans göstererek ısrarla savunduğu bir yanlış da, Türkiye'de sadece dinsel azınlıkların var olduğu ve bun-

ların da Lozan'la tanındığı yönündeki iddiadır. Lozan Antlaşmasının 43. maddesi "Müslüman olmayan Türk uyrukları" referans eder ve bunun da genellikle Ermeniler, Rumlar ve Musevilere uygulanabileceği söylenir. "Müslüman olmayan Türk" uyrukları kategorisinde yer alan Süryani ve Yezidi toplulukları, Lozan'la azınlıklara tanınan haklardan yararlandırılmamışlardır.

Lozan süreci ve Lozan'da azınlık olarak görülmeyen Kürtler, aynen Türk unsuru gibi, gerektiğinde kendi kaderini kendisi belirleyebilecek farklı bir halk olarak ele alınmışlardır. Bizzat M. Kemal Atatürk, Kürtlerin çoğunlukta olduğu illerde otonom bir yönetime sahip olmaları gerektiği düşüncesini zaman zaman dile getirmiştir: "...Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmektense, bizim anayasamız gereğince zaten bir tür yerel özellikler oluşacaktır. O halde hangi ilin halkı Kürt ise onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı sözkonusu olurken onları da birlikte ifade etmek gerekir. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendilerine ait mesele çıkarmaları daima beklenir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin yetkili vekillerinden oluşur ve bu iki unsura bütün menfaatlerini ve kaderlerini birleştirmişlerdir"⁴².

Henüz Sevr tehdidinin ortada olduğu dönemde, Kürtler, Türkler gibi farklı bir unsurdur; bu nedenle bizzat M. Kemal da, Kürtlerin hak ve özgürlükleri konusunda, en az batılılar kadar "özgürlükçü ve cömertçe" davranmaktadır. Bu dönemde mecliste bulunan Kürt milletvekilleri de "bizler Kürdistan'ın gerçek vekilleriyiz" diyebilmektedirler⁴³. İşte Kürtler ve Türklerin siyasi ilişkisinde açıklanamayan en önemli husus, 1920'lerin başında Kürdistan'ın gerçek vekilleri olarak meclisten yer alan Kürt temsilcilerin, 1924'ten sonra aniden ortadan kalkmaları ve 1990'lardan sonra, "Kürt kökenli vekil" gibi içi boş, ucube bir kavramın ortaya çıkmasıdır.

Kanımca bu husus, tatmin edici bir çözüme ka-

Sonuç olarak, bugün Kürtler için, başlangıçta "azınlık olmak", azınlık haklarında yararlanmak "az" değil. Unutulmamalıdır ki,

vuşturulduğunda, Kürtlerin gerçek statüleri de aydınlanacaktır. Ama bundan önce, Kürtler acilen modern dünyada azınlıklar için sağlanan haklardan yararlanabilmeli ve Kürt ulusuna karşı uygulamada olan dalkırım politikalarına son verilmelidir. Unutulmamalıdır ki Kürtlerin hak ve özgürlükleri bir günde ellerinden alınmadı; bu uzun ve tarihi bir süreçti.

Başbakan Erdoğan, 20 Kasım 2005'te Şemdinli'yi ziyaret ederken Türkiye'de yaşayan farklı etnik unsurlar ve kimlik ve konusunda, şöyle bir beyanda bulundu: "Türk, Kürt, Çerkez, Laz aklınıza ne gelirse hepsi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı üst kimliği altında bir ve beraber olacağız. Alt kimliklere sayı duyacağız. Bundan da kimse rahatsız olmayacak. Olmamalı. Çünkü bu anayasal vatandaşlığımızdır ve asla bu etnik kimliğe göre bu ülkede muamele yapılmaz. Benim ve hükümetimin ölçütü budur. Onun için de dengesizlikleri giderme gayreti içindeyiz"⁴⁴.

Erdoğan'ın bu beyanına, başta Cumhurbaşkanı olmak üzere, hemen hemen tüm askeri ve siyasi yetkililer karşılık verdi. Sözde, sosyal demokrat olduğu söylenen Ana muhalefet lideri Baykal'ın karşılığına bakalım: "Türkiyeli olmak üst kimlik değildir; Türklük bir alt kimlik olamaz; kimseye bunu yaptırılmazlar... Türk üst kimliği Türkiye'nin kırmızıçizgisidir. Kuzey Irak'taki kırmızıçizgilere benzemez. Türkiye'de Türk milleti alt kimlik değildir. Bunu içine sindireceksin. Bunu içine sindiremeyen bir başbakan olamaz... Benim Türklüğümle oynamaya,

en basit azınlık sözleşmelerinde bile, azınlığın nüfus olarak çoğunlukta olduğu yerlerde, azınlık dilinin eğitim dili olarak kullanılması şartı mevcuttur. Buna azınlığın kendi dilinde gazete, radyo ve televizyona sahip olması, üniversite ve akademilerinin olması, nüfusu oranında merkezi yönetimde söz hakkı olması da dâhildir.

bunu başka taraflara çekmeye hakkınız yok. Ağzınıza alamazsınız"⁴⁵. İşte, "Kürdistan'ın gerçek vekilleriyiz" denilen dönemden geldiğimiz nokta. Kimliğin "altı" ve "üstü" saşmalıkları bir yana, en azından Kürtleri "alt kimlik" kategorisinde tanıma niyeti sergileyen Başbakan bile, henüz Kürtleri azınlık olarak tanıma düşüncesinden çok uzaktadır. Yukarıdaki beyanından dolayı birçok saldırıya maruz kalan Başbakan Erdoğan, Norveç'te Türk vatandaşlarıyla bir araya geldiğinde şöyle diyordu: "Türkiye'de 'Kürt azınlığı' diye bir kavram yoktur. Kürtler ülkemizi oluşturan unsurlardan birisidir. Hepsi ülkemizin samimi bir vatandaşdır"⁴⁶.

Sonuç olarak, bugün Kürtler için, başlangıçta "azınlık olmak", azınlık haklarında yararlanmak "az" değil. Unutulmamalıdır ki, en basit azınlık sözleşmelerinde bile, azınlığın nüfus olarak çoğunlukta olduğu yerlerde, azınlık dilinin eğitim dili olarak kullanılması şartı mevcuttur. Buna azınlığın kendi dilinde gazete, radyo ve televizyona sahip olması, üniversite ve akademilerinin olması, nüfusu oranında merkezi yönetimde söz hakkı olması da dâhildir. Hatta azınlık, nüfus olarak çoğunlukta olduğu yerleşim birimlerinden iç self determinasyon hakkına sahiptir. Bazen "azınlık" sayılmak, tüm hakları ellerinden alınmış ve aldatılmış "aslı unsur" olmaktan bin kat iyidir. Bu gerçeği dikkate alarak, Avrupalıların "Kürt azınlığı" kavramını, altı doldurulmamış, içi boş ve kof bir "aslı unsur" aldatmacasıyla reddetmeyelim.

Dipnotlar

- 1) Sonyel, Salahi R. *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*, Turkish Historical Society Printing House, Ankara 1993, s. 1.
- 2) Çavuşoğlu, Naz. "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye Bir Karşılaştırma", Azınlık Hakları, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu Yayınları, 2002 s.124. Bundan sonra, bu eserden Azınlık Hakları olarak söz edilecek.
- 3) Chaliand, Gerard, *The Kurdish Tragedy*, Zed Books, London, 1994, s. 89.
- 4) Preece, Jenifer Jackson, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, Donkişot Yayınları, İstanbul 2003, s. 20.
- 5) Parlak, Bekir. "Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Taşra Yönetimine İlişkin Anayasal- Yasal Gelişmeler ve Cumhuriyete Yansımalar", Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı:11, s. 39.
- 6) Chaliand Gerard., age. s. 89.
- 7) Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih*, Der Yayınları, İstanbul 1994, s. 394.
- 8) Chaliand, Gerard age. s. 90.
- 9) Nişanyan, Sevan, "Defining The Turk," in *Modernity and Multiculturalism*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 220.
- 10) Lausanne on its 70th Anniversary, *The Ministry of Culture of the Turkish Republic*, s. 48.
- 11) Rehman, Javid, "Ulusal Arası Hukukta Azınlık Hakları", Azınlık Hakları, s. 95.

- 12) Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su yayınları, İstanbul, 2001, s. 35.
- 13) Capotorti, F. *Study On The rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, UN Sales No E.78.XIV.2, 1991, s. 96.
- 14) Kılınc, Mahmut, "Nasıl Bir Demokratik Cumhuriyet Kürt Halkının Taleplerine Cevap Verebilir?" Serbesti, Sayı: 5, s. 34.
- 15) Rigaux, Farnçosis, "Azınlıklar Hukuku: Tanımlama Sorunları" Azınlık Hakları, s. 51.
- 16) Hellen, C. "Nations and Its Shadows: Quebec's Non French Speakers and the Courts, Law and Critique, 1992, s. 219.
- 17) ABD'deki siyah azınlığın iş yaşamı üzerine çalışmalar yapan Timothy Bates, genellikle siyah azınlığına mensup iş adamlarının, hizmet sektörü kategorisinde yer alan, restoran, berber dükkânı, ayakkabı tamirciliği, kasap, kuru temizleme ve cenaze hizmetleri gibi iş yerlerinin sahibi olduklarını ve bu iş yerlerinin de çoğunluk siyah azınlığın daha yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yer aldığını yazar. Bkz. Timothy Bates, *Major Studies of Minority Business*. Joint Center for Political and Economic Studies Press, Washington DC, 1993, s. 33.
- 18) Hicks, Dawid W., *Minorities*, London, 1981, s.3
- 19) Palley, C., *Constitutional Law and Minorities*, London Minority Rights Group, 1978, s.3.
- 20) Wirth, L., "The problems of minority groups" in R. Linton (ed): *The Sciences of man in world crisis*, New York, 1945.
- 21) Oran, Baskın, *Türk- Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1986, s. 21.
- 22) Oran, Baskın, age. s.21
- 23) 10 Ekim 1962'de Suriye'de yapılan bir bölgesel nüfus sayımında, 150.000'in üzerinde Kürt Suriye vatandaşlığından ve sivil haklarından yoksun bırakıldı. Bkz. Human Rights Report, *Conflict Dynamics and Human Rights Problems*, s.57
- 24) Rehman, Javaid, agm, s. 97.
- 25) İnanç, Zeri, "Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları" Ütopya Yayınları, Mart 2004, s. 15.
- 26) Bkz. <http://www.minorityrights.org/>
- 27) "Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities" (8 Şubat 1991) Bkz. <http://www.acc.eu.org/uploads/DraftFINAL3doc.pdf>
- 28) "Proposal for an Additional Protocol to the ECHR concernin Persons belonging National Minorities", (1Şubat 1993) Bkz. <http://www.acc.eu.org/uploads/DraftFINAL3doc.pdf>
- 29) Höckerstedt, Leif "Language, Culture and Identity" in *The Kurds, Perspectives on a Unique Culture*. Soomen Rauhanliitto, Helsinki, 1999, s.18
- 30) Kılınc, Mahmut, agm, s. 34.
- 31) Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E 11740. Aktaran: Nazmi Sevgen, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 43.
- 32) Genellikle Türkleşmiş ve kimliğine sahip çıkmayan Kürtler için kullanılan bu "aşağılayıcı tabir" üzerinde ayrıca durmak gerekir. Ne demek, "Kürt kökenli vatandaş?" Demek ki Kürt, Türkleşmeden ve Türk olmadan, vatandaş bile olamaz.
- 33) Şakar, Müjdat, *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s. 27
- 34) Kıran, Abdullah, "Kürtler neden azınlık?" Birgün, 10 Kasım 2004.
- 35) Stuknabb, Tove & Phillipson, Robert "Lingustic Genocide and Human Rights- Kurdish Considerations", *The Kurds, Perspectives on a Unique Culture*, Soomen Rauhanliitto, Helsinki, 1999, s. 25.
- 36) Stuknabb, Tove & Phillipson, Robert, agm, s. 27
- 37) Çavuşoğlu, Naz, "Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye, Bir Karşılaştırma", Azınlık Hakları, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. İbrahim Ö. Kaboğlu, İstanbul Barosu Yayınları, 2002, s. 124. Bundan sonra, bu eserden "Azınlık Hakları" olarak söz edilecek.
- 38) Leyla Zana, Sakharov Barış Ödülünü alırken, Avrupa Parlamentosunda yaptığı konuşmasında, Kürtlerden "Cumhuriyetin kurucu asli unsurları" şeklinde söz etti. Eğer Kürtler, Cumhuriyetin kurucu asli unsurlarından biri olsalardı, Türkiye Cumhuriyeti asla üniter bir devlet olamazdı; en azından otonom veya federal bir yapılanmaya sahip olurdu. İlginçtir; Kürtlerden "asli unsur" şeklinde söz eden Leyla Zana ve temsil ettikleri siyasi anlayış, Kürtçe'nin okullarda seçmeli ders olarak okutulmasını savunurken, Kürtlerden azınlık olarak söz edenler, Kürtçe'nin Türkçe gibi eğitim ve öğretimde okutulmasını savunmaktadırlar.
- 39) Gökçe, Deniz, "Lozan Antlaşması Uygulandı mı?" Birgün, 26 Temmuz 2005.
- 40) Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakında Temel Metinler*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul 1994, s. 611 .
- 41) Kıran, Abdullah, "Azınlıkların Dil Hakları ve Kürtler" *Avrupa Birliği Sürecinde Dil Hakları*, Yayına Hazırlayan, Ebru Uzpeder, Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları, İstanbul 2003, s. 79
- 42) Aslan, Abdurrahman, *Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler*, Doz Yayınları, İstanbul 1991, s. 130.
- 43) Demirbaş, H. Bülent, *Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi*, s. 64.
- 44) "Barzani, Erdoğan gibi 'kimlik' tanıdı," Milliyet 14 Aralık 2005.
- 45) "Bütçede Kimlik Tartışması" Aksiyon, Sayı: 576, 19.12.2005, Hürriyet, 15 Aralık 2005.
- 46) "Kürtler azınlık değil, asli unsurumuzdur" Yeni Şafak, 12 Nisan 2005.

Dil ve Milliyetçilik: Kürtçe Örneği

İrfan Güler*

Bu kısa çalışmada, dil ve milliyetçilik ilişkisinden hareketle, dilin etnik kimliğin ve ulus-
inşasının oluşumundaki yeri ve önemi ile milliyetçilik akımlarında oynadığı rol genel
hatlarıyla incelenecek, daha sonra bu bağlamda somut olarak Kürtçe örneği üzerinde
durulacaktır. Ancak, Kürdistan'ın dört devlet arasındaki bölünmüşlüğü ve her parça-
daki milliyetçi hareketlerin kendine özgü tarihi özellikleri nedeniyle, genel bazı belirle-
meler dışında, konumuzu Türkiye Kürdistanı (Kuzey Kurdistan) ile sınırlı tutacağız.

Dil, Ulusal Kimlik ve Milliyetçilik

Smith, ulusu "tarihsel bir toprağı, ortak
mitleri ve tarihsel anıları, kitlesel bir kamu kül-
türünü, bir ekonomiyi ve bütün üyeler için or-
tak yasal hak ve yükümlülükleri paylaşan bir
insan topluluğunun adı" olarak tanımlamakta-
dır¹. Anderson, ulusu, yerel dillerin yayılması-
nı hızlandıran matbaa kapitalizminin gelişme-
siyle ortaya çıkan "hayali bir politik cemaat"
olarak tanımlamaktadır². Gellner ise ulusu,
kendisi de sanayi toplumlarının ortaya çıkışı-
yla bağlantılı özel ekonomik ve toplumsal ko-
şulların bir sonucu olan milliyetçiliğin ürünü
olarak tanımlar³. Gellner'e göre sanayileşme,
bir ulusun yaratılmasına elverişli koşulları sağ-
lar. Eğitim sistemindeki türdeşlikle bağlantılı
bir "ortak yüksek kültür" sağladığı için, ulus
ekonomik büyüme için zorunludur. Her üç ya-
zarın yaklaşımında da "kimliğin kültürel boyu-
tu"na vurgu var ve kimliğin kültürel boyutu da
"dil"le sıkı bir ilişki içindedir.

"Milliyetçilik" terimi de açıkça ulus kavra-
mıyla yakından bağlantılıdır. Smith milliyetçi-

liğe "kimi üyeleri tarafından fiili ya da potan-
siyel bir ulus oluşturacağı düşünülen bir halk
adına özerkliğe ulaşmak ve bu özerkliği koru-
ma için ideolojik bir hareket"⁴ olarak işaret et-
mektedir. Gellner'e göre milliyetçilik, siyasal
birim ile ulusal birimin çakışmasını öngören,
siyasal bir ilkedir. Milliyetçi duygu ya bu ilke-
nin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlık ya da
onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden
kaynaklanır. Milliyetçi akım ise bu tür bir duy-
gudan hareketlenir⁵.

Dil ve ulusal kimlik arasındaki ilişki ne du-
rağan ne de önceden kestirilebilir, aksine za-
mana ve ülkeden ötekine değişiklik gösterir.
Ulusal kimliğin oluşumunda dilin oynadığı ro-
lü belirleyen birçok faktör vardır. Bazı olaylar-
da dil ulusal kimlik için önemli derecede göz
önünde bulundurulur, diğerlerinde ise bu dere-
cede önemsenmez. Örneğin, Polonya işgal
edildiğinde (*Austria, Prussia and Russia*)
okulda Polonya'ca yasaklandı, ancak Polonya-
lı aileler sürgünde buldukları Sibiryada da ço-
cukları için okullar açıldılar. İrlanda örneğinde
ise, İrlandalılar bağımsızlıktan sonra kendi dil-

* Doktora Öğrencisi,
Santiago De Compostela
Üniversitesi Siyasal
Bilimler Fakültesi,
Galicia/İspanya

Batı Avrupa'daki ulus-devletlerin gelişiminde ulusal sınırlar dil sınırları ile çakışmıştır, ancak bu sınırlar daha önceki politik geliş-

lerini yeniden canlandırma konusunda başarısız olmuştur⁶. Böylece bugün dil İrlanda kimliğinin oluşumunda temel bir rol oynamaz. Yine, Belçika, İngiltere, İrlanda, Rusya, Güney

Afrika, İspanya ve İsviçre'de birden fazla dil konuşulmasına rağmen tek bir siyasal birim olduğu gibi, Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Rusça birçok ülkede konuşulan ortak dil olmasına rağmen bu ülkelerin ulusal kimlikleri farklıdır.

Dil ve milliyetçilik arasındaki ilişki, hâkim olan millet modeline göre farklılık arz eder. Bunlar etnik model ve sivil model diye adlandırılır. Smith, batılı denen vatandaşlığa dayalı "sivil" ulus modelini batılı olmayan "etnik" modelden ayırmıştır. Birincisi, tarihsel toprağa, üyelerinin yasal-siyasal olarak eşit olduğu yasal-siyasal bir topluluğa, ortak bir vatandaşlık kültürüne ve ortak ideolojiye dayanır. İkincisi, Smith'e göre, doğumun, ortak soyun, soy kütüğünün, popüler hareketlenmenin, yerel dillerin, geleneklerin ve göreneklerin önemini vurgular⁷. Etnik modelin en bariz örneği Almanya olarak gösterilir. Sivil modele ise Amerika, İsveç ve Belçika gibi ülkeler gösterilir. Aslında her milliyetçilik değişen derecelerde ve farklı biçimlerde sivil ve etnik unsurlar barındırır içinde. Kimi zaman sivil ve *territorial* unsurlar hâkimdir, kimi zamanda etnik ve yerel unsurların öne çıktığı görülür⁸. Bu nedenle, etnik millet modelinde olduğu gibi, sivil millet modelinde de dil faktörü önemlidir. Ancak, bu sivil millet modelinde milletin temel bir unsuru değil, fakat farklı etnik kimliğe sahip vatandaşları birleştirici bir unsur olarak kullanılmıştır. Sivil millet modelinde, bütün diller ve etnik kimlikler saygı görür ve ulusal kimliğin bileşenlerinden biri olarak görülür. Fakat, buna rağmen sivil modellerin bir çoğunda da hâkim dil dışındaki diğer dillerin gelişimine karşı ciddi bir korku söz konusudur.

Diller hissedilir derecede birbirinden farklılaştığı tarihten beri, bir kültürü diğer kültürden, bir etnik grubu veya ulusu diğerinden ayırt eden etkili bir form olmuştur⁹. Ulusun oluşumunda bazı ortak sübjektif ve objektif özelliklerden bahsedilir. Dil objektif özellikler içerisinde en önemlilerinden biridir. Bir etnik grubun kültürel uyumu, boyutu büyük oranda dil vasıta-

melerle oluşmuştur. Doğu Avrupa'da ise öncelik sırası değişmiş ve dil sınırları milliyetin dolayısıyla devletin sınırlarını belirlemiştir. Sömürgelerde dil birliği siyasi sınırların çizilmesinden sonra gelişmiştir. Sömürgecilik sonrasında kurulan devletlerde ise dil kriteri göz ardı edilmiştir.

siyla ifade edilir. Bu iki şekilde olur¹⁰. Birincisi, farklı diller bir etnik grubu diğerlerinden ayıran sınırı belirlemede yardım edebilir. Bu dilin *sembolik fonksiyonudur*. Dilin bu sembolik

fonksiyonu aynı zamanda güçlü bir şekilde grup dayanışmasını da hatırlatır. İkincisi ise, ortak bir dil iletişimi ve etnik grup içindeki ahengi kolaylaştırabilir. Bu da dilin *iletişim fonksiyonudur*. Bu nedenle dil etnik kimlik için çok önemli bir faktör olabilir.

Dil ve etnik kimlik arasındaki ilişkinin belirginleşmesi Avrupa'da Rönesans döneminde gelişti. Bu dönemde birçok yazar ve filozof Latin dili yerine halk dilini kullanmaya başladılar. Bu durum Anderson tarafından "*print-capitalism*" olarak adlandırıldı. Ulusal dil kavramı ise 19. yüzyıl da Romantizm akımının bir sonucu olarak gelişti ve popüler hale geldi. Orijinal olarak Alman kökenli olan bu akımda, dil bir milletin en önemli ögesi olarak kabul edilmiştir. Almanya'da Herder ve Fichte gibi romantik filozofların öncülük ettiği bu akımın dile atfettikleri önem, ortak bir dili konuşan halkın bir arada olmak için buna aykırı düşen mevcut siyasi düzenlemelerle mücadele etmeleri ve her dilsel topluluğun kendi devletine sahip olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, 19. yüzyıl da gelişen milliyetçilik hareketlerinde en fazla vurgulanan unsur "dil" olmuştur. Avrupa'da gelişen bu güçlü eğilim sonucunda, yeni kurulan bir çok devlette "dil" devletin kuruluşunda temel bir argüman haline gelmiştir. Örneğin, Norveç, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Finlandiya, Türkiye¹¹. Bu dönemdeki milliyetçilik hareketlerinde dil aynı anda bir amaç ve araç haline geldi. Bir bakıma var olma hakkının sembolü oldu.

Rustow dilin uluslaşma sürecindeki yerini incelerken birbirinden farklı dört gruba işaret etmiştir. Batı Avrupa'daki ulus-devletlerin gelişiminde ulusal sınırlar dil sınırları ile çakışmıştır, ancak bu sınırlar daha önceki politik gelişmelerle oluşmuştur. Doğu Avrupa'da ise öncelik sırası değişmiş ve dil sınırları milliyetin dolayısıyla devletin sınırlarını belirlemiştir. Sömürgelerde dil birliği siyasi sınırların çizilmesinden sonra gelişmiştir. Sömürgecilik sonrasında kurulan devletlerde ise dil kriteri göz ardı edilmiştir¹².

Bu işlevsellik, dilin milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamikleri-

nin merkezi konumunda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dil

Dil milliyetçiliğin olmazsa olmaz koşulu değilse de, milliyetçilik hareketlerinde sık sık belirleyici unsur olarak öne sürülmesinin nedeni onun işlevselliğidir. Bu işlevsellik, dilin milliyetçiliğin duygusal ve araçsal dinamiklerinin merkezi konumunda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dil güçlü bir birleştiricidir, çünkü millete duyulan araçsal ve duygusal bağlılığın her ikisinde de etkindir. Duygusal düzeyde dil kimliğinin bir parçası olarak gelişir. Dil kültürün ve tarihin taşıyıcısıdır. Dile yapılan saldırı kolaylıkla halkın varlığına ve kimliğine saldırı olarak algılanabilir.

Kısacası, dil farklılıkları kendi başlarına siyasal anlaşmazlıklara yol açmazsa da, grup konuştuğu dil nedeniyle kimliğinin ve toplumsal hareketliliğinin tehdit edildiğini düşünür ve ayrımcılığa maruz kaldığına inanırsa, dil siyasal anlaşmazlıkların kaynağı haline gelebilir¹³.

Kürt Dili

Kürtçe bir batı İran dili, Hint-Avrupa dilleri ailesinin İran kolunun bir parçasıdır. Bu nedenle Türkçe ve Arapçadan İngilizce ve Fransız'ca kadar farklıdır, ancak İran'ın ulusal dili olan Farsçaya benzer¹⁴. Belli başlı dört lehçeye (Kurmanci, Sorani, Zazaki ve Gorani) sahip olan Kürtçe'de iki lehçe (Kurmanci ve Sorani) bugün standart form haline gelmiştir (Kurmanci Türkiye'de, Sorani ise Irak'ta). Bu nedenle bugün tek bir standart Kürtçeden bahsetmek mümkün değildir.

Kürtlerin nüfusuyla (Kürtçe konuşanlar) ilgili resmi bir sayı yoksa da, bu alanda çalışan bilim adamları bu nüfusun 20-40 milyon arasında değişebileceğini söylemektedirler. David Mc Dowall çalışmasında İran'da %10, Irak'ta %23, Türkiye'de %22, Suriye'de %8 ve eski Sovyetler Birliği ve diğer bölgelerdeki Kürtleri de katarak (1993 nüfus tahminine göre) bu sayının yaklaşık olarak 26.000.000 olduğunu belirtmektedir¹⁵. Kürt milliyetçilerine göre bu sayı 40 milyon civarındadır¹⁶. Türkiye'nin 68 milyonluk nüfusu düşünüldüğünde bu sayı (%22) 16 milyon civarındadır.

Kürt diliyle ilgili ilk yazılı eserler 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Bu alan-

daki ilk yazarlardan biri Melayê Cizirî olmakla birlikte, en meşhuru Ahmedî Hanidir. Ahmedî Hani meşhur Kürt sözlü efsanesi Mem û Zînê'yî (1693-1694) edebileştirmiştir.

Kürtçe süreli yayınlar ise 19. yüzyılın sonlarından itibaren çıkmaya başladı. 1989 tarihinde ilk Kürtçe gazete "Kürdistan" adıyla Kahire'de yayına başladı. Daha sonra bir dizi gazete yayınlandı (*Kurd, İstanbul 1907; Kurdistan, Urumiye 1912-14; Rozhi Kurd, İstanbul 1913; Heviya Kurd, İstanbul 1913; Jin, Kahire 1916 vs*)¹⁷.

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla Kürt kurumlarının kapatılması ve Kürt aydınlarına yönelik şiddetli baskı üzerine, Kürt entelektüelleri o sırada Fransız mandasındaki Suriye'ye kaçtı ve dillerini orada geliştirmeye çalıştılar. Burada çıkarılan yayınlar içerisinde en önemlisi 1932 yılında çıkmaya başlayan *Hawar* dergisidir. Bunu diğer yayınlar izlemiştir (*Roja Nû, 1943-6; Stêr 1943; Ronahî 1942-5*). Böylece yazılı Kürtçe neredeyse bütünüyle "sürgün"de gelişmiştir. Kürtçe modern standardının neredeyse tamamen sürgünde oluşturulduğu dünyadaki bir kaç dilden biridir¹⁸.

Devletin Dil Politikası

a) 1923-1982 Donemi: Fıllî ve Yasal Yasaklama

Türk Devletinin politikası, 1923 teki kuruluşundan beri "dilkırım" ya da "dilsel jenosit" olarak adlandırılan durumun tipik bir örneğidir¹⁹. 1924'te bütün Kürt kurumları, okullar, dinsel vakıflar ve yayın organları, resmi olarak kapatılmıştır²⁰. Gevşekçe entegre olmuş Osmanlı devletinin yerine gecen Cumhuriyet Türkiye'si, Türk etnik kimliği üzerine inşa edilmiş hayli merkezi bir ulus-devlet olarak kurulmuştur. Merkezileştirme ve Türkleştirme pratiği, şiddetle bastırılan bir dizi Kürt isyanına (1925, 1927-31, 1930-32 ve 1937-1938) yol açmıştır. 1938'deki Dersim isyanından sonra Kürtçe yasaklanmış ve "Kürt", "Kürdistan" sözcükleri resmi sözlükten çıkarılmıştır: Kürtler artık "Dağ Türkleri" Kürdistan'da "Doğu" haline gelmiştir²¹.

Kürt diliyle ilgili politika, Kürtlerin etnik kompozisyonunu değiştirme şeklinde daha genel ve uzun

"milliyetçiliğin özü, bazı örtük amaçlar için milliyetçiliği maniple

edebilen seçkinlerin güdülerinde değil, daha çok seçkinlerin baş-

erimli bir amaç üzerine inşa edilmiştir²². Bu hedefe ulaşabilmek için 1932'de Kürtlerin kitle halinde zorla iskânını öngören bir yasa çıkarılmış ve yüz binlerce Kürt, Kürdistan'dan ülkenin Türklerce meskûn bölgelerine göç ettirilmiştir.

Kürtleri kendi dillerini terk etmeye ve Türkçe konuşur hale gelmeye zorlamak, dil politikasının birinci amacı olmuş, bu zorlama-yasak hayatın her alanında uygulanmaya koyulmuştur. Örneğin, pazara mal getiren köylülerin bile, bir koyunun elli kuruş ettiği bir zamanda, konuştukları her Kürtçe sözcük başına beş kuruş vermen zorunda oldukları bilinir²³. Fiziksel şiddet ve insanları ailelerinden ayırmak, Türk okullarında öğrencilerin Kürtçe konuşmalarını önlemek diğer yöntemlerden bazılarıdır. Keza öğrenciler, sınıf dışında paydoslar arasında kendi dillerini kullandıkları için de cezalandırılmıştır. Öğrencileri yılın daha büyük bölümünde tecrit etmek ve kendi anadillerini unutmalarını teşvik edebilmek için 1964'te yatılı okullar inşa edilmiş²⁴, yine Türkçe konuşma yazma seferberlikleri ilan edilerek, bu aktivelere köylere kadar götürülmüştür.

Yazılı Kürtçe üzerindeki baskı daha yoğun ve daha kolay olmuştur. Sadece Kürtçe yazı yazmak değil, fakat herhangi bir dilde Kürt ve Kürdistan adlarının yazımı da yasaklanmıştır. Yine, Kürtçenin bir dil olmadığına, herhangi bir gramatik kuralı bulunmadığına ve yalnızca 8428 karışık kelimeye sahip bir dil olduğuna dair tezler geliştirmeye başlanmıştır.²⁵

b) 1982-2002 Dönemi: Anayasal Yasaklama

12 Eylül 1982 Askeri Darbesinden sonra yürürlüğe giren Anayasa, Kürtçeye yönelik resmi tutumunu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymuş, böylece daha önce yasalarla yasaklanmış bulunan Kürtçenin kullanımı Anayasal yasak haline getirilmiştir. Anayasanın 26. maddesinde, "Düşüncelerin açıklanması ve yayınlanmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz"; 28.maddesinde, "Hiç kimse yasaklanmış bir dille yayın yapamaz" deniyordu. Bu anayasal hükümlere dayanılarak Kürtçenin tamamen kullanılmasını yasaklamak amacıyla 1983 yılında 2932 sayılı yeni bir yasa çıkarıl-

vurduğu kitlelerin duygularında aranmalıdır"²⁸. Bu nedenle Kürt ulusal hareketi de, her ne kadar elitlerin öncülüğünde gelişse de, bir elit hareketi değil, bir kitle hareketidir. Kürt ulusal hareketinin gelişmesi, onun Kürt işçileriyle ve özellikle de Kürt köylüsüyle bağlarını geliştirmesinden sonra olmuştur.

mıştır²⁶. Bu dönem Kürt basın yayınına ve Kürtçenin diğer kullanım biçimlerine yönelik cezalandırmaların en yoğun yaşandığı dönem olmuştur.

Ancak 1990 yıllara doğru Kürtçeye resmi yaklaşımda bazı değişiklikler oldu ve 1991 yılında Kürtçenin yayın yapma, kitap yayınlama ve eğitim dışında kullanılmasına olanak sağlayan kısmi değişiklikler yapıldı.

c- Günümüzdeki Durum

Türkiye 2001 yılında Anayasasında yaptığı değişikliklerle Kürtçe üzerindeki Anayasal yasağı kaldırmıştır. Bu çok olumlu bir gelişme olmakla birlikte, bunun gerekleri henüz yerine getirilmiş değildir. Kürtçe hala bir eğitim dili olarak kullanılmadığı gibi, Kürtçe yayın yapmak da sınırlı olarak kullanılmaktadır. Gelenen aşamada bir kaç özel Kürtçe kursu ve haftada 30 dakika ile sınırlı, sabah 6.30 da Devlet Televizyonunda Kürtçe haber verilebilmektedir.

Kürt Ulusal Hareketinin Gelişimi

Smith'in yukarıdaki milliyetçilikle ilgili tanımından hareket edersek, bir halkın bütün üyelerinin bir ulusun ya da potansiyel bir ulusun varlığına dair bir inancı paylaşması gerekmediğini belirtebiliriz. Smith, burada elitlerin rolüne atıf yaparken, milliyetçiliği siyasi bir hareket olarak tarif eden Breuilly, bunu erk siyaseti biçimi olarak kullanan elitlerin rolünü Smith'den çok daha fazla vurgulamıştır²⁷. Ancak Connor'un da haklı olarak belirttiği gibi "milliyetçiliğin özü, bazı örtük amaçlar için milliyetçiliği maniple edebilen seçkinlerin güdülerinde değil, daha çok seçkinlerin başvurduğu kitlelerin duygularında aranmalıdır"²⁸. Bu nedenle Kürt ulusal hareketi de, her ne kadar elitlerin öncülüğünde gelişse de, bir elit hareketi değil, bir kitle hareketidir. Kürt ulusal hareketinin gelişmesi, onun Kürt işçileriyle ve özellikle de Kürt köylüsüyle bağlarını geliştirmesinden sonra olmuştur.

Hroch, bir ulusal hareketin üç ayrı yapısal evresine işaret etmektedir. A evresinde, entelektüel seçkinler bir halk grubunun dilsel, kültürel, toplumsal ve

Kürt aydınlarının yukarıda belirtilen dönemde yaptıkları çalışmaların sonucunda 1970'li yıllara doğru Kürt Kültür Dernekleri açıl-

olasılıkla tarihsel niteliklerini araştırır. Sonraki B evresinde, daha fazla siyasallaşmış eylemciler ve profesyonel aydın kesimi bu ilk entelektüel çıkışları toparlayıp kitlelerin ulusal

bilincini uyandırmaya çalışır. C evresiyle kitlesel bir ulusal hareket oluşacaktır. Bu evrelerden geçilirken bir dizi kriz ve dış gelişme olacaktır²⁹. Hroch'un bu modeli birçok yönüyle modern ulusal Kürt hareketinin de gelişimine uygundur.

Türkiye'de modern anlamda Kürt ulusal hareketinin gelişimi 1960'lı yıllarda olmuştur. 1960'ların ilk yarısında Türkiye Cumhuriyetinde ilk Kürtçe yayınlar görülmeye başlandı. Bu yayınlar (Dicle-Firat ve Deng gibi) iki dilli (Kürtçe-Türkçe) olmasına rağmen, bunun yanında Kürtçe Gramer kitapları, Kürtçe-Türkçe sözlük, Kürtçe oyun ve birçok kasetçalar piyasaya sürüldü. Yine gizli Kürtçe kursları açıldı. Bunların çoğu çıkar çıkmaz yasaklandı ancak kopyaları bulunabiliyor ve elden ele geçiyordu³⁰. Yine 1968 yılında ünlü Kürt destanı Mem û Zîn yayınlandı. Kısacası bu dönem Kürt dili, kültürü ve edebiyatıyla ilgili ilk çalışmaların yapıldığı dönem olmuştur. Bütün bunlar Kürtlerin kimlik duygularının güçlenmesini sağladı.

Kürt aydınlarının yukarıda belirtilen dönemde yaptıkları çalışmaların sonucunda 1970'li yıllara doğru Kürt Kültür Dernekleri açılmaya başlandı. Bunların en büyüğü ve en etkilisi 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları idi (DDKO). Kürt aydınları ve öğrenciler öncülüğünde Türkiye'nin başkentinde kurulan bu kulüpler ağı, kısa sürede Kürdistan'ın bir ucundan diğer ucuna kadar hızla yayıldı³¹. Bu Türkiye'deki Kürt hareketi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu örgütlerin amacı, hükümeti Kürt dilini tanımaya ve Kürtlere kültürel haklar vermeye ikna etmek şeklindeydi. Tamamen sivil ve yasal şekilde kurulan bu Kürt örgütleri, kısa sürede merkezi yönetimin dikkatini çekmiş ve 1970'li yılların sonunda da bu örgütler birer birer kapatılarak lider ve üyeleri cezaevine gönderilmiştir. Böylece Türkiye de Kürtlere yönelik ilk kapsamlı tutuklama hareketi bu dönemde başlamıştır. Bu dönemde tutuklanan Kürt aydınlarının çoğu gelecekteki Kürt hareketlerinin lider kadrosunu oluşturacağı gibi, devletin ceza-

maya başlandı. Bunların en büyüğü ve en etkilisi 1969 yılında kurulan Devrimci Doğu Kültür Ocakları idi (DDKO). Kürt aydınları ve öğrenciler öncülüğünde Türkiye'nin başkentinde kurulan bu kulüpler ağı, kısa sürede Kürdistan'ın bir ucundan diğer ucuna kadar hızla yayıldı

evlerine yönelik politikası da Kürt hareketinin halk tarafından sahiplenmesini sağlamıştır

Bu olaydan sonra Kürt siyasi hareketlerinde hem örgütsel, hem ideolojik

hem de yöntemsel değişiklikler oldu. O tarihlere kadar sivil ve yasal bir karakterde olan Kürt hareketleri, radikalleşmiş ve yasadışı örgütler şeklinde örgütlenmeye başlamıştır. İdeolojik olarak da devrimci ve Marksist bir retoriğe bürünerek, çoğunluğu ayrılıkçı bir kimlikle Bağımsız, Birleşik, Sosyalist bir Kürdistan hedefine yönelmiştir. Yine, yöntemsel olarak da bu hareketlerin çoğu "silahlı mücadeleyi" benimsemişlerdir. Bu hareketlerin içerisinde en radikali ve daha sonra en etkili haline gelecek olanı 1977 yılında Abdullah Öcalan tarafından kurulan Partiya Karakeren Kurdistan (PKK)'dir. PKK'nin 1984 yılında silahlı patlatmasıyla da, Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasına kadar 15 yıl sürecek olan kanlı ve tahrip edici bir süreç başlamış olacaktır. Merkezi devletin buna karşı cevabı da çok sert ve sınır tanımaz şekilde gerçekleşince Kürt hareketi de kitleselleşmiş oldu. Böylece Hroch'un belirtmiş olduğu C safhasına da geçilmiş oldu.

Kitleselleşen Kürt ulusal hareketi 1990'li yıllara doğru sivil-politik siyaset yapmanın yollarını arama-ya başlamış ve bu arayışın sonunda da 1990 yılında ilk yasal Kürt partisi kurulmuştur. 1991 genel seçimleriyle 22 milletvekiliyle parlamentoya giren Kürt hareketi legal alana taşınmaya çalışmıştır. Ancak bu süreç kısa sürmüş, Kürt parlamenter Leyla Zana'nın mecliste Kürtçe konuşmasıyla başlayan bir dizi olay 1994 yılında Kürt Parlamenterlerin bir kısmının tutuklanmasına, diğerlerinin de ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde kurulan tüm Kürt legal siyasi partileri kapatılmış, halen var olanlar hakkında da kapatma davası devam etmektedir.

2000'li yıllara doğru Kürt ulusal hareketinde yeni bir dönem başlayacaktı. 1999 yılında PKK'nin lideri Abdullah Öcalan'ın uluslararası bir operasyonla yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesiyle, Kürt ulusal hareketinin silahlı kanadı büyük oranda yenilgiye uğramış ve bu olay yeni bir sürecin başlamasına neden olmuştur. Bu süreçle Kürt hareketi içerisinde en etki-

Kürtçenin yasaklanmasına karşı her zaman şiddet temelli veya pasif şekilde direniş olmuştur. Kürtçe konuşmanın "yasak" oldu-

ni olan PKK "ayrılıkçı" kimliğini tamamen terk etmiş ve ulusal sınırlar içinde, "Demokratik Cumhuriyet" ekseninde "anayasal vatandaşlık" temelinde Kürt dilinin ve kültürünün serbestliğini temel politika haline getirmiştir.

Kürt Ulusal Hareketi ve Dil

Yukarıda belirttiğimiz süreçte, Kürt ulusal hareketinin gelişiminde önemli faktörlerden biri "dil" olmuştur. Bunun temelde üç nedeni olduğunu düşünmekteyiz.

Birincisi, "dil" in Kürtleri kendi komşularından etnik olarak ayıran en belirgin "kriter" olmasıdır. Gerçekten de Kürtler, kendi komşuları olan Türkler, Araplar ve Perslerle birçok ortak kültürel özellikler taşımakta, bunların içerisinde en önemlisi de ortak bir dine (İslam) sahip olmalarıdır. Ancak, Kürtleri bu komşularından ayıran en önemli ve görünür farklılık kendi dilleridir. Burada dilin "sembolik fonksiyonu"nu görmekteyiz. Nitekim bu husus Kürt aydınları tarafından milliyetçi hareketin toplumsal mobilizasyonu için bir silah olarak kullanılmıştır. Kürt ulusal hareketi, kitlelere gittiğinde öncelikle onun bu özelliği üzerinde durmuştur.

İkincisi ve belki de en önemlisi, Kürt diline karşı devletin geliştirmiş olduğu, yasaklayıcı, inkârcı ve baskıcı tutum olmuştur. Dilin kullanılmasıyla ilgili resmi yasaklama, sık sık, onun hayatta kalmasının da asıl sebebi haline gelebilir. Bu, Kürtçe örneğinde özellikle doğrudur³². Kürtçenin yasaklanmasına karşı her zaman şiddet temelli veya pasif şekilde direniş olmuştur. Kürtçe konuşmanın "yasak" olduğu, buna karşı çıkışın ise başlı başına bir "direniş" sayıldığı bir ortamda Kürt ulusal hareketi kitleleşmekte zorlanmamıştır. Nitekim Kürt aydınlarının ve ulusal hareketinin 1970'li yıllarda en etkili eylemi mahkemelerde "Kürtçe konuşma" ve "Kürtçe savunma yapma" girişimi olmuştur.

Üçüncüsü, dilin aynı zamanda ekonomik kaynakların dağılımında ve sosyal statünün oluşumunda da belirleyici olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de dil, toplulukların siyasal, sosyal ve ekonomik statüsünü de belirler. Eğer Türkçe biliyorsanız her şey, bilmiyorsanız hiç bir görev, mevki, makam sahi-

bi olamazsınız. Türkçe bilmemek, horlanmak, dışlanmak ve aşağılanmak için yeterli sebeptir. Bu durumlarla ilgili olarak bir kaç örnek vermekle yetineceğiz.

Bugün Türkiye'nin en geri bırakılmış, en fakir bölgesi Kürdistan'dır. Örneğin, 1986'da kişi başına düşen GSMH oranı Kürdistan'da (resmi adı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi diye geçer) %29.2 iken, Marmara Bölgesinde %100.0'dir. 1991'de Türkiye'de yeni kayıtlı oto sayısı Kürdistan'da %6.4 iken, Marmara Bölgesinde %46.5, 1990'da 1000 kişiye düşen doktor sayısı Kürdistan'da 4.0 iken, Marmara'da 12.0'dir³³. Bu örnekler çoğaltılabilir. Bu durumun etnik kimlikle doğrudan ilgisi vardır. Daha önce Diyarbakır Belediye Başkanı olan Mehdi Zana, kendi personeliyle Kürtçe konuştuğu için hapis cezasına çarptırılmış, parlamenter olan eşi Leyla Zana, Türk Parlamentosunda Kürtçe "halklar kardeşler" dediği için kovuşturulmaya uğramış, milletvekilliği düşürülmüş ve hapis cezasına çarptırılmıştır. 2001 yılında Üniversiteli Kürt öğrencilerin "Anadilde Eğitim Kampanyası" çerçevesinde, Kürtçenin "seçmeli dil" olarak eğitim müfredatına alınması için üniversitelere verdikleri dilekçe üzerine, binlerce Kürt öğrencisi sırf bu nedenden dolayı okuldan atılmış, önemli bir kısmı hakkında dava açılmış, bir kısmı tutuklanmış ve daha sonra da ağır hapis cezalarına çarptırılmıştır.

Ancak, Kürt ulusal hareketi, Kürt dilini dışarıya yönelik bir "sembol" olarak kullanmışsa da, aynı hassasiyeti kendi içlerinde göstermemiştir. Bugün Türkiye'deki Kürt hareketlerinin hemen hepsinin "resmi dili" Türkçedir. Hatta gerilla kamplarında verilen eğitim dahi "Türkçe" olmuştur. Kürt entelektüelleri ve en ateşli Kürt milliyetçileri bile kendi ulusal duygularını bugün dahi "Türkçe" ifade etmektedir. Bunun bir çok makul nedeni olmakla birlikte – yasaklar, asimilasyon, lehçe farklılığı vs.- William Safire'in görüşünü destekleyerek şu tespiti yapabiliriz: Ulusal kimlik her zaman spesifik bir dile bağlı değildir, hatta bu dil etno-nasyonalin "özü" olsa dahi³⁴. İrlandalılar kendi milliyetçi duygu ve düşüncelerini kendi dillerinden ziyade İngilizce daha rahat dile getirebildikleri gibi, Kürtler de kendi milliyetçiliklerini Kürtçeden çok

Türkçe ifade edebilirler. Bu nedenle dil belki de milliyetçilikten çok etnisiteyle ilgilidir.

Sonuç

Dil, Kürt ulusal bilincinin oluşmasında önemli faktörlerden biri olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kürt diline ilişkin devlet politikaları, Kürt ulusal hareketi ile merkezi hükümetler arasında sürekli çatışma nedeni olmuştur. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Özellikle, Kürt ulusal hareketinin son dönemlerde büyük oranda ayrılıkçı kimliğini terk edip, taleplerini ulusal sınırlar içerisinde dilsel ve kültürel hakların tanınmasıyla sınırlaması sonucu dil "anahtar mesele" haline gelmiştir. Bu nedenle yakın dönemde merkezi hükümetle Kürt ulusal hareketi

arasındaki ilişkilerin boyutunun büyük oranda, merkezi hükümetin "dil politikasına" bağlı olacağını söyleyebiliriz.

Bu politikanın barışçıl ve çatışmaları azaltıcı nitelikte olması gerekir. Avrupa Birliği'ne tam üye olma iradesine sahip Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin girmek istediği bu birlikteki birçok çok-uluslu ülke de, yakın tarihinde benzer sorunları yaşamış olup, bunları barışçıl biçimde çözmüştür. Aynı biçimde, çok-uluslu bir ülke olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de, benzemek istediği bu benzerlerinden öğrenebileceği çok şey var. Bu bağlamda da, Avrupa Birliği'nin çok-uluslu ülkelerinden biri olan İspanya'nın bu konudaki deneyimi ve pratiğinin Türkiye için de yol açıcı olabileceğini düşünmekteyiz.

Dipnotlar

- 1) Smith, Antony D. *National Identity*, 1991.
- 2) Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflection on the Origins and Spread of Nationalism*. Verso, 1983.
- 3) Gellner, Ernest. *Uluslar ve Ulusculuk*. İletişim Y., İstanbul.
- 4) Smith, a.g.e., s. 73
- 5) Gellner, a.g.e., s. 19
- 6) Oakes, Leigh. *Language and National Identity*. John Benjamins Publishing Company, 2001.
- 7) Smith, a.g.e., s. 9
- 8) Smith, A.g.e., s. 13
- 9) Barbour, Staphen ve Cathie Carmichael. *Language and Nationalism in Europe*. Oxford University Press, 2000. s. 9.
- 10) Oakes, a.g.e., s. 22.
- 11) Oakes, a.g.e., s. 22-23.
- 12) Dankwart A. Rustow, *A World of Nations*. Washington, 1967, s.62-67.
- 13) Eraydin, Özlem. *Dilin Milliyetçilik Hareketlerindeki Rolü: Quebec Milliyetçilik Hareketi*. Uluslararası Politikada Yeni Alanlar/Bakışlar. Der: Faruk Sönmezoglu.
- 14) Kreyenbroek, Philip G. *Kürt Dili Üzerine*. Kürtler. Der: Kreyenbroek-Sperl. Cep Y., İstanbul. 1992. s. 75.
- 15) McDowal, David. Kürtler: *Uluslararası Azınlık Hakları Raporu*. Avesta Y., İst.2000, s. 30
- 16) Kürtçe konuşanların sayısıyla ilgili geniş bir bilgilendirme için bakınız: Hassanpour, Amir. *Nationalism and Language in Kurdistan, 1918-1985*. San Francisco. Mellen Research University Press, 1992.
- 17) Kreyenbroek, a.g.e. s. 77.
- 18) Kreyenbroek, a.g.e. s. 79-81.
- 19) Hassanpour, Amir. *Kürt Diliyle İlgili Devlet Politikaları ve Dil Hakları*. Avesta Y., İstanbul, 1997. s. 53.
- 20) Suleiman, Yasir ve Joyce Blau. *Language and Ethnic Identity in Kurdistan: An Historical Overview*. In ed. Yasir Suleyman, *Language and Ethnic Identity in the Middle East and North Africa*.
- 21) Kreyenbroek, a.g.e., s. 78.
- 22) Hassanpour, a.g.e., s. 53.
- 23) Kreyenbroek, a.g.e., s. 78.
- 24) Hassanpour, a.g.e., s. 54.
- 25) Hassanpour, a.g.e., s. 55.
- 26) Kreyenbroek, a.g.e., s. 80.
- 27) Bruecielly, J. *Nationalism and State*. Chicago, 1982.
- 28) Connor, W. *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*. Princeton, 1994.
- 29) Hroch, M. *From National Movement to the Fully-Formed Nation-the Nation-Building Process in Europe*. New Left review, 198, Mart-Nisan 1993, s. 6-7.
- 30) Kreyenbroek, a.g.e., s. 79.
- 31) McDowall, a.g.e., s. 58.
- 32) Hassanpour, a.g.e., s. 81.
- 33) Kirisci, Kemal ve Gareth M.Winrow. *The Kurdish Question and Turkey:An Example of a Trans-State Ethnic Conflict*, Frank Cass Publishers, 1997.
- 34) Safir, William. *Introduction:The political Aspects of Language*. Nationalism and Ethnic Politics, Volume 10, Number 1, 2004, s. 8.

English Summary

Kurds Succeed "How To"

A document signed in Kurdistan Parliament on January 1st 2006 has been another turning point in terms of the Kurds overcoming their "dark destiny." That signature was signed by Mr. Masoud Barzani and Jalal Talabani to unite the two Kurdish administrations. Being in the logic of "To start with how, one reaches to what should be" –L. Lipson, it was a signature that reflected a way of political thinking which has deep roots and ideals; a signature that refreshed the hearts of the Kurds.

In a statement to press after the signing ceremony, Dr. Nouri Talabani, a respected personality among the Kurds, also an able jurist and the independent deputy to Kurdistan Parliament, mentioned that this was a historical agreement and wished that may it pave the way for a greater Kurdistan.

In an exclusive interview given to Serbestî, Mr. Adnan Muftu, the President of Kurdistan Parliament, said that, based on the principle of the superiority of law, reunion of Kurdistan and democratic foundations, the Kurdistan Parliament as of now could pass more effective and more inclusive resolutions.

It is really worth mentioning that this agreement will free the Kurds of many obstacles in terms of some vital issues: First of all, the return of Kirkuk and many other settlements to Kurdistan will be much easier. Because otherwise it would have been rather hard to answer the question; "to which Kurdistan" will Kirkuk return? Also with this agreement, the Kurdish thesis of a federation "based on geography" has gained a much more solid basis. If the two Kurdish administrations were not united, the de facto thesis of a federation based on provinces would be valid and so the Kurds would have difficulty in advocating

their own thesis. The agreement in question has also widely relieved the position of the Kurds in terms of "foreign relations", diplomatic opportunities and other international relations. On the other hand, it has been a significant step towards national integration and national morale.

In order to provide our readers with detailed information about the latest political situation in Kurdistan, we have made interviews with Mr. Ednan Muftu, the President of Kurdistan Parliament, Vice President Kemal Kerkuki, woman deputy Madame Evar Xeman and Fadyl Mirani, Secretary of Kurdistan Democratic Party. We have interviewed Mr. Adnan Muftu about the role of Parliament and the unification of the two Kurdish administrations. Pointing out to the historical responsibility and hardships of Kurdistan Parliament, Mr. Adnan Muftu has mentioned that the Kurds only struggled to regain their denied rights and to protect the rights they already have and in that regard, the main attribute of Kurdistan Parliament is that it is the parliament of oppressed people, that the Kurdish national cause is essentially a struggle for basic rights, law and justice.

In our interview with the Vice President Dr. Kemal Kerkuki, himself being from Kirkuk, we rather directed him questions about Kirkuk; we have also taken his views about the unification of two Kurdish administrations and about the relations of Kurdish administration with Iraq and neighboring countries. Dr. Kemal Kerkuki stated that they would consider no external power as a counterpart in Kirkuk issue and within the country, the Shiites were for the passing of relevant constitutional article that would deliver Kirkuk to Kurdistan, but the Sunnis, caught up

by a hysteria, are uncertain about what exactly they want.

We have conducted a colorful conversation with Madame Evar Xeman, a woman and also the youngest member of Kurdistan Parliament; we have talked about the relationship between women and the politics. Xeman advocates that, in Kurdish society from the parliament hall to the street and from the street to the homes, a new social struggle has started, that this struggle was not between this or that party or organization, but rather between "conservative" and "progressive" powers and with respect to Baghdad, Kurdish part as a whole represents the "progressive" camp.

We have made an absolute "brain-storming" with KDP Secretary Mr. Fazyl Mirani, an old and experienced hand in politics. On a scale from micro issues to macro ones and parting from Qandil Mountain and PKK, we have focused on the regional countries and "Greater Middle East Project of USA." While explaining his views on PKK and regional countries, this experienced politician in a sense has decomposed the milestones of their ways of thinking. According to Mr. Mirani there is no doubt that Öcalan manages PKK through telephone calls and points out to the fact that PKK soon or later will disappear in an unnatural way just as it was appeared in an unnatural way. In terms of the changes in world politics, Mr. Mirani puts that the AK Party Government in Turkey in a sense is a break off "from the rigid mentality of Turkish Republic." He says that those who are most unaware of the "Greater Middle East Project of USA" are the regional countries. He adds that, with the emergence of the new situation after the collapse of dictatorial regime in Iraq, Syria "could not take much advantage," but Iran, thanks to its influence over the Shiites and also through its "friendship" with the Kurds, continues to take the advantage of the new situation in Iraq.

We also believe that the interview we made with Mr. Kemal Kerim, Member and Responsible Person

for Foreign Relations of Central Committee of Iranian Kurdish Democratic Party.

Beloved Ruşen Arslan is curious about the history and his articles well reflect his curiosity. In the current issue we have included an article of him, "The Trial of 49's". In this article, while talking about the relevant documents of the Trial, Mr. M. Ali Aslan, then the lawyer of the trial, makes a breathtaking quotation: "One of the most important documents was a report conducted by Ankara Regional Chief of National Security Organization. In the report it was recommended; *'If the existence of a communist and pro-Kurdish danger in Turkey could be put forward, much more aid can be obtained from the USA, and for that some Kurdish intellectuals need to be imprisoned.'*" This speaks for itself well enough!

One other interview in the current issue is a particular and comprehensive work done by Mr. Malmisani, about the "Sheikh Said Battle" and its aftermath. Another important work in the current issue is by Mr. Ahmet Alim, "*The Army Industry Complex In Turkish Regime.*" The Turkish army is not only an army that conducts military coups and monopolizes the politics, but it is also a power that is exempt from all kinds of taxes, that shelters tens of companies, that has investments almost in all economical sectors and that determines the flow of economy. It is a rather useful article for those who wonder "What is the Use of Turkish Army?"

Written by Miss Arzu Yılmaz and Mr. Servet Gün, "An Experimental Examination About Kurdish Woman" is an article that filled a gap of Serbesti in such topics. Two other articles also enrich our current issue: "Language Nationalism: Kurdish Example", by Mr. Yrfan Güler and "How Should One Approach to the Minority Question?" by Dr. Abdullah Kiran.

Hope to be with you in forthcoming issue. Always.

Mehmet Sanrı

